

SOBBİAD

MUĞLA
SİTKİ KOÇMAN
ÜNİVERSİTESİ

SOBBİAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

SOBBİAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi
Journal of Social Sciences and Humanities Researches

Journal of Social Sciences and
Humanities Researches

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ali Koçman Kültür Sitesi
Kat: 1 Kötekli 48000
MUĞLA

Sonbahar/Autumn
Yıl / Year: 2022

Cilt / Volume:23 Sayı / Issue:51

ISSN:2149-5858
E-ISSN:2667-7296

ISSN:2149-5858
E-ISSN:2667-7296

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

SOBBİAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi

ISSN 2149-5858
E-ISSN 2667-7296

Bu dergi 1302-7824 ISSN numaralı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisinin devamıdır. Dergi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanmaktadır.

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Adına Sahibi
Owner on Behalf of Mugla Sıtkı Koçman University

Prof. Dr. Bayram COŞKUN

Baş Editör/Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Serkan DEĞİRMENCİ

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Ar. Gör. Çiğdem PANK YILDIRIM

Alan Editörleri/Specialized Co-Editors

Prof. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU

Doç. Dr. Saffet OCAK

Prof. Burcu KARABEY

Doç. Dr. Ufuk ÇÖRTÜK

Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ

Doç. Dr. Veli UĞUR

Prof. Dr. Süleyman Murat YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÖZBEK

Prof. Dr. Zafer DURDU

Dr. Öğr. Üyesi Gözde Müşerref GEZGÜÇ

Doç. Dr. Aydan BEKAR

Dr. Öğr. Üyesi Hanzade ASLAN YILMAZ

Doç. Dr. Aytekin FIRAT

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Turan KALLIMCI

Doç. Dr. Dicle ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Kubilay HOŞGÖR

Doç. Dr. Filiz ÇEVİK TAN

Dr. Tefvik Orkun DEVELİ

Doç. Dr. Gökben AYHAN

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Alfina SİBGATULLİNA

Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Prof. Dr. Cafer TOPALOĞLU

Prof. Dr. Serap ÖZEN

Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ

Prof. Dr. Umut AVCI

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ

Doç. Dr. Khaldoon NUSAIR

Prof. Dr. Gülay Ö. BEZER

Doç. Dr. Olena KARPENKO

Prof. Dr. Mensur NUREDDİN

Dr. Erdoğan AKMAN

Prof. Dr. Rövsen QULIYEV

Dr. Poznakhirev VİTALY VİTALİYOVYCH

Kapak Tasarım/Cover Design

Öğr. Gör. Özden IŞIKTAŞ

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi (SOBBİAD) yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yer alan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Dergi ASOS İndeks, Open Akademik Journals Index ve Scientific Indexing Services tarafından taranmaktadır.

Journal Of Social Sciences And Humanities Researches (SOBBIAD) is a refereed journal and published biannually. Authors are responsible for the content and linguistic of their articles. Articles published here could not be used without referring to the Journal. The opinions in the articles published belong to the authors only and do not reflect those of Muğla University and Muğla Sıtkı Koçman University Journal of Social Sciences. The journal is abstracted by ASOS, Open Akademik Journals Index and Scientific Indexing Services.

Bilim Danışma Kurulu/Science Advisory Board

Prof. Dr. Adnan DİLER

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ali AKAR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ali ÇİMAT

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ayşe AYDIN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Bayram AKÇA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Bayram COŞKUN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Bora SÜSLÜ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Burcu KARABEY

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi

Prof. Dr. Enis Timuçin TAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi

Prof. Dr. Erkan POYRAZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Famil ŞAMİLOĞLU

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Füsün ÖZERDEM

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Hulusi DOĞAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Turizm Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Mine ŞENEL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Fethiye İşletme Fakültesi

Prof. Dr. Muammer TUNA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Recep GÜRSOY

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Spor Bilimleri Fakültesi

Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Sibel CENGİZ

Ardahan Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Tuğba UÇMA UYSAL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Turgay UZUN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Bilgin ŞENEL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Fethiye İşletme Fakültesi

Doç. Dr. Ekrem AYAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Erhun ŞENGÜL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi

Prof. Esra SAĞLIK ŞENALP

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi

Doç. Dr. Hakan ÜNAL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Spor Bilimleri Fakültesi

Prof. Musa KÖKSAL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi

Doç. Dr. Uğur ÇALIŞKAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Turizm Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Hanzade ASLAN YILMAZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Tülay AKKOYUN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Bu Sayının Hakemleri*/Referees of This Issue**

Arař. Gör. Dr. Caner AKBABA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Cemil GÜNDÜZ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Niksar Meslek Yüksekokulu

Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÖZBEK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Doğan KUTUKIZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Turizm Fakültesi

Doç. Dr. Fatma Gaye GÖKALP YILMAZ

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Gizem Ece GÖNÜL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Hacer Tuğba EROğLU

Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Hüseyin GÜL

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Kadir YILDIZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Spor Bilimleri Fakültesi

Doç. Dr. Kamil DOęANCI

Bursa Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut BARAKAZI

Harran Üniversitesi
Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu

Doç. Dr. Maksut YİğİTBAŞ

Ahi Evran Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Murat KEÇİŞ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Osman NACAK

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Sevim GÜLLÜ

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Spor Bilimleri Fakültesi

***İlgili sayıda hakemlik yapan öğretim üyeleri listeye dâhil edilmiştir. Sıralama alfabetik olarak yapılmıştır.**

****Referees of this issue are included to the list in alphabetical order.**

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

1	Yusuf KURTOĞLU Blokzincir Teknolojileri ve Ekonomik Faaliyetler, Araştırma Makalesi	119
2	Pınar SARIGÖL A Socio-Political Evaluation on the Subjectivity in the Neoliberal Governmentality, Araştırma Makalesi	140
3	Zeliha KAPUKAYA Said Naum Duhanî'nin Beyoğlu'na Dair Eserleri, Araştırma Makalesi	156
4	Remzi ÇENGEL, F. Neval GENÇ 6360 Sayılı Kanunun Kıyı Belediyelerine Etkisi: Kuşadası Belediyesi Örneği, Araştırma Makalesi	172
5	Güliden KURT DEMİRCAN, Yiğit KATISÖZ Ön Lisans Programı Öğrencilerinin Dijital Okuryazarlık Düzeyi, Araştırma Makalesi	225
6	Cengiz KAYA, Süleyman M. YILDIZ, Sümmani EKİCİ Rekreasyonel Aktivitelere Katılımın Akademisyenlerin Yaşam Doyumuna Etkisinin İncelenmesi, Araştırma Makalesi	249
7	Özlem IRMAK BALKIZ Dijital Kapitalizmde Sosyal Medya Kullanıcıları ve Etkileyici Kişiler Bağlamında Yaratıcı Emek Tartışmaları, Araştırma Makalesi	265
8	Muzaffer DEMİR Knidoslu Ktesias'ın Hayatı, Eserleri ve Tarih Yazıcılığı Üzerine Değerlendirmeler, Araştırma Makalesi	292

Blokzincir Teknolojileri ve Ekonomik Faaliyetler

Yusuf KURTOĞLU¹

Öz

Araştırma Makalesi

Yaygın olarak şifreli para işlemlerinde kullanılan kayıt zinciri teknolojileri, veri kayıtlarının açık, değiştirilemeyen ve “dağıtık kayıt ağında” tutulduğu bilgisayar teknolojileridir. Bu teknolojiler temel olarak; şifreleme, taraflar arası mutabakat, kimliklerin açıklanmaması ve banka gibi merkezi kurumlardan bağımsız işlem yapabilme özelliklerine sahiptir. Bunlara “güvenlik” unsurunun da eklenmesi, bu teknolojilerin uygulama alanlarını geliştirmiştir. Kayıt zinciri teknolojilerinin internet ağı üzerinden kullanımıyla girilen veri aktarım sürecinde veri girişi ve bu verilerin izlenmesi, taraflar arasında üzerinde anlaşma sağlanan “akıllı sözleşme” kapsamındaki kurallara uygun olarak yürütülür. Sürecin etkin işleyişi şifrelemenin sağladığı “güven” temeline dayalıdır. Kayıt zinciri teknolojisi uygulamalarında finansal aktarım işlemleri için ödenen komisyon ve aktarım ücretleri vb. ödemelerin olmaması, uçtan uca aktarımın sağladığı etkinlik gibi nedenlerle bu teknolojilerin ekonomik faaliyetlerde kullanımı artmaktadır. Finans sektörü yanında, sağlık, bilimsel araştırmalar, sanayi, ticaret, tedarik zinciri, kamusal alanlardaki yasal kayıtlar, ulaştırma, lojistik sektörleri, sanal evren ve NFT uygulamalarında bu teknolojilerin kullanımının yaygınlaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kayıt Zinciri, Dağıtık Kayıt Ağı, Şifreleme, Güven, Akıllı Sözleşme

Blockchain Technologies and the Economic Activities

Abstract

Research Paper

Blockchain technologies extensively used in cryptocurrency transactions are computer technologies in which data records are kept in an open, unalterable, and in a “distributed network of records”. These technologies mainly have the features of encryption, the agreement between the parties, non-disclosure of identities, and independent transactions from central institutions such as banks. Adding the “security” element to these peculiarities has improved the application areas of these technologies. With the use of blockchain technologies over the internet, data entry and monitoring of these entered data during the transfer process are carried out in accordance with the rules within the content of the “smart contract” agreed between the parties. The effective functioning of the process is based on the “trust” provided by encryption. The use of these technologies in economic activities is increasing due to the lack of fees such as commission and transfer fees paid for financial transfer transactions etc., and the efficiency provided by end-to-end data transfers in Blockchain technologies. In addition to the financial sector, it is observed that the use of these technologies is widespread in health, scientific research, industry, trade, supply chain, legal records in public areas, transportation, logistic sectors, Metaverse and NFT applications.

Keywords: Blockchain, Distributed Ledger, Encryption, Trust, Smart Contract

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 06.05.2021

Kabul tarihi / Accepted 30.09.2022

¹ Doç. Dr., Emekli (Hazine ve Maliye Bakanlığı), yusufkurtoglu@outlook.com, ORCID: 0000-0002-7921-8947

Giriş

Satoshi Nakamoto tarafından 2008 yılında yayımlanan “Bitcoin: A peer-to-peer Electronic Cash System” başlıklı makalede, parasal bir değer olarak tanımlanan Bitcoin’in internet ağı üzerinden şifreli işlemlerle alım-satımının nasıl yapılacağı anlatılmıştır. Finans sektöründe alım-satımı yapılan yeni bir ürün olarak doğan sanal para (Crypto currency) Bitcoin işlemleri, blok zinciri (kayıt zinciri)² teknolojilerinin yaygın olarak kullanımının başlangıcını oluşturmuştur. Kayıt zinciri teknolojisi ile yapılan Bitcoin alım-satım işlemlerinde, banka ve aracı kurumlar gibi merkezi kayıt yapılarına gereksinim bulunmaması, finans sektöründe büyük bir yenilik olarak ortaya çıkmıştır. Parasal transfer (aktarım) işlemlerine aracılık yapan banka ve finansal kuruluşlar gibi merkezlere ödenen yüksek komisyon ve havale ücretleri vb. ödemelerin olmaması, aktarım süresinin kısalığı gibi etkenler finans sektörü yanında birçok sektörde kayıt zinciri teknolojilerinden faydalanmanın önünü açmıştır.

Ekonomik verilerin kaydının tutulması ve aktarımına ilişkin mevcut uygulamalarda kurumsal yapılar tarafından yerine getirilen işlemler için taraflar arasında güvence unsuru olarak yer alan merkezi yapılar yerine, kayıt zinciri teknolojilerinin internet temelli ağ yapısında verilerin “dağıtık kayıt ağı” (distributed registered ledger) kaydına dayalı olarak izlendiği, dijital ortamda kamuya açık çalışan ağlar söz konusudur. Bu dağıtık ağ yapısında veri kaydı tutulması ve transfer işlemleri şifrelemenin getirdiği güvence dayalı olarak yürütülerek sonuçlandırılmaktadır.

Kayıt zinciri teknolojilerinin kullanımıyla birlikte gündeme gelen diğer bir yenilik de bu teknolojilerin şifrelemeye dayalı işleyişi nedeniyle, sistemde kayıt yapan kişilerin kimliklerinin saklı kalmasının sağlanmış olmasıdır. Bunun yanında kayıt zinciri sistemi; veri girişi, ağda yapılacak kayıt işlemleri, verinin kontrolü ve dağılımına ilişkin koşulların belirli olması (açıklık-şeffaflık) ve bunlara ait kuralların önceden belirlenerek “akıllı sözleşmelere” yazılması ile sürecin değiştirilemeyen bu sözleşmelere dayalı olarak yürütülmesi gibi temel özelliklere sahiptir. Bunlara güvenlik unsurunun da eklenmesiyle birlikte, kayıt zinciri teknolojilerinin sanal para işlemleri dışında finans sektörünün diğer alanlarıyla, üretim, perakende, lojistik, sağlık gibi sektörlerde de kullanımı gündeme gelmiştir. Nitekim, 2008 yılından bu yana kayıt zinciri teknolojisinin ekonomik faaliyetlerdeki uygulamalarında artış gözlenmektedir.

Çalışmamızın ikinci kısmında kayıt zinciri teknolojisinin tanımı verilerek, kayıt zinciri sisteminin nasıl çalıştığı anlatılacak, üçüncü kısımda kayıt zinciri teknolojisinin yapısını oluşturan bloklar, özet değer, kayıt zinciri aşamaları ve şifreleme konuları incelenecek, dördüncü kısımda kayıt zinciri çeşitleri açıklanacak,

² Çalışmamızda “Blok zinciri” tanımlaması yerine, Türkiye Bilişim Derneği’nin önermesi olan “Kayıt Zinciri” tanımlaması kullanılmıştır.

beşinci kısımda kayıt zinciri teknolojilerinin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkileri incelenerek, sonuç kısmında değerlendirmelere yer verilecektir.

2. Kayıt Zinciri Teknolojileri Nedir, Nasıl Çalışır, Kuralları

Kayıt zinciri teknolojileri, bilgisayar-yazılım mühendisliği bilimi alanında geliştirilen dağıtık, değiştirilemeyen, açık “veri kayıt” teknolojileridir. Verilerin bilgisayarda oluşturulan veri tabanına girilmesiyle, bu verilere ait kayıtların tutulması, izlenmesi, saklanması ve bilgilerin aktarımı gibi işlemler dijital-internet ortamında yapılır.

Kayıt zinciri teknolojileri platformlarında (uygulama alanlarında), gerekli bilgisayar donanımı ve yazılımları kullanılarak finansal, ticari, kamusal alanlardaki veri aktarımı, veri derleme vb. işlemler için veriler belirli bir veri tabanına-kayıt ağına (bloklara) kaydedilir. Her bir işlem bir blokta kaydedildikten sonra bu işleme ait bilgilerin özeti (hash) çıkarılır.³ Kayıt zinciri halkalarını meydana getiren blokların birbiriyle ilişkisi, her bloğun kendi “özet” değerinin kendinden sonraki blok içinde yer alarak, blokların zincir sisteminde birbirine bağlanması şeklinde gerçekleşir. Bloklara bilgi girişi yapanlar “madenciler” (kayıt tutanlar) olarak adlandırılır. Bilginin kayda alınmasının gerekli olduğu herhangi bir işlemde kayıt zinciri teknolojisini kullanmak mümkündür.

Kayıt ağı, ilk kayıttan (genesis blok)⁴ itibaren kayıt zincirinde kayıt yapanlar tarafından tutulan bütün bilgileri içeren bir “kayıt ağacıdır”. Ağacın her bir dalı bir kayıt bloğuna tekabül eder ve her blok kendinden önceki bloklar yoluyla başlangıç bloğuna bağlanır. Birbirine bağlı bloklardan oluşan yapısı nedeniyle bu teknolojiye “blok zinciri-kayıt zinciri” teknolojisi denilmektedir. Bu teknolojiler, dijital ortamda dağıtık kayıt ağları (distributed ledger technology) olarak da adlandırılmaktadır. Dağıtık kayıt ağları, uçtan uca yapısıyla, şifreleme teknolojileri kullanılarak, verinin tüm kullanıcılar arasında “dağıtık ve değiştirilemez” bir şekilde kayıt altına alınmasını sağlamaktadır. (Şen, 2019; 4-9)

Kayıt zinciri teknolojileri, zincirde yer alan katılımcıların görüş birliğine

³ Kayıt zinciri teknolojileri uygulamasının ilk örneği olan Bitcoin yaratma işlemi, bloklar içinde işlem havuzunda 1 MB seviyesinde bir blok ve blok özeti oluşturulması işlemidir. Bu süreçte en uygun blok özeti yapan işlemci (madenci) Bitcoin-para ödülü kazanır. Madenciler para kazanmak için en uygun “özet” oluşturma arayışları sırasında; kayıt zincirine kaydedilecek işlemlerin doğrulanması, yeni blok oluşturulması, blok işlemlerinin doğrulanması ile dağıtık kayıt ağının sürekliliğini sağlamış olurlar. Bu yapıyla Bitcoin kayıt zinciri, açık bir zincirdir. Bu sistemde elektronik-sanal para, iki taraf arasında internet üzerinden aracısız olarak, şifreleme yapılmak suretiyle doğrudan gönderilir. Çatallanma (forking), blok büyüklüğünde önceden anlaşılan boyutun değiştirilmesini ifade etmekte kullanılan bir tanımlamadır. Başlangıç blok büyüklüğündeki değişiklik katılımcıların tamamı tarafından kabul edildiğinde “gönüllü çatallanma”, katılanlar tarafından kısmen kabul edildiğinde ise “zorunlu çatallanma” olarak adlandırılmaktadır. Diğer taraftan, farklı blokların oluşumunda kullanıcılar (üreticiler-madenciler) zor olan kayıt zincirini seçecektir, seçilmeyen bloklar, öksüz (orphan) blok olarak adlandırılır. (Güven, Şahinöz, 2018: 68-73)

⁴ “Genesis” adı verilen başlangıç bloku, kendinden önce blok bulunmadığından 256 adet 0 (sıfır) sayısından oluşur. Zincire dahil olan bloklardan birisinden önceki bloğa “ebeveyn bloğu” adı verilir. Her bloğun bir adet ebeveyn bloğu bulunmakla birlikte, kendisinin birden fazla yavru bloğu bulunur. Bu durum her bir ebeveyn blok için geçerlidir. (Güven, Şahinöz, 2018: 53, 64)

dayalı veri kullanımı ve şifreleme sistemi nedeniyle kullanıcı kimliklerinin saklı tutulduğu, güven oluşumuna dayalı olarak işlem yapılan teknolojiler olarak ortaya çıkmıştır. Merkezi herhangi bir idarenin müdahalesi olmadığından, sistemin yönetimi teknolojinin kendi algoritma temelli uygulamaları tarafından yerine getirilmektedir.

Kayıt zinciri ağ kaydını oluşturan parasal aktarımlar, alıcı ve satıcı kimlik bilgileri vb. veri kayıtları, taraflar arasında belirli kurallara uygun olarak düzenlenen “sözleşmede” yer alır. Sözleşmeler, taraflar arasında üzerinde anlaşmaya varılarak düzenlenir ve güven oluşumu temeline dayalı olarak hazırlanır. Sözleşme konusu işlem aşamaları birbirini izler ve çözüldükçe ilerleyen koşullara bağlı olarak işlerlik kazanır. Bu nedenle, sözleşmeler “akıllı sözleşmeler” (smart contracts) olarak tanımlanır. Sözleşmelerde, taraflar arasındaki ödeme koşulları, güven oluşumunun sağlanması, ipotek ve zorlayıcı kurallar gibi hususlar yer alır. Sözleşmenin imzalanmasıyla, tarafların sözleşme sürecinin nasıl işleyeceğinin yöntemi ve usulleri üzerinde görüş birliğinin sağlandığı ve yapılacak işlemlerin geçerliliğinin kabul edildiği hususları onaylanmış olur. Bu yapıyla kayıt zinciri teknolojileri “güven temelli” sistemler olarak kabul edilmektedir. (Cong ve He, 2018: 6, 11-12, Pon, 2016: 3-6, Abadi ve Brunnermeier 2018: 7-9, Berryhill vd.,2019: 10-13, Usta ve Tekin, 2018: 23-28, Dilek, 2018: 11, Holden, Malani, 2019: 20-24, Catalini ve Gans, 2019)

Kayıt zinciri teknolojilerinde veriye dayalı kayıt zincirinin oluşması sırasında zinciri oluşturan birden fazla sayıdaki taraf, her bir kayıt bloğundaki bilgi içeriklerini görüp, içeriğin ne olduğu hakkında bilgi sahibi olur. Bu husus, kayıt zinciri sistemine işlerlik kazandırılmasında gerekli bir koşuldur. Bunun yanında, sistemin öngörülen biçimde çalışmasını teminen;

i. girilen kayıtların-bilgilerin incelenmesi, değerlendirilmesi ve değiştirilme imkanının olması,

ii. taraflar arasında şifrelemeye dayalı görüş birliği sürecinde sağlanan güven mekanizmasının kurulmuş olması gerekir.

Kayıt zinciri sisteminde kayıtların tutulduğu her bloğun kendine ait kuralları vardır. Bunlar, “kullanıcılar” tarafından sözleşmeyle belirlenen ve üzerinde “görüş birliğine varılan” kurallardır. Söz konusu kurallara göre kayıtlarda şu bilgilerin yer alması gereklidir.

● Kayıtların kaydedilme kuralları; nasıl kaydedileceği, nasıl sıralanacağı, hangi hususları kapsayacağı,

● Blokların büyüklüğü; blok dolduğunda yapılacak işlemler, yeni blok açılma koşulları,

● Her bir kaydın ait olduğu blok,

● Kayda ait başlık, tarih, kayıt numarası, şifre,

● Bloklar arası bağlantılarda hangi koşulların aranacağı,

- Bloklarda yer alan verilerin ağda dağıtımı, saklanması, izlenmesi ve kontrol edilmesine ait kuralların neler olacağını belirlenmesi, açıklık-şeffaflık.

Kurallara uyulmaması hali kayıt zinciri teknolojilerinin işleyişini durdurmaktadır. Bir blokta belirlenen kurallara uyulmaması durumunda, bunu öğrenen diğer bloklardaki kayıt tutanlar aynı kayıt zincirinde işlem yapmayacaktır. (Güven ve Şahinöz, 2018: 44, Cong ve He, 2018: 8-9, Pon, 2016: 6, 10-11, Abadi ve Brunnermeier 2018; 8, Berryhill vd. 2019: 15-18)

3. Kayıt Zinciri Aşamaları ve Kayıt Sistemi

3.1 Kayıt Süreci, Özet Değer ve Güvenli İşlem

Kayıt zincirine giren özgün-rijinal veya sonradan değiştirilmiş verinin özeti için “özet değer” (parmak izi) tanımlaması kullanılmaktadır. Kayıt zincirindeki her blok: bir sonraki bloğun özeti, kendi içerdiği bilginin özeti ile kendinden önceki bloğun kapsadığı ve kendisine aktarılan özetin toplamından oluşur. Kayıt zinciri sistemine girilen veri değeri üzerinde yapılan herhangi bir değişiklik, anında özgün veri içeriğinin değişmesine neden olur. Veri üzerindeki değişiklikler, özgün veri ile son kullanıcıya ulaşan veri karşılaştırıldığında açıkça görülür. Verinin özgünlüğünün kanıtlanması “özet değerlerin” karşılaştırılmasıyla sağlanır. Özet değerler, bu karşılaştırma ve tespit işlemi nedeniyle kayıt zincir sürecinin güvenli işleyişi bakımından önem taşır.

Kayıt zinciri teknolojilerinde güvenlik ön planda olan bir özelliktir. Bunu sağlayan temel algoritma (çözümün sıralı mantıksal işlemlerle ifadesi) “özet algoritması”dır. Özet algoritmasını oluşturan fonksiyon, hangi boyutta olursa olsun, uzun veya kısa metinleri “sabit uzunlukta bir veriye” dönüştürür. Özet değer fonksiyonu algoritma çeşitleri çok sayıda olup, bu algoritmalar en uygun fonksiyon blokları birbirine bağlayarak, kayıt zinciri oluşumu ve zincirin güvenliğinin sağlanmasında temel unsuru teşkil eder. (Güven, Şahinöz, 2018: 45, 50-51, Yermack, 2017: 4)

Kayıt zinciri sürecinin temel yapısı aşağıdaki gibi gösterilebilir.

Şekil 1. Kayıt zinciri süreci

Blok 0 (Genesis Blok)	Blok 1
Tarih (zaman damgası)	Tarih
	Veri; Blok 1
Veri; Blok 0 verisi	verisi

Özet

Özet

Önceki Blok

özeti

Kaynak Berryhill, J., vd. 2018:16

Kayıt zinciri sisteminde yer alan her bir katılımcı katıldığı andan itibaren zincir kapsamı bloklarda yer alan tüm bilgilere tam olarak sahiptir. Blokların içerdiği bilgilerde yapılacak herhangi bir değişiklik, özetlerin değişmesine yol açacak ve tüm katılımcılar bu değişiklikten anında haberdar olacağından, çoğunluğun onayladığı değişiklikler geçerli olacak, onaylanmayan değişiklikler ise geçersiz olacaktır. Bu durum, sistemin güvenli işleyişi açısından bir sigorta işlevi gördüğünden, güvenli çalışan bir yapının varlığı, katılımcıların birbirini şahsen tanımaları ve güven duyma gereksinimlerini ortadan kaldırır. Bu da kayıt zinciri teknolojileriyle yapılan işlemlerin kendiliğinden oluşan bir güven ortamında yapılmasını sağlayarak, bu teknolojilerin kullanımda bir üstünlük sağlamaktadır.

Verilere ilişkin kayıtların belirli bir veri tabanına-bloklara yüklenmesi sonucu, kullanım kapasitesi dolan veri tabanına yeni veri yüklemesi yapılamaz. Bunun üzerine yeni veriler için ikinci-yeni veri tabanı oluşturulur. Bu veri tabanına da kapasitesi dolana kadar veriler yüklenir. Bu iki veri tabanı birbirine bağlanır ve veri bloku zinciri oluşmuş olur. Blok-kayıt zincirine çok sayıda veri tabanının bağlanması mümkün olmaktadır. Bu veri kayıt yapısına, genel kayıt ağı (general ledger) adı verilmiştir.

Dağıtık veri tabanlı ağ yapısının oluşumu, ağda yapılacak işlemlerin niteliğinden kaynaklanır. Kayıt zinciriyle, iki kişi arasındaki veri aktarımında sözleşmeye dayalı bir süreç çerçevesinde aracısız doğrudan aktarım işlemi gerçekleştirilmektedir. Açıklık ilkesinin bir gereği olarak; kayıt zinciri ağında yeni kayıt-yeni veri girişi yapılması yanında, önceden girilmiş olan kayıtlarda bir değişikliğe gidilmesi, ancak kayıt zinciri sözleşmesindeki kuralların yerine getirilmesi halinde mümkün olmaktadır. Bu işleyiş yapısıyla ağ üzerindeki işlemlerin güvene dayalı olarak yürütülmesi, veri aktarım işlemlerinin hukuksal geçerliliğe dayandırılması gibi yasal zorunluluklara karşı kayıt zinciri teknolojilerini ayrıcalıklı kılmaktadır. (Güven, Şahinöz, 2018: 64-68, 74-79, Nakamoto, 2008, Bosu vd., 2019: 4-5, Narayanan, vd., 2016.)

3.2 Şifreleme ve Anahtarlar

Kayıt zinciri teknolojileri sisteminde birden fazla katılımcıda veri bulunduğundan, taraflar veri iletimi sırasında kendilerine ait “şifreleri” kullanır. Her

işlem, yapıldıktan sonra «değiştirilemeyen-şifrelerle» kayıt zincirine kaydedilir. Sistemin işleyişinde güven ve gerçek bilgi, gerçek veri aktarımı en önemli unsur olarak ön plana çıkar. Güvenin sağlanması ise şifreleme ve dijital imzayla hem koruma hem doğrulama yapılmasıyla mümkün olmaktadır. Şifreleme yapısında kullanılan iki tür anahtar bulunur. Bunlar açık anahtar ve özel anahtar olarak adlandırılmıştır.

Açık anahtar; sadece girilen verinin şifrelenmesi için kullanılır. Açık anahtarla veri bilgileri şifrelenerek kapatılmış-gizlenmiş olur, bu anahtarı kullanarak veri bilgilerine tekrar giriş yapılamaz, çünkü açık anahtarın tek bir işlevi vardır, “veriyi saklamak-kilitlemek”. Şifrelenen verinin içerdiği bilgi kapalı-gizli olarak, değiştirilmeksizin iletilecektir. Sözleşme iki taraf arasında yapıldığına göre, bilgiyi alacak olan taraf kendi açık anahtarını bilgiyi ileten tarafa gönderir. Bilgiyi ileten taraf karşı tarafın gönderdiği bu açık anahtarla veriyi şifreleyerek alıcıya geri gönderir. Bilgiyi alan taraf kendi özel anahtarı ile şifreyi çözerek bilgiyi görür. Buradaki temel kriter, bilginin sözleşmeyi yapan iki taraf arasında bilinir oluşudur. Bilginin üçüncü şahısların eline geçmesi istenmediğinden, buna karşın bir güvenlik önlemi alınması gerekecektir. Bilgi üçüncü bir şahsın eline geçse bile bu kişi sadece alıcıda bulunan özel anahtara sahip olmadığı için bilginin içeriğini göremez.

Özel anahtar; açık anahtarla saklanan-kilitlenen şifreyi çözme işlemi için kullanılır. Açık anahtarla girilen verinin görülmesi ancak ve sadece özel anahtarla yapılabilir. Bu işlevlerine göre, açık anahtar ile özel anahtarlar birbirinin tamamlayıcısı konumundadır. Birisi diğerinin yaptığı işi yapamaz, ikame edemezler. Açık anahtarla verinin görülme imkânı olmadığına göre, açık anahtarla özel anahtar da elde edilemez. Bilgi, dijital imzalama aşamasında özel anahtarla şifrelenerek, dijital imza atılmış olur. Karşı tarafın sözleşmenin imzalandığını görmesi için, imzayı atan kişi karşı tarafa kendi açık anahtarını gönderir. Karşı taraf, kendisine iletilen kilitli-imzalı belgeyi, imzalayan kişinin gönderdiği açık anahtarla açarak belgenin, belgeyi gönderen kişi tarafından imzalandığını ve kayıtların değiştirilmediğini görmüş olur. (Güven, Şahinöz, 2018: 45-64)

Kayıt zinciri ağlarında bir hesabın sahibi, bir sayı ve harf dizisi olan “şifreli özel bir anahtar” ile hesabına ait işlem güvenliğini sağlamaktadır.

3.3 Blok Yapısını Oluşturan Alanlar ve İşlevleri

1. Alan: Veri tabanının okunduğu ve alandaki bilgilerin bir blok olduğunun belirtildiği sürüm alanıdır. Bu alanda, bloğun yapısı, uzunluğu, kayıtların şekli, alanların sırası gibi kurallar belirtilir. Bu alan aynı zamanda değişmeyen “sihirli sayı 0xD9B4BEF9”nın bulunduğu alandır. Büyüklüğü 4 Bayt.

2. Alan: Bloğun büyüklüğünün, yani sonunun gösterildiği alandır. Büyüklüğü 4 Bayt.

3. Alan: Blok başlığının belirtildiği bu alan çeşitli alanlardan oluşur. Örneğin, güncellemeler, bir önceki bloğun özet değeri bu bloktaki işlemlerin özeti (blok

içindeki işlemlerin ikili olarak gruplanarak özetlerinin alınması-Merkle Ağacı) sonrası, en son kalan iki özetin özetinin (Merkle ağacı kökünün Hash değeri) hesaplanması bu alanda yapılır. Blok oluşum süresi içinde (zaman damgalı-time-stamped) bloktaki kayıtları oluştururken problemlerin çözümünde karşılaşılan zorlukların giderilerek iş kanıtı bu alanda yerine getirilir. Kurala uygun hesaplanan blok özeti-Hash değerini bulana kadar, deneme-yanılma yoluyla bu alandaki sayılar (tek kullanımlık sayılar-nonce) değiştirilerek kullanılır. 3. alanın toplam büyüklüğü 80 Bayt'dır.

4. Alan: Kaç adet kayıt / işlem olduğunu gösteren kayıt sayacı bu alanda bulunur. 1-9 Bayt büyüklüğündedir.

5. Alan: Kaydedilen işlemler bu alanda yer alır. Büyüklüğü ise işlem hacmine göre değişir. (Güven, Şahinöz, 2018: 54-62, Cong ve He, 2018: 12-13)

4. Kayıt Zinciri Çeşitleri

Kayıt zinciri yapısında, izin gerekmeksizin sadece zincire giriş yapıp verileri görme imkânı olduğu gibi, izne bağlı veya izne bağlı olmayan ağ girişleriyle zincirde işlem yapma, veri girme-yeni blok ilave etme aşamalarına geçiş de mümkün olmaktadır. Bunun için bazı uygulamalarda mutabakat yapısına uyum ve mutabakat sürecinin işleyişine katılım izni gerekebilmektedir. Mutabakat süreçleriyle ilgili izinlerin gerekli olduğu kayıt zinciri çeşitlerinde, verilen “mutabakata uygunluk izinleri” nedeniyle zincirin güvenli işleyişi sağlandığından bu durum kayıt zinciri teknolojilerinin yaygın kullanımını destekleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada incelenen kayıt zinciri çeşitleri, Abadi ve Brunnermeier (2018: 10-12), Berryhill vd. (2019: 18-19), Usta ve Tekin (2018: 30-35) çalışmalarında yer verildiği gibi; izne bağlı, izin gerektirmeyen ve özel kayıt zinciri olarak üç ana grup ve alt grupları olarak ele alınmıştır.

4.1 İzne Bağlı Kayıt Zincirleri

İzne bağlı kayıt zincirleri, tamamen veya kısmen izne tabi olan uygulamalar olmak üzere iki ayrı türden oluşur.

4.1.1 Tamamı izne bağlı kayıt zincirleri

Kayıt zinciri ağında veri okuma ve mutabakat sürecine katılarak yeni veri-blok eklemek için ayrı ayrı izinlerin alınması gereken kayıt zinciri ağlarıdır.

4.1.2 Kısmen izne bağlı kayıt zincirleri

Kayıt ağındaki işlem hakkı bir kişi yerine birçok katılımcıdan oluşan “sınırlı sayıda-özel bir kullanıcı grubuna” verilir. Bu grup kayıt zinciri politikalarını belirleyerek yönetirken aynı zamanda işlemlerin yapılması ve değiştirilmesinden sorumlu tek yetkilidir.

Kayıt ağının görme-okuma hakkı “belirli-özel bir grup için” vardır, bu özel

gruptaki katılımcılara kayıt zinciri ağına girip verileri okuma izni verilir. Bu okuma iznini alan özel grubun, mutabakat sürecinde yer alması için ayrıca izne gerek bulunmaz, ağa giren bu özel gruptaki herkes mutabakat sürecine dahil olarak yeni veri girişi yapabilir. Başka bir anlatımla, okuma izni alanlardan sadece mutabakat uyumu için seçilmiş olanlar- izin verilenler yeni veri girme-yeni blok ekleme işlemi yapabilmektedir.

4.2 İzin Gerektirmeyen Kayıt Zincirleri

Kayıt zincirinde sisteme giriş, okuma ve ağda geçerli mutabakata uyarak mutabakata dahil olmak kaydıyla yeni bloklar oluşturmanın tamamen serbest olduğu ağlar izin gerektirmeyen-açık kayıt zinciri ağlarıdır. Mümkün olduğunca katılımcı sayısının artırılmasını amaçlayan yapısıyla tam ve kısmi izin gerektirmeyen kayıt zinciri ağları kamuya açık kayıt zinciri ağları olarak adlandırılmaktadır.

4.2.1 Tamamı izin gerektirmeyen kayıt zincirleri

Kayıt zinciri ağına girerek verileri görmek ve mutabakat yapısına uygun olarak yeni veri girişi yapmak için izin gerekli değilse bu tür ağlara “tamamı izin gerektirmeyen kayıt zinciri ağı” denilmektedir.

Kamuya açık kayıt zinciri işlemlerinde kayıt tutan herkes sisteme-dağıtık kayıt ağına veri girişi yapabilir, sisteme giren herkes girilen tüm kayıtlar hakkında aynı bilgilere sahip olur. Bitcoin vb. şifreli para işlemleri bu tür kamuya açık işlemler kapsamındaki uygulamalardır. Bu uygulamalar birbirini hiç tanımayan katılımcılar arasında yapılan işlemlerin düzenli yürütülmesini sağlamak için “iş kanıtı” (Proof of Work) yapılır. Ağa katılanlar, veri zincirini oluşturan blokların birer kopyasına sahiptir. Yeni veri-yeni blok girişi halinde, her katılımcı yeni blokların mutabakat koşullarına uygunluğunu kontrol eder. Bu yapıları nedeniyle izin gerektirmeyen ağlar en yaygın kullanılan kayıt zinciri ağı türüdür.

Açık kayıt zinciri ağları, kayıtların merkezi kurumlarda tutulduğu uygulamalara göre çok daha şeffaf bir yapıya sahiptir. Kayıt tutanlar izne bağlı kayıt zinciri türünde olduğu gibi kontrol edilir. Ağ kullanıcılarının tamamının kimlikleri açık değildir, gizli tutulur. Ancak kayıt tutanların kimliklerinin gizlenmesi halinde, kimlik yönetimi yapılması gerekir. Kayıt tutanlardan bazıları daha hızlı yeni blok oluşturarak ve zincirdeki işlem hacmini çoğunluk sayıdaki kayıt tutanlar aleyhine artırarak, büyük kazanç yaratabilecektir. Bu tür işlemler bir saldırı- “Sybil saldırı” olarak adlandırılır. Bu nedenle, sitemde kayıt tutanlara ilişkin “kimlik yönetimi” önem kazanır. Bitcoin, Ethereum ve Litecoin gibi belli başlı şifreli para kayıt zincirlerinde kimlik yönetimi için “işlem onayı” olarak bilinen kimlik belirleme yöntemi uygulanmaktadır.

Açık kayıt zinciri ağlarında bilgisayarda işlem yapmanın yüksek maliyet gerektirmesi nedeniyle oluşan olumsuzluklara karşın, sanal para işlemlerine katılımın teşviki amacıyla yeni blok ekleyenler ödül-sanal para kazanır. Bu ödül, zincire ilave edilecek her bir yeni blok karşılığında kayıt tutanlar genellikle para basma hakkı

(senyoraj) ve işlem ücreti elde edilmesi şeklinde gerçekleşir. Açık kayıt zinciri yapılarında bilginin yeni bir kayıt zincirine taşınabilir oluşu ve saldırı yapılmayan zincirlere geçiş imkanlarının varlığı ise bu sistemin avantajlı yanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.2 Kısmen izin gerektirmeyen kayıt zincirleri

Bir kayıt zinciri ağına girerek mevcut verileri okumak için izin gerekli olmayıp, ağın mutabakat kapsamına uygun işlem yaparak yeni veri girmek için izin almak gerekiyorsa, bu tür ağlar “kısmen izin gerektirmeyen” kayıt zinciri ağlarıdır.

Ağa katılım serbest olmakla birlikte, mevcut ağa yeni blok eklemek için seçici davranılmakta, yeni veri girişi koşullara bağlı olarak gerçekleşmekte, okuyucu sayısına göre daha sınırlı sayıda katılımcı mutabakat sürecine dahil edilmektedir.

4.3 Özel Kayıt Zinciri

Bu sistemde, kayıt ağında kayıtlı “bir kayıt tutucu” vardır ve sistemin işleyişinin izlenmesi ile kontrolü onun tarafından yerine getirilir. Sistemin kullanıcıları, işlemleri izlemek isteyen müşteriler veya tüm kayıtları görmek isteyen bir düzenleyici (regulator) gibi sadece okuyucu olan gruplardan oluşur. Kayıtları tutan kişi;

- kayıt ağının düzenlemesine ilişkin kuralları veya komisyon yapısını değiştirecek olursa veya
- gerçeğe aykırılık teşkil eden hileli işlemler yaparsa, gerekli görüldüğünde uygun bir şekilde cezalandırma yoluna gidilmesi dahil, kullanıcı tarafından tam olarak kontrol altında tutulur.

5. Kayıt Zinciri Teknolojileri ve Ekonomik Faaliyetler

Kayıt zinciri teknolojilerinin ilk ve en yaygın kullanım alanı olan “şifreli para yatırımı” yanında, bu teknolojilerin veri aktarım işlemi yapmaya uygun (tamper-proof) yapısı, yasal düzenlemeler çerçevesinde belirlenen otomatik ödemeler, para transferleri, evrak düzenleme ve belge yönetimi vb. işlemlerinde süreçlerin etkinliğini artırmaktadır. Kayıt zinciri sisteminin, akıllı sözleşmelerle gerçekleşen alım, satım-aktarım işleminin merkezi bir idarenin kontrolü olmaksızın, sözleşmeye katılan tarafların üzerinde anlaştıkları ortak kurallara göre ve taraflar arasındaki doğrudan mutabakatla yapılması, işlem süreçlerindeki etkinlik artışına olumlu katkı yapmaktadır. İşlem süreçleri sırasında öncelikle, veri aktarım işlemlerinde bürokratik aşamalar oluşturan üçüncü kişi-idare aracılığının ortadan kalkması sonucu, veri akışına ilişkin sözleşmelerin yürütülmesinde çalışan sayısının azalmasıyla zaman kazanımı ve işgücü maliyetlerinden tasarruf elde edilmektedir. Böylelikle, tek bir merkezi yapının düzenleme yetkisinden doğan tekelci düzenleme yapısı da ortadan kalkmış olmaktadır.

Maliyet avantajı yaratılarak elde edilen etkinlik ve işlevsellik, bu teknolojilerin

ekonomik faaliyetlerde artan ölçüde uygulama alanı bulmasını sağlamaktadır. Alım-satım konusu ticari faaliyetlerdeki toplam iş süreci maliyetlerinde sağlanan tasarruflar, kayıt zinciri teknolojilerine dayalı sözleşmelerin gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Bunun yanında, kayıt zinciri yapısında işgücü maliyetleri ve finansal işlem maliyetlerindeki azalış sonucu sosyal ve ekonomik fayda artışı, sahtecilik ve maddi hatalarda ise azalış meydana gelmektedir.

Kayıt zinciri yapısında uçtan uca iletimle işlem süreci sonunda elde edilen pozitif yönlü kazanımları şöyle sıralayabiliriz;

- sürecin daha hızlı ve güvenli ilerlemesi,
- işlem adedi azalıp, işlem süreçleri sadeleştiği için bürokratik sürecin takibi, resmi izinler, mutabakat ve kontroller vb. gereksinimlerin azalması,
- sahtecilik yapılması halinde bunun tespiti ve önlenmesinin mümkün olması; kullanıcı, verisini başka bir kurum ile paylaştığında verinin doğruluğu kayıt zinciri sisteminden kontrol edilebilmesi,
- temel kimlik verileri dışında, kullanıcıya ait kişisel verilerin paylaşılması için bir ağ oluşturulması,
- bilgisayar ağında, işlemlerin kaydının tutulması, doğrulamasının yapılması.

Serbest piyasa ekonomisi koşullarında çalışan rekabetçi yapıdaki bir piyasaya yeni giriş yapmak isteyen bir üretici, piyasaya ancak daha yüksek bir kalite veya düşük fiyatla giriş yapabilecektir. Bunun geçerli olmaması halinde, yeni firmaların piyasaya girme olasılığı düşük kalacaktır. Çünkü tüketiciler piyasada geçmiş olan, denenmiş, kalitesi bilinen markalı ürünleri tercih edecektir. Kayıt zinciri teknolojileri uygulanmalarında, uygulamanın tarafı olan ağ kullanıcılarının-sözleşme taraflarının “piyasada bilinir-yerleşik olup olmadıkları hususu bir ön koşul olmaktan çıkmakta, hatta bazı durumlarda tamamen ortadan kalkmaktadır. Bu durum, kayıt zinciri teknolojilerinin, tarafların kimliklerinin saklı kalmasını sağlayan uygulama yapısından kaynaklanan ve piyasaya giriş serbestisi sağlayarak rekabetçi serbest piyasada sürdürülen ekonomik faaliyetlerin gelişimine yaptığı olumlu katkısı olarak değerlendirilmelidir.

KZ teknolojilerinin en yaygın kullanım alanı, kripto para borsalarındaki alım satım işlemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, KZ teknolojilerinin kripto paraların, metaverse ve NFT uygulamaları gibi yeni alanlarda “bir ekosistem çerçevesinde” kullanımına başlandığı gözlenmektedir. Web 3.0 olarak adlandırılan KZ teknolojilerinin uygulamalarının gelişiminde en önemli unsur olarak, bu teknolojilerin “güvenlik” protokollerinin iyileştirilmesi konusu ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında, sınırlı bir kullanıcı grubu ve kitlesine hitap etmek yerine, “tüm toplum katmanlarının erişimine açık” olması, bu teknolojilerin günlük yaşama giriş sürecinin hızlanmasında etkili olacağı anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın bu kısmında kayıt zinciri teknolojilerinin ekonomik

faaliyetlerde yaygın olarak kullanıldığı alanlar incelenmiştir.

5.1. Kayıt Zinciri Teknolojileri ve Kripto Varlıklar

Kayıt zinciri altyapılarında işlem yapan çok sayıdaki yazılımcı bu platformların kullanıcısı olarak, altyapıların sahibi konumuna gelmektedir. Kayıt zinciri teknolojilerinin dijital platformlarda kullanımıyla, örneğin kripto varlık (token) yaratılması, bunların alım-satım işlemlerinin gerçekleşmesi ve bir değer olarak saklanması mümkün olmaktadır. (Usta, 2021) Bu teknolojiler, kripto paraların (cryptocurrency) finansal bir yatırım aracı olarak alım-satımı yoluyla değerlendirilerek, yatırım piyasalarında farklı bir yatırım aracı olarak yer almasını sağlamıştır.

Kayıt zinciri teknolojilerinin kripto para olarak ilk kullanımı “Bitcoin” (2009) olmuştur. Bilgisayar yazılım programlarıyla oluşturulan ve satılan kripto para çeşitleri 2009 yılından itibaren, hızla artarak, büyük bir gelişme göstermiştir. Daha sonraki dönemde geliştirilen Ethereum altyapısı (2013), kayıt zinciri tabanlı bir teknoloji olarak, “kripto para birimi-Ether” ve “çok taraflı akıllı sözleşme” uygulamalarında kullanılmaktadır. Günümüzde, Bitcoin, Ethereum, Ripple, Litecoin, Mixcoin, Zerocoin gibi 20.000 dolayında kripto para ve varlıklar, 500’ün üzerindeki Kripto para borsasında KZ teknolojileri altyapısıyla piyasalarda alım-satım işlemlerine konu olmaktadır. (Blockchain Türkiye, 2021, 13-14, 18, ve BloombergHT 12.5.2022)

Kripto paraların “stabil-coin” olarak adlandırılan ve 1 Dolar = 1 Coin para şeklinde belirlenen değerlerle piyasadaki arzı iki farklı değerlendirme yöntemine dayandırılmıştır. Birinci olarak, bazı kripto paralar ABD Doları (Dolar) gibi gerçek fiziki bir değer karşılığı satışa sunulanlar, ikinci olarak, piyasa değeri Dolar vb. geleneksel yatırım araçları benzeri herhangi bir fiziki-maddi varlığa dayalı olmayan, sadece yazılım algoritmaları ile değer artışı, kaydi bir artış sağlayan, değeri pasif-gelirlere dayalı oluşturularak belirlenen kripto paralar.

Özellikle, bu ikinci tür kriptoların belirli bir maddi karşılığının olmayışı, belirsizlik yaratması nedeniyle finansal piyasa yatırımcıları ve bu piyasaların istikrarlı şekilde gelişimi açısından temel bir risk unsuru niteliğindedir. Belirsizliğin yarattığı bu riskler, parasal likiditenin daraldığı, ekonomik büyümenin gerilediği dönemlerde, bankacılık dışı finansal piyasalarda daha da belirginleşmektedir. Nitekim, ABD Merkez Bankasının (FED) Mayıs 2022 ayında enflasyonla mücadele kapsamında aldığı faiz artışı ve bilanço küçültme açıklaması sonrası, kripto para piyasalarında büyük oynaklıklar sonucu Bitcoin, Ethereum, Binance Coin, gibi belli başlı kripto paralarda büyük değer kayıpları meydana gelmiştir.

Terra isimli kripto para kuruluşu tarafından, değeri 1 Dolara eşitlenerek satışa çıkarılan ve istenildiğinde Dolar olarak takas edilebilen “sabit coin-stable coin Terra USD-UST” yüzde 84 değer kaybederek, 20 cent düzeyine gerilemiştir. Algoritmik yazılımlara dayalı çıkarılan ve kripto piyasasında ilk 10 sırada yer alan Terra Luna

Coin'in arzının artırılmasına karşın, gerekli alım talebiyle karşılık bulmayınca, Luna fiyatı %99,9 düşerek, bir ay önceki piyasa değeri olan 120 Doların çok altına 1 Cent seviyelerine gerilemiştir. Bu durum kripto piyasasındaki güvensizliği artırmış, Bitcoin ve Ethereum gibi en büyük coinlerde kısa sürede %40-45 oranında değer kayıplarına yol açmıştır. (BloombergHT ve Dünya Gazetesi, 12-13.5.2022) Kripto piyasasında, düzenleyici ve denetleyici kurumsal bir yapının olmayışı, bu paralara karşın yatırımcı risklerini ortadan kaldırmak ve sisteme duyulan güveni artırmak için, dünya genelinde kapsam ve içerik olarak benzer nitelikteki düzenlemelerin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kayıt zinciri teknolojileriyle oluşturulan "altyapılarda" farklı bankacılık hizmetlerine ilişkin işlemler yapılarak, çok sayıdaki banka müşterisinin bu altyapıları kullanımına imkân tanımaktadır. Özellikle, birden fazla bankayla çalışan müşteriler için bu altyapılar, zaman tasarrufu ve işlem kolaylığı gibi üstünlükler sağladığından, daha uygun işlem ortamları oluşturmaktadır. Bankalar verdikleri bankacılık hizmetlerini bu altyapılar üzerinden kullanıma açtıkça, klasik şube üzerinden veya banka-müşteri arasında yürütülen dijital bankacılık hizmetleri giderek azalacak, KZ teknolojileri tabanlı altyapıların kullanımı yaygınlaşacaktır. Bankaların bu altyapıları kullanımı müşteri kayıplarını önleyeceği için tercihin ötesinde bir zorunluluk olacaktır.

Kayıt zinciri teknolojilerinin kullanımında ve yaygınlaşmasında karşılaşılan başlıca eksiklik, yönetim ve idari yapılarla ilgili olarak dünya genelinde geçerli olacak, hukuki temellere dayalı yasal düzenlemelerin olmayışıdır. Örneğin, finansal sisteme yönelik olarak, kripto varlıklarından kaynaklanan risklerin kapsamlı biçimde düzenlendiği uluslararası standartların belirlenmemiş olması temel bir eksiklik olarak ortaya çıkmakta ve bu alanda düzenleme yapılmasına gereksinim bulunduğu kabul edilmektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) ve Avrupa Merkez Bankası (ECB) gibi uluslararası kuruluşlar, kripto para birimlerine yönelik "kapsamlı, tutarlı ve koordineli" bir küresel politika oluşturulması gereği üzerinde durmaktadır. (Blockchain Türkiye Platformu, 12.12.2021)

Kripto piyasalarında işlem gören kripto paralar yanında, dijital oyunlarda ileri aşamalara geçilerek puan toplanması vb. işlemlerden elde edilen parasal getiriler yoluyla sağlanan kripto varlıklarla "bir ekonomik değer" yaratılmış olmaktadır.

5.2. Metaverse – Sanal Evren

İnternete bağlı bilgisayar, tablet, telefon gibi elektronik araçların ekranlarından ülke sınırlarını aşan iletişim, milyonlar ve milyarlar düzenindeki birey ve işletmeler arasında çok hızlı, zaman ve mekân unsuruna bağlı kalmaksızın sağlanabilmektedir. Metaverse uygulamaları, bu iletişim ve etkileşimi "çok sayıdaki katılımcının bir arada olduğu sanal ortamlara" taşımaktadır. Metaverse, internetten sonraki "teknolojik devrim-yeni nesil internet" olarak tanımlanmaktadır. (Can, 2021) Metaverse uygulamalarının zaman ve mekândan bağımsız uygulamaları mümkün kılmasının, ekonomik ve toplumsal yaşamda yeni bir iletişim ve ilişki biçimi

dönemine girildiğini göstermektedir.

Metaverse alanındaki işlemler, internet ortamında Sanal Gerçeklik (Virtual Reality-VR), Artırılmış Gerçeklik Augmented Reality-AR), Karma Gerçeklik-Mixed Reality-MR gözlükleri kullanılarak, sanal içerik ve fiziki içeriklerin aynı zamanda etkileşimiyle yapılmaktadır. Bireyler, sanal ortamda, “Avatar” adı verilen ve o bireyi temsil eden “sanal-bedensel kişilikle” özdeşleştirilerek, dünyanın herhangi bir coğrafyasındaymış gibi başka sanal kişilerle de etkileşime geçebilmektedir. Kişiyi temsil eden Avatarlar aracılığıyla, arkasında “gerçek bireylerin” olduğu başka Avatarlarla farklı sanal mekanlarda “gerçek zamanlı” iletişimde bulunulabilmekte, bireysel veya toplu görüşmeler, konferans ve toplantılara katılım, alışveriş, gezi vb. etkinlikler yapılabilmektedir. Bunu mümkün kılan çeşitli Metaverse platformlarında yapılan sanal gezintilerle, bireysel avatarlar üzerinden fiziki mekanlarda yapılan satın alma işlemleri gerçekleştirilebilmektedir.

Metaverse uygulamalarının gelişimi için Avatarların, internet ortamında oluşturulacak “farklı altyapılara” giriş yapabilmesinin bir ön koşul olacağı açıktır. İnternet erişim hızı ve kapsama alanı genişliği, bireyler için internet protokol (IP) adreslerinin kullanılmasın gibi teknolojik altyapı imkanları, yeterli VR, AR gözlükleri kullanımı veya “yeni görüntü teknolojilerinin” geliştirilmesi, yaygınlaşması da bu konudaki temel gereklilikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, Microsoft, Facebook, Nvidia, Roblox, Epic Games, Snapchat, Apple gibi büyük teknoloji ve dijital ağ şirketlerinin Metaverse uygulamalarını geliştirme ve bu kapsamda kendi “sanal alyapılarını” kurma çalışmaları bulunmaktadır.(Can, Cem, 2021) Nitekim, 2021 yılında, Facebook, Instagram ve WhattsApp uygulamalarını “Meta” adı verilen bir şirket bünyesine dahil eden Facebook, bu uygulamaların Metaverse evreninde “Horizon” adıyla faaliyetlerini geliştirmek üzere “içerik üreticilerine yatırım” yapmaktadır. Facebook, Meta adını alarak, Metaverse dünyasına verdiği önemi ortaya koymuştur. Microsoft ve çok sayıdaki oyun şirketinin de Metaverse uygulamalarına geçiş çalışmaları bulunmaktadır. (Can, 2021)

Büyük sayılarla ifade edilen Facebook, Instagram, WhatsApp gibi sosyal medya alanları kullanıcılarının Metaverse uygulamasına geçişi, dijital alandaki reklamcılık başta olmak üzere, pazarlama, satış, alışveriş, oyun, eğlence, gezi, iş görüşmeleri ve toplantıları, dijital gayrimenkul alım satımı, finansal işlemler, canlı konser izleme, sanal sınıflarda eğitim, sağlık hizmetleri gibi etkinliklerin yapılmasını olanaklı kılacağından, Metaverse evreni büyük sayıda katılımcının yer aldığı yeni ve geniş bir iş hacmi oluşturacaktır. Bu çerçevede sanal ofislerin kurulması, finansal işlemlerin sanal ortamda banka binalarına gitmeden yürütülmesi ve Metaverse uygulamalarının buralardan yönetimi sağlanmaktadır. Sanal mağazalarda fiziki ve sanal satışların birleşmesi ve kripto paralarla satış yapılması ile bu mecralarda reklam sayfaları açılmasına başlanmıştır. Başka bir uygulamada, yeni model bir aracın bire bir aynısı metaverse alanında sanal olarak simülasyon yoluyla geliştirildikten sonra

fiziki üretimine geçilmesiyle, doğrudan üretim sürecinde yaşanması olası kayıplar azaltılarak, imalat aşaması öncesinde aracın kalitesi ve performansında yaklaşık yüzde 30 civarında bir iyileştirme-maliyet avantajı sağlanmıştır. (Ward, 2022) Buna göre, Metaverse altyapılarının kullanımıyla ekonomik faaliyetlerde etkinlik ve verimlilik artışı sağlanmasının mümkün olduğu görülmektedir.

Metaverse teknolojisi altyapısını oluşturan teknoloji şirketleri gelecekte, “fiziksel dünyadaki iktisadi ve sosyal” etkinlikleri “sanal dünyaya” taşıdıkları ölçüde dünya pazarlarında söz sahibi olacakları söylenebilir.

5.3 NFT- Nitelikli Fikri Tapu

KZ teknolojileri altyapısında tanımlanan “Token/Jeton”, genelde “sanal ortamdaki şifreli bir değeri” ifade eder ve bu altyapıda geçerli işlemler sonucu elde edilir. NFT (Non-Fungible Token), birey ve tüzel kişiliklere ait sanatsal veya maddi değeri olan varlıkların dijital/sanal ortamda korunması, satışı vb. yoluyla değerlendirilmesi, değerinin korunması amacıyla oluşturulan bir “değer saklama” yöntemi olarak geliştirilmiş ve Türkçe dilinde “Nitelikli Fikri Tapu” olarak tanımlanmıştır. NFT’ler bireylere ve kurumlara ait “özgün ve farklı” değerler olarak belirtilebilir. NFT’lere örnek olarak; dijital ortamda ve sosyal medya alanlarında yazılan hikâye, deneme, edebi, felsefi ve benzeri türden yazılar, resimler ve diğer sanat eserleri, tasarımlar, tweet’ler, fotoğraflar, forma, afiş vb. görseller, videolar belirtilebilir.

NFT’ler Metaverse gibi dijital ortamlardada “kripto para cinsinden parasal bir değer” karşılığında bulundurulmaktadır. NFT’lerin KZ teknolojileri altyapısında “kopyalanamaz ve şifreli” olarak saklanması bu varlıkların güvence altında tutulmasını sağlar. Bunun ötesinde, özel koleksiyonlar gibi bazı NFT’ler “sertifika” ile belgelendirilerek, bu değerlere ilişkin “sahiplik” konusu belgeye bağlı hale getirilir. NFT’lerin sanal ortamda kripto paralarla değerlendirilmesi ile bunların ticari bir işleme konu olması halinde, kripto para karşılığının reel para ile değişiminin Metaverse altyapısında gerçekleşmesi söz konusu olacaktır. (Ward, 2022) NFT’lere ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmasıyla, NFT’lerin izinsiz kullanımı ve kopyalanması gibi girişimleri etkisiz kılacağından, bu varlıkların yaygın kullanımı artacaktır.

5.4 Diğer Sektörlerde KZ teknolojileri

Kayıt zinciri teknolojilerinin, merkeziyetsiz veri aktarımı, taraflar arasında akıllı sözleşmelerle sağlanan mutabakatlar yoluyla işlem süreçlerinde etkinlik sağlayan yapısı, bu teknolojilerin finans, sağlık, bilimsel araştırmalar, sanayi, ticaret, tedarik zinciri, kamusal alan (tapu sicil kayıtları vb.), ulaştırma ve lojistik sektörlerinde uygulama imkanını artırmaktadır. Benzer nedenlerle, kamu sektörlerindeki dijital kimlik ve pasaport düzenlemeleri, vergi ve sosyal güvenlik prim ödemeleri, seçim uygulamaları, enerji sektörlerinde ve güvenli iletişim sağlaması nedeniyle de askeri alanlarda da bu teknolojilerin kullanımının artmaya başladığı görülmektedir.

Kayıt zinciri yapısında ticarete konu olan bir malın sevkiyat aşamasından, depolanması ve perakende satışlara kadar tüm aşamaları, alıcı ve satıcı tarafından gerçek zamanlı olarak izlenip, sürecin tamamı onaylanarak belgelenmesi sağlanmaktadır. Bunun yanında nakliye ve parasal aktarım işlemlerindeki belirsizlikler ve zaman kaybı önlenmektedir. Kayıt zinciri uygulamaları ile gerçekleştirilecek uluslararası ticaret konusu bir ürüne ait işlem sürecinde yer alan;

- kamu kurumları; bakanlıklar, vergi daireleri, gümrük idaresi, gümrük komisyoncusu
- bankalar,
- ihracatçı birlikleri, sanayi ve ticaret odaları
- yerel yönetimler,
- liman idaresi, gemi şirketi, lojistik firmaları
- bilgi teknolojileri sağlayıcıları

gibi işlem yapma yetkisi ve sorumluluğu bulunan çok sayıda farklı tüzel kişide dağıtık olan veri kayıtları, doğru, gerçek ve tüm taraflarca eş zamanlı olarak izlenebilmektedir. Akıllı sözleşmelerde belirlenen kurallara uygun olarak çalışan işlem sürecinde, ticari işlemlere aracılık yapan kişi ve kurumların tamamının “aynı ağda” ve eş zamanlı olarak yer alması sürecin etkinliğini artırmaktadır. (Cong ve He, 2018: 12-15, 26, Dilek, 2018: 12)

Kayıt zinciri teknolojileri ülkemizde, uçtan uca diye tanımlanan iş süreçlerinde, üretimden nihai tüketiciye kadar olan aşamaların izlenmesinde etkin olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Finansal kuruluşlar tarafından bu teknolojiler kullanılarak, ihracat işlemlerine ilişkin ödeme ve parasal transferler, ürün sipariş başlangıcından, mal teslimine kadar geçen sürede hızlı ve güvenilir şekilde yapılabilmektedir. Enerji sektörüne ilişkin olarak; elektrik, petrol ve doğalgaz iletim ve şehir içi dağıtımı, ticareti ile bunların finansmanı, şebeke veri yönetimi, kamu hizmet sağlama alanlarının işleyişi, faturalandırma ve ödeme süreçlerinde kayıt zinciri teknolojilerinin kullanılması çalışmaları bulunmaktadır. (Blockchain Türkiye, Kasım, 2021 ve Aralık, 2021)

5.5. Ekonomik Büyüme ve Kayıt Zinciri Teknolojileri

Ekonomilerde, teorik yaklaşıma uygun olarak sermayenin marjinal hasılatındaki artışın bir üst sınırının bulunması ve düşük işgücü maliyet farklarından doğan rekabet gücünden yararlanmak üzere, sermaye yatırımlarının gelişmekte ülkelere yönelmesi sonucu dünya ölçeğinde üretim ve ticarete yapısal bir değişim yaşanmıştır. Bu süreçte, başta Çin olmak üzere gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler dahil dünya pazarlarına sanayi ürünleri ihracat eder duruma gelmiştir. Klasik ve neoklasik büyüme teorilerinde sermaye ve işgücü faktör yoğunluklarına dayalı maliyet avantajının sağladığı bu rekabetçi ekonomik yapı, içsel büyüme teorilerinde

(endogenous growth) ar-ge ve inovasyon sonucu elde edilen, “bilgi faktörü temelli, patente dayalı teknolojik üstünlük” ile açıklanmıştır. (Kurtoglu, 2019)

Günümüzde, dünya ölçeğinde dijital teknolojilerin kullanımının artışıyla ekonomik faaliyetlerin yapısı da değişime uğramaktadır. Bu teknolojilerin iktisadi faaliyetler üzerindeki etkileri, sanayi sektörü ile sınırlı olmayıp, ekonomik ve sosyal yaşamın her alanında belirgin biçimde görülmektedir. "Yazılım temelli" olan bu teknolojilerin, geleneksel büyüme modellerinde bahsi geçen "teknoloji" faktörü ve “ar-ge'ye dayalı bilginin ekonomik büyüme ve rekabet gücünün motoru olduğu” içsel büyüme modellerindeki bilgi faktörünün etkisinden nitelik ve nicelik olarak farklılık gösterdiği söylenebilir.

Kayıt zinciri ve diğer dijital teknolojilerin “üretim ilişkilerini etkileme süreci”, yazılım geliştirebilen çok sayıdaki girişimci tarafından kullanılması, kullanıcılar açısından elde edilecek "fayda" düzeyine bağlı olarak gelişecektir. Bu durum, bu teknolojilerin tekeli bir yapıda gelişimini sınırlayarak, rekabetçi teknolojiler niteliği taşımasını sağlamaktadır. Nitekim, kayıt zinciri teknolojileriyle üretilen kripto para işlemleri, kısa denilebilecek bir zaman sürecinde binlerle ifade edilecek sayıda farklı kripto para üretimine ve “kripto para piyasası” oluşumuna yol açmıştır. Benzer biçimde, kayıt zinciri teknolojisi altyapılarında geliştirilen "Metaverse" ve "NFT" uygulamalarının ekonomik faaliyetler kapsamındaki etkinliği ve gelişimi de yaygınlık kazanmaktadır. Bu uygulamalara herhangi bir mekân ve zamanda katılım sağlanarak işlem yapılabilir. Bu platformlarda yaratılan ekonomik değerler, kullanıcılar bakımında bir gelir teşkil ederken, bu değerlerin bankacılık kredi işlemlerinde "yasal teminat" olarak gösterilmesi de mümkün olabilecektir. Kayıt zinciri altyapılarında yaratılan bu "değerler" milli gelir hesapları açısından bir finansal getiri niteliğindedir. Buna göre, ekonomik büyüme teorileri açısından, yapay zekâ teknolojilerinde olduğu gibi,⁵ kayıt zinciri teknolojileri de ekonomik büyüme açısından milli gelir artışına katkı yapan bir “üretim faktörü” niteliği kazanmaktadır.

Kayıt zinciri teknolojilerinin, verimlilik artışı yaratan işleyişi ve uygulandığı sektörlerdeki rekabet gücüne olumlu katkı sağlayan yapısıyla, iktisadi temellerdeki değişim sürecinin bir parçasını oluşturduğu görülmektedir. Bu nedenle, kayıt zinciri teknolojilerinin önümüzdeki dönemlerde ekonomik faaliyetler genelinde yaygınlaşmasını beklemek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Kayıt zinciri, yapay zekâ, robotikler, bulut bilişim, nesnelerin interneti gibi dijital teknolojilerin, üretim süreçlerinde sermaye ve işgücü faktörleri gibi işlev görmesi, ekonomik büyüme literatüründe, gözlem, hipotez ve teorem oluşumu açısından incelenmesi gereken yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵ Yapay zekâ teknolojilerinin makine öğrenmesi yoluyla sağladığı sorun belirleme, öneri geliştirme ve problem çözüme işlevi" insan faktörü etkisi olmaksızın yerine getirilir. Bu yapıyla yapay zekâ teknolojileri üretim sürecine katkı sağlayan bir "üretim faktörü" olarak işlev görür. (Kurtoglu, 2021).

Sonuç

Kayıt zinciri teknolojileri uygulamalarına konu olan veriler ve işlem süreçleri çok sayıdaki katılımcı tarafından izlenerek, denetlenmektedir. İşlemler, internet ağı üzerinden veri ve bilgi akışı/aktarımı yoluyla küresel düzeyde gerçekleşmektedir. Veri işleme süreci, dünya ölçeğindeki her türlü veriye erişimi içermekte olduğundan, veri değişiminin küresel ölçekte yapılması mümkün olmaktadır.

İki taraf arasında veri aktarımı işlemleri nedeniyle tutulan kayıtların “şifreli” olarak gerçekleştirilmesi ve başlangıçta belirlenen kurallara uygun olarak hazırlanan “sözleşmelere” işlerlik kazandırılması gibi hususlar, kayıt zinciri teknolojilerinin şeffaflık ve veri güvenliğini sağlayan temel unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal belge saklama-doğrulama işlemlerinde güvenlik “şifreleme” ile açıklık ise “akıllı sözleşmelerle” sağlanmaktadır.

Bu işleyiş yöntemiyle güvenilirlik konusu, merkezi bir yönetimle yapılmış olan sözleşmelerden daha güçlü bir görüş birliğinin varlığına dayanmaktadır. Kayıt zinciri teknolojileriyle yaratılan veri tabanı sisteminde, katılımcıların her biri veri tabanındaki bilgilere erişim sağladığı gibi, veriler üzerinde düzenleme ve değişiklikler yapabilmektedir. Katılımcılar arasında sağlanan görüş birliği nedeniyle bu süreçte; mahkemeler, hükümetler, noterler gibi sözleşmeleri onaylayan-doğrulayan hiçbir merkezi yönetim biriminin-otoritesinin düzenleyici, denetleyici yetkisinin bulunmaması, başta finans sektörü olmak üzere tüm ekonomik sektörlerdeki veri aktarım süreçleri için önemli bir yenilik olarak ortaya çıkmıştır. İşlem yapanların mutabakatı olmadan süreçte veri ekleme ya da değişikliğin yapılamaması önemli bir özelliktir. Bir başka önemli özellik de kayıt zinciri veri tabanının dağıtık yapıda olmasıdır. Güvenlik ve şeffaflık açısından önemli olan bu özellik ile aynı anda, aynı verilerin binlerce hatta milyonlarca noktada uyumlu bir şekilde ve her kayıt noktasında şifrelenerek kaydedilmesi sağlanmaktadır.

Kayıt zinciri teknolojilerinin ekonomik faaliyetlerde kullanımıyla; parasal ve zaman tasarrufu, maliyet avantajı yaratılması sonucu işlem süreçlerinde etkinlik ve verimlilik artışı sağlanmaktadır. Bu da bu teknolojilerin yoğun rekabet ortamında sürdürülen iktisadi faaliyetlerde kullanımının yaygınlaşmasına temel oluşturmaktadır.

Kayıt zinciri teknolojileri ve endüstri 4.0 sürecini etkin kılacak diğer dijital teknolojilerin ekonomik faaliyetlerde kullanımının yaygınlaşmasının, geleneksel sermaye ve işgücü faktörüne dayalı rekabetçi ekonomik sistemde piyasada var olabilmenin koşullarını değiştireceği açıktır. Bu nedenle, kayıt zinciri teknolojileri ve dijital teknolojilerin gelişiminde, kamunun, kullanıcı ve düzenleyici olarak sürece gerekli ölçüde katılımı önem taşıyacaktır.

Kaynakça

- Abadi, Josep, Markus Brunnermeier (2018), “Blockchain economics”, National Bureau of Economic Research Working Paper 25407, December.
- Berryhill, Jamie, Theo Bourgerly, Angela Hanson (2018), “Blockchains unchanined”, Blockchain technology and its use in the public sector, OECD Working Papers on Public Governance No.28, OECD Publishing, Paris.
- Blockchain Türkiye Platformu (2019), “Dünyada blokzinciri regülasyonları ve uygulama örnekleri”, Karşılaştırma Raporu, Editör Özlem Özkan, Türkiye Bilişim Vakfı, Şubat.
- Blockchain Türkiye Platformu (2021), “Tedarik Zincirleri ve Uluslararası Ticaret için Blok Zinciri”, Nisan, www.blctr.org., Erişim:12.12.2021
- Blockchain Türkiye Platformu (2021), “Enerji Sektöründe Blokzinciri Gelişmeleri”, Kasım, www.blctr.org., Erişim: 01.6.2022
- Blockchain Türkiye Platformu (2021), “Ülke Genelinde Uygulanabilir”, Kasım, Enerji Sektörü Blockchain Kullanım Alanları, Avantajlar ve Riskler, Aralık, www.blctr.org., Erişim: 03.6.2022
- Bosu, Amiangshu, Anindya Iqbal, Rifat Shahriyar, Partha Chakroborty (2019), “Understanding the motivations, challenges and needs of blockchain software developers; A survey, Emprical Software Engineering manuscript, March, www.researchgate.net/publication/3028083789 Erişim; 15.4.2019.
- Catalin, Christian, Joshua S. Gans (2019), “Some Simple Economics of the Blockchain”, National Bureau of Economic Research Working Paper 22952, Revised June 2019.
- Cong, Lin William, Zhiguo He (2018), Blockchain disruption and smart contracts, National Bureau of Economic Research Working Paper 24399, March.
- Dilek, Şerif (2018), “Blockchain teknolojisi ve Bitcoin”, SETA-Siyasey, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Analiz, Sayı 231, Şubat, İstanbul.
- Güven Vedat, Erkin Şahinöz (2018), Blokzincir Kripto Paralar Citcoin – Satoshi Dünyayı Değiştiriyor, 2. Baskı, Temmuz Kronik Kitap, İstanbul.
- Holden, Richard T. and Anup Malani (2019), “Can blockchain solve the hold-up problem in contracts?”, National Bureau of Economic Research Working Paper 25833, May.
- Kurtoğlu, Yusuf (2019), Orta Gelir Tuzağından Çıkış, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kurtoğlu, Yusuf (2021), "Artificial Intelligence Technologies the Impact to Economic Growth the Global Economy and Future Professions", The Trade

Wars of the USA, China, and the EU: The Global Economy in the Age of Populism, Ed. Altuğ Günar, <https://Rowman.com/Lexington>, July.

Nakamoto, Satoshi, 2008, Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system, www.bitcoin.org

Narayanan, Arvind, Joseph Bonneau, Edward Felten (2016), Andrew Miller, Steven Goldfeder, "Bitcoin and Cryptocurrency Technologies", www.princeton_bitcoin_book.pdf, February.

Usta, Ahmet, Serkan Doğan Tekin (2018) Blockchain 101, Güncellenmiş Versiyonu- v2, Bankalar arası Kart Merkezi, İstanbul.

Pon, Bruce (2016), "Why blockchain matters to big data", BigchainDB Database for the internet, Big Data Meetup London, November 03.

Yermack, David, 2017, Corporate governance and blockchains, Discussion paper, Review of Finance, V.21, Issue 1, March 01.

İnternet Kaynakları

Can, Cem (2021, <https://www.bilimkurgukulubu.com/genel/bilim-teknoloji/internetten-sonraki-teknolojik-devrim-metaverse/>, 13.9.2021, Erişim: 19.01.2022

BloombergHT (2022), "Kripto piyasasının gündemindeki sabitkoin çakıldı", Kripto piyasasının dikkat kesildiği Tether'den açıklama var". <https://www.bloomberght.com/kripto-piyasasinin-dikkat-kesildigi-tether-den-aciklama-var-2306268>,

Dünya gazetesi 2022, "Kripto piyasasında TerraUSD depremi",

<https://www.dunya.com/finans/kripto-para/kripto-piyasasinda-terrausd-depremi-haberi-657522>

<https://www.dunya.com/kose-yazisi/kripto-paralarda-turbulans-surer-mi/657657/Şeref Oğuz>.

<https://www.dunya.com/sectorler/teknoloji/5-maddede-metaverse-gercegi-haberi-657695> Erişim: 11-13.5.2022.

Mastering Bitcoin, <http://blockchain.berkeley.edu> Erişim:27.02.2019

Usta, Ahmet (2021), "Kripto Varlıkların ve Blockchain'in Geleceği Nreye Gidiyor", BTCHaber TV, 29.11.2021, www.btc.org, Erişim: 07.12.2021.

Ward, Richard (2022), Innovative and practical applications of the metaverse, McKinsey Digital, March 29/Podcast. <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights>. Erişim: 26.4.2022

<https://bctr.org/duzenlemeler-blockchain-sistemlerine-guven-tazeleyebilir-mi-7924/>

<http://blockchain.cs.hacettepe.edu.tr> (Adnan Özsoy) Erişim: 19.02.2019

<http://www.turkishtimedergi.com/dijital-ekonomi/blockchain-bir-guven-makinesidir-iskalanmamali> Erişim: 25.01.2019

<https://www.linkedin.com/pulse/blokzincir-ve-%C3%B6tesi-da%C4%9F%C4%B1t%C4%B1k-kay%C4%B1t-teknolojisi-dkt-faruk-%C5%9Fen/Faruk-%C5%9Fen>, (2019), “Blokzincir ve Ötesi: Dğıttık Kayıt Teknolojileri (DKT)”, 23.4.2019. Erişim: 16.9.2022

A Socio-Political Evaluation on the Subjectivity in the Neoliberal Governmentality

Pınar SARIGÖL¹

Abstract

Research Paper

This paper aims to explore neoliberal subjectivity in Foucault's governmentality by tracking the socio-political changes from liberalism to neoliberalism. In parallel with the novelty of Foucauldian theory, this paper attempts to shed new light on socio-political components of neoliberal subjectivity in order to understand the market-society. To do this, it is crucial to pinpoint biopolitical instruments and tools as Foucauldian technologies in order to develop a perspective in aiming to unfold inclusionary and exclusionary practices and interventions between different subjectivities under norm imposition.

The analysis of this paper eventually intends to arrive at a critical point on which neoliberal governmentality shows contemporary political elements in the name of neoconservatism. Moreover, these new conservative motives of neoliberalism go hand in hand with the needs of market-society in order to produce self-governable subjects and ideal subject-citizens. By the end of this paper, the debates on neoconservatism and neoliberalism point to a theoretical and sociological possibility to describe basic concepts and terms related to today's discursive practices of neoliberal power. These determined political agendas lead the individual and groups of the population to be more responsible and loyal citizens for the common good of the nations.

Keywords: Biopolitics, Governmentality, Neoliberalism, Neoconservatism, Subjectivity.

Neoliberal Yönetimsellikte Öznellik Üzerine Sosyo-Politik Bir Değerlendirme

Öz

Araştırma Makalesi

Bu makale, liberalizmden neoliberalizme sosyo-politik değişimleri izleyerek Foucault'nun yönetimselliğinde neoliberal özneliği keşfetmeyi amaçlamaktadır. Foucaultcu teorinin yeniliğine paralel olarak, bu makale piyasa toplumunu anlamak için neoliberal özneliğin sosyo-politik bileşenlerine yeni bir ışık tutmaya çalışmaktadır. Bunu yapmak için, norm dayatması altında farklı öznellikler arasındaki kapsayıcı ve dışlayıcı pratikleri ve müdahaleleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir perspektif geliştirmek, biyopolitik aygıtları ve araçları Foucaultcu teknolojiler olarak belirlemek çok önemlidir.

Bu makalenin analizi, nihayetinde neoliberal devlet yönetiminin neomuhafazakarlık adına çağdaş siyasi unsurların gösterdiği kritik bir noktayı işaret etmektedir. Dahası, neoliberalizmin bu yeni muhafazakâr güdülere, kendi kendini yönetebilen özneler ve ideal özne-vatandaş üretmek için piyasa toplumunun ihtiyaçları ile el ele gider. Bu makalenin sonunda, neomuhafazakarlık ve neoliberalizm üzerine yapılan tartışmalar, günümüz neoliberal iktidarın söylemsel uygulamalarıyla ilgili temel kavram ve terimleri tanımlamanın teorik ve sosyolojik bir olanağına işaret etmektedir. Belirlenen bu siyasi gündemler, toplumdaki birey ve grupları, milletlerin ortak iyiliği için daha sorumlu ve sadık vatandaşlar olmaya yönlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyosiyaset, Yönetimsellik, Neoliberalizm, Neomuhafazakarlık, Öznellik

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 09.04.2022

Kabul tarihi / Accepted 14.08.2022

¹ Dr., pinar.sarigoel@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5420-8892

Introduction

The aim of this paper is to claim that the nub of biopolitics is situated in the domain of (neo) liberal reason in order to explore the subtler face of Foucauldian power by which the individual is conducted and society is regulated by social norms of the truth. That should remind us of the concept of governmentality, by which Foucault points out the art of governing the other and the self through rationalized knowledge-power (Foucault, 2001a; Lemke 2001, 2007). With the departure, governmentality can be explained around two aspects. While the first aspect points to the rationality of governing through the pertinent technologies and diapositives, the second indicates this rationality that implicitly permeates the internal world of the individual as regard his adaptation to the rules and norms. Thus, governmentality intrinsically refers to micro-and macro-management of governing individuals (each and all) with the help of the truth (Foucault, 2008; Foucault, 2007; Lemke, 2001, 2007; Rose & Miller, 2008). In this context, freedom and (civil) society come into play as the domains for reconstructing neoliberal subjectivity.

With this introductory of the paper, I take further steps towards developing a critical analysis for neoliberal subjectivity by drawing on Foucauldian perspective. The establishment of the internal and external management of individuals is nourished by technologies of the self and political technologies of power with the aim to construct not only a realm of power relations between the others and the self but also to enable and facilitate the individuals to internalize the respective rationality and its inclusionary rules and norms (Foucault, 1997; Lemke, 2007). The sovereign and disciplinary powers are revealed in the biopolitical age as well, but this time their objectives target nourishing the apparatuses of security for the neoliberal art of government. To illustrate that, disciplinary power in this context has a two-sided effect. On the one hand, the disciplinary practices help individual to adopt market rationality. On the other hand, they work as a mechanism (beyond the different techniques and methods) to enable the individual to take control of their body, to realize its capacity and skills, and to enrich it with new skills and knowledge on the way to 'docility' (Foucault, 2008; Heyes, 2007). In fact, the breaking point for the transformation to biopolitics was to discover "the body as object and target of power" (Foucault, 1995: 136). Therefore, the docile bodies, which must be open to manipulation and analysis, and interferences for subjection and subjugation in order to characterize and cultivate the personalities as the very useful, healthy bodies and normalized minds (Foucault, 1995; Horner-Nadesan, 2008). In addition, now that the human being had been furnished with reason and the capability to thinking, she/he should strengthen his/her autonomy, so to say, his self-government parallel with self-care, self-estimation and self-educating for creating better rapport with the truth of social practices (Heyes, 2007). Therefore, the exploration imposes the political economy upon the individuals through the lens of biopolitics. And normalization appears as the main principle in order to jointly govern the population and individual by means of being able to verify the things as to what is true or false, normal or abnormal, successful or ineffective. The capability of verification provides the power

of normalization to embrace the differences between individuals according to their rewardable or punishable behaviors (Foucault, 1995). Therefore, normalization refers to the dominant frame that hosts the rules and the power relations via medicine, criminology, education, even popular culture. This normalized world helps the individual to realize his existence and his natural capacities. For doing so, the collections of behaviors and the practices constitute the forms of knowledge for generating the subjectivities (Heyes, 2007: 32).

The development of the modern prison and medicine paves the way for criminal personalities or mental illnesses to be classified primarily according to the subjectivities in parallel with a confirmed social order, heterosexual normativity and a healthy profile of mood states, etc. (Heyes, 2007). Thus, this paper begins with the political and economic shift from liberalism to neoliberalism. Then, the paper touches on subjectivity in neoliberal governmentality; particularly, in next subsection the concept of human capital and self-entrepreneurship will be set out. Then, I want to introduce neoliberal technologies for producing self-governable subjects in this paper. Furthermore, the discussions based on the concept of governmentality after Foucault, is in my view, worth briefly mentioning in order to shed light on the ideal citizenship and democracy in times of neoliberalism. Pursuing this route of writing neoliberal subjectivity provides a better understanding of women's subjectivity, inclusionary and exclusionary practices against (idealized) women in times of neoliberalism and neoconservatism.

2. Government as an Art from Liberalism to Neoliberalism

Foucault investigates three forms of power in his contribution of *History of Sexuality: Volume 1 and Society must be Defended* between 1976 and 1977. He displays the mechanisms, technologies of power that are geared towards the conduct of the body and aim at controlling, strengthening the population into way of life expectancy, birth rate, labor, etc. When we look at the lectures given at *College de France* between 1978 and 1979, published under the title of *Security Territory Population and Birth of Biopolitics*, we see that Foucault endeavors to size up the reason of state (*raison d'état*) in early modern Europe in order to mark out the type of rationality that enables the domain of implementation to exercise state power (Foucault, 1988: 73, 2008: 322). To reinforce the reason of political powers for the stronger state losing its privileged domain, the West in the nineteenth century began to offset the rapport between "a rationalization-prone society and certain threats to the individual and his liberties, to the species and its survival" (Foucault, 1988: 58). Liberalism therefore seems to be the critique of excessive government. It appears as a doctrine of the minimal state (Dean, 2002: 101) because the reason of government in the regime of *raison d'état* was unlimited (Foucault, 2008: 37). In this sense, liberal rationality plays a regulative role between the freedom of the individual and control of the population. According to Foucault, the problems of the individual and the problems of the population cannot be separated from each other and from the framework of political rationality. In the liberal art of government, the population

with its specific effects and problems needed more attention as a new political reason concerned with legal subjects and individual free enterprise. Therefore, Foucault explores the political and economic issues of the eighteenth century in order to shed light on liberalism. It needs to be highlighted that liberalism, for Foucault, is neither theory nor ideology. It presents a way in which ‘society’ and ‘represent itself’ needs to be reconsidered, but more importantly, it is “way of doing things” directed towards objectives and regulating itself by continuous reflection. Liberalism...is to be analyzed as a principle and method of the rationalization of the exercise of government, a rationalization which obeys...the internal rule of maximum economy” (Foucault, 2008:318).

Furthermore, liberalism led to some basic questions raising awareness for the need of government in order to reinforce (civil) society itself. In this way, society causes us think about the development and the improvement of a technology of government in order to measure and justify “too much government” or “excessive power of state” by taking into account the other necessities for a functional and useful government itself (Foucault, 2008: 319). Indeed, the basic question of liberalism is the frugality of government which should be ensured by its own ability to shape and treat freedom as an apparatus of government. As such, freedom in the liberal art of government is a technical means in order to measure and calculate both the self-governed capacities of persons and citizens and the competence of the government for conducting the individuals and population in freedom (Foucault, 2008: 29; Dean, 2002: 37). Hence, “new governmental reason is a consumer of freedom inasmuch as it can only function insofar as a number of freedoms actually exists: freedom of the market, freedom to buy and sell, the free exercise of property rights, the freedom of exercise, freedom of expression and discussion, and so on. Its reason needs freedom” (Foucault, 2008: 63).

Aforementioned, Foucault does not describe liberalism as an ideology; rather he draws attention to the liberal art of government, which means to govern individuals and the population through the technologies and apparatuses of liberal reason. Liberal reason seeks to govern through the choices of free individuals acting upon civil society. To do this, it constructs the necessitated norms of individuals and collective life by means of freedom (Dean, 2002: 40). In this sense, society has a very critical role to play in order to designate necessary liberties, in a way, in which it serves as a domain to surface the transfers of governmental activity (Senellart, 2008: 330). Notwithstanding the positive impression of the concept of freedom and society, “liberalism is not ‘be free’...Liberalism formulates simply ...to produce what you need to be free. You are free to be” (Foucault, 2008: 63). In fact, freedom and society in the rationality of liberalism are two important technologies of government suffused by the life worthy of individuals and the idealized political and economic order of the population. The term of (civil) society as a tool of political rules came to signify the natural domain of freedom and the free choices of the individuals outside any legitimate exercise of power. Due to this, the government’s task is to foster any self-organizing capacities of civil society to the extent of a naturalness of society and its

own internal self-regulations in order to promote its maximal functioning (Rose& Miller, 1992: 179-180). The accentuated reason of fostering civil society is that “liberal mentalities of government do not conceive of the regulation of conduct as dependent only upon political actions...Liberal government identifies a domain outside “politics”, and seek to manage it without destroying its existence and its autonomy” (Rose& Miller, 1992: 180). This shift from limited model of government to the liberated government invokes intrinsically the role of political economy, which Foucault endeavors to draw attention to by describing the new rationalities of government because political economy or the role of the market in liberal reason requires within itself self-limitation of governmental reason amenable to the knowledge of naturalness (Senellart, 2008: 327). Therefore, it is said that new reason of government is pragmatist, that is to say, the new subject of biopolitics is the market (Gambetti, 2012: 32). Hence, as Foucault remarks, “only when we know what this governmental regime called liberalism was, will we be able to grasp what biopolitics is” (Foucault, 2008: 22).

It seems important to emphasize that which puts forth the critical and problematizing character of liberalism. In doing so, he mentions two different types of liberalism: Classical liberalism and the modern form of liberalism (neoliberalism or economic rationality). (Classical) liberalism tackles the problem connoting how the necessitated market freedom and unlimited exercise of a political sovereignty can be accorded to each other. In fact, it finds its way by delimiting the state’s capacity to possess the knowledge pertaining to the reality of the market, more importantly, to civil society as the natural domain that has its own dynamics and self-regulations (Burchell, 1996: 21). In this context, laissez faire signs “both limitation of exercise of political sovereignty vis-a-vis the government of commercial exchanges, and a positive justification of market freedom on the grounds that the state will benefit more-will become richer and more powerful- by governing less” (Burchell, 1996: 22). One might say, the same criticism against too much government is pertinent to neoliberalism; however, there is a very important difference between liberalism and neoliberalism. Unlike liberalism, neoliberalism does not consider the market as a domain supervised and secured by the state (Burchell, 1996: 23). Neoliberalism construes the relation between state and economy. The State is not the observer of market freedom, which is the service of the organizational principle for the state and society. Obviously, the state behaves in the same way the other market actors (Lemke, 2001: 200; Brown, 2003: 5). These distinctions between the liberalisms presuppose on the basis of government. The social codes embedded in the economic domain are the nub of the decision-making process within the family, married life, or professional life. This means that the rationality of government compared to the rational action of individuals is no longer related to human nature, but to an artificially created form of behavior (Lemke, 2001: 200). However, in the last instance, it seems necessary to formulate the relationship of both liberalisms with government and the governed in which the individual plays an important role. Regarding the matter of individuality, both of them accept the individual as, on the one hand, an object of governmental

action, on the other hand, as a necessary (voluntary) partner of government (Burchell, 1996: 23).

The mechanical logic in the neoliberal art of government is not at stake any more. Instead, the forms of human action governed by a specific (economic) rationality are at the center-gravity of government (Lemke, 2001: 197). Foucault mentions two different types of neoliberalism: Ordoliberalism and the Chicago School. Ordoliberalism developed in Germany. It dealt with the question regarding “the extent to which competitive, optimizing, market relations and behavior can serve as a principle not only for limiting governmental intervention, but also rationalizing government itself” (Burchell, 1996: 23). The state and market economy are not different autonomous sphere, they can exist together. In a word, the practice of government assists the rise of market mechanisms and the impact of competition (Lemke, 2001:193). The social strategy of ordoliberals is based on the principle of “equal inequality for all” (Lemke, 2001: 195; Brown, 2003: 7; Donzelot, 2008: 123). This strategy is to generate the competitive and innovative side of the social body (Lemke, 2001: 195). On the other hand, the Chicago school proceeds with the idea that state interventions are necessary for protecting the individual’s rights, otherwise, the competitive identity of the economy could constitute a threat to freedom. All in all, today’s neoliberalism, where it is closed to Chicago school doctrines, redefines the government as an enterprise so as to universalize competition and to invent market shaped systems of action for individuals, groups and institutions. The social and economic domains are not two different areas any more. The economy encapsulates human actions, which must reinforce competition anywhere (Lemke, 2001: 197). This invokes the free market, which includes “maximized competition and free trade achieved through economic de-regulation, elimination of tariffs, and a range of monetary and social policies favorable to business and indifferent toward poverty, social deracination, cultural decimation, long term resource depletion and environmental destruction” (Brown, 2003: 1).

In line with this, neoliberal rationality based on regulating and limiting governmental activity artificially supports the freedom of individuals because “the contrived forms of the free, entrepreneurial and competitive conduct of economic-rational individuals” carve out “a form of the rational self-conduct of the governed themselves, but a form that is not so much a given of human nature as a consciously contrived style of conduct” (Burchell, 1996: 23-24). Therefore, the neoliberal art of government is more than economy or state. It must produce subjects, forms of citizenship for the nations, behaviors and anything related to the individual, its body, its soul, its choices etc. (Brown, 2003:1). Because of this, the rationality of neoliberal activity should be accepted beyond institutional goals. Neoliberalism between political rationality and the technologies of the self requires the use of individual freedom, which is a technical condition of government (Miller& Rose, 1992: 201; Burchell, 1996: 24). This shows the extension of economic rationality to non-economic domains by conducting the different subjectivities of individuals, something neoliberalism needs to maintain order. For neoliberalism each individual

must be constructed and reshaped according to its own capacities as marketing actors in every sphere of life by changing their social roles such as parents, workers, consumers, producers, children, women, men and so on. These autonomous roles playing for the neoliberal market system can be possible with the consciousness of 'self-care', which refers to an ability to provide the personal service for the material and psychological requirements. Neoliberalism constitutes moral responsibility of individuals regarding the conduct of life spheres. This kind of moral responsibility provides self-control towards unlimited freedom rights. Individuals in their free area calculate and predict the consequences of their actions with the help of morality. Responsibility for the self and for your free choices, lack of skills, education etc. are the backbone of the neoliberal art of government. Hence, the transformation of this economic reason became possible with the aim of individuals in an attempt to optimize the relations with themselves and to work (Rose & Miller, 1992: 199; Lemke, 2001: 202; Brown, 2003: 5-6). All in all, "neoliberalism is a political rationality that tries to render the social domain economic to link a reduction in state services and security systems to the increasing call for "personal responsibility" and "self-care"" (Lemke, 2001: 203). The rationality of neoliberalism is emerging as governmentality (Brown, 2003: 1).

3. (Neo)-Liberal Subjectivity of Biopolitics

The transformation of rationality of government inevitably required a new subjectivity, which unquestioningly demands a change of minds and the way of existing, and then our relations with others and things (Foucault, 1997: XXIII). It should be kept in mind that according to Foucault's account, subjectivation does not proceed on unique subjectivities correlations, but intrinsically refers to a way of thinking and feeling, a way of acting and behaving, in which subjects gradually gain the sense of belonging to society. This sense of belonging moves the subject to emotionally attach his relations with others, himself or things (Foucault, 1997: XXXI). The crucial thing is that Foucault points out the self-governmentality here, through which the individual learns how to bear the responsibilities for personal decisions and beliefs or his social, economic and political roles besides improving his natural skills. As such, this rationality of micromanagement makes the way of thinking and acting at the macro level more manageable so that power can permeate into every level to enrich the body of mastering thoughts and feelings. Thus, neoliberal subjectivity through the lens of biopolitics should be framed in the name of self-entrepreneurship and self-care personalities saturated by market rationality related to "everything concerning the natural character of the mechanisms of competition" (Foucault, 2008: 162). In Pierre Dardot and Christian Laval's contribution to the book *The New Way of the World: On the Neoliberal Society* (2013), it states that neoliberalism does not only connote the institutional and organized tenets, but also the existential norms enabling us to notice others and ourselves. Furthermore, these productive impacts of neoliberalism on the norms regulate society as to the way of market rationality, and this rationality reshapes self-entrepreneur and individualized subjectivities through neoliberal forces. Dardot and

Laval draw attention to the generalization of competition as a behavioral norm, which is nourished by a set of discursive practices, mechanisms and tools. Actually, this constitutes the idea of entrepreneurship in every domain of life (Dardot & Laval, 2013: 4). In line with that, the entrepreneur of the self and for the self is to internalize the rationality of power relations as a competition that engulfs the individuals on the path of existing as normalized subjects. Therefore, the value of behavioral norms is to incorporate the price of our actions and behaviors. Like in *History of Sexuality*, Foucault remarks on punitive behaviors in *Birth of Biopolitics* that enable individuals and institutions to judge each other (2008: 252).

That means, Foucauldian power does not aim to readily attach the subjects to sovereign rationality. Contrarily, this omnipresent power wants to awaken its economic subjects who trace its desires and interests in all areas. That means, the success of the individual is measured as the great internalization of neoliberal rationality that imbues its subjects with the necessities and importance of possessing self-esteem, being self-disciplined and a self-entrepreneur in order to manage their external and internal worlds. While specialized knowledge regarding any issue is placed at the disposal, self-interests proceed on the way in which the motivating emotions and attachments cover unfair competitive relations. All of our relations and dressed up roles gain the reasonable and hopeful meaning and functionalities without being alienated from market rationality. As mentioned in the previous chapter, the discernment and prudence to grasp the norms of order and manage the self are the main corollary of subjectivations that engender the sense of transition in the production of the process of truth. In this sense, the concept of governmentality seeks the subjects to ‘conduct the conduct of other beings-that is, govern them’ (Dardot & Laval, 2013:4). The notion of enterprise is the nub of social relations embedded in neoliberal governmental reason, and accordingly the generalization of the enterprise in every sphere of life naturally carves out subjectivity itself (McNay, 2009: 55). Therefore, in Foucault’s account, neoliberalism cannot define only economic relations and market interest, it implicitly encompasses social control among the individuals (McNay, 2009, p. 55; Donzelot, 2008: 59). To grasp neoliberalism with Foucauldian perspective is the crucial inception of approaching today’s individualized and economized rationality of relations very critically. Therefore, it is well said that this neoliberal understanding of freedom and disciplinary techniques goes hand in hand with biopolitics, and the principle of “equal inequality for all” renders daily life expectations to stimulate market rationality in the name of “personal responsibility” and “self-care” (Lemke, 2001: 195; Brown, 2003: 7; Donzelot, 2008: 123). Ultimately, the regulatory and disciplinary techniques carve out the behaviors and normalize minds, on the one hand, and tame the bodily needs and cultivate body control for developing natural and acquired skills on the other hand (Foucault, 1997: 249; McNay, 2009: 57).

As stated in *Birth of Biopolitics*, Foucault describes the action of economic actors whose aim is to just increase satisfied interests through the undivided internal structure (2008: 61). That is the reason why Foucault prefers to call it neoliberal art

of government rather than the principles of neoliberalism (Brown, 2003: 1). In favor of these interwoven mechanisms, neoliberal governmentality seeks to organize society around some objectives based on decentralized and non-proletarian entrepreneurship that should cope with the impacts of economized relations upon collective social bonds by foreseeing possible conflicts because of competition and by always stimulating cooperation among the individualized minds. What is interesting is that if the individual despite the non-proletarian workings and free daily choices falls into the alienation trap, this should be seen as both anticompetitive social tendencies and anti-cooperate practices, it can even be called ‘depression’ hand in hand with specialized experts of psychology, life coaching and so on (Foucault, 2008: 58-59; Dardot & Laval, 2013: 292). Crucially, this brings about two subject positions as a result of discursive practices, and these two subject positions are closely linked. That means, the subject exists in the marketplace and it becomes as a marketplace as well. Both are based on “marketisation of self” (Bröckling, 2012: 1). At this point, we come to Foucault’s main criticism against the matter of homo economicus. As Ulrich Bröckling (2012) once more emphasizes, the (neoliberal) subjectivation does not only presuppose only utilized economic interests; rather the utility of the competitive relations (which might include the religious, politics or gendered interests) is another way for the individual to address to compare itself with the others and even himself. Therefore, competition produces neoliberal subjectivity, and naturally competitive subjects who internalize the price of ‘living’ (Bröckling, 2012: 7).

In this vein, for the process of subjectivation, Foucault points out German Ordoliberalism based on pure competition and the principle of equal inequality as well as American neoliberalism requiring human capital and criminality (Foucault, 2008:219). The essence of the theory of human capital is obviously the problem of labor which has so far fallen off the economic map in spite of its the very important position in the market (Lemke, 2001: 198). But more importantly, the theory of human capital is the departure from the necessity of self-care under the guise of neoliberal governmentality. That is why, the qualification of human capital comes from childhood (even before) permeating each stage of life. It invokes not only medical cares or all activities concerning the health of the individual, nor only bodily needs and desires, but also the consciousness to jointly care and strengthen body and soul for more and more willpower in marketized relations because human capital is not composed of directly merchantable items. On the one hand, genetic risks and skills are implemented by education, nutrition, even love, affection, on the other hand, psychological equilibrium and having personal working and living principles are criteria for life motivation beyond earning a salary. This point at which individual starts to be an autonomous entrepreneur, so to speak, his own boss harbors the secret of the idealized neoliberal subject (Foucault, 2008: 230; Lemke, 2001: 199). Therefore, “the new “spirit” of capitalism, which transfers the entrepreneurial idea of calculation begins to predominate” (Hartmann & Honneth, 2006: 56).

Regarding the analysis of criminality and delinquency, the offense in the framework of law (and social norms) applies equally to every subject, those who should have enough reason to identify the things outside of law and norm, also to cultivate their consciousness not to kill someone, and even not to break any rules to the detriment of himself or someone else (Lemke, 2001: 199). Taking all these expectations of the neoliberal subject together, it can finally be said that the neoliberal subject should grasp the grafted neoliberal rationality in order to increase its sense of belonging to society and have a place in the normalized order. By doing so, all roles of the subject in a life should intrinsically gain competitive meanings such as to be the best mother, the best wife, the best man or woman, the most successful or even the most misfit character. Obtaining the utility leads the subject to desire more pleasure and more satisfaction regardless of working too much and getting more social responsibility. To set out this motivation elaborately, I think neoliberal technologies which construct neoliberal subjectivity should be specified.

4. Neoliberal Technologies in Producing Self -Governable Subjects

Leaning on advanced neoliberal societies, the subjects as the members of society should fulfill the moral ideals in an attempt to achieve their self-transformation in recognition of the institutionalized social order. This means that individualism, in a way, is the expected result of this established order (Hartmann & Honneth, 2006: 42-43). However, the challenge is to keep the interest alive regarding the ubiquitous competition. The rationality of neoliberal governmentality makes this challenge more understandable by prompting new motivational resources such as performance, pleasure, solidarity, satisfaction, happiness and so on. The interesting thing is that these motivational resources contribute to forgetting the basic rights and emancipatory norms as well. This may be called the dilemma of the order but naturally it is not perceived as a problem in order to self-destructively sacrifice some things because “the subjects have “learned” in their role as employees to assume responsibility for their fates” (Hartmann&Honneth, 2006: 46). This subjective role opacifies the nuance between private and professional public sphere, and this means that informal and emotional relations take place in utility-based work processes. In this way, the economization of informal is perplexing among the intersubjective relationships in harmony with economic instrumental interests and rationality (Hartmann & Honneth, 2006: 49).

To construct these subjectivities, different types of technologies ‘each a matrix of the reason’ employs not only the skills but also the attitudes. Foucault mentions about four different technologies. First, there are the technologies of production, which give us permission to produce, modify or transform the things. Second, there are the technologies of sign system, by which we benefit from symbols, meaning or significations. Third, there are the technologies of power, which conduct the behaviors of individuals. Fourth, there are the technologies of self, by which individuals determine their own means so as to conduct and manage through their bodies and souls for both their and state’s happiness (Foucault, 1997:225). The

technologies of self are, so to speak, the political technologies of self which enable the individuals to perceive themselves as a part of the nation or a part of social entity. The political technologies of self-provide that a person cultivates himself for the state or sacred things (Foucault, 1997, 225; 2001b: 404). Accordingly, the internal and external management of individuals was reinforced by these technologies with the aim to construct the domain of power relations between the others and the self (Foucault, 1997: 225). Put roughly, different types of technologies do not sign different domains of intervention. In contrast, the rational mode of governing encompasses both processes of individualization and practices of institutionalization of technologies. Subsequently, there cannot be division between micro space and macro space. Both show up the same governing mentality very well (Lemke, 2007: 49). Therefore, it is worth noticing that governmentality and its instruments are intrinsically rooted in 'the range of multiform tactics' (Foucault, 2001c: 211).

As Gilles Deleuze (1992:4) mentions, the different control mechanisms, which are as equally strict and harsh as the previous models of confinements surrounded by disciplinary techniques have appeared in parallel with the development of neoliberalism. However, currently the subjects can be kept employed in spite of more pressure, control, surveillance and liabilities through the discourse of the spirit of cooperation by which connotation they implicitly imply being like family and having family codes. Stimulated emotional feelings through summoning family bonds restrain the conflicts and intolerance as to (professional) public spheres (Deleuze, 1992: 5). In this context, it is worth emphasizing that the idea of corporation plays a key role as a neoliberal technology in return for destructively competitive relations. As Deleuze (1992: 6) ironically touches upon the soul of cooperation:

Marketing has become the center or the 'soul' of corporation. We are taught that corporations have a soul, which is the most terrifying news in the world. The operation of markets is now the instrument of social control and forms the impudent breed of our masters. Control is short-term and of rapid rates of turnover, but also continuous and without limit, while discipline was long duration, infinite and discontinuous. Man is no longer man enclosed, but man in depth.

On the other side of coin, unconditional devotion exhausting and precarious work circumstances and pragmatic community relations inevitably (and contrary to expectations) cause harassment, stress, alienation, etc. The neoliberal subject starts to feel inadequate and deeply lonely regarding his performance, motivation and production in all areas of life. More interestingly, it is the fact that under the guise of polished satisfaction, the neoliberal subject loses the meaning of fondly producing things and of willingly attaching the emergence of depressed and problematic individuals with inciting the help of the officially experts as well as the omniscient beings (Dardot & Laval, 2013).

Concluding this subsection, the neoliberal subjectivity in the age of biopolitics is based on two different kinds of subjects. On the one hand, the implicit construction of rational and reflexive subject is endowed with the capability of monitoring bodily and psychic necessities. The subject's good self-government at work and home indicates the idealized side of neoliberal subjectivity. On the other hand, the subjects deprived of the capability of self-government are marked as risky or 'bad subjects', somehow generating the reason for an upsurge of more surveillance and control (Horner-Nadesan, 2008: 212-213). In other words, human capital and criminality work for the benefit of market on the grounds of rationalizing control and teaching the subject what is true and false. The logic of the equilibrium in Foucault's account simply presupposes the correlation of the knowns and the unknowns, which have been the basic battles of neoliberal subjects with themselves and with society (as neoliberalism is battling with itself).

In Lieu of Conclusion: Governmentality in the Times of Neoliberalism and Neoconservatism after Foucault

Taken together all forms of governmental rationalities from ancient Greeks to the neoliberalism of today, governmentality is not reducible to a mere sort of mechanisms and technologies, but it encompasses the art of our thoughts and our practices associated with political rationality that precisely needs specific knowledge in order to govern us internally and externally. Foucault carves out the 'art of government' between the sixteenth and eighteenth centuries by proffering the idea of *raison d'état* and the police, by which we encounter the modern western art of government. *Raison d'état* ensures the certain rational knowledge as being independent from customs and traditions (Foucault, 2001b: 404-406). The reason is the way in which the people are governed as the nature of state itself. In the same vein, Foucault signifies two earlier traditions in terms of reason of state: pastoral power and Machiavelli's the Prince. Pastoral power leans on the subjection and domination of individuals by the divine. This subjection deals with the single and specific individuals that have consciousness to pertain to their duty in society. That is to say, pastoral power is not concerned with the land but with individuals. Pastoral power aims to obtain more and more information about individuals to re-produce the knowledge for governing them as sacred commandments and moral norms, by which personal and social salvation could be ensured by godly authorities endowed with the competence of surveillance, punishment or confirmation of the behaviors and thoughts. In this way, each individual gains awareness of his responsibilities by regularly confessing his sins or deeds, which is the main resource of the knowledge for the construction of truth in order to govern the individuals not through the existence of the king, but through a dignitary (Foucault, 1997: 225-230). The second is Machiavelli's the Prince, which problematizes the relation between the king and the state. In this context, the expansion of state and its power are the most important. This is the reason why the state howsoever is related to neither the wisdom of God nor the strategies of the king. The main problematization is concerned with the state itself in terms of its nature and rationality. Hence, the aim of government is to endure

the state and its sway is compatible with political rationality underpinned by practices and certain of measured knowledge that make it possible to show up the capacity of the state on a specific territory (Foucault, 2001b: 407-408).

However, the state as the focused issue of political rationality brought about a gap between the state and individuals. Indeed, individuals could have enough attention in the domain of the state insofar as he or she contributes to the strength of the state. As such, an individual should work, produce or consume for the state, and he or she could even die for it where appropriate. And yet, this gap between the state and the individuals invokes the latter art of government, which is the police. Even though Foucault describes the function of the police in the case of Germany and France in detail, it suffices to say that the police could be construed as the new techniques of power by which the integration of individuals was aimed at constructing civil respect and controlling public morality (Foucault, 2001b: 411-412). In fact, these earlier arts of government are easily connected with the modern art of government as well because the development of governmentality intrinsically presupposes the aimed economic, social, technical processes (Foucault, 2001b: 416). Therefore, the notion of governmentality can be grasped as a 'guideline' which enables us to identify the way of thoughts in which we encounter historical constructions from ancient Greek to neoliberalism (Lemke, 2001: 191, 2007: 44).

Contemporary biopolitics, especially after the 1980s, has taken on a new form focusing on traditional, religious values and norms beside neoliberal aims. American neoconservatism is based on moral-political rationality and neoliberalism, both are intertwined and at the intersection point, where democracy appears as a balanced element (Brown, 2006:691-692). Without questioning whether or not democracy addresses the social and political needs, the question as to how neoconservatist rationality enters the fray along with neoliberal rationality is for now worth briefly mentioning. The first has a regulatory and moral role, while the second is based on a completely amoral, exploitative and exclusionary logic. In truth, both try to describe citizenship after calling on the name of order as democracy according to the favor of universal principles and rights, equality, political autonomy, liberty, and rule of law (Brown, 2006: 696). An active citizenry and the public good are at the heart of political rationalities. Constitutional and human rights are restricted by these political rationalities as well. In addition to neoliberal subjectivity, neoconservatist rationality with the help of religious and traditional references aims at strengthening the loosening ties between gradually more isolated individuals. In spite of the upsurge of working hours for better living standards and the breadth of 'free rights', they bring about not only depressed individuals, but more fundamentally a decline in the birth rate, a weak population, a lack of sense of belonging to society and a rise of criminality and conflicts because of the lack of family cohesion and love relations. At this point, neoconservatist rationality of the government steps in to fill the gaps posed by neoliberalism. Furthermore, with the help of the notion of citizenship, individuals are subjected to control and surveillance as required security dispositives through licenses, codes and insurance numbers or bank numbers. In this context, the

matter of control emerges from neoliberal subjects as citizens of the state. Therefore, good citizenry should undertake responsibility for a stronger welfare society and secured relations in families, firms, communities (Rose, 2000: 325-327). In line with this, there are marginalized spaces, associated with anti-citizens, non-citizens and failed citizens, those that cannot or do not enterprise their lives or manage their own risk, additionally, attaching any moral and traditional communities (Rose, 2000: 331). The failed citizens are the bad subjects who somehow do not want to participate in an 'active life' with its most familiar face. Therefore, an ideal citizenry, that is endowed with self-governable subjectivity, becomes the most important indication of liberal democracies. More importantly, the operations of democracy bring about geographic and social exclusions as well (Holmer-Nadesan, 2008: 181). In this vein, neoliberal rationality can occupy a land by promising 'modest-power sharing' through free elections, individual liberties for the sake of democracy (Brown, 2003:9).

Taken together, neoliberal and neoconservatist governmentalities appear to be in a kind of sham fight, just as they head toward the interest of the market. Ultimately, their desire is to engender self-governable subjects and be able to name these ideal subject-citizens by implicitly denoting the excluded, unsuccessful and counter kind. In the scope of this work, female subjectivity as a part of neoliberal rationality shall be explored in order to determine gendered strategies and performance to, in turn, aspire to career gendered professional identities, which apparently require more energy, time, surveillance and self-surveillance in return for the social and market norms (Holmer-Nadesan, 2000:223). Needless to say, the correlation between the analysis of criminality and the theory of human capital should have been clarified but the nub of this paper is based on the impacts of market rationality and the expectations it places on its subjects. This may basically be summed up with notion of 'responsibility', which connote self-governable subjects, so to speak, loyal citizens for the common good.

References

- Brown, W. (2003) 'Neoliberalism and the End of Liberal Democracy', *Theory&Event* 7:1, 1-25.
http://muse.jhu.edu/journals/theory_and_event/v007/7.1brown.html
- Brown, W. (2006), 'American Nightmare: Neoliberalism, Neoconservatism, and De-Democratization', *Political Theory*, 34:6:690-714.
- Bröckling, U. (2012) 'The Subject in the Marketplace, the Subject as Marketplace', Presentation at the Conference "*The Marketisation of Society: Economizing the Economic*", University of Bremen: 1-14.
- Burchell, G. (1996) "Liberal Government and Techniques of the Self" in *Foucault and Political Reason: Liberalism, Neo-liberalism and Rationalities of Government*, Ed. A.Barry, T.Osborne, N.Rose, Chicago: The University of Chicago Press
- Dardot, P. and Laval, C. (2013). *The Way of the World: On Neoliberal Society*, trans.Gregory Elliott, London and New York: Verso.
- Dean, M. (2002) 'Liberal Government and Authoritarianism', *Economy and Society*, 31:1, 37-61, DOI: 10.1080/03085140120109240
- Deleuze, G. (1992) 'Postscript on the Societies of Control', *October*, Vol.59, 3-7.
- Donzelot, J. (2008) 'Michel Foucault and Liberal Intelligence', *Economy and Society*, 37:1, 115-134
- Foucault, M. (1988) "Politics and Reason" in *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture (Interviews and Other Writings 1977-1984)*, A.Sheridan and the others (trans),New York: Routledge, Chapman & Hall
- Foucault, M. (1995) *Discipline and Punish: The Birth of Prison*, A.Sheridan (trans), New York: Vintage Books
- Foucault, M. (1997) "Technologies of the self" in *Ethics: Essential Works of Foucault 1954-1984 Volume One*. Ed. P. Rabinow, R. Hurley and the others (trans), New York: The New Press, 223-252.
- Foucault, M. (1998) *History of Sexuality: The Will to Knowledge*, Volume 1, R.Hurley (trans.), London: Penguin Books
- Foucault, M. (2001a) "The Subject and Power" in *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984 Volume Three*, Ed. J.D. Faubion, New York: New York Press.
- Foucault, M. (2001b) "The Political Technology of Individuals" in *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984 Volume Three*, Ed. J.D. Faubion, New York: New York Press.
- Foucault, M. (2001c) "Governmentality" in *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984 Volume Three*, Ed. J.D. Faubion, New York: New York Press

- Foucault, M. (2003) *Society must be Defended*, D. Macey (trans.), London: Penguin Books
- Foucault, M. (2007) *Security Territory Population Lectures at the College de France 1977–1978*, G. Burchell (trans.), New York: Palgrave Macmillan
- Foucault, M. (2008) *Birth of Biopolitics*, G. Burchell (trans.), New York: Palgrave Macmillan
- Gambetti, Z. (2012) ‘Foucault’ dan Agamben’e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi’, *Cogito*, Sayı: 70-71, 21-38
- Hartmann, M. and Honneth, A. (2006) ‘Paradoxes of Capitalism’, *Constellations*, 13: 1, 41-58.
- Heyes, C.J. (2007), *Self-Transformations: Foucault, Ethics, and Normalized Bodies*, Oxford University Press.
- Horner-Nadesan M. (2008), *Governmentality, Biopower, and Everyday Life*, New York and London: Routledge.
- Lemke, T. (2001) ‘The Birth of Biopolitics’: Michel Foucault’s Lecture at the College de France on Neo-liberal Governmentality’, *Economy and Society*, 30: 2, 190-207
- Lemke, T. (2007) ‘An Indigestible Meal? Foucault, Governmentality and State Theory’, *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 8:2, 43-64.
- McNay, L. (2009) ‘Self as Enterprise: Dilemmas of Control and Resistance in Foucault’s *The Birth of Biopolitic*’, *Theory, Culture & Society*, 26:6, 55-77
- Rose, N. and Miller: (1992) ‘Political Power beyond the State: Problematics of Government’, *The British Journal of Sociology*, 43:2, 173-205
- Rose, N. (2000) ‘Government and Control’, *British Journal of Criminology*, 40:2, 321–39.
- Rose, N. and Miller: (2008) *Governing the Present: Administering Economic, Social and Personal Life*, Polity Press
- Senellart, M. (2008) “Course Context” in M. Foucault’s *Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France 1978–1979*, G. Burchell (trans.), New York: Palgrave Macmillan

Said Naum Duhanî'nin Beyoğlu'na Dair Eserleri Zeliha KAPUKAYA¹

Öz

Araştırma Makalesi

İstanbul şehir kültür ve tarihinin önemli yerleşimlerinden Beyoğlu, pek çok eserin konusu olmuştur. Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinin bir sembolü sayılan Beyoğlu, eski adıyla Pera; mimarisi, insanları ve yaşam kültürü ile "Avrupa'nın küçük bir modeli" benzetmesi ile anılmıştır. Semtin çok kültürlü, çok katmanlı yapısı seyyahların, şehir tarihçilerinin, edebiyatçıların yazılarında anlatılmış, bütünüyle Osmanlı'nın Batılılaşma serüveninin bir özeti olarak dikkati çekmiştir. Beyoğlu, Osmanlı toplumunun heterojen yapısını temsil eden semt sakinlerinin gözüyle de anlatılmıştır. Bunlardan biri, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'e Beyoğlu'nun gayriresmî kültür ve sanat tarihini hafızasında tutan ve hayatının büyük bölümünü burada geçiren Said Naum Duhanî'dir. Lübnan kökenli bir bürokratin oğlu olan Duhanî, gençlik yıllarını Fransa'da geçirmiş, geri kalan hayatını Beyoğlu'nda yaşamıştır. Bir şehir seyyahı ve kültür insanı olan Duhanî yaşadığı süre zarfında şehrin kültürel geçmişini kaydetmiştir. Yaşantısıyla, ilişkileriyle, insan hikâyeleriyle Duhanî'nin Beyoğlu üzerine tuttuğu notlar Eski İnsanlar Eski Evler ve Beyoğlu'nun Adı Pera İken isimleriyle iki kitap halinde neşredilmiştir. Eserlerde Beyoğlu mimarisi, insan hikâyeleri, semtin sosyal, kültürel, ticari, bürokratik yapısı anlatılmıştır. Eserlerin orijinal dili Fransızcadır. Duhanî, mekânları fotoğrafik bakış açısıyla kaydetmiş, anlatımında zarif bir üslup benimsemiştir. Duhanî'nin eserleri; Beyoğlu tarihini, ticari hayatını, kültürel ve sosyal yapısını, çok kültürlülüğünü, kültürel devamlılığını, mimarisini, bürokratik yapısını bir fotoğraf gerçekliği ve gezi edebiyatı duyarlılığıyla anlatan orijinal birer kaynaktır.

Makalemizde Said Naum Duhanî'nin kısa biyografisi verilecek eserleri üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Beyoğlu (Pera), Said Naum Duhanî, çok kültürlülük, İstanbul mimarisi, gezi edebiyatı.

Said Naum Duhanî's Works about Beyoğlu

Abstract

Research Paper

Beyoğlu, one of the important settlements of Istanbul city culture and history, has been the subject of many works. Beyoğlu, formerly known as Pera, which is considered a symbol of the westernization process of the Ottoman Empire, was referred to as a "small model of Europe" with its architecture, people and living culture. The multicultural and multi-layered structure of the district attracted the attention of travelers, city historians, and the other humans of the letters as a summary of the Ottoman's Westernization adventure. Beyoğlu is also described through the eyes of the residents of the district, who represent the heterogeneous structure of Ottoman society. One of them is Said Naum Duhanî, who keeps in her memory the unofficial culture and art history of Beyoğlu from the late Ottoman period to the Republic and spent most of his life here. Duhanî, the son of a bureaucrat of Lebanese origin, spent his youth in France and lived the rest of his life in Beyoğlu. Duhanî as a city traveler and cultural person, recorded the cultural history of the city during his lifetime. Duhanî took the notes on Beyoğlu about his life, relationships, and human stories were published in two books, Eski İnsanlar Eski Evler, Beyoğlu'nun Adı Pera İken. Beyoğlu's architecture, human stories, social, cultural, commercial and bureaucratic structure of the district are explained in the works. Duhanî recorded the places from a photographic point of

¹ Dr. Öğr. Üyesi, zeliha kapukaya1@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1946-6612

view and adopted with an elegant style in his narration. The Duhanî's works are original sources that describe Beyoğlu's history, commercial life, cultural and social structure, multiculturalism, cultural continuity, architecture, bureaucratic structure, with a photographic reality and travel literature sensitivity.

In our article, an evaluation will be made on the works of Said Naum Duhanî, whose short biography will be given.

Key Words: Beyoğlu (Pera), Said Naum Duhanî, multiculturalism, Istanbul architecture, travel literature.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 12.04.2022

Kabul tarihi / Accepted 09.12.2022

Giriş

Bir şehrin kültürel birikimini; mimarisi, tarihi, sosyal yapısı, yetiştirdiği insanları vs. bütünüyle ait olduğu topluma ve insanlığa katkıları oluşturur. Kültürel birikimiyle insanlık hafızasının önemli şehirleri arasında kuşkusuz İstanbul ön saflarda yer alır. İstanbul pek çok yerde dile getirildiği gibi medeniyet tarihinin hafıza kartıdır. İstanbul içinde kültürel dokusuyla ön planda olan semtlerin başında Beyoğlu ve civarı gelmektedir.

Şehirlerin tarihini, sosyo-kültürel yapısını ve kültürel değerlerini seyyahların kaleminde ya da şehrin dokusunun bir parçası olmuş, yaşamını şehrin yaşamıyla birleştirmiş entelektüel ve mütecessis bir şahsiyetin yazılarında görmek, onların gayriresmî tarihini anlamak açısından önemlidir. Bu türlü çalışmalardan biri eski adıyla Pera, bugünkü adıyla Beyoğlu üzerinedir. Kendisini bir seyyah ya da yazar olarak nitelemese de anlattığı “şehir ve insan hikâyeleri” ile yaşadığı devre ayna tutmuş bir Beyoğlu sakini vardır ki bıraktığı eserleriyle Beyoğlu kültürüne katkı sağlamıştır. Bu kişi, Beyoğlu'nun “mimari ve kültür tarihini” kaydetmiş olan Said Naum Duhanî'dir. Beyoğlu üzerine tuttuğu notlar iki kitap halinde yayınlamıştır. Duhanî'nin eserleri; Eski İnsanlar Eski Evler ve Beyoğlu'nun Adı Pera İken adlarını taşımaktadır.

Beyoğlu elbette Duhanî'nin eserlerinden önce de romanlara, edebiyat incelemelerine, şiirlere, deneme ve gezi yazılarına konu olmuştur. Ali Şükrü Çoruk'un Cumhuriyet Devri Türk Romanı'nda Beyoğlu adlı çalışması Türk romanında Beyoğlu'nun nasıl yer aldığını ve edebiyat-mekân birlikteliğinin Türk romanına yansımaları Beyoğlu örneğinde inceleyen bir çalışmadır (Çoruk, 1995). Salah Birsal, Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu adını taşıyan gezi, anı ve deneme türündeki kitabında, Beyoğlu'nun kendine özgü yaşantısını, hatıralarda iz bırakmış mekânlarını, insan öykülerini, dönemin yazar ve şairlerinin Beyoğlu yaşantılarını nostalji duygusu eşliğinde anlatmıştır. Hatta eserine edebiyat tarihi gözüyle bakılmasını arzu etmiştir (Birsal, 2002: 7). Son dönemde çıkan Pera Beyoğlu ve Anılar (Maresia, 2014) ve Taksim'den Tünel'e Adım Adım Beyoğlu (Turgay Tuna, 2014) gibi eserlerde içerik çok daha geniş ve anlatım daha kapsamlıdır. Bu eserler Beyoğlu'nu konu edinmiş seyyahların daha yakın zamanlı kaleme aldığı eserlerdir.

Söz konusu eserlerde bilinen tarihin, insan hikâyelerinin bir gezgin tarafından anlatımları söz konusudur. Duhanî ise kendisinin de bir sakini olduğu Beyoğlu'nu; bizzat yaşadığı, gördüğü, tanık olduğu insan ve mekân hikayelerini bir “Beyoğlu kültür envanteri” çıkarma tavrıyla anlatmıştır. Duhanî’yi ve eserlerini orijinal yapan da bu noktadadır. Eserler bizzat kendisinin veya yakın çevresinden duyduklarının kayda geçirilmiş belgesel anlatımlarıdır. Anlatıcı, Beyoğlu’nda ikamet eden, kendisinin ve ailesinin geçmişiyle Beyoğlu’nu birleştiren eski zaman bir Beyoğlu Efendisi olan Said Naum Duhanî’dir.

Kültür tarihi araştırmacılarının dikkatini çekmemiş ve üzerinde çalışılmamış olan Said Naum Duhanî’nin kısa biyografisini vermek ve eserleri üzerinde inceleme yapmak bu makalenin temel amacıdır. Orijinalliği ile dikkat çeken Duhanî’nin eserleri, aynı zamanda Beyoğlu özelinde Osmanlı’nın son ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinin sosyo-kültürel hayatını göz önüne seren birer tarih, seyahat ve anı kitabıdır.

Makalemizde Duhanî’nin kısa bir biyografisi verilecek; mimari, sanat tarihi, tarih ve edebiyat vs. sahasının ilgi alanına giren bu eserler incelenecektir.

2. Kısaca Said Naum Duhanî

Said Naum Duhanî (1892-1970), öncelikle bir Beyoğlu sakinidir. Suriye-Lübnan kökenli Hristiyan cemaatine mensup bir ailedendir. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde görev yapmış bir Osmanlı bürokratinin oğludur. Soyadları “tücücü” anlamına gelmektedir. Said Bey, kendisiyle aynı adı taşıyan babası Naum Paşa Lübnan Mutasarrıfıyken 1892 yılında Beyrut’ta Beytettin Sarayı’nda doğmuştur. Said Naum Bey, hayatının ilk on yılını Beyrut’ta geçirdikten sonra Naum Paşa’nın Paris’te Hariciye Nezareti Müsteşarlığı görevine atanması nedeniyle 1902 yılında Fransa’ya gitmiştir. İlk gençlik yıllarını Paris’te geçiren Said Naum, babasının vefatı üzerine İstanbul’a dönmüştür. Said Naum Duhanî, düzenli bir eğitim görmemiş, bütün kültürel birikimini Fransa’da bulunduğu yıllarda edinmiştir. Osmanlı’nın ilk opera tiyatrosu olan “Naum Tiyatrosu”nun kurucuları Mikail ve Yusuf Nazım Beyler, Said Bey’in büyük amcalarıdır. Kitaplarının önsözlerinde belirtildiği gibi Duhanî, düzenli bir eğitim almamasına rağmen Fransa’da oldukça fazla hayat tecrübesi kazanmış ve Fransızca’yı iyi seviyede öğrenmiştir. Gençlik yıllarını “Belle Epoque” döneminin Paris’inde geçiren yazar, İstanbul’a geldikten sonra Beyoğlu mimarisinin örneklerinden, bir aile apartmanı olan “Appartements Naoum Pacha”da yaşamıştır. 1930’lu yıllarda Türkiye Otomobil Kurumu Müdürü olarak görev yapmıştır. Beyoğlu Kuyu Sokak’ta eşi ve oğluyla yaşayan Duhanî, yaşadığı bir aile felaketi nedeniyle ömrünün son 37 yılını “bir inziva” hayatında geçirmiştir. Duhanî, Beyoğlu üzerine gözlemlerini, dönem mimarisini, devrin sosyo-kültürel ilişkilerini, tarihini, insan hikâyelerini ve anılarını sonradan kitaplaştırılan notlarında anlatmıştır. Osmanlı’nın son dönemiyle Cumhuriyet’in ilk dönemine tanıklık eden Duhanî, sanatsever kişiliği, gözlemciliği, Beyoğlu’nun ticari ve sosyal hayatı üzerine ayrıntılı tespit ve değerlendirmelerini yansıtan eserleriyle Beyoğlu kültürünü kaydetmiştir. Bu nedenle eserlerinin mimari başta olmak üzere, tiyatro, edebiyat, tarih, kültür, sanat tarihi ve

uluslararası ilişkiler sahalarında değeri bulunmaktadır. Said Naum Duhanî 1970 yılında İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.

Said Naum Duhanî'nin iki eseri bulunmaktadır. İlki, Beyoğlu mimarisini insan öyküleriyle birlikte anlattığı, 1947 yılında Fransızca yayımlanmış, orijinal adı Vieilles Gens, Vieilles Demeures olan Eski İnsanlar Eski Evler'dir. Diğer eseri ise 1956'da yayımlanan Quand Beyoğlu S'appelait Pera, Beyoğlu'nun Adı Pera İken ismini taşımaktadır. Her iki eser de La Turquie Moderne dergisi tarafından Fransızca neşredilmiştir.

Duhanî'nin eserlerini orijinal yapan birtakım hususlar bulunmaktadır. Bunların en başta geleni yazarın kendine özgü dikkatidir. Duhanî, bir bürokrasi ve ticaret merkezi olan Beyoğlu'nun yapısını çok yakından gözleyen, yaşanmışlıkları kaydeden, şehri sürekli gezen, insan hikâyelerine tanıklık eden bir eski zaman figürüdür. İnsan hikâyeleri ile birlikte şehrin yaşayan mimarisini ve çok kültürlülüğünü detaylı, titiz ve zarif bir üslupla kaydetmiştir. İnsan-mekân ilişkisini tuttuğu notlarla belgeleyen Duhanî, aynı zamanda bir hikâye aktarıcısıdır. Melih Cevdet Anday, Duhanî ve ilk kitabı hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“İşte bu üç yol üzerindeki eski yapılar ve o yapılarda oturan eski insanlar, bir usta yönetmenin elinden çıkmış bir filmdeki gibi bir bir gözlerimizin önünde canlanıyor. Bu yalnızca İstanbul'un bir semtini değil, yalnızca İstanbul'u da değil, Batılı anapara merkezlerince buraya görevli olarak gönderilen yabancıların ve onlara ortak durumda olan lövantenlerin yarı-sömürge yapmak istedikleri Türkiye'yi anlatan ilginç bir sergilemedir. Elimde bu kitapla o yolları gezeceğim.” (Eski İnsanlar Eski Evler:19. Yüzyılda Beyoğlu'nun Sosyal Topografyası, 2021)

3. Eski İnsanlar Eski Evler

Son dönem bir Osmanlı vatandaşı olan Duhanî'nin Lübnan'da başlayan, Paris durağından sonra İstanbul'da geçen ve sonlanan hayatında pek çok olay, şahıs, mekân, kişilerle sosyal ve kültürel ilişkileri olmuştur. Bunlar içinde en özeli yaşadığı semt Beyoğlu ile kurduğu ilişkidir. Tanzimat'tan sonra “Avrupa'nın İstanbul'daki küçük bir örneği” olarak görülen ve zamanla farklı bir kimlik ve imajla anılan Beyoğlu, Duhanî'nin eserlerinde “çok katmanlı ve zengin kültür değerlerine sahip bir şehir” olarak yer alır. 1860'lardan itibaren “kaliteli ve üst düzey bir dokuya” sahip olan, 1950'lerden sonra da Türkiye'nin sosyolojik değişiminden payını alan Beyoğlu, Said Naum Duhanî'nin kaleminden bir kamera gerçekliği ve sanatçı duyarlılığı ile anlatılır.

Duhanî'nin ilk kitabı Eski İnsanlar Eski Evler'dir. Cemal Süreya tarafından Fransızcadan Türkçeye çevrilmiş ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından 1982 yılında neşredilmiştir. Eserin 2. baskısının çevirisini ise Edebiyatçı Ahmet Parman yapmıştır. Kitabı yayına hazırlayan Duhanî'nin yakın dostu Çelik Gülersoy, yazdığı önsözde Duhanî'nin biyografisini oluşturan detayları, eserin Beyoğlu ve Türk kültür tarihi için önemini dile getirmiştir. Duhanî'nin her iki kitabı için Gülersoy'un

yazdığı bu önsözler; eserin ve yazarının orijinalliğini ve değerini ortaya koyan metinlerdir. Farklılığıyla dikkat çeken çalışma; “semt, cadde, kapı sırası ile binaları anlatan ve içinde oturan insan hikâyelerine” yer veren bir yazım türü olarak örneğine Türk edebiyatında pek sık rastlanmayan ancak Fransız edebiyatında örnekleri olan bir eserdir.

“19. Yüzyılda Beyoğlu’nun Sosyal Topografyası” başlığıyla çıkan kitabın 3 bölümü bulunmaktadır. Bölümler Duhanî’nin aslında yürüyüş güzergâhlarıdır. Birinci Yol: “Tepebaşı Yoluyla Altıncı Daire (Eski Belediye 6. Daire)-Galatasaray güzergâhı”. İkinci Yol: “İstiklâl Caddesi Yoluyla Tünel Meydanı-Galatasaray”. Üçüncü Yol ise “Galatasaray- Taksim Meydanı-Ayazpaşa”dır. Kitabın başında Duhanî, bu güzergâhlar üzerinden okuyucuyu eski yapıları ve eski insanları keşfetmeye çağırılmaktadır.

Duhanî, kitabının ilk satırlarından itibaren binaları ve hikâyelerini saymaya başlar. Anlatırken cadde, sokak ve numara adına kadar detaylara iner ve binanın mimarını, ne zaman, hangi işlevlerle kullanıldığını, sahiplerinin birer birer öykülerini anlatır. Bu öyküler bir anlamda Osmanlı’nın son dönemlerinden Cumhuriyet’e, değişen şehir, insan ve toplum yapısının bir üçüncü göz tarafından anlatılan sosyolojik kesitidir. Kamerasını sokaklarda gezdiriyormuş izlenimi veren Duhanî, bina, dükkân, sokak vs. gibi mekân tasvirleri ve bu mekânlarda yaşamış insan öykülerini gerçekçi bir tarzda bir o kadar da tarih ve nostalji duygusuyla anlatır. Yazar, mekân ve mekânlara eklenen hikâyelerin çokluğundan kısa paragraflar tercih etmiş, tasvir ve hikâyelerini zincirleme olarak birbirine eklemiştir. Duhanî’nin binaların öykülerini birlikte sıraladığı insanların öyküleriyle birleştirirken verdiği detaylardaki titizlik dikkat çekicidir. Bu hikâyelerden biri “Camondo Han”ında yaşamış Mösyö Bianchi’in ailesine aittir. Yazarın üslubuna örnek olması açısından hikâyeden kısa bir pasajı aşağıya alıyoruz (Duhanî, 1982: 13-16).

“Mösyö Bianchi’nin çok güzel bir ikinci kızı daha vardı. Ne var ki bu kız “hayatını yaşamak için kapağı Paris’e atmıştı. Orada “Mademoiselle de Sombreuil” adı altında geçici ve dizginsiz hazlar peşinde koşuyor, “vur patlasın” eğleniyordu. Babasının ölümünden sonra Matmazel Schneider de Sombreuil’e ölmüş devlet memurlarının evli olmayan kızlarına verilen yetim aylığı bağlandı. Ancak ışıklar kenti Paris’te sürdüğü hiç de iyi örnek sayılamayacak hayatı poliste kuşukular uyandırınca kendisini sınır dışı ettiler. Yine de kendini okkanın altına düşmüş görmüyordu. Gitti, Cote d’Azur’de oturan İtalyan asıllı bir duvarcıyla evlendi; böylece yeni medenî hali sayesinde Fransa’ya tekrar girme olanağını sağlamış bulunuyordu (Duhanî, 1982: 15).”

Duhanî’nin anlattığı mekânlar; pasajlar, oteller, Batı mimarisinin Osmanlı yorumu apartmanlar, elçilik binaları, konsolosluklar, kiliseler, terziler, kafeler gibi Avrupa’nın bir küçük modeli olarak bütünüyle Beyoğlu’dur. Mekânların mimari özelliklerinin anlatılmasının yanında en çok dikkati çeken husus, o mekânlarda yaşayan insanlar ve onlar kadar dikkat çeken yaşam tarzlarıdır. Bunlara en çarpıcı

örnek Duhanî'nin Pera Palas Oteli hakkında verdiği bilgilerdir. Duhanî kitabında, İstanbul kent kültüründe önemi olan Pera Palas'ta ikamet eden dönemin siyaset, kültür ve sanat insanlarının kimler olduğuna ve onların kısa hikâyelerine yer vermiş, Pera Palas'ın inşa edilışinden o vakte kadarki sahiplerini hiçbir ayrıntıyı kaçırmadan anlatmıştır. Duhanî'nin bu bölümde kaleme aldığı mekân ve insan hikâyeleri, onu yaşadığı şehri kayıt altına alan zevk sahibi bir Osmanlı vatandaşı olarak bir şehir seyyahı yapmaya fazlasıyla yetmektedir. Duhanî'nin bu kısımdaki gözlemleri ve verdiği bilgiler dönemin eğlence ve müzik kültürü açısından da bir belge niteliğindedir (Duhanî, 1982:24-26)

“...Asmalı Mescid'e bağlanan sokağıyla ayrılmış bir yapı, “Pera Palas” Oteli görkemli silüetiyle yükselir: Uluslararası Yataklı Vagonlar ve Büyük Avrupa Ekspresleri Kumpanyası tarafından inşa ettirilmiş olan bu süper lüks kervansarayda Avrupa'dan ve Avrupa dışından pek çok önemli ad, pek çok şöhret konuk olmuştur. Paris'teki “Elysee Palace”, Lizbon'daki “Avenida Palace”, Pekin'deki “Terminus” kardeşlerinin örneğini sürdüren bu otel, o müthiş turistik “güç”ün titiz özenleriyle yönetilmiştir. Daha sonra, sözünü ettiğimiz kumpanya otel işletme uğraşından vazgeçerek “Elysee Palace”ı bir banker kuruluşuna “Pera Palas”ı da M. Bodossaky'ye devredecektir M. Bodossaky ise ülkemizden ayrılırken müessesesini de bırakacaktır. “Pera Palas”ın bugünkü sahibi ve yönetici sevimli M. Misbah'tır.

1900 döneminin en ünlü baloları onun geniş salonlarında verilir ve birbirlerine kenetlenmiş çiftler M. Neva orkestrasının melodileri eşliğinde dans ederlerdi. Neşeli “nakarat”ları anımsayınız. “Viens Poupoule”, “Polka des Anglais”, “Marche des Petits Pierrots”, “Amour Boiteuxs”, “İndiana”, “Quand l'Amour meurt” ve “Amour euse”. Krallara vals yaptıran, Vals kralı ölümsüz J. Strauss'un Viyana kompozisyonları ile nöbetleşe çalınan ezgilerdi bunlar (Duhanî, 1982:18).”

Duhanî'nin dönemin müzik ve Beyoğlu eğlencelerine dair verdiği bilgiler Pera Palas ile sınırlı değildir. Dönemin müzik hayatı hakkında anekdotlar aktaran Duhanî, ünlü kompozitör Franz Listz'in 18 Haziran 1847 tarihinde verdiği İstanbul konserini de anlatmakta, Listz'e dair bir fotoğrafı ve konser notlarını paylaşmaktadır (Duhanî, 1982: 50-51).

Duhanî, Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinde adeta küçük bir Avrupa olan Beyoğlu'nda yaygınlaşmaya başlayan sinema ve fotoğraf sanatının kısa hikâyesine de yer vermiştir. Bu kısa notlar, fotoğrafçılık ve sinema sanatı tarihi açısından önemli detaylardır.

“... M.S. Weinberg (Onu 1933'lere doğru ülkemizi terk eden “Fransız Fotoğrafçı” stüdyosunun sahibi J. Weinberg'le karıştırmamak gerekir.) İstanbul'daki ajanı olduğu “Pathe Kardeşler” stüdyosunun sessiz filmlerini ilk kez bu “Amfi” salonunda oynatmıştı. Bu olay, sinema kurdelaşı kullanımında bir ilk adım olmuş ve sinema ondan sonra uçtan uca her yere girerek kendi çizgisini sürdürmüştür; ayrıca

Paris'teki Lumieres Kardeşlerin vadedici ilk deneylerin sonra İstanbul'da bir Yahudi'nin M. Matalon'un İstiklâl Caddesi'nde Lüksemburg Oteli'nde kiraladığı bir odada çok kısa aralıklarla görüntüleri duvara yansıtma işine başladığını da burada belirtmeden geçmeyelim... (Duhanî, 1982: 29)."

Duhanî'nin "2. Yol" diye ayırdığı bölüm Tünel civarındır. Âdeta kamerayı bu bölgede gezdirmiş, gördüklerini kaydetmiştir. Mağazalar, fotoğrafçılar, kiliseler, oteller gibi mekânlarda yaşanan hikâyelerini bir fotoğraf gerçekliği ile anlatmıştır (Duhanî, 1982:82).

Duhanî'nin notlarının 2. kısmında tanıttığı işletmelerden biri "Lebon" pastanesidir. Lebon'un mutfağından, iç mimarisinden, sahibinin hikâyesinden müşterilerinden uzun uzun bahseden Duhanî, mekânın mimarisi ve müşterileri üzerinden bir Beyoğlu panoraması sunmaktadır. Abdülhamit'in Lebon'u ziyareti vesilesiyle mekânın Dolmabahçe saray mutfağı ile ilişkisinden bahsetmiştir. "Ünlü vatan şairi Namık Kemal Bey Lebon'da çayını, kahvesini yudumlayarak esinlerine esin katıyordu." gibi ifadelerle Lebon'un elit kesim için öneminden, müşterilerinden sıkça söz etmektedir (Duhanî, 1982: 43).

Yazar, 2. Abdülhamit'in günlük hayatını, uğraşlarını, dönemin paşalarının yaşantılarını, döneminin sosyal iklimini da nakletmektedir. Tünel'deki mağazaları bir bir tanıtan Duhanî "şahane müşteri" diye tanımladığı Abdülhamit'in hobileri hakkında şöyle bir hatıra paylaşır:

"...Buradan küçük bir yolla ayrılınca işte geldik ölü M. Paluka'nın işlettiği Şark Pazarı'nın önüne. Başlangıçta "Alman Pazarı" denirdi buraya. İçine girince her çeşit ve her fiyata mal bulabilirdiniz. Her şey her şey vardı "Pazar"da. Ama ille de saatler. Duvar saatleri ve guguklu saatler! Müşteriler bin bir "tiktak" sesi arasında karşılanırdı.

Mağazanın en zengin reyonlarından biri de maymunların, adalardan getirilmiş kuşların, başka kanatlı hayvanların en meraklı alıcısıydı. M. Paluka, lüks "hayvan koleksiyonu"nu günü gününe tamam tutmak ve "şahane" müşterisini her zaman memnun etmek için çırpınır dururdu. ... (Duhanî, 1982: 47)"

Duhanî'nin notlarına edebiyat eseri olma niteliği veren canlı bir şekilde hikâyeleştirdiği insan ve hayat tasvirleridir. Örneğin Beyoğlu Telgraf Müdürü Pascal Kazancıyan'ı anlattığı bölümde dönemin ruhunu ve insan tiplerini canlı bir üslupla tasvir etmektedir: "Pascal Efendi son derece ince ve çelebi bir zattı. Binlerce kilometre uzaklıktaki bir oğulun kaygılı yüreğindeki ağırlığı hafifletir, Mors alfabetiyle uzak bir eyalette soyutlanmış bir valiye başka bir annenin haberlerini iletirdi. Bir telgraf "Dairesini" sözcüğün tam anlamıyla çalıştırmasını bilirdi (Duhanî, 1982: 30).

Gayrimüslim bir doktordan bahsederken kullandığı şu ifadeler şehir-mekân ve

insan hikâyesine folklorik unsurlar katmaktadır:

“Tıbbın Papa’sı büyük Doktor Horasançı, ikisi de dışçı olan baba-oğul Heyde’ler de “Turing Palas” dan hemen sonra gelen evlerde oturmaktaydılar. Biraz daha ilerde virajdan sonra Galatasaray yönünde oturan bir de Madam Adel vardı ki kendi alanında şu nakarat kadar ün yapmıştı:

Tatlı Adel kalkıp gitsene

Sevgiliyi satıp gitsene

Doktor Horasançı’nın eski barınağı şimdi “Avrupa Oteli” olmuş (Duhanî, 1982: 31)

Duhanî'nin Beyoğlu'nun kültür tarihine dair anlattığı anekdotlar arasında dönemin hariciye temsilcilikleri de yer almaktadır: Örneğin Meşrutiyet Sokağı'ndan, şehir tiyatrolarının karşısındaki İtalya Eski Büyükelçiliği'nden başlayarak Pera Caddesi boyunca uzanan elçiliklerdeki sanat-kültür faaliyetleri ve çalışanlarının hikâyesi anlatılmıştır. Duhanî'nin kitabının son bölümü ise “Üçüncü Yol” adını taşımaktadır. Bu bölümde Galatasaray Meydanı ve civarındaki binaların ve insanların öyküleri anlatılmakta, mekân ve insan tasvirleri yapılmaktadır. Duhanî'nin bu bölümde notlarına ilk yer verdiği mekân Galatasaray Lisesi'dir. Galatasaray Lisesi, Duhanî tarafından şöyle tasvir edilmiştir:

“Şimdi de bakışlarımızın önünde Galatasaray Lisesi yükseliyor. Bina ağaçlıklı geniş bir avlunun içinde kurulmuştur; ana caddeden büyük bir parmaklıklı duvarla ayrılır; parmaklıkların üstünde kabartma olarak yapılmış “hazneler”, “fiskiyeler”, (bu sonuncular, fazlaca göz aldığından, yaya yolcuların daha rahat geçmeleri için bir süre sonra kaldırılmıştır) ayrıca mermerden oyma iki çeşme bulunmaktadır.

Şimdi bakıyorum da Galatasaray Lisesi parmaklıklarının arkasında eski hocaları görür gibi oluyorum.: Perard, Sarret, Dubois, Isoard, Magnus, “Naum Tiyatrosu”nda obuada çalan solfej ve piyano öğretmeni M. Scheggi ve M. Proust... Hepsi de günümüzdeki siyaset adamlarından bazılarının hocası olmuş önemli ve işlerine kendilerini adanmış öğretmenlerdir... (Duhanî, 1982:1982).”

Duhanî'nin kitabında en dikkat çeken anlatımlardan biri kendi ailesi tarafından kurulmuş Naum Tiyatrosu'na dair verdiği bilgiler ve tasvirlerdir. 5 Haziran 1870 tarihinde Pera civarında çıkan yangında yok olan Doğu'nun ilk opera-tiyatrosu, Naum Tiyatrosu, İstanbul'daki siyasilerin, diplomatik çevrelerin ve kibar tabir edilen takımın gittiği bir tiyatrodur. Abdülmecid ve Abdülaziz'in belli başlı temsillerinde bu operaya gittiği belirtilmektedir. Duhanî şöyle anlatır:

“...Naum Tiyatrosuna İstanbul'daki bütün siyaset adamları, diplomatik çevrelere mensup kişiler ve kibar takımının üyeleri devam ederdi. Abdülmecid ve Abdülaziz belli başlı operaların temsillerinde hazır bulunurlardı.

Abdülmecid, tiyatro salonlarına şeref vereceği zaman, Sultan'ın atı daha bir görkemle adım atsın diye bütün Beyoğlu halılarla kaplanırdı. Sokaktan, padişah locasına doğrudan açılan özel kapıya kadar Sultan'ın ayaklarına serilen halı benim anne tarafımdan büyükbabam olan Nasrî Franko Paşa'ya aitti. Amcalarım Fethi Bey ve Franco-Cusso Paşa bu halıyı bir anı olarak saklamışlardır. Onların ölümlerinden sonra bu tarihsel anı İstanbul Milletvekili saygıdeğer Hüseyin Cahit Yalçın Bey'in eline geçmiştir. Galler Prensi-Müstakbel 7. Edouard- İstanbul'a yaptığı resmî ziyaret sırasında iki kez “Opera Naum” temsillerinde hazır bulunmuştur: 2 ve 8 Nisan 1868. Bu temsillerde Galler Prensi ve Abdülaziz de onun yanındaydılar...Lirik Naum Tiyatrosu'nun repertuarı çağın hemen bütün operalarından meydana gelmekteydi, bunların önde gelenlerini burda analım: “Norma”, “Puritains”, “Somnanbule (Vincent Bellini), “Le Muet de Portici”, “Fra Diavolo” (Daniel François Auber); “Robert le Diable”, “Les Huguenots”... Paris'te sadece üç gün sahneye konmuş bir yapıt, “Opera Naum”un afişlerinde günlerce yer alırdı.” (Duhanî, 1982:63)”

Naum Tiyatrosu edebiyat tarihlerinde “Hoca Naum Tiyatrosu” adıyla da geçmektedir. Güllü Agop'un kurduğu Tiyatro-i Osmani gibi Tanzimat devrinde Batı tarzında tiyatro faaliyetinin icra edildiği ilk tiyatro binalarındandır. Tiyatroda oynanan temsillerin özetleri Ceride-i Havâdis gibi dönemin gazetelerinde yayınlanmıştır (Enginün, 2006:646-656).

Naum Duhanî'nin “Naum Tiyatrosu” hakkında verdiği bilgiler Türk tiyatro tarihi açısından önem arz etmektedir. Türk tiyatrosunun kuruluşu, temsilleri, izleyicileri, dekorasyonu, müzikleri vb dair verilen ayrıntılı bilgiler dönemin tiyatro faaliyetleri hakkında orijinal birer kaynaktır.

Duhanî'nin Babîâli tasvirleri de dikkat çekmektedir. Eserde kâtipler, redaktörler, karikatürcüler ve yayıncılara ait küçük hikâyeler de yer almaktadır (Duhanî, 1982: 66).

Duhanî'nin kitabı bütünüyle ele alındığında eser, İstanbul mimari tarihi açısından olduğu kadar bir Beyoğlu kültür arşivi olarak da değerlendirilebilir. Binalar, insanlar ve insan hikâyeleri dönemin sosyolojisi, kent estetiği, sanatı, bürokrasisi, entelektüel kesimi, gayrimüslim toplum yapısı, ticaret dünyası ve çok kültürlülüğü ile şehri göz önüne sermektedir. Eserde insan hikâyeleri, mimari ve şehir hikâyeleri ile iç içe geçmiş, eser modern zamanların bir Beyoğlu anlatısı hâline gelmiştir. Duhanî'nin notlarında, dönemin elit diye tabir edilen insanların alışkanlıkları, gayrimüslim vatandaşların sosyal ve sanat faaliyetleri, sıradan insanların günlük yaşamları anlatılmakta ve genel bir perspektifle son dönem Osmanlı toplumundan arta kalmış hayat sahneleri tüm canlılığı, yaşanmışlığı ile yer almaktadır. Miraslar, mirasyediler, evlilikler, Batılı hayat tarzının yansımaları ve

Doğu-Batı karşılaşmasının kent kimliğinde yarattığı farklılıklar eserde dikkat çekici detaylarla göz önüne serilmektedir. Duhanî, eserinde yakaladığı detaylarla çağının tanığı olabilmüş bir Beyoğlu efendisi ve entelektüeli tavrı göstermektedir. Yazar, okuyucuda “keşfetme ve kaydetme arzusuyla dolu bir modern zaman seyyahı” etkisi uyandırır. Yazarının orijinal anlatımıyla eser, Beyoğlu mimarisi ve tarihi açısından İstanbul kültür tarihine önemli bir katkıdır.

4. Beyoğlu'nun Adı Pera İken

Said N. Duhanî'nin diğer kitabının adı Beyoğlu'nun Adı Pera İken'dir. Fransızca yazılmış olan eser Nihal Önel tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Fransızca basımı 1956'da Türkçe basımı ise 1990 yılında gerçekleşmiştir.

Kitabın girişinde esere ve yazara dair bilgiler içeren geniş bir bölüm bulunmaktadır. Önsözü yazan Çelik Gülersoy: “*Bu kitapçık kendi türünde hem ilk yazılmış hem de benzersiz kalmış, çok değerli bir kaynaktır. Beyoğlu'nun iki ana caddesi üstündeki yapılarının birçoğunu kapı kapı yapılaş ve içlerindeki hayatın kısa hikâyeleri ile veren Türkiye'de bir ikincisi yazılmamış orijinal bir eser*” sözleriyle kitabın özgünlüğünü vurgulamaktadır (Duhanî 1990:79). Önsözde, Beyoğlu'nun tarihi ile ilgilenen orada yaşayan eski aileler ve levantenler dışında eserin okuyucusunun kalmadığından bahsetmekte ve İstanbul'da doku değişmesinin bir sonucu olarak Beyoğlu tarihi ve anlarıyla ilgilenenlerin azaldığını ifade etmektedir. Gülersoy kitabın “sanat ve tarih sevenler, uzman araştırmacılar ve sanat tarihi ilgilenenler” için değerinden söz etmektedir.

Duhanî, bu ikinci eserinde insan, mekân, yaşantı hikâyelerini herhangi bir tasnife tabi tutmadan metni özetleyen başlıklarla sıralamıştır. Okuyucuda aklına düştükçe ya da sırası geldikçe anlatan bir hatıra anlatıcısı izlenimi bırakmaktadır. Bu başlıklardan bazıları şöyledir: “Diplomatik Olaylar ve Ötekileri”, “Elçilikte Karagöz”, “Yetenekli Bir Sanatçı”, “Elçi'nin Cenaze Töreni”, “Esrarengiz Randevular”, “Ah Miss!”, “Park Otel'in Tarihçesi”, “Marki ve Markiz Pallavicini”, “Temsiller”...

Duhanî'nin anlatımları konularına göre tasnif edilirse birkaç başlık hâlinde sıralanabilir. 1- Beyoğlu Tarihine ve Yerleşimine ve Kültürüne Dair Yazılar, 2- Dönemin Yabancı Elçilerine, Temsilcilerine ve Bürokratlarına Dair Yazılar, 3- Beyoğlu'nun Sosyal Hayatı ve Eğlence Kültürü, 4- Gayrimüslim Vatandaşların Sosyal Hayatı ve İlişkileri, 5- Dönemin Padişahları ve Osmanlı Bürokratlarının Yaşamları, 6- Lübnan'a ve Kendi Ailesine Dair Yazıları.

Aşağıda tasnif edilen konulara dair yazı başlıkları ve bu yazılardan kısa örnekler yer almaktadır.

1. Beyoğlu -İstanbul Tarihine, Yerleşimine ve Kültürüne Dair Yazıları

“Beyoğlu'nun Başlangıcı, İki Dünya, Tophane Konferansına Katılanlar, Park Otel'in Tarihçesi, Silinmez Tuğra, İstanbul'daki Saint-Germain Mahallesi, Hava Sokağı'nın Doğuşu, Fatih'in Bir Cömertliği.”

Duhanî kitabına önce kısa bir Pera tarihi vererek başlar:

“...Fatih Sultan Mehmet II, kenti almadan önce Beyoğlu yoktu. Bizanslılar ve Cenevizliler zamanından ve Galata surlarının yapılmasından önce bu Galata denilen mahallenin bir parçası Pera adıyla anılırdı. O sıralar Pera kısmen ekilmiş, kısmen sürülmemiş uçsuz bucaksız tarlalardan oluşmaktaydı.

Bugünkü Pera Mahallesi, Beyoğlu adını ancak XVI. Yüzyılda, “Venedik Balyoz”unun başkentimizin bu kesiminde Galatasaray ile Taksim arasında Boğaz’ın mavi sularına bakan tepeler üzerinde bir yazlık konut yapılmasından sonra Beyoğlu adını almıştır. (Duhanî, 1990: 21)”

2. Dönemin Avrupalı Elçilerine, Temsilcilerine ve Bürokratlarına Dair Yazılar

“Osmanlı İneğini Sağanlar, Diplomatik Olaylar ve Ötekiler, Geri Çağrılış, Fransa Elçiliğinin Öteki Üyeleri, Tophane Konferansına Katılanlar, Hanotaux’nun Bir Övgüsü, Elçi’nin Cenaze Töreni, Beş Kala, Sir Percy Loraine Yeniden Karşımıza Çıkıyor, Stratejik Sorular, Esrarengiz Randevular, Mister James Arabası, Ah Miss!, Marki Imperiali, Selim ve Elçiliği, Cutturi, Kont Sforza, Marki ve Markiz Pallavicini, Avusturya Elçiliğinde Çalışanlar, Camposagrado Markisi, Romen Temsilcisi, Belçikalılar, Kuzeyliler, Helenler, Sırlar, Laleler Ülkesinden, Bir de Karadağ, Bir Akşamlık Ziyaretçi, Aynalıçesme, Uluslararası Donanmalar, Gerçek Bir Diplomat Ailesi, Elçiler, Temsilciler.”

“...Elçilik Danışmanı Mösyö Barclay, Thames ırmağı sislerinden çıkıp gelmiş, asık suratlı bir İngiliz görünümündeydi; karısı ise tersine, aynı görünüşte değildi; doğaya yardımcı olarak yanaklarını pembeleştirmek ve yüzünü aydınlatmak sanatını çok iyi biliyordu.

Elçilik Baştercümanı (Dramagon) Sir Adam Block, Bâb-ı Âli ile şefi arasında genellikle kırılğan bir bağlantı oluştururdu. Onun çevirmenliğiyle olayları aydınlığa kavuşturabilmek her zaman pek kolay değildi. Sonradan Düyûn-u Umûmiye heyetinde İngiliz-Felemenk taşıyıcıların temsilcisi oldu ve yerine Eski Selanik Başkonsolosu, Mösyö Lamb getirildi. Bu kişi, bir İtalyan kadınla evli ve daha ıısal yaratılıştta biriydi.

Baylar Percy Loraine, Graham ve Ramsay, o sıralar üçü birden Britanya elçiliğinde görevliyidiler ve binicilik sporu yapar, özellikle de polo oynarlardı. Bu arada Katolik İrlandalı olan ve Baştercümanlığa atandıktan sonra Sir Adam Block’tan da daha katı davranan Mösyö Ryan’ı da unutmayalım... (Duhânî, 1990: 37)”

5. Beyoğlu’nun Sosyal Hayatı ve Eğlence Kültürü

“Ruslarda, Mösyö Constants Konuk Ağırladığında, Elçi Hazretleri Açık-Saçık Öyküleri Sever, Elçilikte Karagöz, Yetenekli Bir Sanatçı, Süfrajeter ve “Sofracı”, Ozan Talleyrand, Sosyete Eğlenceleri, Yardım Baloları, Pera Dans Ediyor, Temsiller, Artistik Repertuar, Birahaneler, Pera’da Eğlenceler, İşe Şeytan Karışır, Boğazda Ay Işığı”.

“...Beyoğlu temsile pek meraklıydı. Tiyatro aşkı sonsuzdu, denebilir. Fransız, Avusturya ve İtalyan truplarının turnelerinde salonlar çok pahalı olmalarına karşın hıncahınç dolardı.

.....

Roma tiyatrosunun baş tacı büyük tragedya oyuncusu Ermette Novelli de tiyatro mevsiminde temsil vermeye gelirdi.

Turnelerin müdavimleri, hep aynı kişilerdi; elde saplı dürbün, tüm programları dikkatle izlerler, hatta kimi zaman oyun metnini de önlerinde bulundururlardı. Tepebaşı'na gelenler bir aile gibiydi âdeta...

Bize dış tiyatro dünyasının en büyük yıldızlarını izleme ve alkışlama olanağını veren gelgeç turnelerden başka bir de yerli olarak iki opera, komik opera ve operet topluluğumuz vardı. Bunlardan Fransız olanı da “Concordia” (bugünkü Sent Antuan dö Padoue Kilisesi) temsil verirdi (Duhanî, 1990: 71).”

6. Gayrimüslim Vatandaşların Sosyal Hayatı ve İlişkileri

“Dragoman ile Kavas, Aktarma Yapalım, Leishman Ailesi, Sosyete Geçit Yapıyor, Alo Doktor!, Fransızca Konuşalım, Deklare Edecek Bir Şey Yok, “Aimee” Adlı Şalupa, Ermeni Cemaati, Rum Ortodokslar, Yarı Kraliçe, Geleceğin Vezirleri İki Çırak, Doğu Latinleri, İleri Gelen Yabancılar”.

“...O dönemde İstanbul'da bir Ermeni Cemaati bulunuyordu ki onuruyla, sevgisiyle ve ülkeye hizmet aşkıyla, Padişah'a bağlılığın en iyi örneklerini vermiştir. Ermeniler şu mevkilere getirildiler:

Ekmekçi başı Noradunyan; Büyükkada'da, Ortaköy'de mülklerin sahibi, İstiklâl Caddesi'nde güzel bir konak sahibi (Bugünkü Lale Sineması) ve daha pek çok binave arazinin mâliki.

Barutçubaşı Dayan; Taksim Meydanı'nada günümüzde yıkılmış bulunan ve yerine “İstanbul Genel Sigaorta” binasının yükseldiği dizi dizi mülkleri, Boğaz kıyılarında Yeniköy ve başka yerlerde zarif villaları vardı.

....

Agop Paşa (Sultan İkinci Mahmud'un Kâhyası Kazaz Artin Amira'nın oğlu) önce Hazine-i Hassa ve sonrada Mâliye Nâzırı oldu.

Gabriyel Efendi Noradungyan, Nafia Nazırı, Hâriciye Nazırı ve değişmez âyan üyesi

Azaryan Efendi, Galatzi Başkonsolosu, Belgrad Ortaelçisi, Hâriciye Nezareti Müsteşarı ve değişmez âyan üyesi oldu.

Hırant Bey Noradunyan, elçilik kâtibi, müsteşarı ve Şûrâ-yı Devlet Âzâsı oldu. Daha pek çok sayıda Ermeni birinci derecede konumlara getirilmişlerdir (Duhanî, 1990: 106)."

7. Dönemin Padişahları ve Osmanlı Bürokratlarının Yaşamları

"Padişah Unutmuyor, Drops Şekerlerinin Gelişi, Wilhelm II'nin Temsilcisi, Abdülhamid'in İlgisi, Joris'in Suikastı, İspanyolca Öğrenmek, Hükümdara Övgüler, Şeri, Bando İleri, Fouche'nin Bir Benzeri, Sultan'ın Süt Ninesi, Tamam mı, Devam mı?, Büyük Pasteur, Eczacı Sultan, Bir Hastane'nin Doğuşu, Görev Kurbanı, Arabayla Berlin'e, Efendimiz Emrinizdeyim, Turhan Paşa'dan Bir Öykü, Ve Bir de Sir Nicholas O'connor'dan, Gezinti Yerleri Hanedan Düğünleri".

"Mayıs güneşi, ortalığı ısıtmaya başlar başlamaz, martular örneği incecik ve hızlı kayıklar – Eyüp'ten Kağıthâne'ye kadar- Haliç'te dolanmaya başlar ve erkekli kadınlı bir kalabalığı taşır, bu arada Kağıthâne Deresi boyunca uzanan şose ve yollar da oradan oraya gidip gelen arabaların şakırtısıyla çın çın öterdi.

.....

İmparatorluk hareminden prensesler ve hanımlar da Kağıthâne'ye giderlerdi. Ama harem kadınlarını taşıyan kupa arabalarının ve erkek asâletmeâpları taşıyan faytonların çevresini kuşatan atlı haremağası ve casusu, kalabalığı, sağ eldeki kırbaçlarını sınımsız tutar, arabalara yanaşacak olan meraklılara vurmaya her an hazır, çevreyi kollarlardı.

Sadece Abdülhamit'in en sevgili ve şımartılmış oğlu Prens Burhaneddin Efendi, açık arabada gene de körüğü kaldırılmış olarak Padişah'ın yardımcısı, Amiral Hikmet Paşa'nın eşliğinde gezebilirdi. Bu hikmet Paşa, "Yıldız" Sarayı ileri gelenlerinden Beyoğlu'ndaki "Serkl Doryan" kulübünde boy gösteren tek kişiydi.

.....

Birbiri ardına birkaç kez evlenip boşandıktan sonra Prens Burhaneddin, Miss Epsie Denning adında bir Amerikalı ile evlenmişti ve Paris'te Rue de la Pompe'da Quai d'Orsay'ın emekli Madrid Elçisi olan ve Türkiye'de Fransa Yüksek Komiserliği de yapmış bulunan M.Albert DeFrance ile aynı binada oturuyordu. Merhum Burhaneddin Efendi, onun sık sık ziyaretine gider ve Kağıthâne'deki o tatlı gezintileri anımsamaktan büyük zevk alırdı.

6 Şubat 1934 olayları (Concorde Meydanı'ndaki silah sesleri ve gerisi) Abdülhamid'in oğlunun ailece göç etmesine yol açtı ve Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınarak Washington ile Bar-Harbor arasında yaşamını sürdürdü... (Duhanî, 1990: 87)"

8. Lübnan'a ve Kendi Ailesine Dair Yazıları

“Saflarda Sessizlik, Cebel-i Lübnan ve Valileri, Melkitler, Küçük Bir Üniversite, Botanik ve Soy Kütüğü, Bakan Tasarlar, Gerisi Müsteşara Kalır, Maruniler, Doğulu Patrikler, Dönüş.”

Beyrut'ta laikler için bir yüksek öğrenim kurumu çalışmaktadır: Adı Saint-Jean Chrysostome Koleji olan bu kuruluş, Arapça dili öğrenimiyle ün salmıştır. Melkitler'in Roma'da (Grotta Ferrata), Paris (ayın eşyası bölümünde, sözde Charlemagne'in bir heykeli bulunan Saint Julien le Pauvre), İstanbul'da Sakız Ağacı Saokağı'nda (Aya Panteleimenos) ve Amerika'da okulları ve kiliseleri vardı.

Tüm Asya Hristiyanları içinde en iyi okumuş, eğitimi olanlar Melkitler'dir; çünkü aralarında tek bir okumamış yoktur. Doğal zekâları, eğitimle geliştirilmiştir, kendi dillerini pek iyi bilirler ve edebiyat okumamış olanlar bile zarif ve katıksız bir Arapça konuşurlar.

Beyrut'taki okulları (El Batrakiye) minyatür bir üniversite gibidir. 1726 yılında Beyrut'ta ilk Arap Basımevi'ni kuran da bilinen ilk Arap gazetelerini çıkaranlarda Melkit'lerdir (Duhanî, 1990: 115)."

Beyoğlu'nun eğlence dünyasına dair ayrıntılar ve anekdotlar Osmanlı'nın son döneminin bir panoramasıdır. Büyük kayıplarla sonuçlanan savaşların, İstanbul'un diğer bölgeleri ve bütünüyle Anadolu ve Rumeli'de derin travmaların olduğu bir süreçte yaşanan bu “eğlence hayatı” düşündürücüdür. Bilhassa kapitülasyonlar gibi çeşitli ayrıcalıklarla Osmanlı ülkesini kayıtsızca sömüren Avrupalılar ve bu durumu normalleştirmiş devrin yöneticilerinin tutumu Duhanî'nin dikkat çektiği önemli noktalar. Duhanî'nin büyük esefle anlattığı dönem gerçekleri onun ülkesi için kaygılanan bir gayrimüslim Osmanlı vatandaşı olduğunu göstermektedir. Örneğin “Osmanlı İneğini Sağanlar” başlıklı yazısında çeşitli vesilelerle Osmanlı ülkesine gelmiş yabancıların nasıl ülkeyi sömürdükleri anlatılır. Dikkat çekici detay ve tespitlerin olduğu yazıdan kısa bir alıntı şöyledir:

“Kalantor levantenler sözde bankerler ama gerçekte “Osmanlı Bankası”nın parasını toplayan ve ona rakip başka mâlî kuruluşların kırıntıları ile geçinen birer tefeciden başka bir şey olmayan o kişiler de diplomatik bağımsızlıktan yararlanan o binalara, ellerini kollarını sallayarak rahat rahat girebiliyorlardı.

.....

Bu yabancı kuruluşların tüm forslu adamları, Türk topraklarına böylesine cömertçe bir hoşgörüyüyle yerleşmelerine izin verilmiş bu adamlar, bu topraklardan geniş bir otlakmışçasına yararlanıyor, halk yani vergi ödeyenler ise uysal “koyunlar” örneği gönlünce sağılmaya ve kırılmaya ses çıkartmıyor, kozmopolit iş adamlarının olduğu kadar bunların birinci, ikinci ve üçüncü sınıftan Türkiye’nin konuksever topraklarına servet yapmaya gelmiş ayrıcalıklıların da ellerinde birer oyuncak olup çıkıyorlardı...(Duhanî, 1990:22).”

Eserde dikkat çeken hususlardan biri de 2. Abdülhamit’in devlet adamlığı dışındaki sosyal hayatı, hobileri ve bilhassa gayrimüslimlerle kurduğu ilişkilerdir. Duhanî’nin duyduğu, gördüğü ve bir tarih yazıcısı gibi kaydettiği tüm yaşantılar tarih kitaplarının bilindik anlatıları dışında bir “Abdülhamit” portresi çizmektedir. Bu nedenle eser 2. Abdülhamit’in siyasi hayatı dışındaki hayatından kesitler sunmaktadır.

Duhanî’nin her iki eserinde Lübnan ve kendi aile hikâyelerini anlattığı bölümler hem Osmanlı bürokrasisi içinde görev almış Duhanî ailesini yakından tanıtmakta hem de “Naum Tiyatrosu” hakkında bilgi vermektedir. Said Naum Bey’in diğer aile ferlerine ait bu özel tiyatronun Beyoğlu kültür hayatına katkılarının yanında Türk Tiyatro tarihine dair çok bilinmeyen bilgiler de Duhanî’nin eserinde anlatılmaktadır. Eser bu yönüyle de tarihi bir kaynaktır.

Duhanî’nin bu kitabına genel olarak bakıldığında eserin asıl değerinin içeriği ve bakış açısıyla ilgili olduğu görülür. Eser; belge gerçekliği taşıyan yaşantı, tarih ve mekân gözlemleri içermektedir. Konular bir kamera gerçekliği ve nostaljik bir romantizm duygusuyla anlatılır. Kitabının adından da anlaşılacağı üzere Beyoğlu’nun adının Pera olduğu dönemler yazara göre semtin Batılı hayat tarzının canlılıkla yaşandığı çok kültürlü sosyal yapısının bir ahenk içinde yaşandığı dönemlerdir. Eserde aktarılan bilgi, yaşantı ve gözlemler en fazla yabancı elçilere, levantenlere, Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden farklı sebeplerle gelmiş insanlara dairdir. Diğer yandan Duhanî’nin kendisinin de bir parçası olduğu Ermeni, Rum ve Yahudi, Melkit vs. azınlığın kamu bürokrasindeki yerleri ve sosyal hayata katkıları da göz önüne serilmiştir. Eser, Beyoğlu’ndaki Osmanlı toplum yapısını ve bürokrasinin bu gruplara yönelik oldukça olumlu tutumunu gösteren ayrıntıları ile bir döneme ışık tutmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak Said Naum Duhanî İstanbul-Beyoğlu kültürü hakkında farklı dikkatleri ortaya koymuş ve eserleri ile bir döneme tanıklık etmiştir. Kent mimarisini mekân ve insan hikâyeleri ile birleştirerek bir Beyoğlu panoraması çizmiştir. Binalar ve sahiplerinin hikâyesi okuyucuyu kimi zaman dönemin ünlü bir edebiyatçısına kimi zaman devrik bir paşasına kimi zaman da Osmanlı'nın son dönemlerinde İstanbul ticaretini ele geçirmiş, imtiyazlık kapmış bir Avrupalı tüccara götürmektedir. Osmanlı'nın çok kültürlü yapısı, farklı kimlik ve sosyal sınıftan insanların birbirleriyle ve bürokrasi ile ilişkileri, mekânlar ve hatıralar eşliğinde anlatılmıştır. Bu nedenle eserler bir dönemin sosyo-kültürel, ticarî, bürokratik, dış ilişkiler ve sanat hayatına dair belge niteliğindedir. Pera Palas, Galatasaray Lisesi, dış temsilcilikler, başta Naum tiyatrosu olmak üzere dönemin tiyatro ve sinemaları, eğlence ve sosyal mekanlar, dükkânlar, evler vs. fotoğrafik bir bakış açısıyla, edebî bir dil ve üslupla ortaya konmuştur. Yazarın aile hikayeleri, Lübnan ve Paris detayları da dikkat çekmektedir. Bir aile kuruluşu olan Naum Tiyatrosu ve faaliyetlerine dair verdiği detaylar tiyatro tarihi açısından önem arz etmektedir. Pek çok orijinal yönüyle Said Naum Duhanî ve eserleri bir dönem Beyoğlu'sunu kayıt altına almış, kent "çok katmanlı ve çok kültürlü" yapısını gözler önüne sermiştir. Kısacası; onun eserlerinde dikkat çeken çok kültürlülük, kültürde süreklilik, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminin ortaya çıkardığı sosyo-politik iklim, mimari tarihi ile birleşen hikâyeler ve farklılıkların gerçek manasıyla bir zenginlik ve birikim olduğunu gösteren yaşam kesitleri, eserleri hem bilimsel bir kaynak hem de anlatıcının zarif üslubuyla bir edebiyat eseri yapmaktadır.

Kaynakça

- Birsel Salah (2002). Ah Beyoğlu, Vah Beyoğlu. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çoruk, Ali Şükrü (1995). Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Duhanî, Said Naum (1982). Eski İnsanlar Eski Evler- XIX. Yüzyılda Beyoğlu'nun Sosyal Topografisi-. Çev. Cemal Süreya. İstanbul:Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Duhanî, Said Naum (1990). Beyoğlu'nun Adı Pera İken. İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları.
- Enginün, İnci (2006). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Maresia, Fortunato (2014). Pera Beyoğlu ve Anılar. İstanbul: Eren Yayıncılık
- Tuna, Turgay (2014). Taksim'den Tünel'e Adım Adım Beyoğlu. İstanbul: E Yayınları.
- https://www.mimarizm.com/haberler/gundem/eski-insanlar-eski-evler-19-yuzyilda-beyoglu-nun-sosyal-topografyasi_129131 /Erişim Tarihi:08.04.2022.

6360 Sayılı Kanunun Kıyı Belediyelerine Etkisi: Kuşadası Belediyesi Örneği¹

Remzi ÇENGEL², F. Neval GENÇ³

Öz

Araştırma Makalesi

6360 Sayılı On dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla birlikte, yerel yönetim sistemi belli alanlarda önemli değişikliklere uğramış veya etkilenmiştir. 6360 Sayılı Kanunun yayımlanmış olduğu 2012 tarihinden bu güne kadar, üzerinden 10 yıl geçmiş olmasına rağmen yarattığı sorunlar ve etkileri, halen devam etmektedir. Bunun en çok etkisi, büyükşehir olan illerdeki, ilçe belediyelerinde görülmektedir. Bu sorunların farklı görünüşleri ise özellikle Kuşadası gibi kanunla büyükşehir statüsü kazanmış illerin kıyıda ki belediyelerinde, mevcut sorunların üzerine ilave olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada söz konusu etkiler, 6360 sayılı kanunla bu değişime maruz kalan, bir turizm ve kıyı belediyesi olan Kuşadası Belediyesi üzerinde incelenmektedir. Bu kapsamda literatür taraması yanında bu çalışma, Kuşadası'nda taşra yönetimini temsil eden; kaymakam, ilçe müdürleri, yerel yönetim boyutunda belediye başkanı, belediye başkan yardımcıları, belediye müdürleri, diğer kamu yöneticileri ve mahalle muhtarları ile 6360 sayılı kanunun hizmet sunumu açısından neden olduğu yeni durum, bunun olumlu ve olumsuz tarafları, sorunlar ve çözüm önerileri hakkında yarı yapılandırılmış görüşme formunu temel alan, bir alan araştırmasına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 6360 Sayılı Kanun, Büyükşehir Belediyeleri, Kıyı Belediyeleri, Kuşadası Belediyesi, Hizmet Sunumu

Effect of the Law No 6360 on Service Provision in Coastal Municipalities: Case of Kuşadası Municipality

Abstract

Research Paper

With the Law No 6360, the local government system has gone through significant changes or has been affected in certain areas. Although 10 years have passed since the Law No 6360 was published in 2012, the problems and effects it has caused still continue. The effect of this is seen mostly in the metropolitan municipalities and district municipalities. In addition to the existing problems, different aspects of these problems emerge especially in coastal municipalities that have gained metropolitan status by law, such as Kuşadası.

In this research, the mentioned effects are examined on Kuşadası Municipality, which is a tourism and coastal municipality, that was exposed to this change with the Law No 6360. In this context, in addition to literature review, this research is based on a field study that includes a semi-structured interview form with the district governor, deputy mayors, municipal managers, other public administrators and neighborhood administrators, to represent the municipal administration in

¹ Bu çalışma, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Remzi Çengel tarafından, Prof. Dr. F. Neval Genç danışmanlığında hazırlanan aynı isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² remzi.cengel@kusadasi.bel.tr, ORCID: 0000-0001-5761-0510

³ Prof. Dr., fngenc@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2014-2113

Kuşadası, about the new situation caused by the Law No 6360 in terms of service provision, its positive and negative sides, problems and solution proposals.

Key Words: Law No 6360, Metropolitan Municipalities, Coastal Municipalities, Kuşadası municipality, Service Provision

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 08.07.2022

Kabul tarihi / Accepted 27.09.2022

Giriş

2012 yılında kabul edilen ve 2014 yılında uygulamaya giren 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla¹ Türkiye’de yerel yönetimlerin büyük bölümünü etkileyen önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Kanunla 16 olan büyükşehir belediyesi (BŞB) sayısı 30’a çıkarılmış, BŞB olabilmek için 750 bin nüfus koşulu getirilmiş, BŞB sınırları il sınırları ile eşitlenmiş, bu sınırlar içindeki belde ve köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalle olarak ilgili ilçe belediyesine bağlanmış İl Özel İdareleri (İÖİ) kaldırılarak valilikler bünyesinde Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlıkları (YİKOB) kurulmuştur.

Kanunla bütüncül planlama ile yerelde imar, altyapı ve ulaşım başta olmak üzere kamu hizmetinin verimliliği ve etkinliğini artırmak amaçlanmıştır. Ancak, bu amaçlara ulaşma konusunda kanun, kabul edilmesinden itibaren ciddi biçimde eleştirilmiştir. Bunlar içinde (Genç, 2014: 6-10): olumlu değerlendirmeler; optimal ölçüğe uygun olması, imar bütünlüğü sağlama, önceki düzenlemelere göre avantajları, eski köylerin de BŞB seçimlerinde oy hakkına sahip olması vb.; olumsuz değerlendirmeler: Anayasaya aykırılık, ilçe belediyelerinin özerkliğinin azalması, yetki ve görev uyumsuzluklarının ortaya çıkması, ikili yapı, bölge-kent, federal sistem oluşumuna zemin hazırlama, yeni büyükşehirlerin hepsinin imkanlarının aynı olmaması, büyüyen ölçekte hizmet maliyetlerinin artması, kırsal alana hizmet götürmede yaşanabilecek güçlükler, BŞB ölçeğinin uygun olmaması, demokratik katılım ve temsilin zayıflaması, yaklaşan yerel seçim öncesinde seçim çevrelerinin değiştirilmek istenmesi, vergi tabanının farklılaşması, sosyo-kültürel yapıda meydana gelecek değişiklikler, mahalleye dönüştürülen köylerdeki kültürel kimlik, yapı, aidiyet duygusunun zedelenmesi, Ordu gibi, nüfus koşulunu sağlamayan illerin BŞB statüsü elde etmesi, yasanın aceleyle hazırlanmış olmasıdır.

Bu çalışmada, kanunla BŞB statüsü kazanan Aydın’ın ilçe belediyesi olan Kuşadası’nda kanunun hizmet sunumunu nasıl etkilediği incelenmektedir. Bu kapsamda ilgili kanunla oluşan idari ve kamu hizmetlerine dair değişikliklerin,

¹ Çalışmanın devam eden bölümlerinde “Kanun” ifadesiyle kullanılacaktır.

uygulayıcılar (kaymakam, belediye başkanı ve muhtarlar) tarafından nasıl değerlendirdiğini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Türkiye’de 30 BŞB içinde 12’si kıyı belediye özelliği (Aydın, Antalya, Balıkesir, Bursa, Muğla, Mersin, İzmir, Hatay, Kocaeli, Sakarya, Samsun, Ordu, Trabzon, Tekirdağ) göstermekte ve toplamda 519 BŞB ilçe belediyesi bulunmaktadır. Çalışmanın örneklemini Aydın BŞB’nin Kuşadası İlçe Belediyesi oluşturmaktadır. Bahsedilen uygulayıcılara yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır.² Literatür taramada, kıyı büyükşehir belediyeler üzerinde duran, alan araştırmasına dayalı tez ve makalelerin tümü incelenmiştir. Bunların çoğu kanunun kentler üzerindeki etkilerini genel anlamda; büyük kısmı kırsal alan üzerindeki etkileri üzerinedir. Kanunun kıyı büyükşehir ve bunların ilçe belediyeleri üzerine etkilerini inceleyen çalışmanın neredeyse olmadığı görülmüştür. Bunlardan biri Küçükterzi’nin (2017) Muğla BŞB üzerine yaptığı çalışmadır. Önceki çalışmaların sonuçları ile mevcut çalışmanın elde ettiği sonuçlar son alt başlıkta ele alınmaktadır. Literatürde kanunu Kuşadası özelinde inceleyen bir çalışma da yoktur. Bu açıdan çalışma özgün ve alandaki önemli bir boşluğu doldurmayı, kanunun kıyı belediyelerine etkilerini incelemesi boyutuyla da katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu genel çerçevede çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kanunla BŞB statüsü alan Aydın’da kanun sonrasında ortaya çıkan durum, idari, siyasi ve yerel hizmete dair boyutları ağırlıklı olmak üzere incelenmektedir. Bu başlık altında ikinci olarak, kanunun Kuşadası İlçe Belediyesi’ne etkileri nüfus, idari yapılanma, yerel hizmet sunumu, mali yapı, personel boyutlarında incelenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümde kanunun Kuşadası İlçe Belediyesi özelinde ortaya çıkardığı durum, mevcut ve önceki dönem ilçe belediye yöneticileri, birim amirleri, taşra yöneticileri, muhtarlar ve ilgili STK, kamu kurumları bakış açısından, yarı yapılandırılmış görüşme ve derinlemesine mülakatla uygulayıcılar gözünden değerlendirilmektedir. Bu çerçevede kanunun işleyişi, ortaya çıkan yeni sorunlar, çözüm önerileri, literatürle ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir.

2. 6360 Sayılı Kanunun Kuşadası’na Etkileri

2021 TÜİK³ verilerine göre Türkiye nüfusu, 84.683.273 kişidir. Türkiye’de yıllık nüfus artış hızı binde 12,7 iken Aydın nüfusu, 1.134.031 kişi ve yıllık nüfus artış hızı binde 13,3, nüfus yoğunluğu 144 kişi ile 110 kişi olan Türkiye ortalamasının üzerindedir. Aydın’ın ilçeleri içinde ortalamanın üzerinde nüfus artış hızı olanlar, Didim (binde 37, 4), Kuşadası (binde 34,9) gibi kıyı belediyeler ile merkez Efeler’dir (binde 25,3). 17 ilçesi olan Aydın’da nüfusu en kalabalık olan ilçeler, Efeler (300.225), Nazilli (160.581), Kuşadası (125.812), Söke (122.708), Didim’dir

² Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulurken, Isparta’da kapatılan köylerde yaşayan halkın kapatma kararını nasıl algıladığına yönelik çalışmada Aktel vd (2009) ve benzer şekilde Bodrum Gümüşlük belde belediyesi üzerine yaptıkları çalışma ile Özaslan vd. ’nin (2014) kullandıkları ölçeklerden de faydalanılmıştır.

³ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuculari-2021-45500> (12.4.2022)

(93.876). Kuşadası, Didim ve Söke, İlin Ege Denizine kıyısı olan ilçeleridir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında Aydın, ülke genelinde 19. sıradadır; göç hızı binde 5,58 seviyesindedir (GEKA, 2018).

Aydın, il merkezli kentsel gelişme özelliği gösterirken, kendi içinde Aydın merkez, Söke-Kuşadası (Genç, 2008: 157) ve Nazilli olmak üzere üç kentsel alan özelliği gösteren alt gelişme bölgelerine sahiptir (Özgür vd. 2007). Kanun sonrasında, Aydın'da da idari yapı önemli biçimde değişmiştir (Genç, 2014): Efeler adıyla merkezde bir yeni ilçe kurulmuş, 17 ilçe aynı zamanda Aydın BŞB'nin ilçeleri haline gelmiş, belde ve köylerin tüzel kişiliği ortadan kaldırılarak (490 köy, 36 belde belediyesi) mahalle olarak ilçe belediyelerine bağlanmışlardır. Aydın BŞB'nin hizmet alanı, 9352 km²'ye çıkmıştır. Yüzölçümü itibarıyla en büyük ilçeler Söke, Çine, Bozdoğan, Karacasu ve Nazilli'dir.

Aydın'ın BŞB statüsü kazanması ilk dönemde olumlu ve olumsuz tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Genç, 2014). Kanunun, olumlu anlamda özellikle ile iç içe geçmiş belde, köy ve ilçelerde imar ve planlama bütünlüğüne katkı sağlaması beklenirken, coğrafi engeller ve uzaklık nedeniyle kapatılan belde ve köylere, özellikle orman köylerine BŞB veya ilçe belediyelerinin hizmet götürmesinde sıkıntılar yaşanması beklenmiştir. Çünkü bazı ilçeler merkeze yakınken (Efeler, İncirliova, Umurlu, Köşk, Germencik); Buharkent (84 km), Bozdoğan (69 km), Didim (101 km), Kuşadası (65 km), Karacasu (85 km) gibi bazıları oldukça uzaktır. Buralarda BŞB'nin hizmet vermesi zaman alıcı ve maliyetli olabilecektir. Özellikle Çine, Efeler, Koçarlı, Nazilli gibi mahalle/eski köy sayısı çok fazla olan belediyeler için hizmet sunumunun daha da zor olması beklenmektedir. İlçe belediyelerinin tümü, bu hizmetleri verecek mali güce, teknik ekipmana, personele sahip değildir. Örneğin Nazilli, Kuşadası, Söke, Didim gibi görece büyük belediyeler diğerlerine göre daha iyi durumda olmalarına rağmen, BŞB düzenlemesinden sonra bunların da gelirleri azalmıştır. Aydın genelinde atık su arıtma tesisi olmayan ilçelerde foseptik ve kanalizasyon sistemleri kullanılmaktadır. Yalnızca Kuşadası'nda derin deniz deşarjı yapılmaktadır. Ancak tesisler çalıştırma maliyetleri ve personel yetersizliği gibi sebeplerle düzenli olarak işletilmemektedir. Yaz-kış nüfusu değişkenlik gösteren Kuşadası, Didim gibi ilçelerde mevcut altyapı ihtiyacı karşılanamamaktadır. 2014 öncesinde il genelinde 21 belediyede kanalizasyon mevcut değildir (Didim-Akbük, Akyeniköy; Germencik-Hıdırbeyli, Mursallı, İncirliova-Acarlar, Karpuzlu, Koçarlı-Bıyıklı, Yeniköy, Kuşadası- Güzelçamlı, Kuyucak-Horsunlu, Kurtuluş; Nazilli-Pirlibey, Söke-Atburgazı, Bağarası, Güllübahçe, Sarıkemer, Sazlı, Yenidoğan, Sultanhisar Salavatlı) (GEKA, 2013:162). Kanunun Aydın'da siyasi sonuçları değerlendirildiğinde, 2009 yerel seçimleriyle karşılaştırıldığında iktidar partisinin oylarının diğer partilere kaymış, dolayısıyla düzenleme Aydın'da iktidar partisinin aleyhine sonuçlanmıştır.

Kuşadası, Kuşadası Körfezinde yer alan, 50 km'lik sahil şeridi, coğrafi konumu, tarihsel olarak kara ve deniz ulaşımında turistik yol güzergahı (Efes, Milet,

Didim vb.) üzerinde yer alması, turizm çeşitliliğiyle B. Menderes Deltası ve Dilek Yarımadası Milli Parkı gibi korunan alanlarıyla Türkiye'nin önemli turistik merkezlerden biridir. Kuşadası, yerli ve yabancı turistler, ikincil konut sahipleri, yazlıkçıların yoğun olarak tercih ettikleri bir turizm destinasyonudur.⁴ Kuşadası Kruvaziyer Limanı, bölge ve ülke turizminde önemlidir (GEKA, 2009, 2013). GEKA (2014-2023) bölge planında Kuşadası, Didim ile birlikte bölgenin turizm odağı ilçeleri arasındadır.

ADNKS'ne göre 2021 yılı sonu itibarıyla, Kuşadası'nın nüfusu 125.812 kişidir. Nüfus, göçlerle artma eğilimindedir. Yaz-kış nüfus farkı %40-45 gibi yüksek seviyelerdedir. Bu durum kış nüfusuna göre tespit edilen kamu hizmetlerinde yaz aylarında sağlık başta olmak üzere sıkıntıların yaşanmasına neden olmaktadır. Son yıllarda Kuşadası, özellikle yabancılara mülk satışı, pandemi döneminde diğer kentlerden göçler, ikincil konutların devamlı olarak kullanılmaya başlaması gibi nüfus üzerinde farklı etkilere sahip gelişmelerle de karşı karşıyadır. Kuşadası'nda ilk belediye teşkilatı 1880 yılında kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında idari olarak önce İzmir'e, 1954'te Aydın'a bağlanmıştır (T.C. Kuşadası Belediyesi, 2019). Kuşadası Belediye Başkanlığı, son üç dönemdir CHP'dedir.

2.1. Kanun Öncesi ve Sonrasında Kuşadası'nda İdari Yapılanma

Kanun, Kuşadası'nda yerel hizmet sunumunu pek çok boyutta etkilemiştir. Diğer BŞB ilçe belediyelerinden farklı olarak özellikle kıyı belediyelerine özgü sorunlar, kıyıların yönetimi, yaz-kış nüfus farkı gibi sorunlar da Kuşadası'nda yaşanmaktadır.

1960'lara kadar küçük bir kıyı kasabası olan Kuşadası, 1970-1980 döneminde turizm faaliyetlerinin, istihdamın ve nüfusun artmasıyla gelişmiştir. Kuşadası ekonomik faaliyetler itibarıyla Söke ve Selçuk ile de yoğun etkileşim halindedir (Özgür vd., 2007). Kuşadası kurulduğu liman çevresinden günümüzde Selçuk (eski köyler Yeniköy, Çınarköy, Kirazlı ile) ve Söke (eski köyler, Soğucak, Caferli, Yaylaköy'de) yönlerinde kentsel gelişmesini sürdürmektedir (Genç, 2014). Önceden belde belediyesi olan Davutlar ve Güzelçamlı da Kuşadası'nda turizmin en yoğun olduğu yerleşimlerdir. Davutlar, 1676 yılında kurulmuş, 1922 yılında nahiye, 1969 yılında belediye statüsüne geçmiştir. Kanun öncesinde (2012) nüfusu 9645, bucak toplamı 15.950'dir; 2000 km² alana sahiptir. 2012 itibarıyla Davutlar, Aydın'daki 16 ilçenin 7'sinden büyüktür. Davutlar, jeotermal kaynaklı kuyu ve 2300 hektar jeotermal sahaya sahiptir.⁵ 2012 yılında, Davutlar ile coğrafi yapı, nüfus, ekonomi vb. açıdan birleşmiş bulunan Güzelçamlı nüfusu ise 6192 kişidir, 1992 yılında Davutlara bağlı bir mahalle iken buradan ayrılarak belde belediyesine dönüştürülmüştür. Planları onaylanmış yat limanı, Yunan adaları için feribot

⁴ Bu bilgiler, şu web sitelerinden derlenmiştir: www.kusadasi.gov.tr , www.kuto.org.tr

⁵ TC Aydın İli Davutlar Belediye Başkanlığı "Davutlar İlinde "Davutlar" adıyla ilçe kurulmasına ilişkin rapor (2012)

yanaşma limanı ve balıkçı barınağı bulunmaktadır (TC Davutlar Belediyesi, 2012). 2012 yılında Kuşadası'na bağlı Caferli Köyü 113 kişi nüfusu ile Davutlar ile iç içe geçmiş; Soğucak Köyü, 1976 kişilik nüfusu ile Kuşadası'na 15 km uzaklıkta ve Davutlar ile iç içe geçmiş; Ağaçlı köyü, 492 kişilik nüfusu ile Söke ilçesine bağlı, Davutlar'a 3, Söke'ye 6 km uzaklıktadır. Kuşadası'na 15 km mesafedeki Kadıkalesi (450 kişi) ve Karaova Mahalleleri (1881 kişi) ise Davutlar'ın sahil kesimiyle iç içe geçmiş durumdadır.

Kanun öncesinde mevcut bu yapıda yaşanan imar, planlama ve yönetim sorunları akademik çevrelerce şu şekilde ifade edilmiştir (Özgür, 2001; Özgür vd. 2007; Genç, 2008, GEKA, 2013, 2015; Genç, 2014); hızlı nüfus artışı ve yoğun göç, ikincil konutların tarım alanları üzerinde, kıyılarda ve köy alanlarında yayılması, oluşan atıl kapasite, düzensiz kentsel gelişme (Karaova, Söke, İzmir yolları üzerinde, Yaylaköy, Ağaçlı, Caferli, Kirazlı), büyük turizm tesisleri için yeterli alan bulamama, içme suyu gibi altyapı başta olmak üzere ulaşım, imar vb. kamu hizmetlerinin sunumunda yaşanan yetersizlikler, iç içe geçmiş çok sayıda belediye ve köyün altyapı ve ulaşım planlanmasının ayrı ayrı yapılmasından kaynaklanan parçalı planlar, kentsel gelişmeyi sınırlayan doğal eşikler/kısıtlar (Ege Denizi, Dilek Yarımadası Milli Parkı vb.) ve yapı stokları, kent içinde yerleşmesi sakıncalı olan alanların varlığı, B. Menderes, Dilek Yarımadası Milli Parkı, Kuşadası-Davutlar sahili gibi doğal alanların, tarihi ve arkeolojik sit alanlarının, içme suyu havzalarının, katı atık vb. birden çok belediyeyi ilgilendirmesi nedeniyle ortak planlanması ve yönetilmesi gerekliliği; jeolojik olarak yerleşime uygun olmayan alanların varlığı; turizm tesisleri, mezarlıklar, katı atık depolama için Kuşadası sınırları içinde yeterli uygun arazinin bulunamaması, Kuşadası'nın Söke yönüne doğru genişlemesine rağmen bunların iki ayrı ilçe ve belediyesi olmasından kaynaklanan yönetim ve planlama sorunları vardır. Merkezi yönetim tarafından 1993 yılında başlatılan KUŞ-ATAK (Kuşadası-Davutlar, Söke-Güzelçamlı Çevre Koruma ve Altyapı Tesislerini Yapma ve İşletme Birliği) gibi projeler, birlikler kurmak (Kıyı Ege Belediyeler Birliği, Ege Belediyeler Birliği, vb.) yoluyla da bu yönetim sorunları aşılmaya çalışılmıştır. Kanunun tasarı aşamasında dönemin Davutlar Belediyesi hazırladığı raporda, belde belediyesinin tek isim altında birleşerek ilçe statüsü kazanması için başvuruda bulunmuş ve bunun gerekçelerini hazırladığı raporda detaylı şekilde açıklamıştır (TC Davutlar Belediyesi, 2012).⁶ Ancak, içinde Davutlar'ın da yer aldığı 8 yeni ilçe (Güzelhisar, Atça, Ortaklar, Umurlu, Bağarası, Acarlar, Ortaklar, Efeler) kurulması için getirilen teklif, yasalaşmamıştır. Bu sorunlardan hareketle akademik çevrelerden Kuşadası ve Söke'nin önceden uzun bir dönem olduğu gibi birlikte planlanarak yönetilmesi; Alanya, Bandırma, Tarsus'la benzer özellikler gösteren Kuşadası'nda

⁶ Raporda Davutlar'ın yaz nüfusunun 100 bin kişiye ulaşması, Davutlar merkezde 6500, sahilde 200 sitede, 12 bin ikinci konutta, 18.500 konut bulunması; Güzelçamlı'nın kış nüfusunun 6178, yaz nüfusunun 60 bin olması, Güzelçamlı Milli Parkına hafta sonu 24 bin özel aracın girmesi, Davutlar MYO, beldedeki termal potansiyeli, Güzelçamlı'daki yat limanı vb., arkeolojik alanlar, milli park, Kuşadası'na bağlı Soğucak ve Söke'ye bağlı Ağaçlı Köylerinin Davutlar İlçesine bağlanması gerektiğinden söz edilmektedir.

Davutlar, Güzelçamlı belde belediyeleri ve köylerini de kapsayacak, “turizm metropolü” gibi bir model oluşturulması, 5216 sayılı BŞB Kanununun bu yönde revize edilmesi de (Genç, 2008; Özgür vd., 2007) önerilmiştir.

Kanun öncesinde 30.000 km²'ye hizmet eden Kuşadası Belediyesi kanundan sonra iki katından fazla alana hizmet etmektedir. Kanun öncesinde (2012) 90.652 olan nüfusu, kanun sonrasında (2014) 101.619 olmuştur. 2021 itibarıyla Kuşadası nüfusu 125.812 kişidir. Kuşadası Belediyesi, yazlıkçı nüfusu 400-500 bin kişiye hizmet etmektedir. Kanun sonrasında önceden belde belediyesi olan Davutlar ve Güzelçamlı; önceden köy olan Caferli, Çınarköy, Kirazlı, Soğucak,⁷ Yaylaköy, Yeniköy, mahalle olarak Kuşadası'na bağlanmış, 15 olan mahalle sayısı 23'e çıkmıştır.

2.2. Kanun Sonrasında Örgütlenme, Personel ve Mali Durum

Kanun sonrasında Kuşadası Belediye'sinin sunduğu hizmetler (imar, ruhsatlandırma, imar planlama ve konut, yol işleri, coğrafi ve kent bilgi sistemleri, çevre ve çevre sağlığı, temizlik, katı atık, çöp toplama, aktarma istasyonuna taşıma, zabıta, afet, acil yardım, kurtarma, ambulans, defin ve cenaze işlemleri, mezarlık hizmetleri, ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar, kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor, sağlık hizmetleri, sosyal yardımlar, sosyal hizmetler, meslek ve beceri kazandırma, destek hizmetleri, işyeri açma izni ve ruhsatlandırma) güncellenmiş,⁸ yolcu ve yük terminaleri, veterinerlik hizmetleri ise BŞB'ye devredilmiştir.

Kanun sonrasında ilçe merkezinden uzak yerleşim yerlerine hizmet götürmek amacıyla, Kuşadası Belediyesi tarafından Davutlar, Güzelçamlı ve bazı mahallelerde yerel yönetim birimleri ve şantiyeler oluşturulmuştur. Bu çerçevede Kuşadası Belediyesi tarafından, Kuşadası'nda yukarıda bahsedilen hizmetlere ilişkin yeni birimler oluşturulmuştur. Aydın BŞB tarafından da Kuşadası'nda otopark, yolcu ve yük terminali, yol işleri, katı atık, çöp toplama, aktarma istasyonuna taşıma, zabıta, ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar, veterinerlik, sağlık hizmetleri, sosyal yardım ve hizmet alanlarında yerel hizmet birimleri oluşturulmuştur. Aydın BŞB ile Kuşadası Belediyesi arasında bazı hizmetlerde, işbirliği (ortaklaşa veya devir) protokolü yapılmıştır. Örneğin yol işleri konusunda ASKİ ile işbirliği protokolü kapsamında ortaklaşa çalışılmaktadır. Defin ve cenaze işlemleri, mezarlık hizmetleri ve veterinerlik hizmetleri de yapılan protokolle sürdürülmektedir ancak yapılan ortak çalışmalar sayıca azdır.

⁷ Kuşadası'na 14 km uzaklıkta, Davutlar ile bitişik konumdadır. Soğucak Köyü'nün, 1970'li yıllarda belde yapılmaya çalışılması aşamasında Davutlar'a bağlı bazı sahil siteleri buraya aktarılmış, ancak Kuşadası Belediyesinden yeterli hizmet alamamış ve özellikle Karaova, Kadıkalesi yerleşimlerini içme suyu ve temizlik hizmetleri Davutlar Belediyesi tarafından karşılanmıştır.

⁸ Söz konusu veriler *Kuşadası Belediye Faaliyet Raporları, Stratejik Planlar, Performans Programları, Mali Raporlar Ve Birim Müdürlüklerinden Elde Edilen Bilgilere dayanmaktadır.*

Kanun sonrasında mali yapıda meydana gelen değişiklikler bütçe üzerinden de incelenebilir. İÖİ, belde belediyeleri ve köylerin tasfiyesi nedeniyle Kuşadası Belediyesi'ne devredilen toplam nakit, alacak ve borç miktarlarına bakıldığında kuruma önemli miktarda borç kaldığı, alacakların büyük bir kısmının ise tahsilinin mümkün olmadığı görülmektedir. Ayrıca Aydın BŞB'nin özellikle ASKİ'yi ilgilendiren, İller Bankası'ndan devreden borçları kabul etmemesi nedeniyle Kuşadası Belediyesine ağır bir borç yükü devrolmuştur. Buna göre, kanun sonrasında Kuşadası Belediyesine devrolan nakit miktarı 142.269, 15 TL, alacak 12.571.445,59-TL; borç 13.349.123,88-TL'dir.

Kanundan önce ve sonra Kuşadası Belediyesi'nin hizmet sunumlarına ilişkin 2013 ve 2015 yıllarında yaptığı ihaleler karşılaştırıldığında, kanunun sonrasında ihalelerin ve maliyetlerin arttığı görülmektedir. Örneğin imar ve ruhsatlandırma, temizlik, katı atık, çöp toplama hizmetlerine dair ihaleler yaklaşık 2 kat artmıştır. 2013 yılından itibaren Kuşadası belediye bütçesi incelendiğinde, Kanun öncesinde, 2013 yılında 111.850.830,39-TL'lik bütçenin 81.026.627,18-TL gelir ve 92.383.062,97-TL gider, 2014 yılında geçiş aşamasında 161.929.907,65-TL bütçenin 89.551.566,24 TL gelir ve 104.432.587,28-TL gider ve yasa sonrasında (2015) 122.000.000,00-TL bütçe, 79.159.898,40-TL gelir ve 86.784.180,40-TL gider ile devamlı olarak açık verdiği, 2021 ve 2022 yıllarında ise denk bütçeye sahip olduğu görülmektedir.

Kanun sonrasında kapatılan birimlerin varlıklarının paylaşımında da Aydın'da yoğun tartışmalar yaşanmıştır (Süne ve Genç, 2017). Bunlar içinde özellikle rantların yüksek olduğu Kuşadası'ndaki varlıklar fazlaca yer tutmuştur. İÖİ'ne ait Kuşadası'nda dinlenme kampı, bir adet otel, İÖİ'nin kullandığı 6 katlı bina, bir kargir apartman, dört katlı, sekiz dairesel bir apartman gibi birçok gayrimenkul, İçişleri Bakanlığı'na devredilmiştir (Genç, 2014).

Kanun sonrasında belediyenin personel yapısı da değişmiştir. Kuşadası Belediyesine devredilen personelin sayısı ve bunlardan diğer kurumlara devredilmek üzere Devlet Personel Başkanlığı'na bildirilenlerin sayısına bakıldığında, personel giderlerinin bütçeye etkisinin fazla olduğu, personel maliyetlerinin arttığı görülmektedir. Personel giderlerinin yasal oran olan bir yıl önceki gelirlerin toplamının yeniden derleme oranın eklenmesi ile bulunan tutarın %30 aşamayacağı belirtilmesine rağmen, bu oranın %45'leri bulduğu görülmüştür. Kanun sonrasında Kuşadası Belediyesi personel ihtiyacını daha çok hizmet alımı yöntemiyle karşılamıştır. Kanun öncesinde (2013) memur sayısı 128, daimî işçi sayısı 265, sözleşmeli personel sayısı 30, taşeron işçi sayısı 164; toplam 578 iken, yasa sonrasında Kuşadası Belediyesine devredilen memur sayısı 31, işçi sayısı 60'tır. Devlet Personel Dairesi Başkanlığı'na bildirilen memur sayısı 29, işçisi sayısı 85; Devlet Personel Dairesi Başkanlığı'na devredilen memur sayısı 26, işçi sayısı 80'dir. 2022 itibarıyla 176 memur, 147 işçi, 44 sözleşmeli personel, 768 taşeron işçi ve toplamda 1135 personel Kuşadası Belediyesinde çalışmaktadır.

3. Kanunun Kuşadası'nda Kamu Hizmet Sunumuna Etkisi

Çalışmanın bu bölümünde; Kanunun Kuşadası'nda yerel hizmetlerin sunumunun, uygulayıcıların (kaymakam, ilçe müdürleri, belediye başkanı, başkan yardımcıları, birim amirleri, muhtarlar) bakış açısından nasıl değerlendirildiği, bununla ilgili sorun alanları ve çözüm önerilerinin tespit edilmeye çalışıldığı alan araştırmasının sonuçları aktarılmaktadır. Bu çerçevede mevcut kaymakam, belediye yöneticileri ve muhtarlar yanında kanunun hazırlanma ve uygulamaya başlama aşamalarında görev yapmış önceki dönem kaymakam, belediye başkanı, ilgili bazı kurum amirleri ve sivil toplum örgütlerinin yöneticileri ile de derinlemesine görüşme sonuçlarına yer verilmiştir.

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılırken, çalışma yazarlarından birinin Kuşadası Belediye Başkan Yardımcılığı görevinde bulunması, Kanun öncesi ve sonrasında aynı kurumda görev yapıyor olması, konuya ilişkin gözlem ve tecrübenin de çalışmaya yansıtılmasını sağlamıştır. Araştırmada kaymakam, belediye başkanı, 5 belediye başkan yardımcısı, Kuşadası Belediyesi'nden 21 birim müdürü, kaymakamlıktan 12 ilçe müdürü, 23 mahalle muhtarı olmak üzere, hedeflenen 63 görüşmeciden 55'ine ulaşılmıştır.⁹ Yarı Yapılandırılmış görüşme formunda 7 demografik, 36 araştırma konusuna yönelik olmak üzere 43 soru yer almaktadır.

3.1. Mevcut Yöneticilerin 6360 Sayılı Yasa ve Uygulamasına İlişkin Görüşleri

Çalışmanın bu bölümünde katılımcılara görüşme formunda yöneltilen sorular ve alınan cevaplar analiz edilmektedir.

“BŞB sınırlarının il sınırlarına kadar genişlemiş olması daha etkin hizmet sunulması açısından olumlu mudur?” sorusuna cevaben 55 yöneticiden, 45'i olumsuz cevap verirken, görüşmecilerin 10'u ise hizmetlerin olumlu yönde gelişeceğini beklemektedir. Kaymakam ve belediye yöneticilerine göre, Aydın'ın coğrafi yapısı, etkin hizmet sunumuna engeldir. BŞB bu alana hizmet verecek araç gereç ve personel açısından da yetersizdir. Muhtarlar ise, BŞB'nin bu hizmetleri yapabilecek güce sahip olduğunu düşünmektedir.

“BŞB il sınırlarındaki köylerin/beldelerin mahalleye dönüştürülmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna, 55 yöneticiden 42'si olumsuz cevap vermekte, uygulamanın özellikle köylerin ve beldelerin sosyal yapıları, yaşamları, haklarının kısıtlandığını düşünmektedirler. 13 görüşmeci, tam aksine bu düzenleme ile BŞB'nin imkanlarından daha fazla yararlanabileceklerini düşünmekte ve uygulamaya olumlu bakmaktadırlar. Davutlar ve Güzelçamlı ile köyden mahalleye dönüşen yerlerin

⁹ Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya 4 Mahalle muhtarı, 4 İlçe müdürü olmak üzere 8 kişi katılamamıştır. Görüşmeler, 14.10.2019 tarihinde başlanmış olup 1 yıl sürmüştür.

muhtarları ise uygulamayı kesinlikle yanlış bulmaktadır. Daha önce belediye tarafından yönetilen ve hizmet alan beldelerin mahalle muhtarlığı haline getirilmesi, yerinde hizmet alımını ve ihtiyaçların karşılanmasını çok güç hale getirmiştir. Eski köy muhtarları ise tüm yetkilerin ve mallarının alınmasından şikayetçidir. Düzenleme, bazı başkan yardımcıları ve müdürler tarafından, hizmet bütünlüğünü sağladığından olumlu görülmektedir.

“BŞB olan illerde İÖİ’nin kapatılmasını uygun buluyor musunuz?” sorusuna 55 yöneticiden 40’ı İÖİ’nin bütçeye, araç ve ekipmana, Valiliğin etkili çalışma sistemine sahip olduğunu düşünürken kapatılmasını doğru bulmamakta, 15 görüşmeci ise (bazı muhtarların bilgi eksikliğinden olduğu düşünülerek) kapatılmasını uygun bulmaktadır. Kaymakam, belediye başkanı, yardımcıları ve müdürlerine göre, İÖİ’nin kapatılması doğru değildir; İÖİ’nin bütçesi vardır ve özellikle kırsalda etkindir. Bu modelin yerine geçen Aydın BŞB’nin İÖİ kadar etkin olamayacağı; YİKOB’un ise bütçesi ve yaptırımı olmadığı düşünülmektedir. Görüşme yapılan birkaç müdür ve muhtara göre ise Aydın BŞB İÖİ’nin eksikliğini doldurabilir. YİKOB hakkında ise muhtarların bilgi sahibi olmadığı gözlenmiştir.

“Mahalli idare birliklerinin kapatılmasını uygun buluyor musunuz?” sorusuna 55 yöneticiden 42’si birliklerin etkin ve yerinde çözüm üreten birimler olduğunu düşünerek kapatılmasını doğru bulmamaktadır. 13 görüşmeci ise kapatılmayı uygun bulmaktadır. Merkezi yönetim, belediye yönetimi ve köylerden mahalleye dönüşen muhtara göre birlikler belli hizmetleri verme amaçlı kurulduklarından etkindirler, yerinde kuruldukları için amaca ulaşmaları kolay olmaktadır. Bazı muhtarlar, bunların etkin olmadıkları, hizmet üretmediklerini düşünmektedir, bazıları ise birlikler hakkında bilgi sahibi değildir. “BŞB statüsüne geçilmesi imar ve planlama bütünlüğünü sağlamış mıdır?” sorusuna cevaben, görüşmeye katılan 55 yöneticiden 30’u olumlu bakarken, 25’i belediyelerin kendisinin buna uymayacağı, imar ve planlama bütünlüğü sağlamayacağını düşünmektedir. Kaymakam, ilçe müdürleri ve birkaç muhtara göre, düzenleme imarla ilgili sorunları ortadan kaldıracak, uygulamada eşitlik getirecektir. Belediye Başkanı, belediye başkan yardımcıları ve müdürleri ile birkaç muhtar göre ise her ilçenin hatta ilçelerin kendi içinde bile doğal ve mimari yapısıyla farklı imar uygulaması gerektiren yerler vardır (Caferli Mahallesi gibi). Karacasu, Karpuzlu, Buharkent gibi ilçelerle bir kıyı belediyesi olan Kuşadası’nın imar konusunda aynı düşünülmesi mümkün değildir. “BŞB statüsüne geçilmesinin ulaşım planlamasında bütünlüğü sağladığını düşünüyor musunuz?” sorusuna 55 yöneticiden 50’si olumsuz cevap verirken, 5’i ulaşım planlamasının düzeleceğini düşünmektedir. Yöneticilere göre ulaşım planlamasında sadece yetkili organ değişmiştir. İç hat seferleri ve ilçeler arasındaki seferler aynı kalmış, güzergahlar pek değişmemiş, sadece denetim yetkisi BŞB’ye geçmiş ve BŞB araçları hizmet vermektedir. Bu grup, UKOME çalışmalarının daha etkin olması gerektiğini düşünmektedir. Az sayıda muhtara göre, Aydın BŞB araçlarının gelmesi ulaşım planlamasının sağlandığının göstergesidir. “BŞB statüsüne geçilmesinin altyapı

planlamasında bütünlüğü sağladığını düşünüyor musunuz?” sorusuna, 55 yöneticiden 50’si alt yapının yetersiz olduğunu ve alt yapının planlanmasında bütünlüğü sağlamadığını düşünürken, 5’i alt yapı planlamasının iyileşeceğini düşünmektedir. Yöneticilere göre alt yapı planlamasında da sadece yetkili organ değişmiş, ASKİ, AYKOME kurulmuştur. Fakat bunlar Kuşadası’nda altyapı planlarında bütünlüğü sağlamada yeterli olmamış, hatta alt yapı sorunları nedeni ile üst yapı hizmetleri bekler hale gelmiştir. Az sayıda muhtara göre ise ASKİ ve AYKOME, içme suyu ve kanalizasyon çalışmalarını bir bütün plan içinde yürütmektedir.

“BŞB statüsüne geçilmesinin hizmet maliyetlerini azalttığını düşünüyor musunuz?” sorusuna cevaben 55 yöneticiden 40’ı coğrafi sınırların genişlemesi, örgütlenme sorunları nedeniyle hizmet maliyetlerinin azalmadığını, tam tersi arttığını düşünürken, 15 görüşmeci hizmet maliyetlerinin azaldığını düşünmektedir. Kaymakam ve ilçe müdürleri, belediye başkanı, yardımcıları ve birim müdürlerine göre, değişen ve büyüyen ilçe sınırları hizmet maliyetlerini artırmıştır. Çünkü araç gereç, personel, şantiye ve diğer tüm hizmet sunum ekipmanlarına ihtiyaç artmıştır. Hizmet alım ve araç ihaleleri bunlara örnektir. Bazı ilçe müdürleri ve muhtarlara göre ise, hali hazırda zaten bu hizmetler yapılmaktayken yeni düzenlemelerle bu alanlara hizmet verilebilmektedir. Yüksek maliyetten çok, biraz artırılmış araç gereç ekipman ve personelle daha fazla alana hizmet edilmekte, toplamda da bu hizmet maliyetleri azalmaktadır.

“YİKOB’un çalışmalarını nasıl buluyorsunuz?” sorusuna cevaben 55 yöneticiden 38’i bunların İÖİ’nin yerini almadığı, bütçesi aracı ve gerci olmadığından hizmet yapamadığı, bu nedenle etkisiz olduğunu, 17 görüşmeci ise İÖİ’nin boşluğunu doldurduğunu söylemişlerdir. Kaymakam, belediye başkanı, belediye başkan yardımcıları ve birkaç müdüre göre, YİKOB’un tüzel kişiliği olmamasından dolayı alanda hizmet yapma imkan ve kabiliyeti yoktur, İÖİ gibi değildir; sadece bakanlıkların işlerini takip etme ve izleme ile görevlidir. Ancak bu görevleri de zaten bakanlıkların il müdürlükleri veya bölge müdürlükleri yapmaktadır. Birkaç müdür ve muhtara göre ise, YİKOB, İÖİ gibi çalışmakta; belediyelerin veya başka kurumların yapmadıkları hizmetleri üstlenmektedir.

“BŞB statüsü yönetici-vatandaş ilişkilerini güçlendirmiş midir?” sorusuna, 55 yöneticiden 35’i sorunlar nedeniyle vatandaşla ilişkilerin güçlenmediği tam tersine zayıfladığı cevabını vermiştir. 17 görüşmeci ise aksi düşüncededir. Belediye başkanı, belediye başkan yardımcıları, belediye müdürleri ve muhtarlara göre, yetkililerden ve sorumluluk alanlarından kaynaklı olarak vatandaşların sorunlarının çözülmediği, yöneticilerin bu durumu vatandaşa anlatmada zorluk çektiklerini söylemektedirler. Kaymakam ve ilçe müdürlerine göre ise değişen pek bir şey yoktur.

“BŞB düzenlemesinden sonra yerel hizmetlerin verimliliğinin arttığını düşünüyor musunuz?” sorusuna 55 yöneticiden 45’i ilçe belediyesinin, bazı araç ve

gereçlerinin, personelinin, mali kaynaklarının ve mallarının BŞB'ye geçmesinden dolayı yerel hizmetlerin artmadığı tam aksine aksadığı yönünde görüş bildirirken, 10 görüşmeci ise BŞB'nin sunduğu hizmet ve destekle yerel hizmetlerin verimliliğinin arttığını söylemişlerdir. Kaymakam, belediye başkan yardımcıları, ilçe ve belediye müdürlerine göre, Aydın'm, BŞB olması sebebiyle, yazışmalar artmıştır; karar alma, izin ve onay süreçleri uzamıştır. Artan maliyetler bazı imkansızlıklar da eklenince hizmet verimliliği azalmıştır. Belediye başkanı ve birkaç muhtara göre de, Aydın BŞB olduktan sonra hizmet verimliliği olumlu yönde gelişmiş, BŞB'nin ilçedeki desteği ile hizmet verimliliği artmıştır.

“BŞB düzenlemesine geçtikten sonra halkın yerel kamu hizmetlerine ulaşımı kolaylaşmış mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 48'i ilçe halkının yerel kamu hizmetlerine ulaşımının zorlaştığını, 7'si ise hizmetlere ulaşımın kolaylaştığını söylemişlerdir. Kaymakam, belediye başkanı, belediye başkan yardımcıları, ilçe ve belediye müdürleri ile muhtarlara göre, ilçe halkının, BŞB'nin örgütlenmesinden kaynaklı sorunlar nedeniyle yerel kamu hizmetlerine ulaşımın zor olduğunu, neyin, nerede kim tarafından yapıldığını, kimin ne sorumluluklara sahip olduğunu bilmediklerini, yetersiz yerel hizmet binası ve personelle bunun imkansız olduğunu söylemektedirler. Örnek olarak da Kuşadası'nda BŞB'nin, zabita, numarataj ve yerel hizmet servislerinin yaygın olmadığı gösterilmektedir. Birkaç muhtar ise yerel birimlere ulaşımın kolay olduğunu düşünmektedir.

“BŞB düzenlemesiyle ilçe belediyeleri arasında koordinasyon artmış mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 40'ı olumsuz cevap vermekte, koordinasyonun sorun olduğunu söylemektedir. Kaymakam, belediye başkanı, belediye başkan yardımcıları, ilçe ve belediye müdürlerine göre, ilçe belediyesinin siyasi olarak iletişime geçtiği bu nedenle koordinasyonun arttığı, fakat sonuçları konusunda tereddütleri olduğunu belirtmişlerdir. Çoğunluğunun muhtarların oluşturduğu 15 görüşmeci ise koordinasyonun arttığı ve bunun hizmetlere olumlu yansıdığını belirtmektedir. “BŞB statüsüne geçilmesinin yazışmaları/bürokrasiyi artırdığını düşünüyor musunuz?” sorusuna, 55 yöneticiden 50'si olumlu cevap vermektedir. Tüm görüşmecilere göre daha önce bürokratik işlemler sırasında olmayan bir yapının katılmasından dolayı yazışmalar ve bürokrasi artmakta, özellikle imar ve bütçe uygulamalarında izin, onay, görüş yazıları zaman almaktadır.

“Köyden dönüşen mahallelerde ulaşımın alakalı sorunlar yaşanmakta mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 45'i olumsuz cevap vermekte, değişiklik olmadığı, araç ve seferlerin aynı şekilde çalışmaya devam ettiğini, BŞB araçlarının katkısının olduğu bu nedenle ulaşımın ilgili sorun olmadığını düşünmektedirler. 10 muhtara göre ise BŞB düzenlemesiyle birlikte fiyat artışları meydana gelmiş, sefer sayıları ve güzergahlar değişmiştir. Bu nedenle ulaşımın alakalı olumsuz görüş bildirmişlerdir.

“Belediyenin mali özerkliğinin azalması veya artması konusunda düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna cevaben, 55 yöneticiden 50'si, Kanunla değişen

gelirlerden en önemlisi olan ilçe belediyelerine ait su gelirlerinin ASKİ'ye geçmesi, idare paylarının azalması, bütçenin BŞB tarafından onaylanmasından söz ederek ilçe belediyesinin mali özerkliğinin azaldığını belirtmektedir. 5 muhtar bu konuda pek bilgi sahibi olmadıklarını belirtmekle beraber, belediye gelirlerinin azaldığını söylemiştir.

“Belediyenin sorumluluk sahasının genişlemesi hizmet sunumunda aksamalara neden olmakta mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 48’i olumlu cevap vermektedir. Değişen ve genişleyen saha ve sorumluluklar, yetersiz araç, personel, mali kaynaklar nedeniyle hizmet sunumunda aksamalar yaşanmakta, maliyetler artmaktadır. 10 muhtar ise hizmetlerde aksama yaşanmadığını belirtmektedir.

“BŞB düzenlemesiyle ilçe belediyelerinin BŞB’ye bağımlılığı artmış mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 42’si başta mali kaynaklar, paylar, bütçe ve imar izinleri, sorumluluk alanları, gelir getiren kaynakların dağılımı gibi birçok konuda BŞB’ye bağımlılığın doğrudan arttığını ifade etmişlerdir. 13 görüşmeci ise değişen bir şey olmadığı, sadece bürokratik işlemlerin arttığını belirtmektedir.

“BŞB düzenlemesiyle ilçe belediyelerinin temsil imkânı azalmış mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 40’i olumlu cevap vermektedir. Kuşadası’nda Aydın BŞB Başkanı da, Kuşadası Belediye başkanı da etkilidir. Aydın BŞB meclisinde Kuşadası Belediyesini temsil eden meclis üyesi sayısı ve değerlendirme kriterleri açısından temsil imkanını kısıtlamaktadır. Muhtarlar ve birkaç ilçe müdüründen oluşan 15 görüşmeciye göre ise, BŞB ilçe belediyelerinde değişen bir şey olmadığı gibi temsil konusunda olumlu görüşlere sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

“BŞB düzenlemesi sonrasında altyapı konusundaki düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna, 55 yöneticiden 50’si alt yapının yetersiz olduğunu alt yapının sorunlarının bitmediğini, arttığını düşünürken 5 görüşmeci, altyapı ile ilgili şikâyetlerin BŞB düzenlemesiyle birlikte azaldığını düşünmektedir. Uzun zamandır altyapı Kuşadası’nın en büyük sorunu ve şikâyet konusudur. ASKİ’nin kurulması, doğalgazın alt yapıya ilave edilmesi, aydınlatma ve elektrik hatlarının büyük bir kısmının toprak altına alınmaya çalışılması, uzun süren kazı ve diğer çalışmalar şikâyetlere sebep olmaktadır. 5 muhtar ise alt yapı geldiğinden şikâyetlerin azaldığı yönünde görüş bildirmişlerdir.

“BŞB düzenlemesiyle ilçemizde ulaşım şikâyetleri artmış mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 47’si değişen bir şey olmadığı araç ve seferlerin aynı çalışmayı devam ettiği, ilave olarak büyükşehir araçlarının katkısı olduğunu, bu nedenle ulaşım ile ilgili şikâyet olmadığını belirtirken, 7 görüşmeci, BŞB düzenlemesiyle birlikte ulaşım ücretlerinin arttığını, sefer sayılarının ve güzergahların değişmesi nedeniyle olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir.

“BŞB ile aranızda koordinasyon sorunları yaşanmakta mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 40’i olumlu cevap vermektedir. Buna göre, daha önce hiyerarşide

olmayan BŞB'nin, AYKOME ve UKOME'nin eklenmesi ile koordinasyon sorunları artmıştır, bürokratların ve siyasilere BŞB ile iyi iletişim kurarak sorunları kendi içinde aşmaya çalıştığı görülmektedir. 15 muhtar ise koordinasyonun arttığı ve bunun hizmetlere olumlu yansıtıldığı görülmektedir.

“BŞB ile imar yetkilerinin bölüşümünde ve uygulanmasında sorunlar yaşamakta mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 30'u olumlu cevap vermektedir. Buna göre, kıyı ilçe belediyesi ile kırsal ilçe belediyelerin aynı imar yapılarına ve planlara sahip değildir, bu nedenle komisyonlarda karar aşamasında sorunlar yaşanmaktadır, ilçe belediyesinin imar planlarının BŞB komisyonları ve meclisin onayından geçmesi yetki sorunları yaratmaktadır. 25 görüşmeci ise belediyelerin kendilerinin buna uymayacağından dolayı imar ve yetki konusunda sorun yaşanmayacağını düşünmektedir.

“Yeni mahallelere hizmet götürmede teknik ekipman, araç-gereç, personel sorunu yaşamakta mıdır?” sorusuna 55 yöneticiden 50'si olumlu cevap verirken, 5'i sorun olmadığını düşünmektedir. Genişleyen coğrafya, artan konut ve nüfus sayısı, kapatılan belde belediyeleri ve özellikle uzak köylere hizmet götürmek için araç ekipman personel ve mali kaynaklar yetersiz kalmaktadır. Devir-tasfiye komisyonunun gereken hizmetleri üretecek araçları ilgili ilçe belediyesine bırakmaması bu sorunları pekiştirmiştir.

“BŞB düzenlemesiyle, belediyelerle mülki idareler arasında görev ve yetki çatışmaları yaşanmakta mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 50'si olumlu cevap vermektedir. Kuşadası Belediyesi Aydın BŞB ile sahiller ve kıyıların işletilmesi, mezbaha, mezarlıklar, hayvan barınağı, yollar ve caddeler, bütçe, vergiler, zabıta yetkileri, garaj işletmesi, imar uygulamaları gibi konularda görev ve yetki çatışması yaşarken, merkezi yönetimin milli emlak kıyı kenar çizgisinde kalan alanların işletilmesi, özelleştirilen milli emlak mallarının durumu konularında yetki, görev ve sorumluluk çatışmaları yaşanmaktadır. 5 muhtar ise bu konuda sorun olmadığını düşünmektedir.

“Eski köyler/yeni mahallelerin ilçe merkezine uzak olması hizmet sunumunu olumsuz etkilemekte midir?” sorusuna, 55 yöneticiden 40'ına göre, başta beldeden ve köyden dönüşen ve merkeze uzak mahalle muhtarları olmak üzere, değişen ve genişleyen saha ve sorumluluklar, yetersiz araç, personel, mali kaynak nedeni ile hizmet sunumunda aksamalar yaşanmakta, hizmet maliyetleri artmakta ve hizmet sunumu olumsuz etkilenmektedir. 15 görüşmeci ise hizmet sunumunun olumsuz etkilenmediğini düşünmektedir.

“Eski köyler/yeni mahallelerin ilçe merkezi ile arasındaki coğrafi engeller hizmet sunumunu olumsuz etkilemekte midir?” sorusuna, 55 yöneticiden 45'i olumlu cevap vermektedir. Görüşmecilere göre, kanun öncesinde daha hızlı yapılan hizmetler şimdi belli bir zaman ve programa göre yapılmaktadır. 10 muhtar ise bu soruya olumsuz cevap vermiştir.

“Köylerin mahalleye dönüşmesi tarım ve hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkilemekte midir?” sorusuna, 55 yöneticiden 42’si olumlu cevap vermektedir. Buna göre eski köylerde yapılaşma ve kentleşme hızlanmış ve tarım arazileri konut alanına dönüşmüştür. Hayvancılık ise yapılamaz hale gelmiştir. 13 görüşmeci ise, uygulamadan mahallelerin pek etkilenmediğini söylerken, bazıları küçük ova koruma kapsamında tarımın ve hayvancılık faaliyetlerinin modern tarım ve hayvancılık şeklinde yapılabileceğini söylemişlerdir.

“BŞB düzenlemesi merkeziyetçiliği artırmış mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 45’i tüm yetkilerin ilde BŞB’de olması, BŞB’lerin sahip olduğu yetkiler ve güç nedeniyle, merkezde toplandığını düşünmektedirler. 5216 Sayılı Kanunla BŞB geniş yetkilere sahip olmuştur. Bu soruya 2 görüşmeci cevap vermezken, 8 görüşmeci ise (bazı ilçe müdürleri ve muhtarlar) yetkilerin her ne kadar merkeze kaydığı görülsede ilçe belediyelerinin hala yerel yönetimin önemli unsurları olduğunu düşünmektedir.

“BŞB düzenlemesi yerelleşmeyi artırmış mıdır?” sorusuna, 55 yöneticiden 45’i olumsuz cevap vermektedir. Buna göre, yerinden yönetim merkeze doğru kaymış, yerelleşmeden uzaklaşmıştır. Muhtarlar dışındaki görüşmecilere göre, her türlü idari kararın BŞB’den geçmesi, gelirlerin büyük kısmına sahip olması, geniş yetki ve sorumluluk alanına sahip olması, idari sınırlarının il sınırı olması yerelde karar mercii olması ve 5216 sayılı kanunla geniş görevlere sahip olması ilçe belediyesi açısından yetkilerin merkezde toplanması anlamına gelmektedir. 10 görüşmeci ise (muhtar ve birkaç ilçe yöneticisi) ilçe BŞB’nin etkin olduğu, her türlü hizmeti üretebilmeleri nedeniyle yerleşmenin arttığını düşünmektedir.

“BŞB ve ilçe belediyeleri arasındaki olası siyasi çekişmeler ilçe belediyelerinde hizmet sunumunu etkilemekte midir?” sorusuna, görüşmeye katılanların tamamı, ilçe ve BŞB belediye başkanları, ister aynı partiden, isterse ayrı partilerden olsun, eğer ilçe belediyesi ile BŞB başkanı ve yöneticileri, siyasi çekişmeler içine girerse, sorunların başladığına dikkat çekmektedir. Bu siyasi çekişmelerden ilçe belediyesinin hizmetleri olumsuz etkilenmektedir. Bu durumda ilçeye gereken yatırımlar, ihtiyaçlar ve mali kaynaklardan önce siyasi kararlar ve tercihlerle belirlenmiş olmaktadır. Bir görüşmeciye göre, “...Eğer BŞB ile kavgalı iseniz hizmet üretmeniz imkânsız hale gelebilir; siyasi rakipseniz bu daha da zorlaşır. Yatırım, mali kaynak, araç ve ekipman desteği gelmez. Ek bütçeleriniz onaylanmaz. Kararlar alınmaz, onaylar çıkmaz, uygun görüş verilmez. Meclisinizden çıkıp BŞB giden kararlarınız geçmez ve hizmet edemez hale gelirsiniz.”

“Genel bütçe vergi gelirlerinden ilçe belediyelerine ve büyükşehir belediyesine ayrılan paylar yeniden düzenlenmeli midir?” sorusuna, 55 yöneticiden 47’si olumlu cevap vermiştir. Yönetici ve bazı muhtarlara göre, genel bütçe vergi gelirlerinden ilçe ve BŞB’ye ayrılan paylar yeniden düzenlenmelidir. Özellikle kıyı belediyelerde artan yaz nüfusu nedeni ile payların dağıtımında kullanılan kriterler

yeterli değildir. Payların tekrar düzenlenmesi yanında, denkleştirme payları verilmesi, kıyı ve turizm ilçelerinde yaz ayları boyunca İller Bankası paylarından kesinti yapılmaması önerilmektedir. 8 görüşmeciye göre ise (bazı ilçe müdürleri ile muhtarlar) dikkatli kullanıldığı takdirde paylar yeterlidir.

“BŞB modeli öncesine geri dönmeli midir?” sorusuna, 55 yöneticiden 50’si olumlu cevap vermiştir. Buna göre, mevcut sorunların çözülmesi ancak eski sisteme dönmekle mümkündür. Eski sistemde yeni düzenlemeler yapılarak ilçe belediyelerinin özerkliği artırılmalı, mali kaynaklar açısından desteklenmelidir. 5 muhtar ise, bu soruya olumsuz cevap vermiş ve BŞB’yle birlikte daha iyi yönetileceği, şahıslara değil de toplumun tamamına hizmet sunulacağı yönünde görüş bildirmişlerdir. “Belde ve köylere tüzel kişilikleri geri verilmeli midir?” sorusuna, 55 yöneticinin hepsi olumlu cevap vermiştir. Buna göre, beldelerin eski statülerine kavuşması, köylerin kendi sorunları giderebilmesi müşterek ihtiyaçların yerinde karşılanması çok önemlidir.

“Kanunla ilgili diğer düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna, 45 yönetici ve muhtar, büyükşehir düzenlemesinin ilçe belediyesine; kamu hizmeti üretme ve sunma, mali kaynaklar, imar, alt yapı, sorumluluk alanları ve sınırları gibi ilgili daha birçok konuda sorunlar yarattığını düşünmektedir. 10 muhtar ise düzenleme ile yönetim ve hizmet sunumlarında hiçbir değişikliğin olmadığını düşünmektedir.

3.2. Önceki Dönem Mülki İdare Amirleri, Yerel Yöneticiler, STK Yöneticilerinin Görüşleri

Çalışma kapsamında Kanunun hazırlık sürecinde görev yapan, önceki dönem kaymakam, belediye başkanı, ilgili kurum ve temsilcileri ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kuşadası Eski Kaymakamı Muammer AKSOY’a göre, Kanun bazı yetkilerin büyükşehirde, bazı yetkilerin ilçe belediyesinde olması nedeniyle, görev, yetki ve sorumluluk anlamında ikili yönetim sorununa neden olmuştur. Kaynakların rasyonel, etkin, verimli kullanılması ve hızlı hizmet sunumu için Kanun yerinde bir düzenlemedir; büyük yatırımlara BŞB karar vermeli, ilçe belediyesi ise icracı olmalıdır. (Orta refüjler, trafik düzenlemeleri, kıyıları gibi). Kanunla kıyı yönetiminde ilave sorunlar da ortaya çıkmıştır. BŞB düzenlemesiyle kırtasiyecilik artmış, hizmet süresi uzamıştır; Aydın BŞB, hem yeni bir makam hem de ilçe belediyesi ile yapılan yazışmalarda ilave bir kurum olarak dahil olmuştur. Kuşadası’nda Köylere Hizmet Götürme Birliğinin ve İÖİ’nin kapatılmasının etkisi olmamış, hizmetler aksamamıştır. Fakat köylerin kapatılmasıyla, önceden köyde yaşayanların basit ihtiyaçları muhtar tarafından karşılanırken sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Küçük ihtiyaçlar için BŞB, ASKİ, Kuşadası Belediyesi beklenmekte bu da hizmeti geciktirmektedir. Kanunla ilçe belediyeleri, özerkliğini yitirmiştir, temsiliyet, karar alma açısından zayıflamış, yetki büyükşehre kaymıştır. Kanunun geçiş sürecinin çok uzun olması nedeniyle kamu hizmetlerinin sunumunda aksamalar yaşanmıştır. Aksoy’un bu sorunlara dair çözüm önerileri, ilçede iki başlılık yaratan

bu yetki, görev ve sorumluluk sorununun çözülmesi, mali kaynakların BŞB’de tek bir noktada toplanması, ilçe belediyelerinin her yönden desteklemesi gerektiğidir. Aksoy, Kuşadası için ayrı bir statü önermemekte, BŞB’nin merkezi yönetimin taşra teşkilatlanması gibi yönetilmesi durumunda hem yönetim hem de hizmet birliğinin sağlanacağını düşünmektedir.

Kuşadası Eski Belediye Başkanı Özer KAYALI’ya göre; Kanunun getirdiği temel sorunlar, yetki, görev ve sorumluluk dağılımı ve mali kaynakların dengeli dağıtılmamasıdır. Kanunla ilçe belediyelerinin yetkileri azalmış, tüzel kişilikleri, özerklikleri, demokratik katılım ve temsil kabiliyetleri zayıflamıştır. Devir ve tasfiye komisyonlarının kararlarıyla çok önemli zararlar doğmuştur. İÖİ’nin taşınmazları YİKOB veya Hazineye devredilirken; Kuşadası’nda mevcut otel ve tatil köyü gibi kıymetli gayrimenkuller belediyeye devredilmemiş, personel ve borçları devretmiştir. Köylere Hizmet Götürme Birliğinin kapatılmasıyla sıkıntılar yaşansa da Kuşadası Belediyesi bu eksikliği giderebilmiştir. Kayalı’nın çözüm önerisi kanunun yürürlükten kaldırılması, ilçe belediyelerinin kanun öncesindeki yapısal gücüne kavuşturulmasıdır. Yazlık nüfus artışı dikkate alınarak denkleştirme vb. ad altında gelir payı verilmelidir. Kuşadası gibi kıyı ilçe belediyelerin, “Turizm ili” gibi ayrı bir statüye sahip olması da bir çözüm olabilir. BŞB ile koordinasyon ve iletişim sorunları kişisel ilişkilerle değil, kanunla, belli kurallar çerçevesinde, koordinasyon toplantıları yapılarak giderilmelidir.

Kuşadası Eski Belediye Başkan Yardımcısı, Muzaffer ERYİĞİT’e göre Kanunun getirdiği en büyük sorun, ilçe belediyelerinin elinden alınan yetki, görev ve sorumlulukları nedeniyle hizmetin aksamasıdır. Belediyenin en önemli gelirlerinden olan su ve kanalizasyon gelirlerinin BŞB’ye geçmesi; kışlık nüfusa göre pay verilmesi de mali sıkıntılara neden olmaktadır. Aydın BŞB ile koordinasyon ve iletişim sorunları yaşanmaktadır. Özellikle altyapı kazı izinleri, bu alanda kurumların (ASKİ, BŞB, doğalgaz vb.) koordineli çalışmaması kaynak israfına, trafik ve ulaşım ile alakalı ilave sorunlara neden olmaktadır. Eryiğit’e göre, ilçede kentsel dönüşüm ve imarla alakalı sorunları vardır, ancak, 1/25000, 1/5000’lik plan yapma yetkisi, 1/1000’lik planların onay yetkisinin BŞB’ de olması hizmetleri aksatmaktadır. Çoğu yetkinin BŞB’ye geçmesi, yerelde merkezileşmeye neden olmuştur. Eryiğit’e göre; Kuşadası gibi ilçeler “turizm ili” gibi, farklı statülerde yönetilmelidir. Bahsedilen sorunların ortadan kaldırılması için su, altyapı ve imar ile ilgili yetki, görev ve sorumlulukların geri verilmesi, mali payların artırılması gerekmektedir.

Kuşadası Eski Belediye Başkan Yardımcısı, Tufan ASRAV’a göre; Kanunun getirdiği en büyük sıkıntı, BŞB hizmet ölçeğiyle ortaya çıkan imar planı yapımı, yollar, işgaliye ve harçlar, karar alma konularındaki yetki karmaşası ve yetkilerin BŞB’ye kaymasına bağlı olarak hizmetlerin aksamasıdır. Asrav’a göre; ilçe belediyelerine kanun öncesindeki görev ve yetkileri geri verilmeli, mali kaynaklar daha uygun şekilde dağıtılmadığı. Kuşadası Belediyesi Eski Başkan Yardımcısı, Dr.

Ayşe Şerifoğlu'na göre; Kanunun hizmet etmeyi zorlaştıran sorunları, ilçe belediyesini daha çok ilgilendiren görev yetki ve sorumlulukların (altyapı, çevre, ilaçlama, zabıta, mezarlıklar, mezbaha, cadde ve yollar vb.) BŞB'ye verilmesidir. Şerifoğlu'na göre, yerinden yönetememe, hizmet yapmada büyük sıkıntılara neden olmaktadır. Yerel halkın müşterek ihtiyaçlarını karşılamada ilçe belediyesi yetki, görev ve mali kaynaklara sahip olmalıdır. Belde belediyelerinin ve köylerin kapatılmasıyla temsil oranı azalmıştır. Şerifoğlu'na göre çözüm, kıyı, turizm ilçelerine ayrı bir statü verilmesi hatta Kuşadası gibi kıyı belediyelerinin il olmasıdır.

Kuşadası Belediyesi Başkan Yardımcısı, Yusuf ATAK'a göre; Kanunun getirdiği en önemli sorun, mali kaynakların orantılı şekilde dağıtılmaması ve tüm gelir getiren hizmetlerinin, Aydın BŞB'ye geçmesidir. İlaveten okul, ibadethanelerin yapım onarım veya bakımının ilçe belediyelerine verilmesi, yeni eklenen mahallelere hizmet götürme, bunların gelirlerinin BŞB'ye, borçlarının Kuşadası Belediyesine devrolması da kaynak sıkıntısını ve maliyetleri artırmaktadır. “Örneğin; katı atıkların toplanması görevi Kuşadası Belediyesine verilmiş, fakat bununla ilgili tahakkuk, tahsilat, toplanan ücretlerin ilgili ilçe belediyesine aktarılması yetkisi BŞB'ye verilmiştir. Kanun bu ücretlerin su abonelerinden su tahakkuk ile birlikte bildirilmesi ve tahsil edilmesini öngörmektedir. Bu yetki de ASKİ'dedir. Ancak, bu mümkün olamamakta, katı atık toplama ücretlerinin yarısından azı toplanabilmektedir. Bu ücretin su faturalarının üzerinden alınması, ikinci konutlarda yaşayan vatandaşlardan bu ücretin tahsilini mümkün kılmamaktadır. Oysa ikinci konutlarda oturan olsa da, olmasa da, Kuşadası Belediyesinin araçları ve personeli mecburen o alanlara gitmektedir“. Yaz-kış nüfus farkının mali açıdan yarattığı sorunlar, kanunda dikkate alınmamıştır. BŞB düzenlemesi ilçe belediyelerinin tüzel kişiliğini, özerkliğini, yerinden yönetimi zayıflatmıştır. Kanunla yapılacak olan müşterek hizmetlerin bir kısmının ABŞB'ne, bir kısmının ASKİ'ye, bir kısmının da ilçe belediyelerine verilmesi, hizmetlerin parçalanmasına, hizmetin üretilmesinde karar aşamasının uzamasına, hizmetlerin yerinde, zamanında yapılmamasına ve maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. BŞB'nin yerel hizmet ofisleri, koordinasyon birimleri açması da sorunları hafifletmemiştir; bu birimler tam olarak çalışmamakta, iletişim sorunları yaşanmaktadır. Yeterli bir hazırlık olmadan kanunun uygulanmaya konması nedeniyle sorunlar; örneğin gayrimenkuller, taşınır, alacak/borçlar, personellerle ilgili davalar halen sürmektedir. Atak'a göre, kıyı belediyeler için, ayrı bir statü verilmesi, gelir paylarının artırılması, görev ve yetkilerinin eski haline getirilmesi, sorunları tamamen olmasa da bir miktar çözebilir.

Kuşadası Belediyesi Eski Hukuk İşleri Müdürü, Av. Önder DÜDÜKCÜ'ye göre; kanunun getirdiği en büyük sorun, Devir ve Tasfiye Komisyonlarının kararlarının hemen hepsine karşı açılmış, 2014 yılından beri devam eden davalardır. Bunların başında BŞB ile yaşanan alacak/borç devirleri, taşınır ve taşınmazlar, araç gereç ve personel devri, personel özlük ve iş davaları, mülga olan belediyelerden gelen taşınmazların ve kapanan İÖİ'nin değerli gayrimenkullerinin birçoğunun

Hazine'ye devredilmesi ile ilgili olarak açılan davalar gelmektedir. Bu durum, mevcut gayrimenkuller üzerinden hizmet üretmeyi, BŞB'nin koordinasyonunu, onayını gerektiren işleri aksatmaktadır. Kanunla yerel yetkiler merkeze kaymıştır; ilçe belediyelerinin neredeyse tüm karar alma süreçlerinde BŞB onayı gereklidir. BŞB ilçe belediyeleri tüzel kişiliğini ve özerkliğini yitirmiştir. Çözüm, belediyelere eski görev yetki ve sorumluluklarının veya farklı bir statünün verilmesidir.

Kıyı Ege Belediyeler Birliği Genel Sekreteri, Hürşit Akdemir'e göre; kıyı yerleşimleri, turizm fonksiyonu nedeniyle ilçe, hatta bazıları il seviyesinde hizmet üretmektedirler. BŞB sınırları içinde beldelerin kapatılması genel olarak hizmet ve turizm fonksiyonu açısından önemli olumsuzluklar doğurmuş; köylerin mahalleye dönüşmesi, buraların kentleşme baskısı altına girmesi, tarım ve hayvancılığa ilişkin yapıların ruhsat kapsamına girmesi, yeni vergilerin ortaya çıkması tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar için sıkıntı oluşturmuş, kırdan kıyıya göç hızlanmıştır. Kanuna geçiş sürecinde hazırlık olmadığından BŞB ile koordinasyon ve iletişim sorunu da yaşanmıştır. Mali kaynaklar adilane dağıtılmadığından ilçe belediyeleri vergi gelirlerinden yeterince pay alamamaktadır. Temsil de önemli bir sorundur; BŞB meclisindeki meclis üyeleri hiç tanımadığı bir ilçenin geleceği hakkında karar vermektedir. Rutin işler için bile BŞB onayının aranması hizmetlerin aksamasına neden olmaktadır. Akdemir'e göre, BŞB yetkisinde olan 1/25000'lik ve 1/5000'lik imar planları, belli bir zaman içinde yapılmaması halinde, ilgili ilçe belediyesi tarafından yapılmalıdır, BŞB ayırım yapmadan, eşit biçimde ilçe belediyelerine, araç, gereç ve nakit yardımlarda bulunmalı, projelerine destek vermeli, gelir üreten bazı hizmetleri ilgili ilçe belediyesine devretmelidir. Turistik ilçe belediyelerine yaz sezonu boyunca %50 artışla gelir payı verilmelidir. BŞB ile ilçe belediye başkanları ile sık sık koordinasyon toplantıları yapılmalıdır.

Kuşadası Eski Liman Başkanı, Yaşar KARABACAK'a göre; Liman Başkanlığına Kanun'un etkileri pek olmamakla birlikte, denizcilik faaliyetleri anlamında zaten var olan sorunlar bulunmaktadır. Kıyı, deniz ve sahillerinde can ve mal güvenliğini sağlamak, kıyı yapılarının kontrolleri kurumun görevleri arasında bulunmakta; görev alanını, Seferihisar, Menderes, Selçuk, Kuşadası, Söke ve Didim bölgesi oluşturmaktadır. Farklı illerin ilçelerinin kurumun idari sınırlarında olması nedeniyle, iller ve ilçeler arasında koordinasyon zorluğu vardır. Denizcilik ve bu alanın yönetimi açısından BŞB ölçeği uygun değildir. Karabacak'a göre, çözüm BŞB ve ilçe belediyelerinin aynı alanda görev yapmalarından kaynaklanan çiftli yapının ortadan kaldırılması, görev, yetki ve sorumlulukların daha kesin bir şekilde bir noktada toplanması ve muhatabın belli olmasıdır.

Kuşadası Ticaret Odası Başkanı, Serdar AKDOĞAN'a göre; Kanunun en önemli sorunlardan biri yetki, görev ve sorumluluk kargaşasıdır. İlçe Belediyesi ile BŞB arasında zabıta, temizlik başta olmak üzere hizmetlerin kimin tarafından yapılacağı kargaşaya neden olmakta, muhatap bulmayı ve çözüm üretilmesini güçleştirmektedir. Kurumlar arası koordinasyon ve iletişim sorunu vardır. BŞB

düzenlemesi sonrasında ilgili sorumlulara ulaşmak zorlaşmıştır, bürokrasi artmıştır. Akdoğan'a göre çözüm bütün yerel hizmet telefonlarının tek bir hizmet hattında toplanmasıdır.

3.3. 6360 Sayılı Kanunun Kıyı Belediyelerinde Ortaya Çıkardığı Sorunlar

Bu başlık altında, Kuşadası Belediyesi özelinde yapılan alan araştırmasından elde edilen veriler ile diğer kıyı BŞB'ler üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar ilişkilendirilmektedir. Birkaç istisna dışında alan araştırmasından elde edilen bulguların önceki çalışmalarla büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Bu analizde Kanunun büyükşehir kıyı belediyeleri üzerinde ortaya çıkardığı sorunlar başlıklandırılarak incelenmektedir.

3.3.1. İl Sınırlarına Kadar Genişleme

Kanun öncesinde Kuşadası İlçesinin, yüzölçümü 30.000 km², nüfusu ise 94.995 kişi iken kanun sonrasında 70.000 km² ve 103.849 kişilik nüfusa sahip olmuştur. Nüfus yazın 500.000 civarında olmaktadır. Kapatılan Güzelçamlı Belediyesi, Kuşadası'na 28 km uzaklıktadır, eski köylerin büyük bölümü dağlık arazide yerleşmiştir. Nüfus, hizmet ölçeği vb. oranlarına bakıldığında hepsinin kanun sonrasında en az iki katına çıktığı görülmektedir. Örneğin, kanun öncesinde Kuşadası'nın merkezinde çöp toplayan birimler artık 28 km uzaktaki yerleşim yerlerine de hizmet etmeye başlamıştır. İlerleyen dönemde artan maliyetlerden dolayı ek şantiyeler kurulmuş, araç, gereç, ekipman ve personel istihdam edilmiştir. Hizmet maliyetini artıran bu sebepler, aynı zamanda hizmet üretmede zaman kaybına da sebep olmaktadır.

Kuşadası'nda yönetici ve muhtarlar il sınırlarına kadar genişlemeyle hizmet maliyetinin arttığını düşünmektedir. Genç vd. (2108) Aydın'ın İncirliova İlçesinde belediye yöneticileri ve muhtarlar üzerinde yaptıkları çalışmada, BŞB sınırlarının genişlemesinin, eski köylerin merkeze uzak ve aralarında coğrafi engeller olmasının, ilçe belediyelerinin hizmet sunumunu olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Görmez ve Uzunali (2019) Antalya özelinde, ilin coğrafi yapısından kaynaklanan özel durumların hizmet maliyetini arttırdığını ortaya koymaktadır. Buna göre, Antalya'nın doğu-batı mesafesinin 600 km. olması, ilave hizmet maliyetleri doğurmakta ve belediyeler bu nedenle öz kaynak artırma veya borçlanma yoluna gitmektedir. Turizm sektörünün ağırlığı, yaz-kış nüfus farkı Antalya BŞB'nin 2014-2017 döneminde giderleri ile orantılı olmayan gelir kaynaklarına sahip olmasına neden olmuştur. İlçe belediyelerinde yöneticiler ise bütçelerinin azlığını, gelirlerinin hizmetleri karşılamaya yetmediğini, personel ve teçhizatın yetersizliğini şikâyet konusu etmişler, GBVG oranının yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Topçu (2015) Antalya'da kanuna bağlı sorunları hizmet ölçeğinin genişlemesi ve her bölgeye gün içinde ulaşımın güç olması, sahil uzunluğu, hizmet alanına dahil olan bölgelerde su ve atık su altyapısının yetersiz olması, hizmeti yürütmedeki aksaklıklar, yatırım maliyetlerin artması, yeni dahil olan yerlerde hizmet binalarının yetersiz

olması, personel sayısının azlığı, kanun uygulama aşamasına geçene kadar gereken hazırlığın yapılmamış olması, altyapı çalışmalarında diğer kurumlarla koordinasyon eksikliği, bürokratik engeller, koruma alanlarındaki özel mülkiyet ve kamulaştırma maliyetleri olarak sıralamaktadır. Çelikyay (2017) ise Bursa özelinde yaptığı çalışmada, BŞB açısından hizmet maliyetlerinin arttığı ancak bunun hizmet sunumunu olumsuz etkilemediği, farklı kurumlarla işbirliği, kaynak artırma yoluyla bunun aşılına çalışıldığını; BŞB tarafından il genelinde bütüncül olarak sunulan hizmetlerde belli bir kalite ve standarda ulaşıldığını ifade etmektedir.

Kanunla idari sınırlarının değişmesinin Kuşadası'nda ortaya çıkardığı sorunlardan biri de, ilçe sınırlarının, kıyıların, sahillerin, limanların yönetimi ve güvenliğidir. Kuşadası'nın bir kıyı ilçesi olması ve Yunanistan'la denizden sınır olması, Yunanistan'a ait Samos Adası ile ticari ve kültürel ilişkileri, kruvaziyer gemilerinin yanaşma limanı olması, yabancı yat limanının bulunması, mültecilerin Avrupa'ya geçiş noktalarından biri, terör ve uyuşturucu örgütlerinin güzergahı olması gibi birçok etkenle, uluslararası ve ulusal güvenlik açısından da önemli konumdadır. Kuşadası'nda belde ve köylerin mahalleye dönüşmesiyle Jandarma-Polis görev alanları da farklılaşmıştır. Kanun öncesinde görev ve sorumluluk alanları daha belirgin iken kanun sonrasında bu ayırım netliğini kaybetmiştir.

İlçenin deniz güvenliği; idari anlamda İzmir ve Aydın'ı birlikte ilgilendirmektedir; bölgede Ulaştırma ve Denizcilik Bakanlığı (İlçe Liman Başkanlığı ve güvenliği), Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (T.C. Sahil Güvenlik (TCSG) 311, TCSG 28, SAGET Sahil Güvenlik hücumbot ve güvenlik gemileri, botları, Sahil Güvenlik Radar İstasyon Komutanlığı), denizde, kıyıda ve karada İlçe Jandarma Komutanlığı, şehirde ve her yerde Emniyet Genel Müdürlüğü (İlçe Emniyet Müdürlükleri) sorumluluklara sahiptir. BŞB düzenlemesiyle görev ve yetki sınırlarının değişimi bazı sıkıntılar yaratmıştır. İlçenin güvenliği açısından da koordinasyon ve işbirliği önemlidir. Kuşadası sahilleri ve kıyıları BŞB'ye ait olduğuna göre, BŞB'nin bu alanın güvenli ile alakalı rolleri de netleştirilmelidir. Kuşadası kıyılarının yönetilmesi, işletilmesi, bakımının Aydın BŞB'ne bırakılması başlı başına sorun olmuştur.

Kuşadası'nda yöneticiler, ölçeğin genişlemesinin hizmet sunumunu olumsuz etkilediğini düşünmektedirler. Literatürde de benzer sonuca ulaşan çalışmalar çok sayıdadır. Sağirekmeççi (2015) Hatay'da yaptığı çalışmada, muhtarların BŞB düzenlemesini olumsuz bulduklarını, taleplerini BŞB'ye ulaştırmada sıkıntı yaşadıklarını, merkeze uzaklığın hizmet almayı, kentle bütünleşmeyi ve aidiyeti zorlaştırdığını, park, bahçe düzenlemesiyle alakalı kısmi iyileşmeler dışında, hizmet etkinliğinin değişmediğini, özellikle su faturaları ve vergilerden şikayetçi olduklarını, bu durumun tarımsal faaliyetleri olumsuz etkilediğini, köy yaşantısının ortadan kalktığını düşündüklerini ifade etmektedir. Akyol ve Kara'nın (2016) Balıkesir BŞB özelinde yaptıkları çalışmada, BŞB hizmetlerine erişim arttıkça, merkeze mesafe kısaldıkça memnuniyet düzeyinin de arttığını ortaya koymaktadır. Özellikle kapatılan

köylerde yaşayanlar ilk kez kanalizasyon, su, altyapı, ulaşım hizmeti aldıklarından (çalışma döneminde henüz ilave bedel ödemediklerinden) BŞB düzenlemesinden memnundur. Bununla birlikte, aidiyet, katılım, yerel yöneticilere daha kolay ulaşamama, köy ve beldelerin kapatılması ile ilgili şikayetler fazladır. Yılmaz'ın (2019) Altınoluk üzerinde yaptığı çalışmaya göre, ilçenin Edremit'e uzaklığı 25, Balıkesir'e uzaklığı 110 km dir; yaz-kış nüfusu arasında (15 bin-300 bin) büyük fark vardır. Farklı partilerden olmakla beraber, BŞB ve Edremit ilçe belediye yönetici ve birim amirleri benzer sorunlara işaret etmektedir; hizmet sunulan ölçeğin genişlemesiyle birlikte iş yükünün artması, mesafelerin uzaması, vatandaşlar açısından hangi hizmetin hangi belediye tarafından sunulduğunun hala anlaşılabilmesi ve düzenlemeden kapatılan belde ve köylerin daha avantajlı oldukları, eskiye göre çok daha fazla ve kaliteli hizmet aldıkları çalışmada belirtilmektedir.

Çelikyay (2017) Bursa BŞB, BUSKİ, Osmangazi, İnegöl, Orhangazi ve Orhaneli ilçe belediyelerinde yöneticiler üzerine yaptığı çalışmasında BŞB ölçeğinin il sınırlarına genişletilmesinin hem avantaj hem de zorluklar getirdiği üzerinde durmaktadır. Buna göre, yeni ilçe ve mahallelerde ihtiyaçlar fazla, teknik ve idari personel, bütçe az, araç-gereç eksiktir, bazı ilçelerde devir öncesi yapılan sözleşmeler devam etmekte, kullanılan binaların mülkiyet durumları, imar planlarının bütüncül olmaması, jeolojik etütlerin tamamlanmamış olması sorun oluşturmaktadır. Bunları aşmada BŞB'nin 27 yıllık BŞB tecrübesi, yasa yürürlüğe girmeden önce hazırlık yapması, bazı birimlerin ilçelerde şubelerini (itfaiye, BUSKİ, sağlık işleri) açması faydalı olmuştur. İlçe belediye yöneticilerinin ölçek genişlemesine ilişkin cevaplarında ise merkezdeki (Osmangazi gibi) ilçe belediyelerinin yöneticiler sorun yaşamadıklarını, ilgili BŞB yetkililerine kolay ulaşabildiklerini belirtmişler, diğer ilçelerde ise altyapı sorunları, İÖİ'nin başladığı ve devretmek zorunda kaldığı projeler, azalan bütçeler sorun olarak dile getirilmiştir.

Küçükterzi'nin (2017) Muğla üzerine yaptığı çalışmaya göre, ilçe belediye başkanları il ve ilçelerde ölçek genişlemesinin kaynakların kullanılmasında verimliliği sağlamadığını, Muğla'nın coğrafi yapısı ve yerleşim yerleri arasındaki mesafeler ve artan nüfus (belediyenin hizmet verdiği nüfus 50 binden 1 milyona çıkmıştır) nedeniyle hizmetin etkinliğini ve kalitesini olumsuz etkilediğini, Muğla'nın coğrafi (1124 km kıyı, %70'inin orman, %18'inin orman, %2'sinin sit alanı olması vb.) ve farklı özellikler taşıyan yapılanmasının BŞB yönetimine uygun olmadığını, kaynak yetersizliği ve payların orantılı dağıtılmamasının mali sıkıntılara yol açtığını, Marmaris, Bodrum, Fethiye gibi büyük ilçelerin Muğla merkezden yönetilmesinin ve hizmet sunumunun güç olduğunu düşünmektedir. Yetkin'in (2019) Muğla-Marmaris özelinde yaptığı çalışmaya göre vatandaşlar içme suyunun kalitesi, kent içi trafik hizmetleri, çevre sağlığı, temizlik, katı atık, zabıta, itfaiye, yeşil alan vb. hizmetlerde ilçe merkezine mesafeye göre ilçeler arasında farklılıklar vardır. Vatandaşlar, belediyenin hizmet sunumunda mahallelerden aldığı oy oranına göre

hareket ettiğini düşünmektedir.

Özer (2019) Antalya’da BŞB ilçe hizmet birimlerinin etkinliğini 4 ilçenin yöneticileri ile yaptığı mülakatla sorgulamıştır. Buna göre, Manavgat’ta şikâyetler daha çok yağmur suyu, kanalizasyon, vektörel mücadele, toplu taşıma; Serik’te vektörel mücadeleye yöneliktir. Bu birimlerin sunduğu hizmetlerin aksamasında mali yetersizlik, araç-gereç, personel eksiklikleri, coğrafi engeller, kırsal mahallerde yaşayanların hizmet taleplerinin farklı olması etkilidir. Yöneticilere göre ilçe hizmet birimleri hizmetlerde yerindeliğin artması, BŞB’nin bilinirliğinin artması, hizmet maliyetlerinin azalması, hizmetlerin kalite ve verimliliğinin artmasında fayda sağlamakla beraber, bu birimlerin ilçelerde yer alması, kırsala uzak olmaları gibi nedenlerle etkili olmadıklarını düşünenler de vardır. Etöz vd. (2016) Alanya özelinde yaptıkları çalışmada; halkın öncelikle beldelerde hizmet etkinliğine önem verdiği, sadece mahallelere hizmet verildiğini düşündüğünü ortaya konulmaktadır. Er (2018) Alanya özelinde yaptığı çalışmada, halkın genel anlamda belediye hizmetlerinin hepsine önem verdiği, hizmetlerin büyük bölümünden memnun olduğunu, ancak neredeyse bütün memnuniyet düzeylerinin kararsızlık düzeyine yakın olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3.2 Uzaklık ve Coğrafi Engeller

Kuşadası’nda yöneticiler ve özellikle merkeze uzak mahallelerin muhtarları, kanun sonrasında hizmet sunumunda uzaklık ve coğrafi engeller konusunda olumsuzluklar yaşandığını belirtmektedir. Benzer şekilde, kanunun Balıkesir’e etkisini inceleyen Genç ve Daşçı (2016) belediye yöneticilerinin özellikle BŞB hizmet sınırlarının il sınırına kadar genişlemeyle daha etkin hizmet verilebileceğini, ancak ilçe merkezine çok uzak olan mahallelere hizmet sunmada, ulaşımda bazı belediyelerin zorlanabileceğini ortaya koymuşlardır. Çalışmaya göre eski köyler, yeni mahallelerde aidiyet duygusu açısından sorunlar yaşanmamaktadır ve ilçelerde yerel hizmet ofislerinin açılması bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Er (2018), çalışmada Alanya’nın, kanunla 80 km sahil şeridiyle 103 mahalleli bir ilçe haline geldiğinden, yaz-kış nüfus farkından (295 bin-1 milyon), dağınık ve hizmeti güçleştiren bir yerleşim yapısına sahip olduğundan, hizmet ölçeğinin 55 kat büyüdüğünden söz etmektedir. Dinç’e göre (2020) kanun kentin coğrafi esaslarına uygun değildir. Alanya ve Manavgat’ta pek çok kırsal yerleşme kanunla kentsel alana dahil edilmiştir. 1980’lere kadar tarımın ağırlıkta olduğu Alanya’da daha sonra turizmin önem kazanmasıyla doğu ve batısı turizm tesisleri ve ikinci konutlarla turizm merkezi haline gelirken, tarım alanları konut alanına dönüşmüştür. Doğuda, (Tosmur, Çıplaklı, Oba, Kestel vs.) yabancılara mülk satışı hızlanmıştır. Manavgat’ta topografyanın düz olması, turizmle artan nüfusla birlikte belde belediyeleri gelişmiş, Antalya-Alanya yolunun yapımıyla kent merkezi ile bütünleşmiştir (Side, Ilıca vb.), bölge, 1990-2000 döneminde Türkiye’de kırsal nüfusun en fazla arttığı önemli bir turizm alanı haline gelmiştir.

Özsalmanlı ve Pank (2012) Muğla üzerine yaptıkları çalışmada, büyük şehirleşme sürecinin Fethiye için fırsat da hezimet de olabileceğini ifade etmektedir. Buna göre, beldelerin kapatılması, özellikle yazın yerel hizmetlerin sunumunu aksatabileceğinden, hatalıdır. Fethiye belediye başkanına göre, Muğla'nın coğrafi özellikleri BŞB olmaya uygun değildir, Bodrum Belediye Başkanı, isim, bilinirlik anlamında Bodrum'un Muğla'nın çok önünde olduğunu, merkeze çok uzak olduğunu, bağımsız bir yönetim modeline ihtiyacı olduğunu; Marmaris belediye başkanı ise BŞB olmaktan önce, Muğla ve ilçeleri gibi yerlerde yaz-kış nüfus farkına göre pay almanın, personel sorunlarının giderilmesinin önemli olduğunu belirtmektedir. Demirkaya ve Koç'un (2017) çalışmasına göre; Muğla BŞB binası, denizden 625-630 m yüksekliktedir, bu durum, Yatağan dışında tüm ilçeleri deniz kıyısında olan Muğla'da ilçeler arasında iklim, bitki örtüsü, kentleşme, sosyo-ekonomik yapı vb. açısından farklılıkları oluşturmakta ve BŞB'nin bu farklı özellikteki alanlara tek tip hizmet sunması sorunlar oluşturmaktadır. Bodrum, Fethiye, Gökova, Marmaris, dünyaca ünlü, çok kültürlü, ilçeden çok kent özelliği gösteren yerlerdir. Muğla kent merkezi ise bu ilçelerin çoğuna göre daha geri kalmıştır. Tunçer ve Ünal'a göre (2016) Muğla'da (sahil ve kırsal alan) coğrafi eşikleri keskin, ekonomik sosyal ve fiziksel anlamda herhangi bir benzerliği olmayan bir coğrafyanın yönetilmesi, yaşayanların ihtiyaçlarının karşılanamamasına neden olmaktadır. Menteşe'nin büyük bölümünün korunan alan niteliğinde (doğal ve arkeolojik sit alanları, orman alanları, kentsel sitler, özel çevre koruma bölgeleri vb.) olması hem sahil hem de kırsal alanlarının bulunmaması tek tip yönetilmesini güçleştirmektedir.

Kaypak ve Yılmaz (2016) kanunun öngördüğü modelin Hatay'ın kentsel morfolojisine uygun olmadığını iddia etmektedir. Buna göre, kentte hem birbirine bitişik hem de çok dağınık yerleşim alanları, Amik Ovası gibi birinci derece tarım alanları, Nur Dağları gibi doğal eşikler; Amanos Dağlık bölgesi gibi nüfus yoğunluğunun az, yaylaların çok, kıyıları gibi nüfus yoğunluğunun fazla olduğu alanlar vardır. Bunların hepsi kentin BŞB modeli ile yönetilmesini güçleştirmektedir.

3.3.3. Görev ve Yetki Çatışmaları, İkili Yönetim Yapısı

Yerel yönetim sisteminde İÖİ, belediye ve köy arasındaki görev ve yetki paylaşımı yıllar içinde şekillenmiştir. Kanun bu modelde önemli değişiklikler getirmiş ve özellikle il ve BŞB ölçeğinin çakıştırılmasıyla BŞB, ilçe belediyeleri ve taşra yönetimi arasında yetki ve görev uyumsuzluklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 5393 ve 5216 sayılı kanunlarda yer alan görev ve sorumluluklar; imar planı yapımında, yollar üzerinde, işgaliye ve harçlar, karar alma üzerinde yetki karmaşasının ortaya çıkmasına hizmetin aksamasına veya hiçbir kurum tarafından üstlenilmemesine neden olmaktadır. Örneğin Kuşadası'nın içinden geçen Söke-Şelçuk Karayolunun yapım süreci buna örnektir. 5216 sayılı Kanununa göre sınırları içinde kalan ana yolları yapmak BŞB'nin görevidir. 6001 sayılı Karayolları Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanuna göre (m.4) il yollarını

yapmak Karayolları Genel Müdürlüğünün görevleri arasındadır. İl ve BŞB sınırları çakıştığına göre, il yollarını yapmak BŞB'nin görev alanına mı girecektir? Kanunda bu konuya ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Kuşadası'nda bu karmaşanın getirdiği sorunlar çok büyüktür. Şehir içinde imar planlarına göre karayollarına bağlantı yolları kapatılarak mahallelerde çok sayıda çıkmaz sokak, trafik karmaşası ortaya çıkmıştır. Yapılan yolların orta refüjleri ve köprülü kavşakların alt kısımlarının bakımı ne karayolları ne de büyükşehir tarafından yapılmaktadır. Bakımsız görüntülerin oluştuğu, Kuşadası'nın merkezindeki bu alanlardan halk, ilçe belediyesinin sorumlu olduğunu düşünmektedir. İlçe belediyesinin bu alanda hizmet üretmesi ise, görevliler için görev alanın dışında harcama yapmaktan dolayı zimmet, kamuyu zarara uğratma ve görevi kötüye kullanma gibi suçlamalara neden olabilmektedir. 12 metreden geniş yolların BŞB'nin, hemen yanındaki yolun ilçe belediyesinin tasarrufunda olması; yapım, denetim, gelir, halka karşı sorumluluk ve hesap verme gibi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. BŞB düzenlemesi sonrasında ortaya çıkan görev ve yetki çatışmaları, yetki ve sorunların net olmaması alan araştırmasının sonuçlarında ortaya çıktığı gibi Kuşadası Belediyesinin (TC Kuşadası Belediyesi, 2019) 2020-2024 dönemini kapsayan stratejik planında mevcut durum analizinde tespit edilen sorunlardan, BŞB'den ilçe belediyelerine devredilen hizmetlerde de etkileri hissedilen konulardan biridir.

Benzer şekilde Er (2018) Alanya'da BŞB ve ilçe belediyeleri arasında görev ayrımının uzun süre netleşemediğinden ve yetki çatışmasından, siyasi farklılıkların neden olduğu sorunlardan ve siyasi rekabetten söz etmektedir. Çelikyay'ın (2017) çalışmasına göre Bursa BŞB yöneticileri üst ölçekli hizmetlerin BŞB tarafından, yangın önleme, ruhsatlar, çevre ile ilgili şikayetlere müdahalede ilçe belediyelerinin sorumlu olmasını önermektedirler. İlçe belediye yöneticileri, kanunla ilçe belediyelerinin birer sorun tespit etme ve bildirme mekanizmasına dönüştüğünden bahsetmekte, oysa bunların yerel ihtiyacı ve koşulları iyi bildiklerinden hizmet sunumunda daha etkin olmaları gerektiğini belirtmektedir. Bu anlamda otopark yönetimi, mezarlık ve defin, terminallerin işletilmesi, yol düzenleme, ilçe-köy bağlantı yollarının yerele daha yakın olan ilçe belediyeleri tarafından yapılmalıdır. Diğer yandan İÖİ ne göre BŞB'nin daha hızlı hizmet verdiği, ancak bazı durumlarda BŞB'nin hizmetlerinin de geciktiği düşünülmektedir.

3.3.4. Köylerin, Beldelerin Mahalleye Dönüştürülmesi

Kanunla köylerin tarihsel, sosyolojik, kültürel özellikleri görmezden gelinmiştir. Yeni mahallelerde özellikle yapı ve işyeri ruhsatı alma konusunda sorunlar yaşatmaktadır. Uygulamadan tarım ve hayvancılık olumsuz etkilenmiştir. Köyde yaşayanlar daha önce ödemedikleri emlak, çevre temizlik vergisi ve yüksek su faturaları ile tanışmışlardır. Kuşadası'nda köylerde yaşayan yaşlılar hariç genç nüfusun büyük bölümü Kuşadası'na yerleşmiştir. Köylerin mera, orman köyü hakları gibi haklarının korunacağı kanun metnine girerken, meralarda yapılaşma izni ve düzenlemeleri ile ilgili yeni kanunlar yayınlanmıştır. Köylerdeki çok değerli tarım

arazilerinin BŞB'nin yetkisi altına girmesinin, imara açılmasının yaratacağı çevre, tarım başta olmak üzere sorunların artması muhtemeldir.

Kuşadası'nda, görüşmecilerin büyük bölümü belde ve köylerin mahalleye dönüşmesine olumlu bakmamaktadır. Benzer şekilde literatürde aynı sonuca ulaşan çalışmalar vardır. Genç ve Korkin'in (2017) Aydın'da, BŞB düzenlemesi sonrasında kapatılan Atça Belde Belediyesi üzerine yaptıkları çalışmaya göre, mahalle sakinleri, belediyelerinin kapatılma kararının kendilerine bırakılması gerektiğini düşünmekte ve kapatılma kararını yanlış bulmakta; etkili, verimli ve yeterli mali kaynağa sahip olamadığı için belediyelerinin kapatıldığı fikrine katılmamakta, belediyelerinin kapatılmadan önce verimli çalıştığını, ancak BŞB düzenlemesi sonrasında, ilçe belediyesinden ve BŞB'den aldıkları hizmetlerin verimliliğinin, siyasi katılım ve temsil imkanlarının azaldığını düşünmektedirler. Tekçe ve Genç'in (2019) Aydın'da tüzel kişiliği kaldırılan köylerde muhtarlarla yaptıkları çalışmasına göre, muhtarlar, büyükşehir belediye sınırlarını il sınırlarına kadar genişletilmesini, İl Özel İdarelerin ve köylerin tüzel kişiliğine son verilmesini uygun bulmamaktadır; çevre temizlik, emlak vb. yerel vergilerle karşılaşacak olmaktan, imar uygulamalarının zorlaşmasından, su faturalarından, ulaşım imkanları iyileşmesine rağmen bundan memnun değildirler, altyapıda amaçlanan şekilde bütünlük sağlanmadığını, BŞB teknik personelinin yörenin koşullarını bilmediğini, uzaklığın hizmet maliyetlerini artırdığını, yerleşme yerine merkezleşme yaşandığını düşünmekte, kendilerine kente değil köye ait hissetmekte, Kanun öncesi döneme dönmek istemektedirler;

Özaslan vd.'nin (2014) Muğla'nın Bodrum İlçesi'ne mahalle olarak bağlanan Gümüşlük Belde Belediyesinde kapatılma öncesinde (2013 yılında) yaptıkları çalışmaya göre halk, kararı bölgenin turizm alanı olması, demokratik haklarının ellerinden alınması nedeniyle benimsememektedir. Çünkü kapatma kamu yararına uygun değildir, siyasi parti ve kişilere fayda sağlamayı amaçlamaktadır; kaynak israfının önleme amacı yoktur, belediyelerinin etkin ve verimli hizmet veremediği, yetersiz mali, fiziki kaynağa sahip olduğu, şeffaf olmadığı doğru değildir; belde belediyelerinde katılım imkanı daha fazladır, kapatılma kararına halk karar vermelidir; kapatılma sonrasında belediyeye ait araç-gereç beldede kalmalıdır; kapatılmanın ardından ulaşım, altyapı hizmetlerinde kalite, süreklilik, Bodrum'a uzaklık vb. sorunları yaşanması, yazın artan nüfusa hizmet vermenin zorlaşacağı, Gümüşlük Belediyesine göre Bodrum'a daha zor ulaşılacağı beklenmektedir. Gezgüç vd. (2015) Muğla'nın Menteşe İlçesinin köyken (Salihpaşalar, Akkaya) ve belde belediyesinden (Yerkesik, Bayır) mahalleye dönüşen yerleşimlerin halkı ve muhtarları üzerine yaptıkları çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: Muğla'nın BŞB olması uygun değildir, BŞB düzenlemesi beklentileri karşılamamıştır, ulaşım, su faturalarındaki artışlar, ilave vergiler, altyapı çalışmaları ve aidiyet duygusuna olumsuz etki yapmıştır; yerel hizmetlerin sunumunda etkinlik ve iyileşme sağlanmamıştır; BŞB düzenlemesi ekonomik ve siyasi olarak merkezi idareden bağımsızlığı, demokratik yönetimi sağlamamaktadır; ilçe belediyeleri özerkliklerini

yitirmiştir; BŞB meclislerinin daha yoğun bir programı olduğundan ilçelerle gerektiği kadar ilgilenilememektedir; Menteşe'nin merkez olması özellikle Bodrum ve Fethiye'de şikayet konusu iken, BŞB merkezinin Fethiye veya Bodrum olması gerektiği katılımcıların büyük bölümü tarafından düşünülmektedir. Temel şikayetler, altyapı, toplu taşıma, yollar, otopark, imar izni, çevre düzenleme, yüksek kiralardır. BŞB düzenlemesi Fethiye, Bodrum, Marmaris ve Datça gibi büyük turistik ilçelerde kaygıyla karşılanırken, özellikle de Muğla BŞB ve Menteşe Belediyesinin bu ilçelere uzak olması hizmeti aksatmakta ve turistik bölgelerin kendilerine has sorunları konusunda gerekli ilgiyi göremeyecekleri endişesi vardır. Tunçer ve Ünal'ın (2016) Muğla'nın Menteşe İlçesi'nde kapatılan köylerin muhtarlarıyla yaptıkları çalışmaya göre muhtarlar, kapatılmanın yanlış olduğunu, nüfus azlığının kapatılma nedeni olamayacağını; aksine, etkin katılım ve denetim için önemli olduğunu, köylerinin mali sorununun olmadığını, çalışanların maaşlarının düzenli ödendiğini, hizmetin verimli şekilde sunulduğunu, kapatılmayla etkin bir yönetimin ortadan kalktığını, kapatılma konusunda köylülerin fikrinin alınmasının doğru olacağını, sorulsa idi, bunu istemeyeceklerini, kapatılmanın merkezileşmeyi artırdığını, köy statüsünde iken içme suyu, kanalizasyon, itfaiye, çöp toplama gibi hizmetlere daha kolay ulaşıldığı, sorunların daha hızlı ve etkin çözülebileceğini, köyün standartlarının mahalleden daha iyi olduğunu, mahalle olmakla arsa ve arazilerinin değerinin artmadığını ancak imar planlarının hızlı yapılmasına paralel bir artış olacağını düşünmektedirler. Muhtarlar, merkezdeki hizmetlere ulaşma konusunda ümitsizdir. Özellikle sahil kesimindeki muhtarların, köylerin kapatılmasını doğru bulmamakla beraber, borçların fazla olduğu, hizmetlerin etkin karşılanmadığı, gayrimenkul değerlerinin artacağını bekledikleri görülmektedir.

Kaypak ve Kara'nın (2016) Hatay'da, Antakya ve Defne'de kapatılan köylerin muhtarlarıyla yaptıkları çalışmaya göre, mahallede yaşanan en önemli çevre sorunları; kanalizasyon yetersizliği veya yokluğu, yeşil alan yetersizliği ve temiz içme suyudur. Muhtarlar, yasadan önce, genel olarak bu hizmetlerin yetersiz olduğu veya hiç olmadığını, ancak mevcut durumda da BŞB'nin talep ve şikayetlerini göz önüne almadığını düşünmektedir.

Acar ve Koç'un (2016) Fethiye'de tüzel kişiliği kaldırılan köy ve beldelerin muhtarları ile yaptıkları çalışmaya göre, muhtarlar, değişikliğin yerel yönetimlerin güçlenmesine katkı sağlamadığını, yönetime katılımı zayıflattığını, mahalleye ilişkin kararlarda söz sahibi olmadıklarını, ilçe ve BŞB belediyesi ile kolay iletişim kuramadıklarını, muhtarların mahalle ile ilgili konularda hala kendilerini ana aktör ve mahalle sakinlerinin de kendilerini muhatap olarak gördüklerini, altyapı hizmetlerinin ilçe, BŞB ve ilgili kurumlar arasında dağıtılmasına rağmen, geçen süre içerisinde bu kurumların alana yabancılıklarından dolayı hizmetlerde aksamalar olduğunu; mahalleyi ilgilendiren konularda görüşlerini sadece ilgili makamlara talep formu ile iletebildiklerini; muhtarlık işlerini yürütmek için bilgisayar, yazıcı gibi malzemeleri kendi imkânları ile temin ettiklerini; 5 yılın sonunda yasanın vatandaş

ciddi yük getireceğini ifade etmiştir.

Çavuşoğlu ve Lamba (2020), kanunun Antalya’da mahalle muhtarları tarafından olumsuz karşılandığını belirtmektedirler. Muhtarlıkların tüzel kişiliği ile birlikte karar organı ve bütçesi de elinden alınmış, muhtarlık görevi zorlaştırmıştır. Muhtarlar kendilerini danışman olarak görmekte, muhtarlık kurumunun tüzel kişiliğine yeniden kavuşturulmasını, kırsal ve kentsel mahallelerin statü ve görevlerinin farklılaştırılmasını istemektedir.

Özçağlar (2018) Akçay (Balıkesir-Edremit), Hereke (Kocaeli-Körfez), Hasanoğlu (Ankara-Elmadağ) örneğinde Kanun sonrasında kasabaların özelliklerinin yok sayıldıklarını iddia etmektedir. Yılmaz (2019) Balıkesir’in Edremit İlçesinin önceden belde belediyesi ilen kapatılan Altınoluk Mahallesi özelinde yaptığı çalışmada halkın kapatma kararına karşı olduğunu, bunu 48 bin imza ile İçişleri Bakanlığına gönderdiklerini belirtmektedir. Çalışmaya göre vatandaşlar, belde belediyelerinin kaynak israfına sebep olduğunu, kapatılan belde belediyeleri yerine büyük belediyelerin daha kaliteli hizmet ürettiğini düşünmemekte, belde belediyelerinin siyasi çıkarlar dolayısıyla kapatıldığını, belde belediyelerinde vatandaşların hizmetlerde daha fazla söz hakkına sahip olduğunu, kapatılma ile bu haklarının ellerinden alındığını, kapatılma kararının kendilerine sorulması gerektiğini; kapatılmayla Altınoluk’un değerini kaybettiğini, Altınoluk’un Edremit ve Balıkesir belediyeleri tarafından yapılan hizmetleri tek başına yapabileceğini düşünmektedirler. Özçağlar ve Gökmen’e göre (2021) Balıkesir’deki 1129 mahallenin 921’i kırsal, 208’i kentsel karakterli iken bunların içinde kentsel özellik gösteren eski beldeler içinde en çok mahalleye sahip olanlar, Edremit (25), Bandırma (22) ve Ayvalık (18) gibi kıyı belediyelerdir. Edremit, ekonomik faaliyetleri çeşitli, kamu kurumlarının, sanayi ve ticaret faaliyetlerin, kırsal alanların, yazın turizm ve ikincil konutların yoğun olduğu bir bölgelerdir. Akçay yasayla Edremit Belediyesine mahalle olarak bağlanırken, kendine has kentleşme özellikleri, kanunun tek düze bakış açısı içinde yok sayılmıştır. Altınoluk için de benzer bir durum söz konusudur. Erdek, sınırları içinde doğal ve uzun plajları, tarihi kentleri ve arkeolojik mirası, turizm işletmeleri ile bir turizm ilçesidir ve son yıllarda ulaşım imkanının artması, kısmen tarıma dayalı sanayileşme kestane, zeytin vb.) ile şehirleşme süreci hızlanmıştır. Bu tespitler ışığında yazarlar yasanın mutlaka revize edilmesi gerektiğini önermektedirler. Öner ve Şahnagil’e (2020) göre, Balıkesir BŞB meclis üyeleri köylerin mahalleye dönüşmesi uygun bulunmamakta ve statülerinin geri verilmesi istenmekte, düzenlemenin tarım ve hayvancılığı olumsuz etkilediği, ulaşım, uzaklık, personel, araç-gerece dair sıkıntılar yaşandığı, aidiyet duygusunun zayıfladığı, ilçelerde ulaşım ve altyapı konusunda memnuniyetsizlik olduğu, hizmet maliyetinin arttığı üzerinde durmaktadırlar. İktidar partili BŞB meclis üyelerine göre, yasa imar, planlama bütünlüğünün sağlanmasına katkı sunmuş, muhalefet partili meclis üyelerine göre yasa, yerelde merkezîyetçiliği kuvvetlendirmiştir, yerel demokrasiye katkısı konusunda ise katılımcılar yarı yarıya ayrılmışlardır. Çalışmada

ayrıca, ilçe belediyelerinin temsil olanaklarının azaldığı, BŞB-ilçe, ilçe belediyelerinin kendi aralarında koordinasyon sorunları, çekişmelerin hizmet sunumunu olumsuz etkilediğinden, ilçe belediyelerinin BŞB'ye bağımlı hale geldikleri, kanunun revize edilmesi gerektiği veya ilçelerde BŞB yerel hizmet ofislerinin kurulması, genel bütçeden BŞB ve ilçelere ayrılan payların yeniden düzenlenmesi belediye meclis üyelerince dile getirilmektedir.

Kürümoğlu (2018) Tekirdağ'da BŞB düzenlemesiyle nüfusun arttığı, eğitim, kültür, sanat, altyapı anlamında olumlu etkiler ortaya çıkardığı üzerinde durmaktadır. OI (2019) kanunla mahalle haline gelen Alanya-Avsallar belde belediyesinin turizm odaklı dönüşmesiyle birlikte yaşadığı kentsel, çevresel, toplumsal değişim ve eşitsizlikler üzerinde durmakta; yabancılara mülk satış oranına ve Avsallar'da nüfus yapısının değişimine dikkat çekmekte, mahalle yaşayan ancak buraya kayıtlı olmayanların büyük bölümünün turizmde çalışan mevsimlik işçiler, yazlıkçılar, turistler, yabancı uyruklular olduğunu belirtmektedir.

Gürbüz ve Kadağan'ın (2019) Bursa'da kırsal mahallelerde yaşayan vatandaş üzerine yaptıkları çalışmaya göre vatandaşlar, köylerin mahalleye dönüşmesinin daha kaliteli hizmet amaçlı olduğu; BŞB düzenlemesiyle mahallelerine sunulan yerel hizmetlerin verimliliğinin arttığı, köylerin mahalleye dönüştürülmesiyle daha çok hizmetten (çöplerin toplanması, içme suyu temini, kanalizasyon, ulaşım, imar hizmeti vb.) yararlanacaklarını düşünmekte, köy iken muhtarlıkların etkin hizmet sunmadığı görüşlerine katılmamakta, köylerin mahalleye dönüşmesi ile sorunların arttığını, belediyenin tüm mahallelere hizmet sunmada adil olmadığını, belediyenin mahalleye yatırım yapmadığını, BŞB düzenlemesiyle hizmet maliyetlerinin arttığını düşünmektedir.

Farklı olarak Ekinci (2020), Hatay'ın İskenderun, Arsuz ve Defne ilçelerine bağlı belde belediyesi iken, mahalleye dönüştürülen Denizciler, Karaağaç ve Harbiye Mahallelerinde Kanun öncesi ve sonrasında sunulan hizmetlerin kalitesi konusunda vatandaşın algısını ölçtüğü çalışmada halkın, BŞB düzenlemesi sonrasında ilçe belediyesi tarafından sunulan hizmetlerin Kanun öncesinde belde belediyesi olarak sunulmuş hizmetlerden daha kaliteli olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur.

Göküş ve Alptürker'in (2016) çalışmasına göre, Mersin-Silifke'ye bağlı, köyden mahalleye dönüşen özellikle merkezden uzak, köy iken gelire, personele, bina ve araç gerece sahip olan muhtarlar sahip oldukları ekonomik güç, otorite ve itibarı kaybetmeleri, tüzel kişiliklerinin olmaması, ilgili belediye ve kamu kurumlarından yeterince ilgi görememe, belediye yönetimiyle iletişim kuramamaları, talep dilekçelerinin cevaplanmaması, önceden köyün imkanları ile yaptıkları hizmet için bile belediyeyi beklemeleri, belediyelerin partizanca davranması nedeniyle memnun değildir. Buna karşılık muhtarların bir kısmı belediye yönetimleri ile iletişim sorunu yaşamadıklarını, doğrudan belediye başkanı olmasa da bir üst yöneticiye, birim amirine ulaşabildiklerini belirtmişlerdir.

Kalpakkılıoğlu (2017), Ordu'da BŞB düzenlemesiyle köylerin mahalleye dönüşmesinden suların ücretli olması, yeni vergiler, tüzel kişiliğin kaybedilmesi, tapusu olmayan, hazine arazilerinin ellerinden alınabileceği, hayvancılığın olumsuz etkileneceği, tarım arazilerinin imara açılması gibi daha çok ekonomik sebeplerle memnun olmadıklarını; İÖİ'ne göre BŞB'lerin daha iyi hizmet verdiğini düşündüklerini ortaya koymaktadır. Buna karşılık köylerin mahalleye dönüşmesine olumlu bakanların nedenleri arasında köy yolu ve köy içi yollarının yapılması, imar düzenlemelerinden sonra arazilerin değerlendirilmesi beklentisi, sosyal yardımların artmış olması, çöplerin toplanması ve içme suyu sorununun çözülmesi vardır. Belediyelerden en büyük beklenti taşıma sorununun çözülmesi, kanalizasyon hatlarının iyileştirmesi, hayvancılığın desteklenmesidir.

Hergüner'in çalışmasına göre (2017) Trabzon'da kapatılan belde belediyelerinde (Yeşilköy, Söğütlü, Yıldızlı, Bölümlü, Pelitli) vatandaşlar kapatılmanın kısmi verimlilik artışıyla beraber (ulaşım, zabıta, çevre hizmetleri vb.), yerel demokrasiyi olumsuz etkilediği, merkezîyetçiliği artırdığını, BŞB sorumluluk alanı genişledikçe hizmet kalitesinin azaldığını, yerel ihtiyaçlara etkili ve hızlı cevap verilemediğini, temizlik başta olmak üzere bazı hizmetlerin aksadığını, BŞB yöneticilerinin belde ve halkını tanımadıklarını ve sorunlarını bilmediklerini, çevre ve temizlik, tabela ve reklam vergilerinin artması, altyapı sorunlarının çözülmemesi ve nihayetinde kapatılmadan memnun olmadıklarını düşünmektedir. Sarıhan'ın (2019) Trabzon'da mahalleye dönüştürülen 57 belde belediyesinde yaşayan vatandaşlar üzerinde yaptığı çalışmaya göre vatandaşlar, ölçeğin genişlemesiyle etkinlik, verimlilik, katılım, mahalle sorunlarının çözümü konusunda bir iyileşme sağlamadığını, aldıkları hizmetlerde sorun, aksama yaşadıklarını düşünmektedir, su faturalarının artması, kapatılan köy ve beldelerde aidiyet sorunu yaşanması, vatandaşın temsil imkanının azaldığını, belde belediyelerinin yeniden açılması gerektiğini düşünmektedir. Merkez uzak kırsal alanlarda etkinlik, verimlilik, katılım, hizmet sorunu, şikâyet ve memnuniyetsizlik de artmaktadır. En çok sıkıntı yaşanan konular, altyapı ve yollar, ilgili kişiye ulaşma güçlüğü, önceden kullanılan kamu binalarının harabe olması nedeniyle kaynak israfı, iş imkanının azalması, ilçe ve BŞB arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve koordinasyonsuzluk, ilçe belediyelerinin yeterli hizmet sunamamasıdır. Bu sorunların aşılabilmesi için önceden kullanılan kamu hizmet binalarının BŞB'nin yerel hizmet ofislerine, halkın ortak kullanım alanına (kurs, eğitim, yöresel ürünler vb.) dönüştürülmesi, vergi ve harçların yeniden düzenlenmesi, ilçe belediyelerinin Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilatı Toplamından (GBVGT) aldıkları payın %30'unun BŞB'ye aktarılması uygulaması bu payın kırsala hizmet götürülmek için harcanması önerilmektedir.

Şahin'in (2019), Tekirdağ'da merkez ilçe (Süleymanpaşa) ve sahildeki (Çorlu, Şarköy, Marmaraeğlisi) ilçelerde köyden mahalleye dönüşen yerlerde muhtarlar yaptığı çalışmasına göre, köylerin mahalleye dönüşmesi olumlu olmuştur, ancak

tarım ve hayvancılık faaliyetleri azalmıştır, mahalle olan köylerde hizmetlerde verimlilik artmamıştır, BŞB düzenlemesi ile kamu hizmetleri en alt seviyeye/mahalleye kadar ulaşabilmektedir; mahalle olan köyler, hizmet alma konusunda büyükşehir belediyesinden yeterli ekipman, araç gereç desteği almamaktadır, köylere tüzel kişiliği geri verilmelidir. Muhtarlara göre, köyün mahalleye dönüşmesiyle yol, içme suyu, kanalizasyon, çöp ve ulaşım sorunları çözülmüş, ancak eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal yaşam, imar, park, zabıta sorunları çözülmemiştir.

Kuşadası özelindeki bu çalışmada yönetici ve muhtarların hepsi belde ve köylere tüzel kişiliklerinin geri verilmesi konusunda hemfikirdir. Yönetici ve muhtarların büyük bölümü, BŞB düzenlemesinin tarım ve hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Tataroğlu ve Apaydın'ın (2016) Muğla'da köyden mahalleye dönüşen yerleşim yerlerinde muhtarla yaptıkları çalışmaya göre, hizmet sunumunda ciddi sıkıntılar vardır, köylüler yasayı benimsememekte, köy tüzel kişiliğinin geri verilmesini istemektedir. Belediye yetkilileri ve köylüler ile sürekli iletişim halinde olan muhtarlar, hizmet alamama, yetkilerini kaybetme, arada kalma, hizmet alanı konusunda yetki karmaşası gibi sorunlar yaşamaktadırlar. Kanunun tek tip modeli yerine, özellikleri itibarıyla farklı nitelikte yerleşimlere uygun düzenlemeler yapılmalıdır.

3.3.5.İl Özel İdarelerinin Kapatılması ve Paylaşım Komisyonları

Çalışmada, Kuşadası'nda yöneticiler ve muhtarların büyük bölümü, İÖİ'nin kapatılmasını uygun bulmamaktadır. Koç'un (2018), Muğla'nın 8 ilçesinde (Bodrum, Dalaman, Fethiye, Köyceğiz, Kavaklıdere, Menteşe, Seydikemer ve Yatağan), köyden mahalleye dönüşen yerlerde muhtarlarla yaptığı çalışmaya göre, Muğla genelinde, Menteşe, Bodrum, Dalaman ve Köyceğiz'deki muhtarlar İÖİ'nin ve bağlı birliklerin kaldırılmasının eksikliğinin hissederken, Fethiye ve Seydikemer'de eksiklik hissetmemektedir. Merkeze yakın köy muhtarları önceden İÖİ'nden daha iyi hizmet aldığını düşünürken, Bodrum, Menteşe, Fethiye, Kavaklıdere, Köyceğiz, Seydikemer, Yatağan'da BŞB'nin İÖİ ve KHGB'ne göre daha iyi hizmet verdiğini düşünmemekte, eskiye oranla BŞB'nin hizmetlerinin güçlü ve hızlı olduğunu düşünmektedir. Muhtarlar (imar plan süreçleri başta olmak üzere) Bodrum, Dalaman, Fethiye, Seydikemer ve Yatağan'da BŞB düzenlemesi sonrasında bürokrasinin arttığını düşünmemektedir. Kırsal ve kentsel alanda yer almaları, özelliklerine göre farklılaşan şekilde muhtarlar Köyceğiz, Kavaklıdere ve Bodrum'da işlerinin merkezi yönetime dair, Yatağan, Menteşe, Seydikemer, Dalaman, Menteşe ve Fethiye'de ise yerel nitelikli işlerle ilgili olduklarını söylemektedir.

Aydın'da Devir-Tasfiye Komisyonun çalışmaları, basına da yansıyan haliyle tartışmalı geçmiştir. Aydın'da Komisyonun aldığı kararlar sonrası, 2014-2016 döneminde toplam 1687 dava açılmıştır. Bunlardan bazıları halen devam etmektedir. Komisyonun kararları içinde en çok tartışılanlar, gayrimenkullerin paylaşılması

olmuş ve bu konuda çok sayıda dava açılmıştır. Gayrimenkullerin %11,83'ü Aydın BŞB'ye, %11,12'sini ASKİ'ye, %12,89'unu Efeler Belediyesine, %54'21'ini diğer ilçe belediyelerine, %9,60'ını Maliye hazinesine %0,22'sini ilçe belediyesi ve Aydın BŞB ortak kullanımına, %0,12'sini Maliye, İlçe Belediyeleri, Aydın BŞB ve ASKİ'nin ortak kullanımına tahsis etmiştir. Bu paylaşımında Aydın BŞB'nin görev alanı ile orantılı pay almadığı, BŞB'ye verilen 600 taşınmazın köy, belde ve ilçe mezarlıkları olduğu, nitelik açısından İÖİ'ne ait otel vb. nin merkezi idareye, çeşme, su deposu vb. nin ise BŞB'ye bırakılması hem ekonomik değer hem de yerel demokrasi açısından eleştirilmiştir (Süne ve Genç, 2017).

Gayrimenkullerle ilgili temel sorun, bunların kanunda "ilgisine göre" dağıtılmamasından kaynaklanmaktadır. Kuşadası Belediyesi kendisine devredilmesi gereken fakat devredilmeyen gayrimenkullerin hepsi için dava açmıştır. Taşınmaz devirlerine ilişkin kararlarda, kanuna aykırı devir kararlarının iptali ile işin ivediliği nazara alınarak, davalının, cevabı beklenmeksizin, yürütmenin durdurulmasına karar verilmesi talebi ile açılan davalarda bazı gayrimenkullerin diğer kurumlara devredildiği görülmüştür. Bu devir işlemi Hazineye, Milli Emlak'a yapılmıştır. Kuşadası'nda kapatılan belediyelerin ve köylerin tapulu malı olan araziler, ilgili ilçe belediyesi olan Kuşadası Belediyesi'ne devredilmesi gerekirken üzerindeki yapı cami ise Diyanet İşleri Başkanlığı'na, okul ise Millî Eğitim Bakanlığı'na tahsis edilmek istenmiştir.

Haklar ile ilgili olarak da sorunlar çıkmıştır. Jeotermal kaynakların işletme sahaları ve kuyuları, paylaşırma konusu dışında iken kapatılan belediyelerin buna benzer maden hakları ellerinden alınmak istenmiştir. Komisyon kararlarına göre, hakların %7,14'ü Aydın BŞB'ye, %8,57'si ASKİ'ye, %71,54'ü ilçe belediyelerine, %0,22'sini Maliye ve Aydın BŞB'ye ortak hak olarak devredilmiş, %1,43'ün Maliye ve ASKİ'ye ortak hak olarak devredilmiş, %1,65'i Maliyeye, %0,11'i İl Tarım Gıda ve Hayvancılık Müdürlüğüne, %9,34'ü YİKOB Başkanlığına devredilmiştir. Buradaki oranlardan Aydın

BŞB'ye hizmetleri ile orantılı hak devri yapılmadığı görülmektedir. Her türlü su ile ilgili tüm yükümlülükler ve sorumluluk ASKİ'ye ait olduğu halde su kaynakları ve su fabrikalarının devri ilçe belediyelerine yapılmıştır (Süne ve Genç, 2017).

Kapatılan İÖİ, belde ve köylerdeki personelin dağıtılması sonucu, devredilen personel, gittiği kurumda kadro ve unvan sorunu yaşamış, dava açmış, moral ve motivasyonu, aile düzeni bozulmuş, ayrımcılıkla karşılaşmış, etkin verimli hizmet yapamaz hale gelmiştir. Kapatılan İÖİ'nden Aydın Belediyesi'nden, 16 ilçe ve kapatılan 31 belde belediyesi ve hizmet birliklerinden olmak üzere toplam 838 memur ve 1580 işçinin dağılımı şu şekilde olmuştur; personelin %41,77'si Aydın BŞB'ye, %19,93'ü ASKİ'ye, %15,84'ü Efeler Belediyesine, %0,45'si YİKOB'a, %22,00'si diğer ilçe belediyelerine (Süne ve Genç, 2017).

Kuşadası'nda, kapatılan belediyelerden, Kuşadası Belediyesi'nden ASKİ ve

BŞB'ye giden personel, kadro ve unvanları yerine başka kadro verilen personelin hepsi özlük hakları için dava açmışlardır. Örneğin; Kuşadası Belediyesi'nin mevcut kadrosunda görevli müdürler varken, kapatılan Davutlar ve Güzelçamlı'dan da aynı grup kadroya sahip müdürler devredilince, Kuşadası Belediyesinde aynı müdürlükten üçer adet oluşmuştur. Özlük haklarını korumak isteyen müdürler dava yoluna gitmiştir. Davaları kazanıp gelenler ise görevlendirecek kadro, unvan sıkıntısı yaşamıştır. Artan personel sayısından kaynaklanan sorunlar ilk olarak bu kişilerin çalıştırılacakları yerlerin belirlenmesinde ortaya çıkmıştır; kanunun yürürlüğe girmesinden 3 ay sonrasında bile hala görev yeri belli olmayan, çok sayıda personel olmuştur. Devirle birlikte artan personel sayısı, taşeron alımında hizmet alımı artışı zorunlu olarak personel giderlerini artırmıştır.

Bu sorunlar çeşitli şekillerde giderilmeye çalışılmıştır. Örneğin "Çalışkan" ilçe belediyesi personelinin devir tasfiye komisyonuna bildirilirken gerçek çalışma alanından çıkarılarak belediyenin başka birimlerine kaydırılmıştır. Böylelikle kanunda öngörülen hizmet alanları BŞB sorumluluğuna geçerken, BŞB kadrosuna geçmesi gereken personel belediyede tutulmuştur.

Komisyon aldığı kararlarla, kara taşıtlarının %27,13'ünü Aydın BŞB'ye, %11,69'unu ASKİ'ye, %12,16'sını Efeler Belediyesine, %39,15'ini diğer ilçe belediyelerine, %0,34'ünü İl Milli Eğitim Müdürlüğüne, %0,20'sini Maliyeye, %1,54'ünü İl Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğüne, %1,61'ini YİKOB'a, %1,28'ini İl Sağlık Müdürlüğüne, %4,90'nını ise diğer kamu kuruluşlarına paylaşmıştır. Ancak dağılım sonrası İÖİ makine parkında bulunan ve BŞB'ye bırakılan araçların genellikle model yılı eski, hurda tabir edilen, kullanılmaya uygun olmayan iş makineleri ve taşıtlar olduğu görülmüştür (Süne ve Genç, 2017).

Kuşadası Belediyesi'nin en çok kullandığı ve hizmet için sürekli bulunması gereken; kepçe, vidanjör, kamyon ve iş makinalarının çoğu ASKİ'ye geçmiştir. Ulaştırma araçlarının büyük kısmı, taşıma yetkisi olan BŞB'ye devredilmiştir. Belediye'nin iş makinelerinin ve ulaşım makinelerinin elinden gitmesi, belediyenin iş yapamaz hale gelmesine neden olmuştur. Bu ekip ve ekipmanları yerine koymak, yapılanma, ihale, mali kaynak aramak bir-iki yılı bulmuştur. Bazı makineler halen tamamlanamamıştır. Hizmet satın alma yoluna gidilmiş bu da kamu hizmeti maliyetlerini artırmıştır.

3.3.6. Altyapı, İmar, Planlama ve Ulaşım

Kuşadası'nda yönetici ve muhtarların çoğunluğu BŞB düzenlemesiyle imar konusunda bütünlüğün sağlanacağını, ulaşım ve altyapı planlamasında ise sağlanamayacağını düşünmektedir. Belediye yöneticileri ve muhtarlar BŞB düzenlemesiyle ulaşımın alakalı sorun yaşanmadığını düşünürken, Çavuşoğlu ve Lamba'nın (2020) Antalya özelinde yaptıkları çalışmada, kanun sonrası BŞB mahallelerinde, yolların bakımı ve düzenlenmesi, mahalle içi ve mahalleyi ilçelere bağlayan yolların yapımı konusunda sıkıntı olmadığını, ancak mahallelinin BŞB'nin

ilçeye ve ile toplu taşıma konusunda bir çalışmasının olmamasından şikayetçi olduğunu ortaya koymaktadır.

Literatürde de imar konusunda hem olumlu hem de olumsuz sonuca sahip çalışmaların olduğu görülmektedir. Karataşlar'a göre, (2019) ilçelerin birbirinden farklı coğrafi yapıya sahip olması (Edremit'in düz, Bandırma'nın çanak şeklinde olması vb.) Balıkesir'de bütüncül, tek tip imar planı yapmayı güçleştirmektedir. Yılmaz'ın (2019) Balıkesir ve Edremit üzerine yaptığı çalışmaya göre, BŞB yetkilileri UKOME üzerinden şehir içi ulaşımın tek merkezden ve bütüncül olarak sunulmasına olumlu bakmaktadır.

Küçükterzi'nin (2017) çalışmasına göre, ilçe belediye başkanları Muğla'nın tamamı için özellikle 1/100000 ölçekli planlar açısından BŞB düzenlemesini faydalı bulmaktadır. Belediye yöneticilerinin çoğunluğu, BŞB ile imar yetkilerinin paylaşımında sorun yaşamaktadır. Benzer şekilde, Çavuşoğlu ve Lamba'ya göre (2020) Antalya'da muhtarlar öncelikle imar ve buna bağlı olarak imar planları olmaması nedeniyle tarım ve hayvancılık faaliyetlerini yapmada sıkıntı çektiklerini belirtirken BŞB'den bu konuda hizmet beklemektedirler. Kanun öncesinde köyde yaşayanlar az bir bedelle ahır, bahçe evi vb. yapabilirken, kanun sonrasında bu zorlaşmış, su faturası vb. gibi ilave yükler de gündeme gelmiştir.

Kuşadası'nda belediye yöneticileri ve muhtarların büyük bölümü, BŞB düzenlemesiyle, altyapı şikayetlerinin azalmadığını, daha da arttığını düşünmektedir. Benzer şekilde, Çavuşoğlu ve Lamba (2020) Antalya'da muhtarlar üzerinde yaptıkları çalışmada, çevre, temizlik, yolların bakımı gibi konular dışında BŞB'nin yerel hizmet götürmede yetersiz kaldığı sonucuna ulaşmış ve önceden süregelen altyapı, kanalizasyon sorunlarının BŞB düzenlemesi sonrasında da çözümlenemediğini belirtmektedirler. Topçu (2015) Antalya'da kanun sonrasında altyapıda yaşanan sorunların, zaman içinde her bir ilçe merkezinde ASAT'ın şube müdürlüklerinin kurulması, personel ve araç temini, daha hızlı müdahale edilebilmesiyle kısmen çözümlenebildiğini, ancak bu konuda teknik, idari ve mali yapısal sorunların devam ettiğini ortaya koymaktadır. Antalya genelinde kanalizasyon, içme suyu gibi altyapısı tamamlanmamış (Kemer, Gazipaşa, Kaş, Finike, Demre'nin bazı bölgeleri gibi) ilçe, beldeler vardır. Hizmet alanına dahil edilen belde, orman köyü vb. yerlerde şebeke altyapısı eski veya yetersizdir; bu durumun hizmet maliyetlerini artırmaktadır.

Karataşlar'ın çalışmasına (2019) göre, 160 bin nüfuslu, merkeze uzaklığı 100 km olan Bandırma gelişmişliği, nüfusu, sanayisi, limanı (yıllık 800 milyon dolarlık ihracat), üniversite kenti olması, vergi ödeme oranı (%40) nedeniyle Balıkesir'in diğer ilçelerinden çok farklı özelliklere sahiptir. Kent kanun öncesinde kendi öz kaynaklarıyla kanalizasyon, yağmur suyu, alt yapı ve üst yapı çalışmalarını gerçekleştirmiş, kırsal alanlarda hizmetlerini yürütebilirken, Edincik gibi mahalleye dönüşen ve gelirlerini kaybeden bölgelerde hizmetlerde aksamalar başlamıştır. Gelir

getirici hizmetlerin BŞB'ye geçmesiyle ilçe belediyelerinin gelirleri azalmıştır. Bandırma Belediyesi bu hizmetleri hazır bulmuş, maliyetlerine katlanmadan gelir elde etmeye başlamıştır. Örneğin Bandırma'dan 5 yıl içerisinde BASKİ'ye ortalama 150 milyon TL kaynak sağlanmaktadır, bunlar içinde Bandırma'nın su geliri yılda 30 milyon TL'dir. Bandırma altyapı ihtiyaçlarını önceden tamamlanmıştır. Ancak geliri oranında yatırım alamamaktadır. Sahil bandı, dolgu alanları üzerinde BŞB tarafından ilçe belediyesine haber verilmeden faaliyetler (festivaller, ramazan etkinlikleri vb) yapılmakta bu da çift başlılığa neden olmaktadır. Önceden her türlü ekipman ve aracı bulunan ilçe belediyeleri, yasadan sonra uzak mesafelerden hizmet beklemeye başlamıştır. BŞB'nin çalışma alanlarında onarım ilçe belediyeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Örneğin yağmur suyu sorununun çözümü BŞB ve ilçe belediyesi arasında yetki karmaşasına neden olmaktadır. Yetki alanında olmayan çalışmaların yapılması hukuki olarak zimmet çıkarılmasına neden olabilmektedir. Sahil bandının park, bahçesi, çevre düzenlemesini, temizliği ilçe belediyesine aitken bölgenin kira gelirleri BŞB'ye aittir. Kurumsal yapı henüz tamamlanamadığından ulaşım hizmetlerinde (trafik, otopark vb.) sorunlar yaşanmaktadır.

3.3.7. Hizmetlerin Verimliliği

Kuşadası'nda Kanunla yetki, görev ve sorumluluk karmaşası da yapılan hizmetlerin kalitesinin ve etkinliğinin düşmesine, hizmetlerin aksamasına, uzamasına, halkın memnuniyetinin azalmasına ve kaynak israfına yol açmıştır. BŞB düzenlemesiyle ilçe belediyelerinin bazı araç-gereç, personeli mali kaynaklarının azalması nedeniyle hizmet verimliliği azalmıştır. Kuşadası Belediyesi birim müdürleri ve diğer bürokratlarına, Kanun ve diğer mevzuattan bağımsız olarak düşünüldüğünde, hangi hizmetlerin, hangi kurum/kuruluşlar tarafından daha etkin ve verimli bir şekilde yürütülebileceği de sorulmuştur. Buna göre, hizmetlerin yürütülmesinde temizlik, çöp toplama, ruhsat vb. yerel hizmetler haricinde çoğu hizmetin sunumunda merkezi yönetimin; imar, planlama, ruhsatlandırma, konut, temizlik ve katı atık toplama dışındaki tüm hizmetlerde Aydın BŞB'nin; tarımsal hizmetler dışında tüm hizmetlerde Kuşadası Belediyesi'nin rol alması gerektiğini düşünmektedirler.

Özer'in (2019) Antalya özelinde yaptığı çalışmaya göre, Antalya'nın turizm yanında tarım, hayvancılık, sanayi sektörlerinin ilçelere dağılmış durumda olması, ilçelerin ve hatta mahallelerin de BŞB'den taleplerinin farklı olmasına neden olmaktadır. Kanunun BŞB ölçeğinde tek tip hizmet üretme anlayışı ise bu nedenle uygulamadaki beklentiyi karşılamaktadır. Yasa kırsalda tarım ve hayvancılığı olumsuz etkilemiş, yerleşim alanlarının kendine özgü koşullarını görmezden gelmiş, hepsini kentin parçası olarak ele almıştır. Diğer yandan hizmet birimlerinin sadece ilçe merkezlerinde kurulmuş olması kırsalda yaşayan vatandaşın bunlardan hizmet almasını kısıtlamaktadır. Kaçmaz ve Er'in (2018) Alanya üzerine yaptıkları çalışmaya göre halk, BŞB düzenlemesi öncesinde aldıkları hizmetlerin ilçe, belde belediyesi veya İÖİ tarafından daha etkin verildiğini, BŞB'nin sunduğu hizmetlerden

tam olarak bilgi sahibi olmadıklarını, yasa hazırlanma sürecinde halka danışılması gerektiğini düşünmektedir. Aksine, Yılmaz'ın (2019) Balıkesir üzerinde yaptığı çalışmaya göre, BŞB yöneticileri düzenlemeyle kaynak israfının önüne geçildiği, her belediyede aynı birim, müdürlükler varken, kanun sonrasında bunların hepsinin tek olarak Edremit Belediyesinde toplandığını, toplu halde malzeme vb. alımı yapıldığından daha az maliyetin söz konusu olduğunu düşünmektedir.

Kuşadası'nda belediye yöneticileri ve muhtarların büyük bölümü, hizmet götürmede teknik ekipman, araç-gereç ve personel sorunu yaşadıklarını belirtmektedir. Benzer şekilde Yılmaz'ın (2019) Balıkesir BŞB üzerine yaptığı çalışmada yöneticiler aynı işi eskiye oranla daha az personelle yapmanın zorluklarından, kırsal ve kentsel alanlarda çalışan personelin niteliklerinin farklılığından söz etmektedirler. Bu eksiklikler de hizmet sunumunda verimi düşürmektedir. Özer (2019) Antalya özelinde yaptığı çalışmada, BŞB İlçe Hizmet Birimlerinin kendilerine ait bütçelerinin olmaması, personel, araç-gereç, ekipman yetersizliğinin hizmet sunumunu olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır.

Kuşadası'nda yöneticilerin çoğu halkın kamu hizmetlerine ulaşmasının güçleştiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde Görgün ve Yörür (2017) İzmir özelinde yaptıkları çalışmada, hizmet alanının genişlemesi ve merkezileşme sonucunda hizmete erişimin zorlaştığını, BŞB düzenlemesinden en çok mahalleye dönüşen köyler etkilenmiştir. Kuşadası'nda belediye yöneticileri ve muhtarlar BŞB düzenlemesi sonrasında hizmet aksamalarının olduğunu düşünmektedir. Benzer şekilde, Yılmaz'a göre (2019) Altınoluk'ta vatandaşlar Balıkesir ve Edremit belediyelerinin Altınoluk'a uzak olmasını bir sorun olarak görmekte, yeterli seviyede hizmet alamadıklarını; Edremit ve Balıkesir belediyelerinin farklı partilerden olmasının hizmetleri aksattığını düşünmektedirler. Balıkesir BŞB'nin il ölçeğinde hizmet vermesini, ilçe belediyelerinden daha fazla yetki ve kaynağa sahip olmasını doğru bulunmamaktadır. Vatandaşlar halen karşılaştıkları sorunlarda Edremit Belediyesine ulaşmaya çalışmaktadır.

3.3.8. Koordinasyon ve İletişim

Kuşadası'ndaki yönetici ve muhtarlara göre, BŞB ile kendi yönetimleri arasında koordinasyon sorunları yaşanmaktadır. Benzer şekilde Karataşlar'a (2019) göre, Bandırma Belediye Başkanı altyapı (kazı vb.) yetki karmaşası, koordinasyon sorunları, kıyı alanlarının (kıyıda stant açma izni, ücret vb.) kullanımı, hizmet sunumunda ilçe ve BŞB arasında yaşanan yetki sorunları, BŞB modeline uyum sağlanamadığı, vatandaşın düzenlemeyi bilmediği, her şeyi ilçe belediyesinden beklemeye devam ettiği, çift başlılığın ortaya çıkması, ilçe belediyelerinin yetkilerinin ortadan kaldırıldığı, geçiş sürecinde 208 milyon TL tutarındaki gelirlerinin BŞB'ye aktarılması nedeniyle şikayetçidir. BŞB ile YİKOB arasında da yetki sorunları (BŞB-Vali arasında) yaşanmaktadır. Ayvalık Belediye Başkanı da yetkisiz ancak sorumlu olduklarını, gelirlerinin azaldığını, belediye başkanlarının

muhtarların bir üstü gibi görüldüğünü, Balıkesir merkezden (135 km) yönetilmenin güç olduğunu, şikayetlere cevap vermenin geciktiği, yazın kent nüfusunun 600 bine ulaştığını oysa Balıkesir'in 250 bin nüfusa sahip olduğunu söyleyerek yasa öncesindeki gelir düzenine geri dönülmesini önermektedir. Çalışmada ayrıca BŞB ve ilçe belediyeleri arasındaki siyasi farklılıkların da hizmeti zorlaştırdığı, ilçe belediyelerinin bütçelerinin yetersiz hale geldiği, zabıta gibi alanlarda yetki karmaşası yaşandığı, ana arter, bulvar vb. tanımlarının net olmaması, meydan düzenlemelerinin BŞB'ye ait olmasının sıkıntı oluşturduğundan söz edilmektedir. Sahil şeritlerinin kullanımında, hazine arazileri için BŞB'ler Maliye ile anlaşma yapabilmekte, Maliye de ilçe belediyelerine göre BŞB'lere öncelik vermektedir. Erdek Belediyesine ait iskelenin işletmesinin BŞB'ye geçmesiyle yetki sorunları yaşanmaya başlamıştır, görev alanının bitişik olmasından kaynaklanan sorunlar vardır. Örneğin Akçay'da sahil bandının bir bölümü Edremit, bir bölümü BŞB'nin sorumluluğundadır. BŞB hizmet binası Bandırma'ya 100 km, Edremit'e 110 km uzaklıktadır. Bu ilçeler aynı zamanda Türkiye'de 40 kentten daha büyüktür sosyal ve siyasi açıdan hareketli, kendine özgü dinamikleri olan kentlerdir. Balıkesir'e bağlı kalmak bu özelliklerini büyük ölçüde kısıtlamaktadır.

Yılmaz (2019) Edremit'te muhtarların Balıkesir BŞB'nin ekonomik gücüyle su, kanalizasyon gibi önemli altyapı yatırımlarını yaptığını, ancak, Edremit ve Balıkesir BŞB arasındaki görev bölgesi, yetki paylaşımından dolayı hizmetlerin aksadığını düşündüklerini saptamaktadır. Belediyelerin Altınoluk'a uzak olması da muhtarlara göre hizmetlerin sunumu ve denetiminde sorun oluşturmaktadır. Balıkesir BŞB yetkililerine göre, özellikle itfaiye, zabıta ve ulaşım gibi hizmetlerin tek bir merkezde toplanması koordinasyon ve hizmet kalitesi bakımından olumlu karşılanmakta, görev ve sorumluluk sahaları belli olduğundan ilçe belediyeleri ile sorun yaşanmamaktadır. Karataşlar (2019) ise, yasanın sahiller (önceden İÖİ ve ilçe belediyeleri arasında yetkiler paylaşılmaktaydı), ulaşım planlaması, imar, çöp toplama, kanalizasyon, arıtma vb. bütünlüğünü sağlama, kıyı sahil şeridi düzenlemelerinde, toplu taşıma araçlarında kalitenin artması, deniz taksi ulaşımındaki mağduriyetlerin giderilmesi, gibi avantajların Bandırma'da yaşandığını ifade etmektedir. Yılmaz (2019) Edremit Belediyesinde yöneticilerin ifadelerinden hareketle sorumluluk sahasının Balıkesir BŞB tarafından tek taraflı olarak belirlenmesi, personel sayısının yetersizliği, kırsal alan sayısının fazlalığı, siyasi farklılıklar, BŞB ile bazen hizmet üretme konusunda sıkıntılar yaşandığından bahsetmektedir. Buna göre, örneğin; Balıkesir BŞB'ye bağlı BASKİ kendi programına göre acil bir çalışma yaptığında, bozulan yolu düzeltmek Edremit Belediyesine kalmakta, programlar uyuşmamakta ve hizmetlerde aksama, koordinasyon sorunları yaşanabilmektedir.

Kaypak ve Yılmaz'a göre (2016) BŞB sistemi Hatay'a kargaşa getirmiştir; koordinasyon sorunu vardır. Gerek BŞB gerekse ilçe belediyelerinin sorumluluğunda olan yolların yapımı-bakımı, bu alandaki yetki ve sorumluk ayrımı önemli bir

sorundur. BŞB statüsünden sonra yönetim, belediye binası, personel, örgütlenme, kaynak vb. birçok sorunla karşılaşmıştır. Kentsel altyapı ve hizmetlere erişim sorunu vardır, BŞB alanının genişlemesiyle özellikle katı atık yönetiminin yükü artarken, artan göç ve ani mülteci akını nedeniyle bu sorun daha da artmıştır. Çalışmaya göre, Hatay'da BŞB düzenlemesi, halkın günlük yaşamında herhangi bir farklılık oluşturmamakla, kanunun ne getirdiği tam olarak bilinmemekle beraber, halk BŞB olmaktan hoşnut ancak, belde belediyelerinin kapatılmasından dolayı mutsuzdur. Bulut ve Dönmez'in (2019) Hatay'da 10 ilçe belediye yöneticisi ile yaptığı çalışmaya göre yetki ve koordinasyon karmaşası yaşanmaktadır, imar planlarının hazırlanma süreci olması gerektiği gibi işlememektedir; henüz planlar tamamlanmamıştır, denetim konusunda yetersizlikler vardır; YİKOB amacına uygun hareket etmemektedir. Çözüm önerisi olarak, BŞB ve ilçe belediyeleri arasında yetki paylaşımında nüfusun ve yöresel farklılıkların da dikkate alınması, komisyonların, YİKOB'un etkili işletilmesi ve yasanın uygulanması konusunda yöneticilerin bilgilendirilmesi gerekmektedir.

3.3.9. Mali Özerklik, Paylar

Belediyelerin en önemli vergi gelirleri bina ve arsa, çevre ve temizlik vergileri, mal ve hizmet satış gelirleri, kira gelirleri, mal ve hizmet satışlarından ve taşınmaz kiralardan elde ettikleri gelirlerdir. Kanunla BŞB'lerin GBVGTT'ndan aldıkları pay, %2,5'ten 4,5'e çıkarılmış, gelirleri görece arttırılmış, mali açıdan güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak yetki, sorumlulukları ve faaliyet alanları oldukça geniş olan yerel yönetimlerin gelirlerinde yapılan bu iyileştirmeler uygulamada yetersiz kalmıştır. Çünkü kanun yerel yönetimlerin öz gelir yaratma kapasitelerini arttırmaya yönelik hiçbir düzenleme yapmamış, aksine ilçe belediyelerinin görev sınırlarını genişletmiş fakat ilçenin gelir getiren hizmet kaynaklarını BŞB'ye aktarmıştır. Diğer yandan GBVGTT'ndan ilçe belediyelerinin payı %2,85'ten %1,5'e indirilmiştir.

Kamu hizmetlerini yürütmesi için vergilerden gelen pay ilçenin nüfusuna göre hesaplanmaktadır. Kış nüfusu 2021 yılında 125.812 olan Kuşadası'nın payı da buna göre hesaplanmaktadır. Fakat Kuşadası'nın yaz nüfusu 500.000'i ve zaman zaman daha fazlasını bulmakta ve merkez tarafından verilen payın yaklaşık dört katına hizmet etmek zorunda kalınmaktadır. Bu durum hizmet vermeyi olumsuz etkilemektedir. Asıl sorun ise BŞB ilçe sınırları içinden toplanan GBVGTT'ndan daha sonra yine BŞB ve ilçelere dağıtılan paylardır. Aydın BŞB en çok payı başta Kuşadası olmak üzere Söke, Didim gibi kıyı ilçe belediyelerinden toplamakta ancak mevcut kriterlere göre en az payı ve yatırımları orantısız olarak bu ilçeler almaktadır.

Kanunla ilçe belediyelerinin en önemli gelirleri olan, su ve kanalizasyon gelirleri, otopark, otopark, mezbaha, haller, ana cadde üzerindeki işgaliye, ilan, reklam ve ecre misiller, kıyı, plaj ve işletmeleri, ruhsatlarla ilgili önemli harç ve ücretlerin BŞB'ye geçmesiyle, Kuşadası Belediyesi'nin gelirlerinin %70'inden fazlası BŞB'ye

geçmiştir. Kuşadası Belediyesi Stratejik Planında da (2019) kanun sonrasında ilçe belediyelerinin gelir kaybından söz edilerek bu konuda, yerel gelirlerin yeniden düzenlenmesi, gelir hesabında nüfus kriterinin dikkate alınması, 5216 sayılı kanunda değişiklik ve iyileştirme yapılması ihtiyacı dile getirilmektedir.

Kuşadası'nda yönetici ve muhtarlar göre, BŞB sonrasında kurumlarının mali kaynakları azalmış ve mali özerkliği zayıflamıştır. Araştırmaya katılanların büyük bölümü, payların yeniden düzenlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Yalçın ve Gök (2016) Bandırma (liman, tarım, sanayi), Edremit ve Ayvalık'ın 3 yıllık mali durumlarına etkilerini inceledikleri çalışmalarında, kanunla Balıkesir BŞB'nin toplam gelirlerinde önemli bir artış yaşandığını, kanunun ölçek ekonomileri yoluyla maliyet azaltma ve daha fazla yatırım amaçlarına Balıkesir'in uyumlu olduğu ifade etmektedir. Buna göre, BŞB'nin hizmet/harcama gücü artmıştır. 3 belediyenin öz vergi gelirleri de artmış (emlak oranları 2 katına çıkmış, yazık konut varlığı da özellikle Ayvalık ve Edremit'te bu durumu teşvik etmiştir); mülkiyet ve teşebbüs gelirleri azalmış, bu durum BŞB aksine hizmet/harcama güçlerini de olumsuz etkilemiştir. BŞB, ilçe belediyeleri arasında gelir adaletsizliği yaşanmaktadır. Balıkesir içinde Edremit, Ayvalık gibi ülkenin turizm merkezilerinin yer alması, Bandırma gibi sanayi ağırlıklı gelişmiş, nüfusu artış eğiliminde olan ilçelerin olması, BŞB düzenlemesinin bu kentlerin gelirlerine katkı yapmaması, gelecekte bu bölgelerde sorunların yaşanmasına zemin hazırlayabilir.

Çetinkaya ve Eroğlu'nun (2018) çalışmasına göre, kanunda düzenlenen paylar, yaz-kış nüfus farkı, günübirlik turizm faaliyetleri dikkate alınmadan hesaplandığından turistik bölgeler açısından yaz aylarında yetersizdir. Örneğin İzmir'de Karaburun, Foça, Urla'ya şehir merkezine yakın olmalarından dolayı daha fazla günübirlikçiler gitmektedir. Kuşadası için de benzer bir durum söz konusudur. Çalışmada, incelenen turistik kentlerden hareketle (Antalya, Aydın, Balıkesir, İzmir, Muğla ve Çanakkale), turizm belediyelerinin bu sorununa çözüm olarak, mali özerkliğin güçlendirilmesi, gelir kaynaklarının iyileştirilmesi, yeni vergi kaynaklarının oluşturulması, profesyonel yöneticilik ve mali saydamlığın artırılması önerilmektedir.

Uzun'un (2016) Ordu özelinde yaptığı çalışmaya göre, kentin alt yapı ve fiziki özelliklerinin, belediyelerin kapasitelerinin dikkate alınmaması, eşit gelir paylaşımına rağmen kentin dağlık bir coğrafyaya sahip olması, hizmet sunumunu olumsuz etkilemiş ve gelir-gider dengesizliğini arttırmıştır. Bu nedenle BŞB düzenlemesi belediye bütçesine büyük bir katkı sağlamamış, etkili ve verimli hizmet sunumu gerçekleştirilmemiştir. Çürüksulu Usta'nın (2021) çalışmasına göre, kanun sonrasında Ordu ve Trabzon'da kişi başına düşen gelir artmakla beraber, BŞB, bütçe açığı vermektedir, kanunla amaçlanan mali etkinlik gerçekleştirilmemiştir.

Karataşlar'ın (2019) çalışmasına göre, Balıkesir BŞB'nin ilçelere ait tahsilat bürolarının (Örneğin Erdek terminali) kanun sonrasında BŞB'ye verilmesi, yönetimi

açısından hatalıdır. Çünkü her ilçenin, mahallenin talebi, sosyo-kültürel özelliği farklıdır, ilçe belediyelerinde emlak vergileri artmıştır, kapatılan belde belediyelerinin (önceden 22 milyon TL iken itirazla 2 milyon TL'ye düşürülmüştür), borçları BŞB'ye devredilmiştir; 12 dönümlük Erdek Limanı, sahil yürüyüş alanının 2/3'ü itiraza rağmen BŞB'ye devredilmiştir, hizmetler bütünsellikten uzaklaşmıştır. Bandırma Belediyesi'ne ait çok sayıda arazi, kanun sonrasında köylerin de mahalle haline gelmesiyle ilçe belediyesine devredilmiştir. İller bankasından gelen paylarda artış yaşanmamış, aynı gelire daha büyük bir alana (40 km uzağa) hizmet verme durumu ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu nedenle söz konusu araziler satılarak kaynak, gelir elde etme yoluna gidilmiştir.

Yetkin'e (2017), göre, tüzel kişiliği kaldırılan köy ve beldelerin taşınmazlarının Marmaris Belediyesi'ne devriyle belediyenin gelirleri; önceki dönem borçlarının devriyle giderleri artmıştır. Kanun sonrasında Marmaris Belediyesi'ne ait taşınmazlar, işletmeler ve bazı görevler Muğla BŞB'ye devredilmiştir (otogar işletmesi, itfaiye amirliği merkez binası ve 4 istasyon, 1 spor tesisi, mezbaha, mezarlıklar, yat marina), su, kanalizasyon, ulaşım, çevre ve çevre sağlığı, şehir içi trafik hizmetleri BŞB'hin hizmet altına girmiştir. Tüzel kişiliği kaldırılan belde ve köylerin daha önce kira geliri elde ettiği birçok taşınmaz Marmaris Belediyesi'ne devredilmiştir (60 dükkân, 20 büfe, 43 ATM alanı, 5 tuvalet, 1 PTT Hizmet Binası, 1 çekek yeri, 1 soğuk hava deposu, 1 derslik/sergi salonu, 1 dondurma standı, 1 tenis kortu, 3 kültür ve kongre merkezi, 1 ofis, 4 tarla, 3 işyeri, 5 kafeterya/kahvehane, 1 fırın ve 1 berber). Kanun sonrasında Marmaris Belediyesi'nde araç ve personel sayısı artmıştır.

Kuşadası Belediyesi'nde payların yeniden düzenlenmesi ihtiyacı dile getirilirken, literatürde paylar konusu farklı çalışmalarda da en önemli sorun başlıklarından biridir. Küçükterziye göre (2017) Muğla'da anayol, otopark, liman, su, altyapı gibi çeşitli gelirlerin ilçe belediyesinden alınıp BŞB'ye verilmesi nedeniyle ilçe belediyeleri gelir kaybına uğramış, bu da hizmeti aksatmıştır. Tunçer ve Ünal (2016) Muğla'da yaz-kış nüfus farkı ve buna bağlı hizmet sunumu sorunlarına dikkat çekerken kanun sonrasında ilde en çok nüfus artışının Ula (3kat), Bodrum (6 kat), Kavaklıdere (4 kat) ve Köyceğiz'de (2 kat) olduğunu söylemektedirler.

Topçu'ya göre (2015) Antalya'nın il ve ilçeleri ile ülke turizminde önemli merkezlere sahip olması, kamu hizmetlerinin finansmanında bazı avantaj ve dezavantajlar oluşturmaktadır. İkincil konutlar ve turizm faaliyetleri nedeniyle nüfusun yazın yoğunlaşması bu yatırımlara olan ihtiyacı da artırmaktadır. Abonelerden sadece yılın belli dönemlerinde su ve katı atık ücretlerinin tahsil edilebilmesi elde edilen geliri sınırlandırmakta ve hizmet ihtiyacının karşılanmasını güçleştirmektedir.

Ayvalık'ta, Gökdeniz (2015) kapatılan 2 ilçe belediyesinde, yaz-kış nüfus

farkına (60-500 bin) ile elektrik, su, zabıta, güvenlik, trafik gibi yerel hizmet sunumunda hem ilçe hem de BŞB için aksamalardan söz etmektedir. Karataşlar (2019), kanunla en çok sorun yaşayan kentlerin yaz-kış nüfus farkı (10-100 bin) ve yerel hizmetlerin aksaması nedeniyle Bandırma ve Ayvalık olduğunu söylemektedir. Benzer durum Burhaniye, Edremit, Erdek, Marmara için de geçerlidir (Balıkesir'in en uzak ilçelerdendir, yaz-kış nüfus farkı (9-500 bin) fazladır). Kanun sonrasında temizlik, atık su vergileri ile (ilçe belediyelerinin 12 ay, BŞB'nin yaz boyunca almak istemesi nedeniyle) vatandaşlar şikayetçidir, kasaba ve beldelerdeki değerli araziler BŞB'ye geçmiştir, kapatılan belde ve köyler ile kent kimlikleri de ortadan kalkmaktadır (Örneğin Edincik), demokratik katılım daraltılmaktadır.

Bulut ve Dönmez'in (2019) çalışmasına göre Hatay'da ilçe belediye yöneticilerine göre kanunun en büyük sıkıntısı, kaynak sorunudur. BŞB'lerin kaynakları ilçe belediyelerinden BŞB'ye devredilenlerle 2,5 kat artmıştır. Ancak payların ilçe belediyeleri arasında bölüşümünde nüfus kriteri göz ardı edilmiştir, ilçe belediyelerinin kaynakları azalmıştır; BŞB'nin ilçelere sunduğu hizmetlerde adil bir dağılım olmadığı, kişisel veya siyasi çıkarların rol oynadığı düşünülmektedir. Kaynakların ilçe belediyeleri paylarından büyükşehir belediyelerine aktarılan %30'luk oranın azaltılması gerekir.

Kuşadası'nda belediye yöneticileri ve muhtarlar BŞB düzenlemesi ile mali kaynaklar, paylar, bütçe ve imar izinleri, sorumluluk alanı vb. konularda BŞB'ye bağımlılığın arttığını düşünmektedir. Benzer şekilde Atay (2019) kanun sonrasında Bandırma'nın merkeze bağımlı; kendine yeterli halinden hizmet alımı ve kalitesinde sorunlar yaşar hale geldiğinden söz etmektedir. Balıkesir'in geniş yüzölçümü, farklı özelliklere sahip ilçeleri olması Kanunun kentte uygulanmasını güçleştirmektedir.

3.3.10. Temsil Adaletsizliği, Merkezileşme

Kanunla beldelerin ve köylerin mahalleye dönüştürülmesi, Kuşadası'nda uzun zaman belediye olarak hizmet veren Davutlar ve Güzelçamlı'da, kendi ihtiyacını kendi karşılayamama, hizmet bekleme, karar alamama, temsilin azalması gibi nedenlerle tepkilere neden olmuştur. Kuşadası'nda temsil imkanının azalması en çok dile getirilen konudur. Mevcut sistemde BŞB meclislerinde de nüfusu az olan ilçelerin temsil oranı daha yüksektir. Çavuşoğlu ve Lamba'ya (2020) göre Antalya'da muhtarlar, bu türden değişikliklerin önceden halka sorulması gerektiğini, muhtarların BŞB ve ilçe belediyelerine katılımını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi gerektiğini düşünmekte; BŞB düzenlemesinden önce ilçe belediyelerinden daha kolay ve fazla hizmet alabildiklerini, bu nedenle kırsala hizmet verme konusunda ilçe belediyelerine yetki devrini önermektedirler.

Yetkin (2017), Muğla'nın tarım ve turizm fonksiyonlarını ayırarak, Fethiye'ye 27 km uzaklıkta Seydikemer adıyla yeni bir ilçenin kurulmasını, Marmaris'e 51 km uzaklıktaki Bozburun Belediyesi'nin tüzel kişiliğinin kaldırılmasının ortaya çıkardığı çelişkiyi incelemekte ve bunun arka planındaki siyasi saiklere dikkat çekmektedir

(Seydikemer’de AKP, Fethiye’de daha önceki üç dönemde MHP adayı olarak kazanan aday, bu seçime DP’den aday olarak kazanmıştır). BŞB düzenlenmesinin temsil adaletsizliğine yol açtığına vurgu yapan yazar, ilçe ve BŞB meclisinde de benzer bir adaletsizliğin ortaya çıktığını, nüfusu az olan ilçelerin mecliste daha çok temsil edildiğine dikkat çekmiştir. Muğla’nın toplam nüfusunun %59,4’ünü oluşturan 4 büyük ilçe (Bodrum, Fethiye, Menteşe, Milas), büyükşehir belediye meclisinin %41,8’ini oluşturmakta; toplam nüfusunun %40,6’sını oluşturan diğer 9 ilçe (Dalaman, Datça, Kavaklıdere, Köyceğiz, Marmaris, Ortaca, Seydikemer, Ula, Yatağan), büyükşehir belediyesinin %58,2’sini oluşturmaktadır. Kapatılan 5 belde (Armutalan vb.) ve 13 köy açısından düşünüldüğünde, BŞB düzenlemesi, Marmaris’te yerel kamu hizmetlerinin sunumunda siyasi açıdan, temsil ve yerel demokrasi açısından olumsuz bir etki yaratmaktadır. BŞB meclisinde Marmaris halkı diğer ilçelerdekilere göre daha az temsil edilmektedir.

Ekinci’ye göre (2020) Hatay’da halk BŞB düzenlemesi sonrasında temsil ve katılım açısından bir sorun görmemekte, daha iyi temsil edildiklerini ve katılım olanaklarının da arttığını düşünmektedirler. BŞB ilçe belediyesinin eski belde belediyesine göre daha kaliteli hizmet sunduğu; BŞB düzenlenmesinin yerel demokrasi anlamında olumlu olduğu, belde belediyelerinin kapatılmasına olumlu baktıkları düşünülmektedir. Çalışmanın örneklemini oluşturan belde belediyeleri özelinde, demokratik temsil ve katılım anlamında geçmişle karşılaştırıldığında kapatılmanın dikkate değer bir olumsuz sonucu gözükmemekte hatta az da olsa olumlu algılar oluşmaktadır. Buna karşın hizmet kalitesine yönelik analizler geçmişle karşılaştırıldığında daha yüksek hizmet kalitesi algısı göstermektedir.

Kanuna yönelik eleştirilerden önemli bir bölümü, ölçeğin genişlemesi ile demokratik katılım ve temsil imkanının zayıflayacağıdır. BŞB meclislerinin yasanın ardından yoğun bir iş yükü ile karşılaşması yavaş işlemesine; ilçe belediyelerinin ve tüzel kişiliği kaldırılan belde ve köylerin de katılım mekanizmalarının, özerkliğin, demokratik karar alma ve işleyişin zayıflamasına veya ortadan kalkmasına neden olmuştur. Kanunla Kuşadası’nda önceden ilçe belediyesi tarafından yürütülen bazı hizmetler, karar alma yetkisi BŞB’ye geçmiştir. BŞB’nin 75 km uzaktaki Kuşadası’na ve benzer şekilde sosyo-ekonomik açıdan ilişkisinin az olduğu yerlere hizmet götürmeye çalışması, hizmette halka yakınlık, yerel demokrasi kavramları ile örtüşmemektedir. Belediye yöneticilerinin büyük bölümü, çoğu yetkinin BŞB’de toplanmasından dolayı düzenlemenin merkezileşmeyi artırdığını, yerelleşmeden uzaklaştığını düşünmektedir. Yılmaz’a (2019) göre, Balıkesir BŞB yöneticileri, olumlu anlamda kanunun merkezizetçiliği artırdığını ifade etmektedir. Buna göre, sosyolojik ve kültürel olarak yerelde merkezizetçiliği getiren büyükşehir sistemi, topluma daha uygundur. Çünkü yerelde örgütlenme ve yerel sorunlara birlikte çözüm üretme anlayışı gelişmemiştir. Biricikoğlu ve Yalınzoğlu (2018) çalışmasında Kocaeli’nde BŞB düzenlenmesinin ilçe belediyelerini, hizmette yerellik ilkesini zayıflatan sonuçlara sahip olduğunu iddia etmektedir. Sadioğlu vd. (2017), İzmit-

Değirmendere örneğinde, BŞB düzenlemesinin vatandaş katılımı ve aidiyet duygusunu zedelediği, yerel ihtiyaçlardan uzak kararlar alındığı üzerinde durmaktadır. Yılmaz (2019) Edremit üzerinde yaptığı çalışmada muhtarların sorunları aktarmada ilçe belediyesinde muhatap bulmada sıkıntı yaşadıklarını belirtmektedir.

3.3.11. Hizmet Önceliği, Siyasi Çekişmeler, Rekabet

Aydın'da BŞB'nin yaptığı hizmet ve yatırımların ilçelerin ihtiyaç ve önceliklerine göre yapılmadığı, yatırımların geciktiği ve hizmetlerin aksadığı düşünülmektedir. Örneğin, kanun sonrasında ilçe otogarları Aydın BŞB'ye geçmiş, BŞB tüm otogarları yenilemeye karar vermiştir. İhtiyaç sıralamasında ilk otogar yenilenmesinin Ankara-Didim-Kuşadası hattının merkezi olan Söke'ye, daha sonra ise Didim ve Kuşadası'na yapılması gerekmektedir. Nazilli ve Efeler'de otogar mevcut ve yenidir. Oysa otogar yatırımı transit yolla hiç alakası olmayan Karpuzlu'ya yapılmıştır. Yol, su ve kanalizasyon ihtiyaçları için de benzer bir durum söz konusudur.

Kuşadası'nda belediye birim amirlerine gözlemlerinden hareketle Kuşadası Belediyesi ve Aydın BŞB'nin hizmetlere hangi öncelik sırası (1-5 arasında derecelendirmeye göre) ile yaklaştığı da sorgulanmıştır. Bu değerlendirmelerden de Aydın BŞB ve Kuşadası Belediyesi arasındaki farklılıklar net şekilde ortaya konulmaktadır. Buna göre, imar, planlama ve konut, Aydın BŞB için 5., Kuşadası Belediyesi için 1. öncelikli konudur; yol işleri Aydın BŞB için 2, Kuşadası Belediyesi için 5. derecede önemlidir; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar konusu her iki belediye için de 4. seviyede, turizm ve tanıtım ise 3. derecede önemli bir konudur. Kuşadası Belediyesi sınırları içinde yeni mahallelere hizmet götürme aşamasında köylerin ihtiyaçlarına ve durumuna göre yerel hizmet yapma önceliklerini belirlemiştir. Buna göre, sosyal yardımlar 1. derece, yol işleri 2., katı atık, çöp toplama, aktarma istasyonuna taşıma 3. derece, imar planlama ve konut 4., zabıta 5. derece önceliği sahiptir.¹⁰

Kuşadası'nda belediye Aydın'ın İncirliova İlçesinde belediye yöneticileri ve muhtarlar üzerinde yaptıkları çalışmada BŞB ve ilçe belediyeleri arasındaki siyasi çekişmelerin ilçe belediyelerinin hizmet sunumunu olumsuz etkilediğini düşünülmektedir. Er (2018) Alanya'da BŞB ve ilçe belediyeleri arasında siyasi farklılıkların neden olduğu sorunlardan ve siyasi rekabetten söz etmektedir. Topçu (2015) Antalya'da yatırımların plan, finansman ve gerçekleştirilmesi açısından

¹⁰ Bu hizmetler, imar, ruhsatlandırma, imar planlama ve konut, otopark, yolcu ve yük terminali, yol işleri, coğrafi ve kent bilgi sistemleri, çevre ve çevre sağlığı, temizlik, katı atık, çöp toplama, aktarma istasyonuna taşıma, zabıta, afet, acil yardım, kurtarma, ambulans, defin ve cenaze işlemleri, mezarlık hizmetleri, ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar, kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor, sağlık hizmetleri, sosyal yardımlar, sosyal hizmetler, meslek ve beceri kazandırma, ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi, destek hizmetleri (eğitime destek, din hizmetlerine destek, sağlık hizmetlerine destek vb.), işyeri açma izni ve ruhsatlandırma, veterinerlik, tarımsal hizmetlerdir.

yaşanan sorunların başında ilçe, belde belediyeleri ya da köyler arasında ayırım yapılmasını söylemekte, Antalya BŞB'nin yatırım ve hizmetlerde kent merkezine uzaklık, nüfus ve seçmen sayısı açısından azınlıkta olan yerleşim birimlerine ulaşmasının güçlüklerini dile getirmektedir. Alanya, Manavgat ve Finike'nin önemli caddelerinin BŞB'ye bağlanması kararı da Alanya Belediye başkanı gibi bazı ilçe belediye başkanlarınca, siyasi bir karar olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Özer (2019) Antalya'da BŞB ve ilçe hizmet birimleri özelinde ortaya çıkan sorunları BŞB ve ilçe belediyelerinin aynı alanda hizmet sunmasının neden olduğu karmaşa, BŞB ile ilçe belediyelerinin aynı partiden olmaması durumunda işlerin aksaması, hizmet ve yatırımların mahalleler arasında dengeli dağıtılmaması, yetki çatışması, hizmet kayırmacılığı olarak sıralamaktadır.

Yılmaz (2019) Edremit ve Balıkesir'de belediyelerinin farklı siyasi partilerden olmasının hizmet sunumunu etkilediğini, hizmetlerde uyumsuzluk yaşandığını ifade etmektedir. Buna karşılık az sayıda da olsa Balıkesir BŞB ile iktidar partisinin aynı partilerden olmasının siyasi güç sebebiyle; "sadece Edremit Belediyesine bağlı kalmama"yı sağlaması açısından olumlu bulanlar, aynı alanda çalışmanın siyasi rekabetin hizmet kalitesini artıracaklarını düşünenler de vardır. Kaypak ve Yılmaz (2016) farklı partilerden gelen Antakya Belediyesi ve Hatay BŞB'nin birbirlerini çalıştırmama konusunda çaba sarf ettiğini, bunun da kentte çevre başta olmak üzere pek çok sorunun çözümsüz kalmasına veya idarelerin işi birbirlerine havale etmelerine neden olduğunu tespit etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

6360 sayılı kanunun Kuşadası ilçe Belediyesinde hizmet sunumuna etkilerinin incelendiği bu çalışmanın temel sonuçları, yöneticilerin kanunun uygulamaya yansıyan sonuçları konusunda olumsuz bir algıya sahip olduklarıdır. Literatürdeki benzer çalışmalardan da hareketle 6360 sayılı kanunun kıyı belediyelerinde ortaya çıkardığı sorunlar şu başlıklar altında toplanabilir:

-Ölçek genişlemesinin BŞB ve ilçe belediyeleri için hizmet maliyetlerini ve borçlanmayı artırması (Kuşadası, Aydın, Antalya, Balıkesir, Bandırma, Altınoluk, Bursa, Trabzon, İzmir, Hatay, Erdek);

- Bütünleşememe (Hatay),

- Altyapıda bütünlüğü sağlayamama (Aydın, Balıkesir),

- İmar planlamada bütünlüğü sağlayamama (Hatay);

- Ulaşım ve altyapı şikayetlerinin artması (Kuşadası, Antalya, Hatay, Balıkesir),

- Trafik ve otopark sorunu (Bandırma);

- Hizmet etkinsizliği (Hatay, Muğla) ve verimsizlik (Tekirdağ, Antalya,

Kuşadası, Ordu),

- Hizmetin gecikmesi (Bandırma, Trabzon, Tekirdağ, Silifke, Kuşadası),
- Aidiyet sorunu (Aydın, Hatay, Balıkesir, Menteşe);
- Köy ve beldelerin kapatılmasından duyulan memnuniyetsizlik (Aydın, Kuşadası, Balıkesir, Muğla, Gümüşlük, Atça, Trabzon, Hatay);
- Özellikle muhtarların otorite ve güç kaybından şikâyet etmeleri (Antalya, Muğla, Silifke);
- Halkın kendilerine sorulmamasından şikayetçi olması (Alanya),
- Tarım ve hayvancılığın özellikle kapatılan beldelerde olumsuz etkilenmesi (Kuşadası, Ordu, Tekirdağ, Balıkesir),
- Köy ve beldeleri yok sayma (Edremit, Körfez, Altınoluk, Değirmendere),
- Yerleşimin değer kaybetmesi (Altınoluk),
- Kırsal alanda su faturası, yeni vergiler vb. nedeniyle artan şikayetler (Aydın, Ordu, Trabzon, Hatay, Menteşe),
- İÖİ'nin kapatılması ve YİKOB'ların açılmasından duyulan memnuniyetsizlik (Ordu, Aydın, Kuşadası, Menteşe, Bodrum, Dalaman, Alanya, Hatay),
- İl ve ilçe merkezine uzaklığın (Balıkesir, Kuşadası, Bursa, Muğla, Marmaris, Trabzon, Ayvalık, Gümüşlük, Menteşe, Fethiye, Antalya, Altınoluk, Erdek);
- Coğrafi engellerin (Muğla, Antalya, Hatay, Ordu) hizmet sunumunu olumsuz etkilemesi;
- Yaz-kış nüfus farkının paylar belirlenirken dikkate alınmaması (Kuşadası, Antalya, Marmaris, Altınoluk, Gümüşlük, Trabzon, Muğla, İzmir, Ordu, Ayvalık, Bandırma),
- İlçe belediyelerinde personel, araç-gereç yetersizliği (Kuşadası, Antalya, Bursa, Balıkesir, Bandırma, Marmaris);
- Görev-yetki karmaşası, sorumlunun belli olmaması (özellikle kıyı alanların yönetiminde) (Kuşadası, Alanya, Muğla, Bursa, Bandırma, Ayvalık, Edremit, Balıkesir, Hatay, Antalya),
- Koordinasyonsuzluk (Antalya, Hatay, Trabzon, Kuşadası, Bandırma),
- BŞB ile iletişim kurmada yaşanan güçlükler (Edremit, Kuşadası, Hatay, Fethiye, Silifke, Trabzon),
- Tek tip hizmet üretimi, ilçelerin ve kırsalın farklı özelliklerini dikkate

almama (Hatay, Bandırma, Muğla, Antalya, Menteşe, Gümüşlük, Kuşadası, Ayvalık, Edremit, Akçay, Altınoluk, Erdek),

- BŞB personelinin yerel koşulları bilmemesi (Aydın, Bursa, Trabzon, Fethiye);

- Yerel hizmet birimlerinin sadece ilçelerde hizmet vermesi (Antalya);

- Vatandaşın sorumlu kurumu bilememesi (Kuşadası, Balıkesir, Fethiye, Altınoluk, Bandırma);

- Siyasi ayrımcılık (Hatay, Altınoluk, Marmaris, Bursa, Silifke); anlaşmazlık ve rekabet (Bandırma, Alanya, Trabzon, Altınoluk, Edremit, Balıkesir, Ayvalık, Kuşadası, Antalya, Hatay);

- Katılım ve temsil imkanının azalması (Balıkesir, Kuşadası, Antalya, Muğla),

- Yerel demokrasinin zayıflaması (Kuşadası, Menteşe, Alanya, Antalya, Trabzon, Kocaeli, Değirmendere),

- Yerelleşmeden uzaklaşma, merkezîyetçiliğin artması (Balıkesir, Aydın, Kuşadası), merkeze bağlılık (Menteşe, Kuşadası, Balıkesir),

- BŞB ve ilçe belediyeleri, arasında dengeli olmayan hizmet, varlık ve kaynak paylaşımı (Aydın, Kuşadası, Hatay);

- İlçe belediyelerinin gelirlerinin azalması, mali özerkliğin zayıflaması (Muğla, Marmaris, Bandırma, Kuşadası, İncirliova, Hatay).

Buna karşılık kanunun olumlu katkı yaptığına işaret eden çalışmalar da vardır. Bunlar:

- Hizmetlerde standart sağlanması (Bursa),

- Köy yollarının yapılması gibi (Ordu, Tekirdağ, Antalya) ilk kez altyapı ile tanışan özellikle kırsal alanda yaşayanlardaki memnuniyet artışı (Balıkesir),

- Hizmet kalitesi ve verimliliğinin artması (Bursa, Hatay),

- Emlak değerlerinin, sosyal yardımları, altyapı yatırımlarının artacağı beklenmesi (Ordu, Tekirdağ),

- BŞB'nin İÖİ'ne göre daha etkin olması (Bodrum, Menteşe, Fethiye, Kavaklıdere, Seydikemer, Yatağan),

- Ulaşım planlaması ve sunumu, toplu taşıma konusunda sorun yaşanmaması (Kuşadası, Antalya, Balıkesir, Bandırma),

- İmar planlamada bütünlüğün sağlanması (Muğla, Bandırma),

- Tek elden, tek birimle hizmet sunumunun kaynak israfını azaltması

(Balıkesir),

- Koordinasyonun artması (Balıkesir),
- Kanalizasyon, çöp toplama ve arıtma (Bandırma), çevre temizliği (Antalya) hizmetlerinin iyileşmesi,
- İlçe belediyelerinin gelirlerinin artması (Bandırma, Edremit, Ayvalık),
- Katılım ve yerel demokrasinin artması (Hatay),
- Belde yerine ilçe belediyesinin mahallesi olmanın daha avantajlı olması (Hatay),
- Hizmet bütünlüğünün sağlanması (Balıkesir)

Kanunun amaçlandığı şekilde yerel yönetimlerde demokratiklik, etkinlik ve verimliliğin artırılması için uygulamada ortaya çıkan sorunların giderilmesi ihtiyacı vardır, bunun için yeniden idari veya kanuni iyileştirmeler yapılması gerekmektedir. Kuşadası'nda hizmet sunumuna dair karar alma sürecinin Aydın BŞB tarafında uzun sürmesi gibi aksamaya neden olan uygulamaların ortadan kaldırılması için ilçe belediyelerine eski yetkileri verilmeli veya eski hali oranında iyileştirmeler yapılmalıdır. Bazı yöneticilere göre bu sorunların çözümü için Kuşadası gibi kıyı turizm ilçelere “turizm ili” gibi ayrı bir statü (Kuşadası, Fethiye örneklerinde dile getirildiği gibi), dolayısıyla yetki ve kaynak verilmelidir. Bazı yöneticilere göre, bu sistemin idari yönden yürütülmesinde sorun vardır, BŞB’ler, merkezi yönetiminin taşra teşkilatı gibi, tek merkezden daha az kaynak israfına yol açacak şekilde yönetilebilir. BŞB ve ilçe belediyeleri arasındaki paylar adilane bir şekilde yeni kriterler eklenerek dağıtılmalı veya turizm ve kıyı belediyelerine, farklı kriterlere sahip belediyelere denkleştirme payı verilmesi gerekmektedir. Koordinasyon, yetkili BŞB’ye bırakılmamalı, kanunla belirlenen şekilde, sık koordinasyon toplantıları yapılmalıdır. Kuşadası sahillerini ve kıyıları Aydın BŞB’si Kanun ile aldığına göre, güvenliğe büyükşehir belediyesini de katmak gerekir. İlâveten, mali kaynakların, payların bölüşümü yeniden düzenlenmelidir, BŞB hizmet birimleri yaygınlaştırılmalıdır, kırsala alandaki yerleşmenin tarım alanları ve hayvancılık üzerindeki etkileri yakından takip edilmelidir, özellikle kırsal alan, kıyı vb. özelliklerini dikkate alarak tek tip hizmet üretmek yerine yörenin özellik ve ihtiyaçlarına uygun hizmet üretmek, katılım imkanlarını artıracak mekanizmaları artırmak.

Kaynakça

Acar, Osman Kürşat, Mesut Koç (2016). “6360 sayılı Kanun ile Birlikte Mahallege Dönüşen Belde Mahalle Muhtarlıkları ve Köy Muhtarlıklarının Yeni Durumu: Fethiye İlçesi Üzerinden Bir Değerlendirme”, 10. Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM) Bildiriler Kitabı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayımı, İzmir, ss.177-191.

- Aktel Mehmet, Yakup Altan, Uysal Kerman (2009). “5747 Sayılı Yasa ile Köye Dönüştürülen Küçük Belediyeler: Isparta Örneği”, Çağdaş Yerel Yönetimler, 18 (1).
- Akyol, İbrahim Tanju, Mustafa Kara (2016). “Hizmet Ölçeği Artışı ve Kalite Algısı İlişkisi: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Örneği”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 17 (33): 137-164.
- Atay, Sinem (2019). “6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının Gelişmiş Bir İlçe Üzerindeki Etkisi: Bandırma Örneği”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2 (2): 265-285.
- 5393 sayılı Belediye Kanunu, Resmî Gazete, Kanun No. 5393, Kabul Tarihi: 3.7.2005.
- Biricikoğlu, Hande, Yasemin Yalnızoğlu, Y. (2018). “6360 Sayılı Kanunun Etkinlik-Verimlilik İle Hizmette Yerellik İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi: Kocaeli İlçesinde Yapılan Bir Araştırma”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 16 (32): 255-284.
- Bulut, Yakup, Demet Dönmez (2019). “6360 Sayılı Düzenlemeyle Oluşan Büyükşehir Modelinde Büyükşehir Belediyesi ile İlçe Belediyeleri Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Hatay İli Örneği”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2 (1): 29-40.
- 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Resmî Gazete, Kabul Tarihi: 10.7.2004.
- Çavuşoğlu, Aykut, Mustafa Lamba (2020). “Kanun’un Mahalleye Dönüşen Birimler Üzerine Etkisi: Antalya İli Örneği”, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11 (122): 37-82.
- Çelikyay, Hicran Hamza (2017). Türkiye’de İl Ölçeğinde Büyükşehir Uygulamasının Analizi: Bursa Örneği (T.C Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı Doktora Tezi)
- Çetinkaya, Özhan, Erdal Eroğlu, Uğur Bolaç (2018). “Turizmin Belediyelerde Ortaya Çıkardığı Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri” içinde Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar ve Etkin Belediye Uygulamaları, (Der.) M. Mecek, B. Parlak ve E. Atasoy, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 1378-1399.
- Demirkaya, Yüksel, Mesut Koç (2017). “6360 sayılı Kanun ile Birlikte Mahalleye Dönüşen Köylerde Değişimin Katılım Açısından Muhtarlığa Etkisi: Menteşe ve Seydikemer İlçeleri Üzerinden Bir Değerlendirme”, Strategic Public Management Journal, 3 (6): 124-149.

- Dinç, Yücel (2020). Karşılaştırmalı Bir Şehir Coğrafyası: Alanya ve Manavgat Örneği, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Coğrafya Bilim Dalı, Doktora Tezi
- Ekinci, Emre (2020). Kanun'un Temsil ve Hizmet Kalitesi Yönünden Kapatılan Belde Belediyelerine Etkisi Ve Vatandaşın Algısı: Hatay İli Örneği, (T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi)
- Etöz, Murat, Adem Er, Yaşar Yiğit Kaçmaz (2016). “Yerel Halkın İlçe Düzeyinde Belediyecilik Algılamaları: Alanya Belediyesi Örneği”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (46): 683- 696.
- Genç, Fatma Neval (2014). “6360 Sayılı Kanun Ve Aydın’a Etkileri”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (Özel Sayı), 1-29.
- Genç, Fatma Neval, Seyfettin Daşçı, S. (2016). ‘Kanunun Kamu Hizmetlerinin Sunumuna Etkisi: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Örneği’, Journal of Social and Humanities Sciences Research, 6 (2): 1-32.
- Genç, Fatma Neval, Erhan Korkin (2017). “Kanunla Tüzel Kişiliği Kaldırılan Belde Belediyelerinde Halkın Uygulamaya İlişkin Algısı: Atça (Sultanhisar-Aydın) Örneği”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19 (32): 84-95.
- Genç, Fatma Neval, Hüzeyin Özerk, Mehmet Sefa Ülkü (2018). “6360 Sayılı Kanunun Kamu Hizmetlerinin Sunumuna Etkisi: İncirliova Belediyesi Örneği”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (2): 207-221.
- Genç, Fatma Neval (2008) “Söke Kentsel Alanı ve Bu Alanın Yönetimi”, F. N. Genç, A. Yılmaz, H. Özgür (Editörler), Dönüşen Kentler, Değişen Yerel Yönetimler, Gazi Kitabevi, Ankara, ss. 143-170.
- Gezgüç, Gözde Müşerref, Aldemir, Ceray ve Uzun, Turgay (2015). “6360 sayılı Kanun ve Muğla Örneği”, Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (18): 461-477.
- Gökdeniz, Ayhan (2015). “Turistik Destinasyonların Taşıma Kapasiteleri ve Ayvalık”, Ayda Bir Ayvalık Dergisi, (11): 28-29
- Göküş, Mehmet ve Alptürker, Hakan (2016). "6360 Sayılı Yasa ile Köy Yönetiminden Mahalle Yönetimine Geçiş Sonrası Etkin Hizmet Sunumuna İlişkin Muhtarların Görüşü: Silifke Köyleri Örneği", Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, (11): 67-86.
- Görgün, Esra Kut, Neriman Yörür (2017). “6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu Sonrası Kırsal Alanları Yeniden Düşünmek-İzmir Örneği”, Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 2 (1), 11-27.

- Görmez, Halit, Emine Kızıldaş Uzunali (2019). “Büyükşehir Belediyelerinin Mali Yapıları Ve Bütçe Sürdürülebilirliği: Antalya Büyükşehir Belediyesi Örneği”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (62), 1304-1315.
- Gürbüz, İsmail Bülent, Özgecan Kadağan (2019). “Büyükşehir Yasasının Kırsala Etkileri; Bursa İli Örneği”, *Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 33 (2): 209-226
- Hergüner, Burak (2017). “Yeni Büyükşehir Belediyelerinin Hizmet Kalitesine Etkisinin Değerlendirilmesi: Trabzon’dan Bir Vaka Çalışması”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13 (3).
- Kaçmaz, Yaşar Yiğit, Adem Er (2018). “Yeni Büyükşehir Belediye Sistemine Yönelik Kamuoyu Algısı ve Memnuniyet Düzeyi: Alanya Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (2): 605-629.
- Kalpaklıoğlu, Gözde (2017). 6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının Kırsal Kesime Etkilerinin Değerlendirilmesi (Ordu Büyükşehir Belediyesi Örneği), *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Karataşlar, Ener (2019). Büyükşehir Belediyesi ile Büyükşehir İlçe Belediyesi Arasındaki İlişkilerin 6360 Sayılı Yasanın Gereklere Bağlamında Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği, (T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Kaypak, Şafak, Vedat Yılmaz (2016). “Hatay Büyükşehir Yapılanma Sonrasında Çevre Sorunlarına Yaklaşım ve Çevre Düzenlemeleri”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1): 25-50.
- Kaypak, Şafak, Mehmet Kara (2016). “6360 Sayılı Yasa Ve Değişen Yerel Çevre Hizmetleri: Hatay’da Bir Uygulama”, *KAYSEM 10-Büyükşehir Yönetimi Ve İl Yönetiminin Yeni Yüzü 5 -7 Mayıs 2016*, İzmir, (Ed. Zerrin Toprak Karaman, Yunus Emre Özer, İbrahim Güray Yontar, Gökhan Tenikler), ss. 268-322.
- Koç, Mesut (2018). 6360 sayılı Kanunun Mahallege Dönüşen Köylerde Muhtarlığa Etkisi (Muğla Deneyimi), *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kuşadası Belediye Başkanlığı, Faaliyet Raporu, (2017, 2020)
- Kuşadası Belediye Başkanlığı, Performans Programı, (2020, 2022)
- Kuşadası Belediye Başkanlığı, Stratejik Planı (2020 -2024)

Kuşadası Belediye Başkanlığı, Stratejik Planı, (2012 -2014)

Küçükterzi, Serhat (2017). Büyükşehir Alan Genişlemesinin Turizm Belediyeleri Üzerine Etkisi: Muğla Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman Hacı Kurt), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

Kürümoğlu, Cemal Ogün (2018). Tekirdağ İlinin Büyükşehir Belediyesi Olmasının Sosyo-Ekonomik Getirileri, (Yüksek Lisans Tezi, Çalışma İktisadı Anabilim Dalı)

Ol, Hanifi Sinem (2019). Sermayenin Doğa Varlıklarına Yoğunlaşması, Kamu Politikaları ve Çevresel Müştereklere Erişimde Eşitsizlik Avsallar Mahallesi (Alanya Antalya) Örneğinde Bir İnceleme (T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi)

6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

Öner, Şerif, Sinem Şahnagil, (2020). “6360 sayılı Kanunun Yönetmelik Sonuçlarına Büyükşehir Belediye Meclis Üyelerinin Yaklaşımları: Balıkesir Örneği”, Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi, 13 (4): 648-664.

Özaslan, Rüveyda, Hüsnüye Akıllı (2014). “6360 sayılı Kanun Çerçevesinde Gümüşlük Belde Belediyesi'nin Kapatılmasına İlişki Yöre Halkının Algısı”, Marmara Üniv. İİB Dergisi, 36 (2): 215-235.

Özçağlar, Ali, Özgür Gökmen (2021). “Balıkesir İlinin İdari Coğrafyası ve Kır/Kent Nüfusunun Tespiti”, Journal of Humanities and Tourism Research, 11 (1): 12-32.

Özçağlar, Ali (2018). “Büyükşehir Belediyeli İllerde Yok Sayılan Kasabalar Üzerine Bir Analiz”, TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 3-6 Ekim 2018 /3-6 October 2018, Ankara 51, ss: 51-65.

Özer, Gamze Sinem (2019). 6360 sayılı Kanun Sonrası Büyükşehir Belediyelerinde Oluşturulan Hizmet Birimlerinin İncelenmesi ve Bu Birimlerin Hizmet Sunumlarının Değerlendirilmesi: Antalya İli Elmalı İlçesi Örneği, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)

Özgür, Hüseyin (2001). “Kuşadası'nda Çarpık Kentleşmenin Kısa Tarihi ve Turizm Üzerine Etkileri”, Ayşe G. Şerifoğlu (Editör), Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu, 26-29 Şubat 2000, Kuşadası, Kuşadası Belediyesi, ss. 557-566.

Özgür, Hüseyin, F. Neval Genç, Hüseyin Aksu (2007). “Orta Ölçekli Kentsel Alanların Yönetimine Aydın Merkezinden İki Örnek: Kuşadası-Söke ve Aydın Merkez”, Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR V) (sözlü bildiri)

- Özsalmanlı, A. Yıldız ve Çiğdem Pank (2012). “Muğla’da Büyükşehir Belediyesi Yapılanması Sürecine İlişkin Bir Değerlendirme”, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz, Sayı 2.
- Sadioğlu, Uğur, Kadir Dede, Arda Yüceyılmaz (2017). “Yeni Büyükşehir Belediyesi Modelinde Belde Belediyelerin Sonu: Değirmendere Örneği”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35 (2): 95-119.
- Sarihan, Nazlı Özcan (2019). 6360 Sayılı Yasa ile Ortaya Çıkan Ölçek Tartışmaları Ekseninde Beldeden Dönüştürülen Mahallelerde Hizmet Algısının Farklı Boyutlarıyla Trabzon Örneğinde Tartışılması (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı)
- Sağirekmekçi, Arife (2015). Yerelleşme-Merkezileşme Tartışmaları Bağlamında Türkiye’de Mahalleye Dönüşen Köy Yönetimlerinin Mevcut Durumu: Hatay Örneği (T.C. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi)
- Süne, Cengiz, Fatma Neval Genç (2017). “Kanunda Devir Tasfiye ve Paylaştırma Komisyonlarının Rolü: Aydın Örneği”, Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (8): 93-110.
- Şahin, Fatma (2019). Kanunla Birlikte Köy Tüzel Kişiliğinin Kaldırılmasıyla Oluşan Mahallelere Verilen Kamu Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Tekirdağ Örneği (T.C. Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi)
- Tataroğlu, Nihal, Halil Apaydın (2016). “Hukukun Heyulası: Fiili Durumla Hukuki Gerçek Arasında Muğla Köyleri”, KAYSEM 10, ss. 246-267.
- T.C. Davutlar Belediye Başkanlığı (2012). Aydın İlinde Davutlar Adıyla İlçe Kurulmasına İlişkin Rapor
- Tekçe, Yunus, Fatma Neval Genç (2019). “Kanunun Tüzel Kişiliği Kaldırılan Köylere/Yeni Mahallelere Etkisi: Aydın Örneği”, Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi, 20 (40): 1-16.
- Topçu, Ferhunde Hayırsever (2015). “6360 sayılı Kanun Çerçevesinde Su Hizmetleri Yönetiminin Değişimi ve Antalya Örneği”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 30: 86-121.
- Tunçer, Serap, Ayşe Ünal (2016). “Kır-Kent İkileminde Büyük Kentler (6360 Uygulaması Sonucu Ankara ve Muğla Metropolitan Bölgelerinde Yaşanan Sektörel ve İdari Sorunlar)”, KAYSEM 10, ss. 323-361.
- Uzun, Gamze (2016). “Bir Büyükşehir Hikayesi: Ordu”, KAYSEM 10, ss. 302- 322.

- Yalçın, Arman Zafer, Musa Gök (2016). “6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasasının Büyükşehir ve İlçe Belediyelerinin Mali Durumuna Etkisi: Balıkesir İli Örneği”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19 (36): 687-723.
- Yetkin, Ozan (2017), [167] 6360 Sayılı Yasa ile Büyükşehir Olan Muğla İlinde yerel Kamu Hizmetlerinin Dönüşümünün Marmaris İlçesi Özelinde İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Yılmaz, Onur Kemal (2019). “Türk Yerel Yönetim Sisteminde “Yeni Büyükşehir” Uygulamasının Kapatılan Bir Belde Belediyesi Üzerinden Değerlendirilmesi”, Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, 7 (1): 208-234.

Ön Lisans Programı Öğrencilerinin Dijital Okuryazarlık Düzeyi Gül den KURT DEMİRCAN¹, Yiğ it KATISÖZ²

Öz

Araştırma Makalesi

Günümüz şartlarında küreselleşmenin de etkisiyle iletişim araçlarının ve teknolojik unsurların kullanım alanları genişlemiştir. Bu genişleme ile bireylerin toplumda gelişimini sürdürmesi, eğitimini tamamlaması ve çeşitli iş kollarında yer alabilmesi için geleneksel okuryazarlığın yeterli olmaması sebebi ile dijital okuryazarlık kazanımı da sağlaması gerekebilmektedir. Dijital okuryazarlık yalnızca internet tabanlı bir araştırma yapmak veya teknolojik bir aracı kullanma yetisiyle sınırlı kalmayıp teknik, sosyal ve eleştirel bir bakış açısıyla doğru bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi kullanabilme becerisi de sağlamaktadır. İçinde bulunduğumuz bilişim çağında teknolojinin ve dijitalleşmenin sunmuş olduğu fırsatlardan yararlanabilmek için dijital okuryazarlık düzeyine erişmek önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, Muğla Meslek Yüksekokulu ön lisans öğrencilerinin dijital içerikleri okuma, anlama, sentezleme ve analitik düşünebilme yetisini kazandıran dijital okuryazarlık düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu amaç doğrultusunda dijital okuryazarlık düzeyinin cinsiyet, yaş, dijital araç çeşitliliği ve bölüm olmak üzere bağımsız değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermeyeceği ortaya konulması hedeflenmiştir. Araştırmanın evrenini Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Muğla Meslek Yüksekokulu ön lisans programında eğitim gören öğrenciler oluştururken katılımcıları belirlemek için kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, katılımcıların dijital okuryazarlık ölçeğinde orta düzeyin üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Çeşitli değişkenlere göre bu düzey incelendiğinde ise cinsiyete ve yaşa göre anlamlı bir farklılığın olmadığı; bölümün, sahip olunan dijital araçların ve bu araçların çeşitliliğinin dijital okuryazarlık düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: dijital okuryazarlık, dijital yeterlilik, Muğla

Digital Literacy Level of Associate's Degree Students

Abstract

Research Paper

In today's conditions, the usage areas of communication tools and technological elements have expanded with the effect of globalization. With this expansion, it may be necessary to gain digital literacy, since traditional literacy is not sufficient for individuals to continue their development in society, complete their education and take part in various business lines. Digital literacy is not only limited to the ability to do internet-based research or to use a technological tool, but also provides the ability to reach and use the right information with a technical, social and critical perspective. It is important to reach the level of digital literacy in order to benefit from the opportunities offered by technology and digitalization in the information age we live in. Therefore, in this research, it is aimed to measure the digital literacy levels of Muğla Vocational School associate degree students, which enable them to read, understand, synthesize and think analytically digital content. In addition, in line with this purpose, it is aimed to reveal whether the level of digital literacy will show a significant difference according to independent variables such as gender, age, variety of digital tools and the department they study. The universe of the research consists of students studying in the

¹ Öğr. Gör., guldenkrt@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6275-5204

² katisozy@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9336-7682

associate degree program of Muğla Sıtkı Koçman University/Muğla Vocational School and convenience sampling method was used to determine the participants. According to the research findings, it was seen that the participants focused on the participation level above the medium level in the digital literacy scale. When this level examined according to various variables it was concluded that, there is no significant difference according to gender and age; department, digital tools owned and the diversity of these tools show a significant difference on the level of digital literacy.

Keywords: digital literacy, digital competence, Mugla

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 13.09.2022

Kabul tarihi / Accepted 14.12.2022

Giriş

Teknolojinin gelişmesi ve hayatın her alanında karşı karşıya kalınması nedeniyle okuryazarlık artık geleneksel anlamından uzaklaşıp dijital içerikler üzerinden ilerlemektedir. Geleneksel okuryazarlık kapsamında yer alan basılı materyaller, yerini çevrimiçi içeriklere bırakmış ve bireylerin bu duruma uyum sağlayarak bilgi teknolojilerini kullanımında artış görülmüştür (Yamaç, 2018). Okuryazarlığın kendi içinde sürekli bir değişime maruz kaldığı ve toplumda yaşanan teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerden etkilendiğini söylemek mümkündür (Leu vd., 2017). Okuryazarlık üzerindeki bu etkileri Leu vd. (2017) şu şekilde sıralamıştır:

- Bilgi iletişim teknolojilerinin daha yoğun kullanımına bağlı olarak artan ekonomideki küresel rekabet,
- İnternetin gerek profesyonel gerekse kişisel hayatta kullanımının hızlı bir artış göstermesi,
- İnterneti ve okuryazarlığı eğitime entegre eden milletlerin siyasi girişimleri.

Pandemi süreci ile uzaktan eğitime geçiş yapılmış olup öğrencilerin teknolojik araçları (akıllı telefon, telefon, tablet, bilgisayar vb.) kullanım oranı da buna bağlı olarak artış göstermiştir. Teknolojideki ve günlük yaşantıdaki bu farklılıklar sonucunda dijital okuryazarlık kavramının geleneksel okuryazarlıktan daha önemli hale gelmeye başladığını söylemek mümkün olacaktır. Sadece okuma-yazma bilmenin yeterli olmadığı bu çağda bireylerin bu yetkinliğe sahip olması günümüz şartlarında eğitim, sosyal ve iş hayatı gibi önemli noktalarda onlara avantaj sağlamaktadır (Gürtekin 2019; Hamutoğlu vd., 2017).

Dijital okuryazarlık (sayısal yetkinlik), bireylerin dijital ve teknolojik kaynaklardan bilgi alma, kullanımda yetkinlik sağlama, bilgiyi işleyip sentezleyerek yeni bir bilgi üretme ve anlamlandırma süreci olarak ifade edilebilmektedir (Martin, 2006). Gilster (1977) ise bu kavramı bilgisayarlar aracılığı ile ulaşılan bilgileri farklı

şekillerde anlama ve yorumlama yeteneği olarak tanımlamıştır (akt. Gürtekin, 2019). Yapılan tanımlardan hareketle, bireylerin değişen ve sürekli gelişen küresel dünyada teknolojik araç ve gereçlerini (telefon, bilgisayar, tablet vb.) kullanarak etkin ve hızlı bir şekilde sanal mecralardaki içeriklere ulaşabilme ve yeni içerikler üretebilme kabiliyeti olarak ifade edilebilmektedir.

Araştırma kapsamında yapılan literatür incelemesinde Ng (2012)'nin Avustralya'daki bir üniversitede lisans öğrencileri ile yapmış olduğu çalışmada katılımcıların eğitim teknolojileri hakkındaki bilgilerini, dijital okuryazarlık derecelerini ve aşına olunmayan teknolojik unsurların kullanmayı kolay öğrenip öğrenmediklerini araştırdığı görülmüştür. Araştırma sonucunda eğitim teknolojilerinin kapsamını bildikleri ve katılımcıların aşına olmadıkları teknolojileri kolaylıkla kullanarak faydalı sonuçlar elde ettikleri görülmüştür. Ng tarafından geliştirilmiş olan dijital okuryazarlık ölçeğini Türkçe'ye uyarlayan Üstündağ, Güneş ve Bahçivan (2017) ise fen bilgisi öğretmen adaylarının bu konudaki yeterliliklerini ölçtükleri çalışmalarında, katılımcıların dijital okuryazarlık konusunda nitelikli ve iyi durumda olduğunu belirlemişlerdir.

Pakistan'da yapılan başka bir çalışmada (Jan, 2017) ise ortaokul öğrencilerinin dijital okuryazarlık seviyeleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) kullanmaya yönelik tutumları arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Yapılan analizler sonucu dijital okuryazarlığın BİT' i kullanmaya yönelik tutum ile ilişkili olduğu ve öğrencilerin teknolojik araç (bilgisayar, akıllı telefon vb.) kullanımı ile ilgili aldıkları eğitimin BİT kullanmaya yönelik tutumlarını etkilediği görülmüştür. Duran ve Ertan Özen (2018) de ilkokul ve ortaokul Türkçe derslerinde ve öğretim programlarında dijital okuryazarlığın yer bulma durumunu inceledikleri çalışmada Jan (2017)'i destekleyecek şekilde derslerde dijital araçların kullanımının ve dijital dünyadan daha fazla bilgi alınmasının eğitim ve öğretim sürecinde daha etkili olacağı sonucuna varmışlardır. Ders içeriklerinde slayt, akıllı tahta, bilgisayar, internet içerikleri gibi dijital unsurların daha aktif bir şekilde kullanılmasının öğrencilerin eğitim ve öğretim hayatları ile dijital yetkinliklerinin gelişmesi açısından faydalı olacağı belirtilmiştir. Yontar (2019), sınıf eğitimi ve sosyal bilgiler eğitimi alan öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyini ölçtüğü araştırmada cinsiyet faktörüne göre dijital okuryazarlık düzeyinin farklılık gösterdiğini, erkek katılımcıların düzeyinin kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğunu vurgulamıştır. Bu durumun ise erkeklerin teknolojik gelişmelere daha fazla merak duymalarından kaynaklı olabileceğini savunmuştur.

Literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların daha çok öğretmen adaylarının dijital yeterliliklerinin ölçüldüğü (Kıyıcı, 2008; Diker Coşkun, Kızılkaya Cumaoglu ve Seçkin, 2013; Çetin, 2016; Üstündağ, Güneş ve Baçivan, 2017; Özerbaş ve Kuralbayeva, 2018; Boyacı, 2019; Yontar, 2019), ilkokul, ortaokul ve lise seviyelerindeki öğrencilerinin dijital okuryazarlık seviyesinin (Hatlevik, 2009; Gui ve Argentin, 2011, Acar, 2015; Öksüz, Güven Demir ve İci, 2016; Duran ve Ertan

Özen, 2018) ve dijital okuryazarlık ile bilgi iletişim teknolojilerini kullanmaya yönelik tutumların (Jan, 2017; Alakrash, Razak ve Krish, 2021) incelendiği görülmüştür. Bu araştırmada ise Muğla Meslek Yüksekokulu ön lisans öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin ölçülmesi çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Katılımcıların dijital yetkinlikleri ölçülerek bu konudaki yeterlilikleri ortaya konularak bu amaç doğrultusunda dijital okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet, yaş, dijital araç çeşitliliği ve bölüm olmak üzere bağımsız değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermeyeceğinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Böylelikle TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında gerçekleştirilen bu araştırma neticesinde uzaktan eğitim sürecinin de devam etme olasılığı göz önünde bulundurularak katılımcıların dijitalleşme kapsamındaki yeterliliklerinin ne düzeyde olduğu görülebilecek ve eğitim süreçlerinde bu yetkinliğin geliştirilebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmasına olanak tanınabilecektir. Çalışma neticesinde ulaşılmak istenen sonuçlara ait araştırma soruları ise aşağıdaki gibidir:

· Muğla Meslek Yüksekokulu ön lisans öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeyi nedir?

· Muğla Meslek Yüksekokulu ön lisans öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeyi cinsiyet, yaş, dijital araç çeşitliliği ve bölüm olmak üzere bağımsız değişkenlere göre farklılık gösterir mi?

2. Yöntem

2.1.Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2021-2022 eğitim öğretim yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi ön lisans programında eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemi belirlemek için ise olasılığa dayanmayan örneklem seçme tekniklerinden olan kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzdelerik dağılımları Tablo 1’ de verilmiştir.

Tablo 1
Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Frekans ve Yüzdelerik Dağılımları

Değişken	Düzye	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	1. Erkek	196	50,3
	2. Kadın	194	49,7

Yaş	1. 18-20	136	34,9
	2. 21-23	191	49,0
	3. 24-26	42	10,8
	4. 26 ve üzeri	21	5,4
Bölüm	1. Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri	63 35	16,2 9,0
	2. Seyahat, Turizm ve Eğlence Hizmetleri	24	6,2
	3. Elektronik ve Otomasyon (RTV)	77 37	19,7 9,5
	4. Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri	39 21	10,0 5,4
	5. Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık	21 28	5,4 7,2
	6. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	45	11,5
	7. Dış Ticaret		
	8. Yönetim ve Organizasyon		
	9. Bilgisayar Teknolojileri		
	10. Diğer		
	Toplam	390	% 100
Sahip Olunan Dijital Araç Çeşitliliği	1. Bilgisayar	232	59,5
	2. Tablet	109	27,9
	3. Akıllı Telefon	369	94,6
Sahip Olunan Dijital Araç Sayısı	1. Tek Dijital Araç	154	39,5
	2. İki Dijital Araç	152	39,0
	3. Üç Dijital Araç	84	21,5

Tablo 1’de yer alan katılımcılara ait demografik özellikler incelendiğinde araştırmanın örneklemini oluşturan 390 katılımcının %50,3’ünü (n: 196) erkekler oluştururken, %49,7’sinin (n: 194) ise kadın olduğu görülmektedir. Katılımcıların

yaş aralığına bakıldığında 21-23 yaş aralığındaki katılımcıların (%49) sayısal olarak çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bölümler incelendiğinde ise en çok katılımcının çocuk bakımı ve gençlik hizmetleri (%19,7) ile otel, lokanta ve ikram hizmetleri (%16, 2) bölümlerinden oluştuğu; kalan bölümlerin ise birbirlerine yakın oranlarda olduğu söylenebilmektedir. Bu durumun bahsi geçen iki bölümün daha fazla öğrenci kontenjanına sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca veri toplama aşamasında katılımcıların gönüllülüğü esas alınması nedeniyle diğer bölümlerde araştırmaya katılma oranının düşük olabileceği de göz önünde bulundurulabilir. Sahip olunan dijital araç çeşitliliği ve sayısına bakıldığında ise içinde bulunduğumuz teknoloji çağında bireylerin büyük çoğunluğunun akıllı telefona sahip olması beklenen bir sonuç olmakla beraber katılımcıların çoğunluğunun bilgisayara sahip olduğu da görülmektedir. Tek dijital araca sahip olan (n: 154) ile iki dijital araca sahip olan katılımcıların (n: 152) sayısı ise birbirine yakındır.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Analizi

Dijital okuryazarlık düzeyini ölçek için Ng (2012)' nin geliştirdiği ve Hamutoğlu vd. (2016)' nin Türkçe' ye uyarlamış olduğu "Dijital Okuryazarlık Ölçeği (DOÖ)" yazarlardan izin alınıp kullanılmış ve veriler toplanmıştır. Kullanılacak ölçek için ilgili kurumdan etik kurul onayı alınmıştır. Bahsedilen dijital okuryazarlık ölçeği, 17 maddeden oluşan 4 faktörlü bir ölçektir. Beşli likert tipi ile derecelendirme yapmaya olanak sağlayan ölçek (1) kesinlikle katılmıyorum ve (5) kesinlikle katılıyorum şeklinde oluşturulmuştur. Ölçek kendi içerisinde "tutum, teknik, sosyal ve bilişsel" olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliğini sağlamak için cronbach's alpha değerine bakılmış; 17 maddeden oluşan ölçeğin bütünü için cronbach alpha değeri .946 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Veri toplama süreci sonunda elde edilen 390 anketten 1'i eksik ve geçersiz bulunduğu için analize dahil edilmemiştir. Outlierslardan arındırılan 389 anket ise sınıflandırılarak sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences) programı yardımıyla analiz edilmiştir. SPSS programı sayesinde anketler ile toplanan veriler istatistiksel çözümler neticesinde tablo ve grafik haline dönüştürülmüş ve öğrencilerin dijital okuryazarlık seviyelerinin ile bağımsız değişkenlere (cinsiyet, yaş, dijital araç çeşitliliği ve bölüm) göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermeyeceği ise t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yardımıyla ortaya konulmuştur. Verilerin analizinde katılımcılara ait demografik özelliklerinin değerlendirilmesi frekans ve yüzde istatistiklerinden yararlanılarak yapılmıştır. Ulaşılan verilerde gruplar arası farklılık incelenirken ikili gruplarda t testi, ikiden fazla gruplarda ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmış; çoklu grup karşılaştırmalarında farkın kaynağını bulmak için ise Tukey testi kullanılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi $p=0,05$ olarak kabul edilmiştir. Çarpıklık-basıklık değerleri incelendiğinde ise verilerin normal dağılıma uygunluk gösterdiği

görülmüştür.

3. Bulgular

Ön lisans öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin ölçülmesi ve değişkenler arasındaki ilişkileri öğrenmek amacıyla yapılan bu araştırmadan elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur. Faktör analizi yapılırken KMO (Kaiser Meyer Olkin) istatistiğini temel alan varimax rotation metodu kullanılmıştır.

Tablo 2

Dijital Okuryazarlık Ölçeği Faktör Analizi

Faktörler	Sorular	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyansların Payı %	Cronbach's Alpha
Tutum	S.1	,765	32,039	,898
	S.2	,764		
	S.3	,780		
	S.4	,645		
	S.5	,561		
	S.6	,498		

Teknik	S.8	,553	27,507	,890
	S.9	,572		
	S.10	,586		
	S.11	,622		
	S.12	,616		
	S.13	,641		
	S.14	,560		
	S.15	,546		
	S.16	,517		
	S.17	,632		
Sosyal			-	-
Bilişsel			-	-
Açıklanan Varyansların Toplam Payı			59,546	
Kaiser Meyer Olkin (KMO) Değeri			,953	
Bartlett Küresellik Testi Ki kare			4039,801 (df: 136) (Sig.: ,000)	

Örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygunluğunun ortaya konulması için yapılan analiz sonucunda KMO değeri= 0,953 olarak hesaplanmış, Bartlett değerinin ise 0,05'ten küçük olduğu görülmüştür (Tablo 2). KMO değeri 0,60'tan büyük olduğu için çok iyi bir değer olarak kabul edilmekte (Kalaycı, 2010) ve KMO= 0,953>0,60 olduğu için örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu anlaşılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçekte 4 faktör olmasına rağmen bu çalışmada 2 faktör belirlenmiş ve ortaya çıkan faktörlerin toplam varyansın %59'unu (59,546) açıkladığı görülmüştür. İfadeler “tutum” ve “teknik” faktörlerinin altında toplanmıştır. Ortaya çıkan faktörler incelendiğinde ifadelerin yer aldığı faktör farklılaştığı için bu iki faktörün bu çalışmada farklı isimlendirilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir. “Tutum” boyutu altında yer alan ifadelerin “Öğrenme Amacına Yönelik Bilgi Teknolojileri Kullanımı” olarak; “teknik” boyut altında yer alan ifadelerin ise “Teknolojiye Yatkınlık ve Uyum” şeklinde isimlendirilmesi bu araştırma için ortaya çıkan faktörleri daha net ifade edecektir. 7 numaralı ifadenin faktör yükü düşük (,263) olduğu için analizden çıkarılmıştır. Ölçeğin bütünü için cronbach alpha değeri .946 olup tüm faktörlere yönelik güvenilirlik değerleri tablo 2' de verilmiştir.

Katılımcıların Dijital Okuryazarlık Düzeyi

Çalışma kapsamında katılımcıların dijital okuryazarlık durumlarını ortaya koymak amacıyla kullanılan ankete verdikleri cevaplarla ilgili olarak ortalama (\bar{x}) ve standart sapma (ss) değerleri hesaplanmış olup bu duruma ilişkin veriler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

Ön Lisans Öğrencilerinin Dijital Okuryazarlık Durumuyla İlgili Verilerin Dağılımı

Soru No.	Dijital Okuryazarlıkla ilgili Maddeler	(\bar{x})	ss
----------	--	---------------	----

S.1	Öğrenme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak hoşuma gider.	3,86	1,291
S.2		3,84	1,158
S.3	Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak daha iyi öğrenirim.	3,89	1,103
S.4	Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak öğrenmeyi daha ilgi çekici hale getirir.	3,76	1,164
S.5	Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak öğrenmek beni daha motive eder.	3,64	1,176
S.6	Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak öğrenmek öz-yönetimli ve bağımsız olmamı sağlar.	3,73	1,211
S.7	Öğrenme sürecinde mobil teknolojileri (Cep telefonları, PDAs, İpadler, akıllı telefonlar vb.) kullanım potansiyelim yüksektir.	3,85	1,145
S.8	Öğretmenlerim ders anlatırken bilgi ve iletişim teknolojilerini daha çok kullanmalıdır.	3,69	1,158
S.9	Karşılaştığım teknik problemleri nasıl çözeceğimi bilirim.	3,81	1,185
S.10	Yeni teknolojilerin kullanımını kolaylıkla öğrenebilirim.	3,89	1,159
S.11	Önemli olduğunu düşündüğüm yeni teknolojilere ayak uydurabilirim.	3,66	1,160
S.12	Birçok farklı teknoloji hakkında bilgim var.	3,65	1,193
S.13	Öğrenmede ve yeni şeyler oluşturmada (Sunumlar, dijital hikayeler, wikiler, bloglar vb.) bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak için gerekli olan teknik becerilere sahibim.	3,71	1,160
S.14	Bilgi ve iletişim teknolojileri becerilerim iyidir.	3,84	1,144

S.15	İnternette bilgi elde etmeye yönelik araştırma ve değerlendirme becerilerime güvenirim.	3,54	1,229
S.16	İnternette bilgi elde etmeye yönelik araştırma ve değerlendirme becerilerime güvenirim.	3,62	1,309
S.17	Öğrenme etkinliklerim için arkadaşlarımdan sıklıkla İnternet aracılığıyla (Skype, Face ve Bloglar vb.) yardım alırım.	3,78	1,255
	Bilgi ve iletişim teknolojileri proje çalışmalarında ve diğer öğrenme etkinliklerinde arkadaşlarımla daha iyi iş birliği içinde çalışmamı sağlar.	3,80	,940
	Tutum (Öğrenme Amacına Yönelik Bilgi Teknolojileri Kullanımı)	3,72	,904
	Teknik (Teknolojiye Yatkınlık ve Uyum)		

Tablo 3 incelendiğinde ön lisans öğrencilerinin dijital okuryazarlık durumlarının genel anlamda olumlu olduğu ve ankete verdikleri cevapların orta düzeyin üzerinde katılma seviyesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin en yüksek ortalamaya sahip oldukları ifadeler “Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak öğrenmeyi daha ilgi çekici hale getirir.” ($\bar{x}=3,8946$) ve “Önemli olduğunu düşündüğüm yeni teknolojilere ayak uydurabilirim.” ($\bar{x}=3,8920$) şeklindedir. Katılımcıların en düşük ortalamaya sahip oldukları ifade ise “İnternette bilgi elde etmeye yönelik araştırma ve değerlendirme becerilerime güvenirim.” ($\bar{x}=3,5450$) ifadesidir. Faktör analizi sonuçlarına göre oluşan iki faktörün (öğrenme amacına yönelik bilgi teknolojileri kullanımı - teknolojiye yatkınlık ve uyum) ortalamaları da katılım durumunun orta düzeyin üzerinde olduğunu göstermektedir.

Ön Lisans Öğrencilerinin Dijital Okuryazarlık Düzeyinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Dijital okuryazarlık düzeyinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için bağımsız örneklem t testinden yararlanılmıştır.

Tablo 4

Dijital Okuryazarlık Düzeyinin Cinsiyete Göre Analizi: T-Testi Sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t	p
Tutum	Erkek	196	3,89	,966	1,894	,586
	Kadın	193	3,71	,907		
Teknik	Erkek	196	3,83	,937	2,375	,441
	Kadın	193	3,61	,859		

Tablo 4’te görüldüğü üzere yapılan analiz sonucunda katılımcıların dijital okuryazarlık seviyesinin cinsiyete göre analizinde “teknik” ($p=0,441>0,05$) ve “tutum” ($p=0,586>0,05$) faktörlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ancak erkeklerde ($\bar{x}=3,8907$; $\bar{x}=3,8301$) kadınlara ($\bar{x}=3,7106$; $\bar{x}=3,6135$) oranla teknolojik yatkınlık ve uyum ile öğrenme amacına yönelik bilgi teknolojileri kullanımının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Katılımcıların dijital okuryazarlık düzeyinin yaşa göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Buna yönelik analiz sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur:

Tablo 5

Dijital Okuryazarlık Düzeyinin Yaşa Göre Analizi: Anova Testi Sonuçları

Faktörler	Yaş	n	\bar{x}	ss	F	p
Tutum	18-20	136	3,67	1,014	2,472	,061
	21-23					
	24-26	190	3,81	,965		
	26 ve üzeri	42	4,11	,636		
		21	3,91	,501		
Teknik	18-20	136	3,65	,930	,911	,436
	21-23					
	24-26	190	3,72	,961		
	26 ve üzeri	42	3,91	,561		
		21	3,80	,589		

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin tutum ($p=0,061>0,05$) ve teknik ($p=0,436>0,05$) boyutlarında yaş gruplarına göre

istatistiksel açıdan anlamlı bir farkın olmadığı ortaya çıkmıştır. 24-26 yaş grubunun ($\bar{x}=4,1122$; $\bar{x}=3,9119$) dijital okuryazarlık seviyesinin diğer yaş gruplarına oranla her iki boyutta da yüksek bir fark olmamakla birlikte daha iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Dijital okuryazarlık düzeyinin bilgisayara sahip olma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6

Dijital Okuryazarlık Düzeyinin Bilgisayara Sahip Olma Durumuna Göre Analizi: T-Testi Sonuçları

Faktörler	Bilgisayar	n	\bar{x}	ss	T	p
Tutum	Var	231	3,98	,794	4,808	,000
	Yok	158	3,53	1,067		
Teknik	Var	231	3,88	,766	4,399	,000
	Yok	158	3,48	1,03		

Veriler sonucunda katılımcıların 231'inin kişisel bir bilgisayara sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analize göre, dijital okuryazarlık düzeyinin bilgisayar sahibi olma durumuna göre her iki boyutta (tutum ve teknik) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği ($p=0.000<0.05$) tespit edilmiştir. Ayrıca bilgisayar sahibi olan katılımcıların ($\bar{x}=3,9858$; $\bar{x}=3,8857$) dijital okuryazarlık düzeylerinin bilgisayar sahibi olmayan katılımcılara ($\bar{x}=3,5316$; $\bar{x}=3,4842$) göre daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilmektedir.

Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin tablete sahip olmalarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği bağımsız gruplar t-testi ile analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7

Dijital Okuryazarlık Düzeyinin Tablet Sahibi Olma Durumuna Göre Analizi: T-Testi Sonuçları

Faktörler	Tablet	n	\bar{x}	ss	T	p
Tutum	Var	108	3,93	,781	1,727	,003
	Yok	281	3,75	,991		
Teknik	Var	108	3,83	,800	1,498	,069
	Yok	281	3,68	,939		

Tablo 7’de görüldüğü üzere “tutum” boyutunda dijital okuryazarlık düzeyinde tablet sahibi olma durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ($p=0,003<0,05$); “teknik” boyutunda ise anlamlı bir farklılık göstermediği ($p=0,069>0,05$) sonucuna varılmıştır.

Tablo 8

Dijital Okuryazarlık Düzeyinin Akıllı Telefona Sahibi Olma Durumuna Göre Analizi: T-Testi Sonuçları

Faktörler	Akıllı Telefon	n	\bar{x}	ss	T	P
Tutum	Var	368	3,82	,935	2,599	,644
	Yok	20	3,27	,919		

Teknik	Var	368	3,76	,897	3,590	,221
	Yok	20	3,02	,789		

Katılımcıların dijital okuryazarlık seviyelerinin akıllı telefona sahip olmalarına göre analizinde bağımsız t testi sonucuna göre tutum ($p=0,644>0,05$) ve teknik ($p=0,221>0,05$) faktörlerinde anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Tablo 8).

Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin sahip oldukları dijital araç sayısına (tek, iki ve üç dijital araç) göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği ise one-way (tek yönlü) Anova ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuç Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9

**Dijital Okuryazarlık Düzeyinin Sahip Olunan Araç Sayısına Göre Analizi:
Anova Testi Sonuçları**

Faktörler	Dijital Araç Sayısı	n	\bar{x}	ss	F	p
Tutum	Tek Dijital Araç	154	3,51	1,091	13,664	,000
	İki Dijital Araç	152	3,94	,791		
	Üç Dijital Araç	83	4,08	,728		
Teknik	Tek Dijital Araç	154	3,47	1,047	11,692	,000
	İki Dijital Araç	152	3,82	,771		
	Üç Dijital Araç	83	4,00	,713		

Tablo 9’da sunulan bilgiler incelendiğinde sahip olunan dijital araç sayısına göre “tutum” ($p=0,000<0,05$) ve “teknik” ($p=0,000<0,05$) boyutlarında dijital okuryazarlık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu durumda, öğrencilerin sahip olduğu dijital araç sayısının yükselmesinin dijital okuryazarlık seviyelerini olumlu etkilediği yorumu yapılabilecektir. Dijital araç sayısının önemli olup olmadığını ve hangileri arasında ilişki olduğunu görmek amacıyla yapılan post-hoc Tukey sonuçları da bu yorumu desteklemektedir. Bu farklılığın hangileri arasında olduğu incelendiğinde anlamlı farklılık bulunmuş ve üç cihaza sahip olan katılımcıların dijital okuryazarlık seviyelerinin her iki boyutta da diğer katılımlardan daha iyi derecede olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak katılımcıların eğitim aldıkları bölüme göre dijital okuryazarlık düzeyleri incelenmiş ve ulaşılan sonuçlara tablo 10’da yer verilmiştir.

Tablo 10

Dijital Okuryazarlık Düzeyinin Bölümlere Göre Analizi: Anova Testi Sonuçları

Faktörler	Dijital Araç Sayısı	n	\bar{x}	ss	F	p
-----------	---------------------	---	-----------	----	---	---

Tutum	Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri	63	3,97	,749	3,138	,001	
	Seyahat, Turizm ve Eğlence Hizmetleri	35	3,78	,882			
	Elektronik ve Otomasyon (RTV)						
	Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri	24	3,50	1,233			
	Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık	76	3,53	,912			
	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	37	3,58	,987			
	Dış Ticaret Yönetim ve Organizasyon	39	3,94	,855			
	Bilgisayar Teknolojileri	21	3,72	1,037			
	Diğer		21	4,10			,866
			28	4,38			,482
		45	3,76	1,116			

Teknik	Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri	63	3,82	,728	2,77 2	,004
	Seyahat, Turizm ve Eğlence Hizmetleri	35	3,84	,712		
	Elektronik ve Otomasyon (RTV)					
	Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri	24	3,46	1,304		
	Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık	76	3,48	,843		
	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	37	3,44	,878		
	Dış Ticaret Yönetim ve Organizasyon	39	3,81	,918		
	Bilgisayar Teknolojileri	21	3,79	,980		
	Diğer	21	4,06	,717		
		28	4,20	,607		
	45	3,67	1,128			

Tablo 10’da yer alan sonuçlarda görüldüğü üzere öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyleri, eğitim aldıkları bölümlere göre ölçeğin her iki boyutunda da anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu farklılığın ölçeğin alt boyutlarından olan “tutum” düzeyinde ($p=0,004<0,05$) hangi bölümler arasında bulmak amacıyla yapılan post-hoc Tukey testi sonuçlarına göre; “bilgisayar teknolojileri” bölümü öğrencilerinin “elektrik ve otomasyon, çocuk bakımı ve gençlik hizmetleri ile sosyal hizmetler ve danışmanlık” bölümlerindeki öğrencilere göre dijital okuryazarlık düzeylerinin daha iyi olduğu görülmüştür. Bir diğer alt boyut olan “teknik” düzeyinde yapılan Tukey sonuçlarına göre ise “bilgisayar teknolojileri” bölümü öğrencilerinin dijital okuryazarlık seviyelerinin “çocuk bakımı ve gençlik hizmetleri ile sosyal hizmetler ve danışmanlık” bölümlerindeki öğrencilerden daha iyi durumda olduğu söylenebilmektedir. Bu sonucun nedeni olarak “bilgisayar teknolojileri” bölümü öğrencilerinin almış oldukları dersler nedeniyle dijital araç kullanımına daha hâkim olmalarından kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tartışma ve Sonuç

Ön lisans öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeylerini saptama amacıyla yapılan bu araştırmada, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Muğla Meslek Yüksekokulu öğrencilerine 4 boyuttan oluşan bir ölçekten yararlanılarak anket uygulanmıştır. Toplamda 390 katılımcıya ulaşılmış ancak 1 kişinin anketi geçersiz sayılarak araştırmaya 389 katılımcının verileri ile devam edilmiştir. Elde edilen verilerin analizi ile ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir.

· Araştırmanın gerçekleştirilmesinde kullanılan ölçekte 4 faktör söz konusu iken bu çalışmada faktör analizi sonrasında 2 faktör (tutum-teknik) altında toplanmıştır. “Tutum” faktörü “Öğrenme Amacına Yönelik Bilgi Teknolojileri Kullanımı” olarak; “teknik” faktörü ise “Teknolojiye Yatkinlik ve Uyum” şeklinde isimlendirilmiştir.

· Araştırma sonuçlarına göre ön lisans öğrencilerinin dijital okuryazarlık durumlarının genel anlamda olumlu olduğu tespit edilmiştir. Minimum 1 ve maksimum 5 puan aralığında katılım sağlanan ölçekte (Üstündağ vd., 2017) ankete verilen cevapların orta düzeyin (3) üzerinde katılma seviyesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Analizler sonucunda her bir ifadenin ortalama dağılımı göz önüne alındığında katılım düzeylerinin 5’li ölçekte 3 ve 4 aralığında olması nedeniyle dijital okuryazarlık seviyelerinin ortanın üzerinde olduğu söylenebilmektedir.

· Dijital okuryazarlık düzeyinin cinsiyete göre yapılan t testi sonucunda tutum (öğrenme amacına yönelik bilgi teknolojileri kullanımı) ve teknik (teknolojiye yatkinlik ve uyum) faktörlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır. Buna rağmen erkeklerin teknolojik yatkinlik ve uyumunun kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Önceki araştırmalarda (Kıyıcı, 2008; Özerbaş ve Kuralbayeva, 2018; Gürtekin, 2019) ulaşılan sonuçları desteklediği görülmüş ve bu durumun genelde erkeklerin kadınlara göre teknolojik araçlara daha fazla meraklı olmasından kaynaklandığı yorumu yapılmıştır.

· Yaş değişkenine göre katılımcıların dijital okuryazarlık düzeylerinde her iki boyut açısından anlamlı bir farklılık görülmediği saptanmıştır. 24-26 yaş grubunun dijital okuryazarlık seviyesinin diğer yaş gruplarına göre az bir farkla daha iyi durumda olduğu görülmüştür. Bunun sebebinin ise 24-26 yaş grubunda yer alan öğrencilerin, yaş aralığı 18-20 olan öğrencilere oranla bilgi iletişim teknolojileri konusunda daha deneyimli olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

· Katılımcıların sahip oldukları dijital araçlara göre yapılan analizlerde ise durum farklılık göstermektedir. Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyinin bilgisayar sahibi olma durumuna göre her iki boyutta (tutum ve teknik) da istatistiksel olarak

anlamli bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bilgisayar sahibi olan öğrencilerin bilgisayar sahibi olmayanlara göre dijital okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Tablet sahibi olma durumuna ilişkin analizde ise tutum boyutunda anlamli bir farklılık gösterirken, teknik boyutta anlamli bir farklılık bulunamamıştır. Sonucu dijital araç olan akıllı telefona sahip olma durumlarına göre analizinde bağımsız t testi sonucuna göre dijital okuryazarlık düzeylerinin tutum ve teknik faktörlerinde anlamli bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bunun sebebinin ise akıllı telefonları dijital içerikleri anlama, sentezleme ve yorumlama gibi süreçler için kullanmak yerine günlük hayatta iletişimin bir parçası olarak görmelerinden veya yetkinliklerini geliştirerek yeni bilgi üretme amacıyla kullanmadıklarından kaynaklandığı söylenebilir.

· Sahip olunan dijital araç çeşitliliğinin fazla olması öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyleri üzerinde etkili bir değişkendir. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda tutum (öğrenme amacına yönelik bilgi teknolojileri kullanımı) ve teknik (teknolojiye yatkınlık ve uyum) faktörlerinin sahip olunan dijital araç sayısına göre anlamli bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durumda öğrencilerin dijital araç çeşitliliği ne kadar yüksekse dijital okuryazarlık düzeylerinin o kadar yükseleceği yorumunu yapmak doğru olacaktır. Ayrıca üç dijital araca sahip olan katılımcıların diğer katılımcılara (tek ve iki dijital araca sahip olanlar) göre dijital yetkinliklerinin daha iyi düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır.

· Son olarak katılımcıların bölümlerine göre dijital okuryazarlık düzeylerinin analizinde ise anlamli farklılığın olduğu yani eğitim alınan bölümün dijital yetkinlik seviyesini etkilediği görülmektedir. Tutum (öğrenme amacına yönelik bilgi teknolojileri kullanımı) ve teknik (teknolojiye yatkınlık ve uyum) boyutlarında “bilgisayar teknolojileri” bölümü öğrencilerinin dijital okuryazarlık seviyelerinin daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir. Bu sonucun bilgisayar teknolojileri bölümünde eğitim gören öğrencilerin bölüm ile ilgili derslerinin hem teorik hem de pratik anlamda dijital araçların kullanımına daha yatkın olmasından kaynaklanacağı, bu durumun da öğrencilerin dijital yetkinliklerinin yükselmesine etki ettiği düşünülmektedir.

Araştırmanın kısıtlarından biri çalışmanın sadece üniversite düzeyinde öğrencileri kapsamı ve eğitim seviyesinin tek bir grupta toplanmasıdır. Bir diğer kısıt ise yalnızca Muğla Meslek Yüksekokulu’nu baz almış olması sebebiyle genelleme yapılamamasıdır.

Öneriler

Araştırmanın kısıtından yola çıkılarak sonraki çalışmalarda daha geniş kapsamda bir örneklem tercih edilebilir veya farklı üniversitelerde de uygulanabilir.

Ayrıca dijital okuryazarlık sadece üniversite düzeyinde sınırlı kalmayıp farklı yaş ve eğitim gruplarına uygulanarak genel bir araştırma da gerçekleştirilebilir.

Uygulama noktasına değinilecek olursa araştırmanın yapıldığı bölgelerde veya okullarda dijital okuryazarlık düzeyinin eksik olması durumunda konu ile ilgili dersler veya kurslar düzenlenmesi bireylerin teknoloji çağına uyum sağlayabilmesi açısından yararlı olabilecektir.

*Araştırma TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı'na bağlı bir proje olup ilgili kurum tarafından desteklenmektedir.

Kaynakça

- Acar, Ç. (2015). Anne Babaların İlkokul Ortaokul ve Lise Öğrencisi Çocukları ile Kendilerinin Dijital Okuryazarlıklarına İlişkin Görüşleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akkoyunlu, B., Yılmaz Soylu, M. ve Çağlar, M. (2010). Üniversite öğrencileri için “sayısal yetkinlik ölçeği” geliştirme çalışması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) 39: 10-19.
- Alakrash, H., Razak, N.A. ve Krish, P. (2021). Social network sites in learning english; an investigation on attitudes, digital literacy and usage. *Linguistica Antverpiensia*, 1: 26-43.
- Boyacı, Z. (2019). Öğretmen Adaylarının Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri ile Dijital Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki (Düzce Üniversitesi Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Çetin, O. (2016). Pedagojik formasyon programı ile lisans eğitimi fen bilimleri öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2): 658-685.
- Diker Coşkun, Y., Kızılkaya Cumaoglu, G., ve Seçkin, H. (2013). Bilgisayar öğretmen adayların bilişim alanıyla ilgili okuryazarlık kavramlarına ilişkin görüşleri. *International Journal Of Human Sciences*, 10(1): 1259-1272.
- Duran, E. ve Ertan Özen, N. (2018). Türkçe derslerinde dijital okuryazarlık. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 3(2): 31-46.
- Gui, M., ve Argentin, G. (2011). Digital skills of internet natives: different forms of digital literacy in a random sample of northern Italian high school students. *New Media ve Society*, 13(6): 963-980.

- Gürtekin, A. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Tutumları ile Sosyalleşme Taktikleri ve Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Hamutoğlu, N., Canan Güngören, Ö., Kaya Uyanık, G., ve Gür Erdoğan, D. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeği: Türkçe' ye uyarlama çalışması. Ege Eğitim Dergisi, 18(1): 408-429.
- Hatlevik, O. (2009). How to identify and understand dijital literacy among 9th grade Norwegian students. Nordic Journal of Dijital Literacy, 4: 159-174.
- Jan, S. (2017). Investigating the relationship between students' digital literacy and their attitude towards using ICT. International Journal Of Educational Technology, 5(2): 26-34.
- Kalaycı, Ş. (2010), "Faktör Analizi", Şeref Kalaycı (Edit.) (2010), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, (5. Baskı), Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara.
- Kınay, H. (2012). Yükseköğretim Turizm Eğitiminde Farklı Öğretim Teknikleri ve Öğrenme Ortamlarının Öğrencilerin Paket Programları Kullanım Başarısı Üzerinde Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- KıYICI, M. (2008). Öğretmen Adaylarının Sayısal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Leu, D.J., Kinzer C.K., Coiro, J., Castek, J. ve Henry L.A. (2017). New literacies: A Dual-level theory of the changing nature of literacy, instruction, and assessment. Journal of Education, 197 (2): 1-18.
- Martin, A. (2006). A European framework for dijital literacy. Nordic Journal of Dijital Literacy, 2: 151-161.
- Ng, W. (2012). Can we teach digital natives dijital literacy? Computer ve Education, 59: 1065-1078.
- Öksüz, Y., Güven Demir, E., ve İci, A. (2016). Öğretmenlerin dijital okuryazarlık kavramına ilişkin metaforlarının incelenmesi. International Journal of Social Science, 50(2): 387-396.
- Özerbaş, M. A., ve Kuralbayeva, A. (2018). Türkiye ve Kazakistan öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(1), 16-25.

- Üstündağ, M. T., Güneş, E., ve Bahçivan, E. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması ve fen bilgisi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık durumları. *Journal of Education and Future*, 12: 19-29.
- Yamaç, A. (2018). Yeni okuryazarlığa genel bir bakış: karar alıcılar, araştırmacılar ve öğretmenler için bazı öneriler. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(3): 38.
- Yontar, A. (2019). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4): 815-824.

Rekreasyonel Aktivitelere Katılımın Akademisyenlerin Yaşam Doyumuna Etkisinin İncelenmesi¹

Cengiz KAYA,² Süleyman M. YILDIZ,³ Sümmani EKİCİ⁴

Öz

Araştırma Makalesi

Rekreasyonel aktiviteler insanların serbest zamanlarını doldurma biçimidir. Serbest zaman dilimi içerisinde bireyler bu tür aktivitelere aktif veya pasif katılım ile fiziksel, sosyal ve duygusal durumlarını iyileştirerek yaşam kalitelerini artırabilirler. Bu çalışmanın amacı rekreasyonel aktivitelere katılımın akademisyenlerin yaşam doyumuna etkisinin incelenmesidir. Bu çerçevede iki araştırma sorusuna cevap aranmıştır: (1) Rekreasyonel aktivitelere aktif katılımın akademisyenlerin yaşam doyumuna etkisi var mıdır? (2) Rekreasyonel aktivitelere pasif katılımın akademisyenlerin yaşam doyumuna etkisi var mıdır?. Kolayda örnekleme yöntemi ile gerçekleşen bu çalışmaya Türkiye'nin batısında bulunan bir üniversitenin dört fakültesinde görev yapan 102 akademisyen gönüllü olarak katılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen, Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan yaşam doyum ölçeği kullanılmıştır. Verilere, tanımlayıcı istatistik, geçerlik ve güvenilirlik analizi, korelasyon ve hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Hiyerarşik regresyon analizine göre, rekreasyonel aktivitelere pasif katılımın yaşam doyumuna anlamlı bir etkisi yok iken, aktif katılım yaşam doyumunu anlamlı ve pozitif olarak etkilemiştir ($\beta=0,254$; $p<0,01$). Çalışmanın sonuca göre, rekreasyon aktivitelerine aktif katılım göstermenin akademisyenlerin yaşam doyumunu yükselteceği söylenebilir. Bu sonuca göre, özde akademisyenlerin genelde ise bireylerin yaşam doyumlarını artırmaları için rekreasyonel aktivitelere aktif katılım sağlamaları önerisi verilebilir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, aktivite, aktif katılım, pasif katılım, akademisyen

Investigation of the Effect of Participation in Recreational Activities on Life Satisfaction of Academic Staff

Abstract

Research Paper

Recreation activities are one of the ways people fill their free time apart from compulsory work. Individuals can increase their quality of life by improving their physical, social, and emotional states through active or passive participation in recreational activities in their free time. Therefore,

¹ Bu çalışma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tıp ve Sağlık Bilimleri Etik Kurulu tarafından 17.08.2022 tarihli 103 sayılı kararlar etik olarak uygun görülmüştür. Ayrıca, 6. Uluslararası Akademik Spor Araştırmaları Kongresinde (7-9 Ekim 2022, Aydın, Türkiye) sözel bildiri olarak sunulmuştur.

² Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Muğla, Türkiye, cnqiz.ky@gmail.com ORCID: 0000-0003-2444-2615

³ Öğretim Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Muğla, Türkiye ORCID: 0000-0001-7622-9870

⁴ Öğretim Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Muğla, Türkiye ORCID: 0000-0002-9173-8021

the purpose of this study is to examine the effect of participation in recreational activities on the life satisfaction of academicians. In this context, two research questions were sought in this study: (1) Does active participation in recreational activities have an effect on the life satisfaction of academic staff? (2) Does passive participation in recreational activities have an effect on the life satisfaction of academic staff? In this study, convenience sampling method was preferred. 102 academic staff from four faculties of a university located in the west of Turkey voluntarily participated in the study. The life satisfaction scale, which was developed by Diener, Emmons, Larsen, and Griffin (1985) and adapted into Turkish by Dağlı and Baysal (2016), was used as a data collection tool in the study. Descriptive statistics, validity and reliability analysis, correlation and hierarchical regression analysis were applied to the collected data. Hierarchical regression analysis showed that passive participation in recreational activities did not have a significant effect on life satisfaction, while active participation significantly and positively affected life satisfaction ($\beta=0.254$; $p<0.01$). The result of this study revealed that active participation in recreational activities would increase the life satisfaction of academicians. According to this result, it can be suggested that academicians in particular and individuals, in general, should participate in recreational activities in order to increase their life satisfaction, and also prefer active participation from these activities.

Keywords: Recreation, activity, active participation, passive participation, academician

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 19.10.2022

Kabul tarihi / Accepted 06.11.2022

Giriş

Rekreasyon, bir bireyin boş zamanlarında veya çalışma saatleri dışında gerçekleştirdiği faaliyetlerle ilgili bir olgudur. Bu nedenle, genellikle boş zaman etkinliği olarak adlandırılmaktadır (Gulam, 2016). Genel olarak rekreasyon, kişinin bireysel ya da grup olarak, özgür zamanlarında bazı fiziki, toplumsal ve duygusal davranışları kazanmak için gönüllü katıldığı herhangi bir etkinlik olarak gelişen deneyimlerdir. Rekreasyon, bireyde doyuma ve iyi olmaya yönelik gelişen bir duygudur (Kılbaş, 2010).

Yaşam doyumunu hem yaşamın belirli alanlarından hem de genel olarak tüm yaşamdan alınan doyum olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle, bireyin kendi hayatını ne kadar sevdiğidir ve bu kavram hayata dair olumlu duyguları ifade eder (Er, Koç, Demirel ve Çuhadar, 2019). Yaşam doyumunu, genel olarak bireyin kendi belirlediği kriterlere uygun bir biçimde yaşamını olumlu değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır (Diener, Emmons, Larsen ve Griffin, 1985).

Modern toplumlarda boş zamanı değerlendirme, kişinin yaşam kalitesini geliştiren en önemli faktörlerden birisi olmakla birlikte, kişinin kendisini keşfince,

yenilemesine ve ortaya koyabilmesine katkı sağladığı bilinmektedir (Önal, 2018). Boş zamanını kaliteli bir şekilde değerlendiren kişilerin, bedensel ve ruhsal sağlıklarına yarar sağlayarak, rutin yaşamlarına mutlu, enerjik ve zinde bir şekilde olumlu etkiler sağlamaktadır. Bu durum, kişilerin iş verimini ve akademik veriminin gelişimine neden olmaktadır (Karaküçük, 2016).

Günümüzde insanlar yoğun iş temposuna ayak uydurmakta güçlük çeken çalışanlar monoton ve sosyal yaşamdan uzak bir hayat sürmektedirler. Yapılan çalışmalar, bu şekilde yaşayan insanlarda psikolojik, fizyolojik ve sosyal problemlerin ortaya çıktığını göstermektedir (Gültekin, Kaya ve Müderrisoğlu, 2013). Bu durum, insanların ruh sağlığını iyileştirme, dinlenme ve kaliteli bir yaşam için giderek önemi artan boş zaman etkinlerine katılmaktadırlar (Tükel ve Temel, 2020).

Literatür akademik personelin ihtiyaçlarının karşılanmasının ve motivasyonlarının artırılmasının önemine vurgu yapmaktadır (Yıldız, 2016). Bu bağlamda bu çalışma akademik personeli etkileyen rekreatif aktivitelere odaklanmıştır. Çalışmanın amacı akademik personelin ne tür rekreatif aktivitelere katıldıklarının belirlenmesi ve bu aktivitelerin yaşam doyumuna nasıl bir etki yaptığının ortaya çıkarılmasıdır. Bu çerçevede bu çalışma aşağıdaki sorulara cevap aramıştır:

(1) Rekreasyonel aktivitelere aktif katılımın akademik personelin yaşam doyumuna etkisi var mıdır?

(2) Rekreasyonel aktivitelere pasif katılımın akademik personelin yaşam doyumuna etkisi var mıdır?

Bu sorulara yanıt bulma sonrasında, bu çalışmanın sonunda daha çok masa başı çalışan akademik personelin yaşam doyumunu arttırmaya yönelik birtakım önerilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Araştırma Modeli ve Örneklem

Kolayda örnekleme yöntemi ile gerçekleşen bu çalışmaya Türkiye'nin batısında bulunan bir üniversitenin dört fakültesinde görev yapan 102 akademisyen gönüllü olarak katılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen, Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan yaşam doyumu ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek tek boyutlu olup 5 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 5'li Likert aralıkları (1=Hiç katılmıyorum, 2=Çok az katılıyorum, 3=Orta düzeyde katılıyorum, 4=Büyük oranda katılıyorum, 5=Tamamen katılıyorum) ile ölçülmüştür.

2.3. İstatistiksel Analiz

Verilere, tanımlayıcı istatistik, geçerlik ve güvenirlik analizi, korelasyon ve hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Demografik Özellikler

Katılımcıların çoğunluğunu erkekler (%64,7), evliler (%65,7), 31-40 yaş aralığı (%41,2), doktora derecesine sahip olanlar (%59,8) oluşturmaktadır. Yine katılımcıların çoğunluğu 10001-12000 TL (%47,1) gelire sahiptir ve %82,2'sinin idari görevi bulunmamaktadır (Tablo 1).

Tablo 1 – Demografik özellikler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Kadın	36	35,3
	Erkek	66	64,7
Medeni durum	Evli	67	65,7
	Bekar	35	34,3

Yaş	30 ve altı	20	19,6
	31-40	42	41,2
	41-50	23	22,5
	51-60	17	16,7
Eğitim	Lisans	14	13,7
	Yüksek lisans	27	26,5
	Doktora	61	59,8
Gelir (TL)	10000 ve altı	16	15,7
	10001-12000	48	47,1
	12001-14000	20	19,6
	14001-16000	9	8,8
	16001 ve üzeri	9	8,8
İdari görev	Yok	83	81,4
	Var	19	18,2

Tablo 2 katılımcıların rekreasyonel aktivitelere katılım durumlarını göstermektedir. Aktif olarak katılım en fazla yürüyüş aktivitesi (%51,9), sonrasında koşu aktivitesidir. En az katılım ise doğa sporlarına yöneliktir (%1,9). Aktivite sıklığı olarak ise en fazla haftada 2 defa aktivite değişkenidir (%29,4). Pasif olarak katılım en fazla “TV’de spor programı seyretme” değişkenidir (%29,4). Sonrasında “gazete, dergi, kitap okuma” değişkeni gelmektedir (%23,5). Aktivite sıklığı olarak ise en fazla haftada 1 defa aktivite değişkenidir (%31,4).

Tablo 2 – Rekreasyonel aktivitelere katılım

Değişkenler		f	%
Aktivite türü (aktif katılım)	Yürüyüş	53	51,9
	Koşu	12	11,7
	Bisiklet	6	5,9
	Trekking	3	3,0
	Takım sporları	6	5,9
	Bireysel sporlar	11	10,8
	Doğa sporları	2	1,9
	Diğer	9	8,8
Aktivite sıklığı (aktif katılım)	Haftada 1	8	7,8
	Haftada 2	30	29,4

	Haftada 3	26	25,5
	Haftada 4	22	21,6
	Haftada 5	9	8,8
	Haftada 6	3	3,0
	Haftada 7	4	3,9
Aktivite türü (pasif katılım)	TV’de spor programı seyretme	30	29,4
	Satranç, dama vb. oynama	2	2,0
	Sinema, tiyatro izleme	14	13,7
	Geziler	21	20,6
	Dijital spor oyunları oynama	5	4,9
	Gazete, dergi, kitap okuma	24	23,5
	Balık tutma	4	3,9
	Müzik dinleme	1	1,0
	Diğer	1	1,0
Aktivite sıklığı (pasif katılım)	Haftada 1	32	31,4
	Haftada 2	22	21,5

Haftada 3	18	17,6
Haftada 4	11	10,8
Haftada 5	5	4,9
Haftada 6	7	6,9
Haftada 7	7	6,9

3.2. Geçerlik ve Güvenirlik Analizi

Açımlayıcı faktör analizi sonucuna göre ölçek tek boyutludur ve faktör yükleri 0,810 ile 0,904 arasında değişmektedir. Faktör yükleri oldukça yüksek olan ölçeğin Cronbach Alpha (iç tutarlılık) katsayısı ise 0,923'dir (Tablo 3). Tüm bu değerler ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu ve aynı zamanda orijinal ölçeğin değerleriyle de tutarlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3 – Yaşam doyumu ölçeğinin faktör analizi sonuçları

Maddeler	M	SD	Yaşam Doyumu
1. İdeallerime yakın bir yaşantım vardır.	3,16	1,08	,897
2. Yaşam koşullarım mükemmeldir.	2,96	1,01	,887
3. Yaşamımdan memnunum.	3,33	1,05	,904

4. Şimdiye kadar yaşamdan istediğim önemli şeylere sahip oldum.	3,44	1,02	,878
<hr/>			
5. Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.	2,85	1,12	,810
<hr/>			
Açıklanan Varyansın Yüzdesi			76,763
<hr/>			
İç Tutarlılık Katsayısı			,923
<hr/>			

3.3. Korelasyon Analizi

Korelasyon analizine göre, yaşam doyumunun eğitim düzeyi ($r=0,347$; $p<0,01$), gelir düzeyi ($r=0,396$; $p<0,01$), idari görev ($r=0,270$; $p<0,01$) ve aktif katılım ($r=0,294$; $p<0,01$) değişkenleri ile anlamlı ve pozitif yönde ilişkisi bulunmaktadır (Tablo 4). Buna göre, katılımcıların eğitim düzeyi ve gelir düzeyi arttıkça, idari görevi oldukça, rekreasyonel aktivitelere aktif katılım sergiledikçe yaşam doyum algılarının yükseldiği söylenebilir.

Tablo 4 – Değişkenlerin korelasyon analizi sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1. Yaş	1					
2. Eğitim düzeyi	,042	1				
3. Gelir düzeyi	,556**	,355**	1			
4. İdari görev	,059	,162	,130	1		
5. Rekreatif aktivitelere aktif katılım	-,035	,113	,096	-,066	1	
6. Rekreatif aktivitelere pasif katılım	-,100	,120	,033	-,198*	,419**	1
7. Yaşam doyumu	,099	,347**	,396**	,270**	,294**	-,004

*p<0,05, **p<0,01

3.4. Hiyerarşik Regresyon Analizi

Hiyerarşik regresyon analizine göre, rekreatif aktivitelere aktif katılım yaşam doyumunu anlamlı ve pozitif olarak etkilemektedir ($\beta=0,254$; $p<0,01$). Bu sonuca göre, rekreatif aktivitelere aktif katılım göstermenin yaşam doyumunu yükselteceği söylenebilir. Demografik değişkenlerden, korelasyon analizinde anlamlı olan eğitim düzeyi değişkeninin anlamlılığı hiyerarşik regresyon analizinde ortadan kalkmıştır. Diğer taraftan, gelir düzeyi ve idari görev değişkenlerinin hiyerarşik regresyon analizinin 1. adımındaki anlamlılığı 2. adımda da devam etmiştir. Yani, rekreatif aktivitelere aktif katılım olmasa bile, gelir düzeyi yüksek olanlar ile

idari görevi bulunanların yaşam doyumu algılarının yüksek olduğu söylenebilir (Tablo 5).

Diğer taraftan, hiyerarşik regresyon analizine göre, rekreasyonel aktivitelere pasif katılımın yaşam doyumuna anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır ($\beta=-0,013$; $p>0,05$).

Tablo 5 – Rekreasyonel aktivitelere aktif katılımın yaşam doyumuna etkisini belirlemeye yönelik hiyerarşik regresyon analizi sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Adım 1			Adım 2		
	Beta	t	P	Beta	t	p
1. Yaş	-,129	-1,192	,236	-,101	-,966	,337
2. Eğitim düzeyi	,187	1,932	,056	,166	1,778	,079
3. Gelir düzeyi	,375**	3,237	,002	,340**	3,028	,003
4. İdari görev	,199*	2,222	,029	,222*	2,566	,012
5. Rekreasyonel aktivitelere aktif katılım	-	-	-	,254**	2,947	,004
<i>F</i>	8,193			8,816		
<i>R</i> ²	,254			,317		
Düzeltilmiş <i>R</i> ²	,223			,281		

Not: Standardize edilmiş beta değerleri kullanılmıştır, * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Tablo 6 – Rekreatyoneel aktivitelere pasif katılımın yaşam doyumuna etkisini belirlemeye yönelik hiyerarşik regresyon analizi sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Adım 1			Adım 2		
	Beta	t	p	Beta	t	p
1. Yaş	-,129	-1,192	,236	-,131	-1,195	,235
2. Eğitim düzeyi	,187	1,932	,056	,189	1,926	,057
3. Gelir düzeyi	,375	3,237	,002	,376	3,222	,002
4. İdari görev	,199	2,222	,029	,196	2,123	,036
5. Rekreatyoneel aktivitelere pasif katılım	-	-	-	-,013	-,145	,885
<i>F</i>		8,193			6,492	
<i>R</i> ²		,254			,255	
Düzeltilmiş <i>R</i> ²		,223			,215	

Not: Standardize edilmiş beta değerleri kullanılmıştır, * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

3. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın amacı akademik personelin ne tür rekreatif aktivitelere katıldıklarının belirlenmesi ve bu aktivitelerin yaşam doyumuna nasıl bir etki yaptığının belirlenmesidir. Çalışmanın bulgularına göre, akademik personelin aktif olarak katılım sağladığı aktivite en fazla yürüyüş aktivitesidir, sonrasında koşu aktivitesidir, iken en az katılım ise doğa aktivitelerine yöneliktir. Pasif olarak katılım en fazla TV’de spor programı seyretme, sonrasında “gazete, dergi, kitap okuma” olarak tespit edilmiştir. Diğer taraftan, rekreasyonel aktivitelere aktif katılımın yaşam doyumuna anlamlı ve pozitif etkisi olduğu görülmüş, pasif katılımın ise yaşam doyumuna herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Literatür incelendiğinde, çalışmamızın amacına benzer araştırmaların olduğu görülmektedir. Öğretmenler üzerine yapılan araştırmada, boş zamanlarında fiziksel aktivite, açık alan faaliyetleri, hobi faaliyetleri, grup faaliyetleri, kültürel ve sosyal aktivitelere katılımın yaşam doyumunu ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Sevin, Koyuncu ve Baldıran, 2020). Sağlık çalışanları üzerine yapılan bir araştırmada katılımcıların boş zaman düzeyleri arttıkça yaşam kaliteleri ve yaşam doyumlarının arttığı görülmüştür (Tokay Argan ve Mersin, 2020). Elçi, Doğan ve Gürbüz (2019) yaptıkları araştırmalarında, çeşitli rekreasyonel aktivitelere katılan bireylerin algılarına göre, sağlık çıktıları ile yaşam doyumunu arasında pozitif ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir. Diğer bir araştırmada ise sportif rekreasyonel aktivitelere katılımın sağlıklı ve yaşam kalitesi yüksek bireyler yetişmesinde önemli rolü olduğu vurgulanmıştır (Gürsel, Güzel ve Yıldız, 2019). Bu sonuçlardan hareketle rekreatif etkinliklerin bireylerin yaşam doyumları üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.

Rekreasyonel aktiviteler yapısı gereği aktif ve pasif katılım gerektiren aktiviteleri içermektedir (Çevik, 2018). Teknolojik gelişmeler ile insanların gün içerisinde daha az hareket etmeleri aktif katılım gerektiren rekreasyonel aktivitelerin önemini artırmıştır. Bu doğrultuda, An ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan araştırmada, katılımcıların yüksek fiziksel aktivite düzeyleri ile yaşam doyumları ve mutluluk düzeyleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Gürsel, Özbey ve Güzel (2016), öğretim elemanları üzerine yaptıkları araştırmalarında sağlıklı yaşam biçimi bağlamında fiziksel aktivite davranışının yaşam kalitesi ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Rekreatif amaçlı yol koşusuna katılan bireylere yönelik Şallı (2020) tarafından yapılan araştırmada, yol koşusuna katılım motivasyonları öz saygı,

tanınırlık ve kişisel başarı kazanımlarını yaşam doyumlarını etkilediği görülmüştür. Barut, Demir, Ballıkaya ve Çiftçi (2019) tarafından yapılan benzer bir araştırmada, rekreatif amaçlı doğa yürüyüşü ve yamaç paraşütü ile ilgilenen bireylerin öz yeterlilikleri ile yaşam doyumları arasında pozitif ilişki olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak tüm bu araştırmalar incelendiğinde, çalışmamız ile paralellik olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, akademik personelin rekreasyonel aktivitelere aktif katılımın yaşam doyumunu yükselteceğini ortaya koymuştur. Akademik yoğunluk içerisinde, fiziksel, zihinsel, sosyal açıdan yenilenmeye ihtiyaçlarının olduğu düşünüldüğünde, akademik personelin rekreasyonel aktivitelere aktif katılım sağlamaları gerektiği önerisi verilebilir. Bu bağlamda üniversitelerin ilgili birimleri, akademik personelin daha iyi performans sergilemesine destek için, kampüs içi rekreasyonel etkinlik alanları oluşturarak aktivite programları düzenleyebilir.

Kaynaklar

- An, H.Y., Chen, W., Wang, C.W., Yang, H.F., Huang, W.T. & Fan, S.Y. (2020). The relationships between physical activity and life satisfaction and happiness among young, middle-aged, and older adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(13), 4817. DOI: 10.3390/ijerph17134817
- Barut, A.İ., Demir, A., Ballıkaya, E. & Çiftçi, F. (2019). Doğa yürüyüşü ve yamaç paraşütü sporu yapan bireylerin yaşam doyumunu ve özyeterliliklerinin incelenmesi. *Spor Eğitim Dergisi*, 3(2), 137-145.
- Çevik, H. (2018). Boş zaman spor etkinlikleri deneyimi: Aktif katılım temelli bir araştırma. Doktora Tezi, Danışman: Kerem Yıldırım Şimşek, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Dağlı, A. & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumunu ölçeceğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262.
- Diener, E., Emmons, R.A., Larsen, R.J. & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75. DOI: 10.1207/s15327752jpa4901_13

- Elçi, G., Doğan, M. & Gürbüz, B. (2019). Bireylerin rekreasyonda algılanan sağlık çıktıları ve yaşam doyumunu düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Spor Egzersiz ve Antrenman Bilimi Dergisi*, 5(3), 93-106. DOI: 10.18826/useeabd.536833
- Er, Y., Koç, M.C., Demirel, M. & Çuhadar, A. (2019). The meaning of leisure and life satisfaction: The sample of university students. *International Journal of Culture and History*, 6(2), 1-16.
- Gulam, A. (2016). Recreation–need and importance in modern society. *International Journal of Physiology, Nutrition and Physical Education*, 1(2), 157-160. DOI: 10.22271/journalofsport
- Gültekin, P.G., Kaya, S. & Müderrisoğlu, H. (2013). Düzce Üniversitesi akademik personelinin rekreatif tercihlerinin belirlenmesi. II. Rekreasyon Araştırma Kongresi. Aydın Kuşadası: 474-488.
- Gürsel, N., Özbey, S. & Güzel, P. (2016). Öğretim elemanlarının sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve yaşam kalitesi. *International Journal of Social Science Research*, 5(2), 10-25.
- Gürsel, N., Güzel, P. & Yıldız, K. (2019). Kadınların rekreasyonel faaliyetlere katılımında motivasyon ve engelleri ile ilgili durum tespiti; Manisa ili örneği. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 164-174. DOI: 10.17155/omuspd.471821
- Karaküçük, S. (2016). Rekreasyon bilimi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kılbaş, Ş. (2010). Rekreasyon boş zamanı değerlendirme. Ankara: Gazi Kitabevi
- Önal, G.F. (2018). Kırıkkale Üniversitesinde çalışan kadın personelin boş zaman değerlendirme etkinliklerinin incelenmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 481-496.
- Sevin, H.D., Koyuncu, M.B. & Baldıran, Ş. (2020). Level of participation of teachers in recreation activities, leisure satisfaction, life satisfaction, performance relationship. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(3), 1724-1751. DOI: 10.21325/jotags.2020.631
- Şallı, A.O. (2020). Rekreatif koşucuların motivasyon boyutları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 9-17.

- Tokay Argan, M. & Mersin, S. (2021). Life satisfaction, life quality, and leisure satisfaction in health professionals. *Perspectives in Psychiatric Care*, 57(2), 660-666.
- Tükel, Y. & Temel, A.S. (2020). Examining the levels of freedom, life satisfaction and happiness perceived by college students in leisure time. *International Journal of Research in Education and Science (IJRES)*, 6(4), 668-678.
- Yildiz, S.M. (2016). The effect of internal marketing on organizational citizenship behavior of academic staff in higher educational institutions. *Universal Journal of Educational Research*, 4(5), 1122-1128.

Dijital Kapitalizmde Sosyal Medya Kullanıcıları ve Etkileyici Kişiler Bağlamında Yaratıcı Emek Tartışmaları Özlem IRMAK BALKIZ¹

Öz

Araştırma Makalesi

Küresel çapta güç kazanan ve yaygınlaşan dijital kapitalizm yeni teknolojileri, yeni iş türlerini ve yeni tip işçileri yaratmıştır. Dijital ekonominin temelini oluşturan yaratıcı ve kültürel üretim süreçleri son dönemlerde farklı yönleriyle tartışılmaktadır. Temelini Marksist kurama dayandıran yaklaşımlar konuyu dijital emek boyutundan hareketle ele alırken diğer yaklaşımlar maddi olmayan emek türleri üzerinden analiz etmektedir. Oldukça geniş ve heterojen bir kitleye işaret eden dijital emek, yaratıcı, girişimci ve kendilerini markalaştırıcı (self-branding) özellikleriyle sosyal medya kullanıcılarını da içermektedir. Yarattıkları içeriklerle takipçi kitlelerini etkileme potansiyeline sahip kullanıcılar ve etkileyici kişiler (influencers) ‘çağdaş üretketiciler (prosumers)’ tanımına uygun düşmekte, sosyal medyada hem üretim hem de tüketim süreçlerine aktif olarak katılmaktadırlar.

Bu makalenin amacı, öncelikle sosyal medya kullanıcılarının/etkileyicilerinin emeklerini farklı boyutlarıyla analiz etmek, ardından da içinde buldukları geçici, güvencesiz ve karşılığı ödenmeyen üretim süreçlerini tartışmaktır. Popüler gündemde ‘sevdiğini şeyi yaparak para kazanan’ kişiler olarak yansıtılan etkileyicilerin özgürlük ve tutkuya dayanan kariyerlerinin arkasında istikrarsız ücretler, yüksek yaratıcılık beklentileri, çeşitli riskler ve belirsizlikler sözkonusudur. Sosyal medya platformları tarafından karşılığı ödenmeyen kullanıcı faaliyetleri, emek sömürsü tartışmalarını yeniden gündeme getirmektedir. Kullanıcı/etkileyici emeğinin çoğunlukla cinsiyetlendirilmiş karakteri ise yaratıcı sosyal medya üretimini geleneksel kadın işine yakınlaştırarak eşitsizlik ve sömürüyü derinleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı Kültürel Üretim, Dijital Emek, Maddi Olmayan Emek, Kullanıcı Tarafından Oluşturulan İçerik, Güvencesizlik.

Discussions of Creative Labor in the Context of Social Media Users and Influencers in the Era of Digital Capitalism

Abstract

Research Paper

Digital capitalism, which gained power on a global scale and became popular, incorporates new technologies and new types of jobs and workers. Creative ad cultural production processes, which lay the foundation of the digital economy, are discussed from different aspects in recent years. Approaches that are based on the Marxist theory consider this subject from the digital labor perspective, while the other approaches conduct their analyses over immaterial labor types. Referring to a very large and heterogeneous group, digital labor also includes the social media users having creative, entrepreneurial, and self-branding characteristics. With their potential of influencing follower masses through the contents they create, the users and influencers answer to

¹ Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üni., İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü/AYDIN, E Postası: obalkiz@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8664-6800

the description of “modern prosumers” and they participate in both production and consumption processes in social media.

The present study aims to analyze the labor of social media users/influencers from different aspects first and then discuss the temporary, precarious and uncompensated production processes they participate in. Unstable revenues, high-level creativity expectations, and various risks and uncertainties define the career of influencers, who are identified as the ones earning money by doing what they like, based on freedom and enthusiasm. User activities, which are not paid for by the social media platforms, reopened the discussions on labor exploitation. Largely-gendered nature of user/influencer labor deepens the inequality and exploitation by homologizing social media production to traditional women jobs.

Keywords: Creative Cultural Production, Digital Labor, Immaterial Labor, User Generated Content, Precariousness.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 27.10.2022

Kabul tarihi / Accepted 18.11.2022

Giriş

Kapitalist ekonomik sistem bir yandan küreselleşmenin, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisi altında iken diğer yandan neoliberal esneklik, istikrarsızlık ve güvencesizlik süreçleriyle kuşatılmış durumdadır. Modernleşmenin günümüzdeki neoliberal ve esnek biçimi, Bauman’ın da (Bauman, 2019) belirttiği gibi akışkanlaşmayı, erime ve eritmeyi içermektedir. Çağdaş kapitalizm, sınır çizgilerinin belirsizleştiği ve giderek akışkanlaştığı bir süreci temsil etmektedir. Bu bağlamda içinde yaşanılan çağda, üretim ve tüketim, çalışma ve boş zaman, ev ve işyeri, özel olan ve kamusal olan giderek içiçe geçmiş ve aralarındaki katı sınırlar bulanıklaşmış durumdadır. Yukarıda adı geçen alanların kesişim noktalarında ortaya çıkan üretkenlik ve yaratıcılık modelleri, ‘yeni’ ekonominin de dinamosu sayılmaktadır. Ekonominin dijitalleşmesi, kültürel ve yaratıcı endüstrilerin geliştirilmesi ile eş zamanlı ilerlemektedir. Kültürel üretim, kentsel refah ve zenginliğin sağlanması açısından öncelik arz etmektedir. 21. Yüzyılda hükümetler ekonomik değerlerin yaratılması, bölgesel gelişme ve sosyal bütünleşmenin sağlanması için yaratıcı endüstrileri bir imkân olarak görmektedirler.

Yaratıcı kültürel endüstrilerin dijitalleşmiş bir ekonomi açısından taşıdıkları önem arttıkça dikkatler yaratıcı emek, dijital emek ya da kültürel üreticiler gibi emekçi kitleler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Son yirmi yıllık süreçte akademik araştırmaların göze çarpan bir biçimde ‘kültürel çalışmalara’ yelken açması, bu ilginin göstergesi durumundadır. Akademisyenler, diğer alanlara göre medya ve iletişim, sosyoloji, sosyal medya alanlarına daha fazla yönelerek medya, kültürel üretim ve yaratıcı emeğin değişen yapısını analiz etmektedirler. Post endüstriyel çağda idealize edilen serbest çalışma, otonomi, özgürlük ve esneklik gibi kavramlar

yaratıcı emeği ve kültürel üretim süreçlerini yönlendiren ana ilkeler durumuna gelmişlerdir. Dijital ekonomilerde değer yaratım sürecinin aslı unsuru olarak serbest emekgücü üzerine odaklanan Terranova'ya göre dijital ekonomiyi destekleyen kültürel, teknik ve yaratıcı işler, ilk endüstrileşme dönemi sayılan fordist üretim biçiminde olmasa da son otuz yıldır yaygınlık kazanmış olan post-fordist ekonomide bir hayli verimlidir. Yolu bir taraftan postmodern kültür ekonomisi diğer yandan bilgi endüstrisi ile kesişen yaratıcı üretim, sıradan kişilerin yaratıcı yeteneklerinden, kültürel ve duygulanımsal arzularından yararlanarak katma değeri yüksek ürünler elde etmeye odaklıdır (Terranova, 2000: 36, 37). Bu bakımdan medya ve diğer kültürel üretim alanlarında değer üreten serbest çalışanların, kontratla kiralananların ya da stajyerlerin emeklerine ve çalışma koşullarına sistematik bir yaklaşım zorunlu görülmektedir.

Sosyal medya kullanıcıları ve özellikle de etkileyici kişiler, serbest emek gücü kategorisinde yaratıcı, öz-girişimci ve öz-markalaştırıcı (self-branding) yönleriyle çağımızın en önemli kültürel üreticileridirler. Geçtiğimiz on yıllık süreç, moda bloggerları, youtuberlar, ve sosyal etkileyiciler gibi görünüşte yaşamlarını tutku projelerinden kazanan sosyal medya karakterlerince inşa edilen yeni bir kariyer modelinin ortaya çıkışına tanıklık etmiştir. Bazı teorisyenler bu karakterlerin sosyal medya platformları üzerinden dikkat çekmeye ve şöhret yönetimine ilişkin pratiklerini vurgulamak için 'mikro ünlüler' kavramını kullanmaktadır. Geleneksel medya çağında 'ünlü', olunan bir şey iken yeni medya çağında 'ünlü' kişinin yaptığı/yarattığı bir şey haline gelmiştir (Duffy ve Wissinger, 2017: 4655). Dolayısıyla bu dönüşüm, sosyal fabrika olarak tanımlanabilen sosyal ağlardaki çeşitli aktiviteleri birer üretim, kullanıcıları ise sosyal işçi saymamızı mümkün kılmaktadır. Ancak burada önemli olan nokta, kullanıcıların sosyal mecralarda tüketirken üretmeleri, üreticilik ve tüketicilik arasındaki sınırları eriten üretkencilik (prosumer) konumuna erişmiş olmalarıdır. Sosyal medya kullanıcıları ve etkileyicilerini içine alan dijital üretkenci (digital prosumer) emeği, fiziksel türde ürün üretmeyen maddi olmayan emek kapsamında değerlendirilir. Ancak konuyla ilgili literatürde farklı teorisyenlerin farklı kavramlaştırmalarla analiz ettikleri sosyal medya emeği, hevesli/istekli emek (Duffy, 2015), tutku emeği (Mc Robbie, 2016), görünürlüğe dayalı emek (Abidin, 2016) girişimci/risk alan emek (Neff, 2012), duygulanımsal emek (Hochschild, 1983) ve umut emeği (Kuehn ve Corrigan, 2013) olarak da adlandırılmaktadır. Bu farklı kavramlaştırmaların ortaklaştıkları zemin, sevdiği işi yapmak isteyen hevesli üreticilerin tutkulu oldukları projelerin peşinden giderek görsel bir imaj ve estetik cazibeye dayalı emek icra etmeleridir. Ayrıca bu hevesli üreticiler kitlesinin girişimcilik becerilerini harekete geçirmeleri, her türden riski normalleştirmeleri, takipçi kitle karşısında tasarımılanmış bir sahiçilik ve yakınlığı korumaları, yalnızca bugün için değil esasen gelecekteki fırsatlar için emek sarfetmeleridir.

Yukarıda adı geçen emek türlerinin hepsi dijital emeğin kapsamı içindedir.

Ancak dijital emek kategorisi geniş ve heterojen bir kitleye işaret etmektedir. Sosyal medya platformları için toplumsal anlamlar üreten kullanıcılar, kendilerini markalaştıran etkileyiciler kadar, yazılım, veri, istatistik gibi ürünleri üreten teknisyen işçiler ve hatta iletişim teknolojilerinin altyapısını oluşturan iletken tellerin üretiminde yer alan fabrika işçileri dahi dijital emek kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında dijital emeğin sömürsü meselesi de farklı kuramsal yaklaşımlara göre tartışılmalı hale gelmektedir.

Bu çalışmada dijital yaratıcı emek bağlamında yalnızca sosyal medya kullanıcılarına ve etkileyici kişilere odaklanmak suretiyle, sosyal medya emeği çeşitli yönleriyle analiz edilecektir. Yaratıcılık, otonomi, girişimcilik, kendini markalaştırma gibi çok çeşitli özellikleri bünyesinde toplayan sosyal medya üretim süreci detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Sosyal medyanın kültürel içerik üreticileri olan kullanıcıların ve etkileyicilerin emek sömürsüne tâbi olup olmadıkları farklı yaklaşımlar eşliğinde değerlendirilecektir. Duygulanımsal emek bağlamında, cinsiyetlendirilmiş yapısıyla sosyal medya emeğinin geleneksel kadın işiyle ortaklaştıkları noktalar irdelenecektir. Son olarak girişimcilik ve risk alabilme potansiyellerine epeyce vurgu yapılan sosyal medya emekçilerinin neoliberal çağda karşı karşıya olduğu güvencesiz, istikrarsız ve geleceği belli olmayan istihdam modelleri tartışılacaktır.

2. Çağdaş Kapitalizmde Yaratıcı Emeğin Yeri ve Önemi

Son on yıllık süreçte, çağdaş kapitalizmdeki geniş çaplı dönüşümleri anlamak için çok çeşitli kavramlar geliştirilmiştir. ‘Post-fordizm’, ‘post-endüstriyalizm’, ‘ağ toplumu’, ‘akışkan modernite’, ‘enformasyon toplumu’, ‘yeni ekonomi’, ‘yeni kapitalizm’ ve ‘risk toplumu’ gibi kavramlarla kapitalist dönüşümlerin tartışılması ve bu dönüşümlerin sebeplerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Yapılan tartışmaların merkezinde çoğunlukla emek ve yeni çalışma biçimleri yer almaktadır. Küreselleşmenin ve bilişim/iletişim teknolojilerinin belirleyici olduğu ‘yeni’ dijital kapitalizmde emeğin dönüşen hallerini tanımlamak üzere ‘yaratıcı emek’, ‘ağ emeği’, ‘bilişsel emek’, ‘duygusal emek’ ve ‘maddi olmayan emek’ gibi farklı kavramlaştırmalar kullanılmaktadır. Bu kavramlardan hiçbirini bir diğerine indirgenemez durumda olsalar da, yaygın biçimde kullanılmaları, çağdaş dönüşümlerin önemine işaret etmektedir (Gill ve Prat, 2008: 3) Teknolojilerde, ekonomilerde ve küresel emek piyasalarında yaşanan geniş çaplı dönüşümler, ‘yaratıcı’ endüstriler ve yaratıcı çalışmanın koşul ve olasılıklarına dair tartışmaları da güçlendirmektedir. Bu tartışmalar, sıradan herhangi bir kişinin rahatlıkla yaratıcı bir üretici haline gelebilmesini mümkün kılacak dijital medya platformlarının teknolojik açıdan kutsanmasından, yaratıcılığı teşvik eden ‘bireysellik’, ‘otonomi’ ve ‘özgür seçim’ gibi neoliberal ilkelerin eleştirilerine kadar uzanmaktadır. Son yıllarda yeni yaratıcı sınıflar hedef haline getiren ‘Nasıl Oldu’ tarzındaki el kitaplarının yaygınlaşması da yaratıcı emek tartışmalarının geldiği noktayı göstermektedir. “Sevdiğim İş Yapararak Çevrimiçi 100.000 Doları Nasıl Kazandım?” ‘Girişimciler

Dünyayı Nasıl Değiştiriyor” gibi kışkırtıcı başlıklar kullanılarak ‘iş gibi görünmeyen’ bir işin nasıl yaratılabileceği ve korunabileceği yönündeki tavsiyeler piyasayı epeyce genişletmiştir. Günümüzün resmi olmayan bir iş sloganı haline getirilen ‘sevdiğin işi yap’ tavsiyesi, insanları keyfin, otonominin ve kazancın görünürde birarada olduğu çalışma modellerine yönlendirmektedir (Duffy, 2015: 2).

Yaratıcı emek ve çalışma biçiminin en yoğun olarak görüldüğü medya ve kültürel üretim alanında emeğin sorunsallaştırılması, giderek yaygınlaşan bir model olarak amatör ya da yarı-profesyonel üretimi ve karşılığı ödenmeyen serbest emeği içermektedir. Bilgi endüstrilerinde üretimin esnekleştirilmesi, emeğin kuralsızlaştırılması, tam-zamanlı üretim ve proje-temelli çalışmanın yaygınlaşması, çalışma zamanı ile boş zaman arasındaki katı sınırları gevşetmektedir. Neoliberalizm, kapitalist bilgi ekonomisi, dijital medya ve ağ tarzı üretimin bileşkesi, yalnızca esnek bir birikim rejimi ile sonuçlanmamakta, uzun saatler boyunca çok yoğun şekilde çalışmak zorunda olan esnekleşmiş çalışanları da yaratmaktadır (Fuchs, 2014: 15). Sanatçılar, yeni medya çalışanları ve diğer kültürel emekçiler, bir yandan model girişimciler sayılırken diğer yandan cesur yeni dünya işçilerinin ikonik temsilcileri olarak da görülmektedirler. Bahsi geçen bu kitle, istikrarlı bir kariyeri temsil eden kavramlardan uzak, enformel ve güvencesiz istihdama geçişi simgelemektedirler. Yeni prekaryanın kadın ve erkek üyeleri olan bu ikonik işçiler, dönüşen kapitalist sistemin dayattığı çalışma modelinde oluşabilecek her türlü riske ve sorumluluğa bireysel olarak katlanabilmelidir. Bu sistemde her an değişime uğrayabilecek çalışma stilleri bir norm haline gelmiştir, iş güvencesi ve ödemelerin gelecekte ne olacağı belirsizdir, emekçiler toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıfsal bağlılıkları itibariyle eşitsizliğe uğramaktadırlar (Hund, 2019: 28, 29).

Son dönemlerde sosyal bilimler literatüründe medya ve yaratıcı endüstrilere dönük ilginin yoğunlaşmasıyla birlikte yaratıcı emek olgusunun mercek altına alınması, üretim ve tüketim, çalışma ve boş zaman, profesyonellik ve amatörlik ve hatta ücretli emek ve ücretsiz emek arasındaki muğlak alanda ortaya çıkan yeni üretkenlik modellerini kavramsallaştırma çabalarından kaynaklanmaktadır (Duffy, 2015: 4). Dijitalleşme bloglar, Wikipedia, yurttaş haberciliği ve farklı türlerde interaktif oyunlar gibi yeni model amatör ve yarı-profesyonel üretimin çoğalmasına zemin hazırlamıştır. Bazı teorisyenler, profesyonel olmayan kültürel üretimin bu sözde patlayışını, ‘demokratikleşme’ olarak yorumlamaktadır. Diğer kapitalist sektörlerde olduğu gibi yaratıcı medya endüstrisinde de kârları arttırmanın özel yolunun, ücretli emek zamanı ücretsiz emek zamana dönüştürmekten geçtiği, kısa sürede anlaşılmıştır. Neoliberalizm ve esnek birikim rejimi koşullarında güvencesiz emek formundaki ücretli emek, giderek daha fazla ev-içi emeğe dönüşmeye başlamıştır, zira iş güvencesinin olmadığı, ücretsiz ya da düşük ücretli çalışma biçimlerine maruz kalmış durumdadır. Ne var ki, tüm bunlara karşın, kültürel tüketim alanında karşılığı ödenmeyen emek, giderek artan oranda meta üretir duruma dönüşmüştür. Üretim ve tüketimin eski moda ‘sanayi çağı’na ait kavramlar olduğunu

iddia eden teorisyenler, bilgiyi üreten ve dağıtan araçlara erişimin yaygın ölçüde mümkün hale geldiği internet çağında tüketicilerin, aynı zamanda kültürel üreticiler ve dağıtıcılar haline geldiklerini ileri sürmektedirler. Bu durum, tek bir kişiden çoğunluğa doğru yönelmiş iletişim sistemlerinden daha ziyade gruptan gruba iletişim sistemleri yoluyla geleneksel organizasyonları devre dışı bırakarak gerçekleşmekte ve üretim ile tüketimin sentezlenmesine karşılık gelen ‘üre-tüketim/üre-kullanım’ olarak bilinen yeni bir modele yolaçmaktadır (Hesmondhalgh, 2010: 268). İnternet ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşması ile gelişen üretketim kapitalizminin incelenmesi, sosyal medya kullanıcılarının ve etkileyici kişilerin yaratıcı emeklerini analiz etmede büyük katkı sağlayacaktır.

3. Bir Tüketim Kapitalizmine Doğru: Kullanıcıların Oluşturdukları İçerik Fenomeni

Son birkaç yüzyıldır gelişmiş ülkeler başta olmak üzere çoğu azgelişmiş ülkenin ekonomisi, kapitalist sistemin hakimiyeti altındadır. Kapitalizmin daha erken dönemlerinde ekonomi, fabrikalarda yapılan üretim tarafından kontrol altında tutulmaktayken sonraları alışveriş merkezlerinin fabrikalara rakip hale gelmesi ya da onu alt etmesiyle birlikte ekonomide odak noktası tüketime doğru kaymıştır. Özellikle son dönemlerde Web 2.0 ve ikinci kuşak internet hizmetlerine bağlı olarak gelişen Facebook, Youtube, Twitter ve Instagram gibi sosyal ağlar ve kullanıcıların geliştirdikleri içeriklerle birlikte ön plana çıkan ‘üretketim (prosumption)’ kavramı, ekonomide merkezi bir yer edinmiştir. Üretketim bir tarafa (ürettime) ya da bir başka tarafa (tüetime) odaklanmaktan ziyade hem üretimi hem de tüketimi içermektedir (Ritzer ve Jurgenson, 2010: 13, 14).

‘Üçüncü Dalga’ adlı eserinde Alvin Toffler’a göre (Toffler, 2008) üretketim, onun birinci dalga toplumlar olarak adlandırdığı sanayi öncesi toplumlarda belirleyici idi. İkinci dalga sanayi toplumlarında bu iki fonksiyon birbirinden katı biçimde ayrıştırılmış, üreticiler ve tüketiciler birbirlerinden kopuk hale getirilmişlerdir. Çağdaş teknoloji toplumu ise üretim ve tüketimin atipik ayrımından, üretketicinin geliştiği bir yeniden bütünleşmeye, bir üçüncü dalganın gelişine işaret etmektedir.

Christian Fuchs ve George Ritzer’e göre fast-food restoranları, müşterilerin kendi evlerinde montajını gerçekleştirdikleri IKEA mobilya sektörü ve self-servis akaryakıt istasyonları gibi geleneksel üretketim örnekleri, yani tüketimin de ekonomik değer yaratması ve metalar üretmesi bağlamında üretken olduğu pratikler, aslında tamamen yeni değişimlerdir. Ancak çok daha yoğun olarak internet ve sosyal medyanın yükselişleriyle geliştirilmiş ve derinleştirilmişlerdir. Web 2.0 ile birlikte gelişen çağdaş üretketimde dikkat çekici bir patlama yaşanmaktadır. Üretketim çağında kapitalizm, kapitalizmin üretim ya da tüketime odaklanmış biçimlerinden farklılık göstermektedir. Üretketim kapitalizminde denetim ve sömürü kapitalizmin diğer türlerinde olduğundan farklı bir yerdedir, ücretli emekten daha ziyade ücretsiz emeğe ve ürün sunumunun bedelsiz yapıldığı bir yere doğru gidişat sözkonusudur.

Geleneksel kapitalizm kıtlığa dayanırken çevrimiçi üretketic kapitalizmi büyük ölçüde dünya zenginliğine dayanmakta, bolluğun belirlediği bir sistem kendini göstermektedir (Fuchs, 2014: 15; Ritzer ve Jurgenson, 2010: 14).

Web 2.0'ın yükselişi internet kullanıcılarının kendi içeriklerini yaratma ve paylaşma yetilerini arttırmıştır. Kültürel içeriklerin 'pasif' tüketimi yönündeki kalıplaşmış algılara karşın kullanıcının geliştirdiği içerik daha 'aktif' bir takipçi kitlesine işaret etmektedir. Reklam veren ticarî firmalarla işbirliği içinde ürün ve hizmet tanıtımı yapmak üzere kendi oluşturdukları görsel ya da metinsel içerikler üzerinden yüksek sayıdaki takipçi kitlelerini yönlendiren etkileyici kişiler, üretketic kapitalizminin hayatî aktörleridirler. Sosyal medyada daha çok şöhret kazanabilmek için işlerini tutkuyla yaptıklarını sıklıkla dile getiren etkileyicilerin takipçileriyle güçlü bir bağ kurabilmeleri, yakın ve sahici ilişkiler geliştirerek onlar üzerinde güven tesis edebilmeleri büyük önem taşımaktadır. Markalandırılmış içerik üretirken etkileyicilerin hedefi esasında kendilerini de markalaştırmaktır. Bu bağlamda dijital mecrada kullanıcılar tarafından içerik geliştirmeye dayalı üretketic olgusu bir çalışma biçiminden daha ziyade bir keyif ifadesi gibi görülebilir. Üretketic oyun ve emek, çalışma zamanı ve boş zaman, üretim ve tüketim, fabrika ve hane, kamusal ve özel yaşam arasındaki sınırların bulanıklaşmaya başladığı tarihsel bir dönüşümü yansıtmaktadır.

Dijital sosyal medyada üretketicilerin yarattığı içerikler, kullanıcı emeğinin ürünü durumunda iken sosyal medya platformları açısından da birer 'meta' olarak kabul edilmektedirler. Kullanıcıların, ürettikleri değere karşılık sosyal medya platformlarının ücretlendirilmemelerinden dolayı bir emek sömürsüyle karşı karşıya kalmaları, konuyla ilgili literatürde 'dijital emeğin sömürsü' bağlamında ele alınmaktadır (Saraç ve Aksoy, 2021; Uzunoğlu, 2015). Konuya açıklık getirmek üzere sosyal ağlarda kullanıcıların değer yaratım süreçlerinin ele alınması, kullanıcıların ücretlendirilmeyen çevrimiçi faaliyetlerine karşılık gerçek bir emek sömürsüne tâbi olup olmadıkları, tartışılması gereken noktalardır.

4. Kullanıcıların Emeği Sömürüye Tâbi midir?

Sosyal medya platformları en başta kullanıcıların beğenilerini, yorumlarını, konum bildirimlerini, duygusal durumlarını, kısacası maddî ve hissî emeklerini sisteme yükleme gönüllüklerine dayanmaktadır. Bu bağlamda kullanıcılar içerik üretiminin yanısıra kişisel verilerini, sosyal ilişkilerini, duygularını, bağlantılarını ve mensup oldukları toplulukları içeren profilleri de üretmekte ve yeniden üretmektedirler (Fuchs, 2014: 16). Dijital medya ekonomisine dahil olan şirketler ise, müşterilerinin marka değeri oluşturmaya dönük olarak içerik oluşturmaları, bu içerikleri yaymaları ve reklam veren şirketlere pazarlanabilen demografik veri üretmeye dayalı katılımcı faaliyetlerinden beslenmektedir (Arcy, 2016: 1). Web 2.0 sayesinde sosyal medya platformlarında kullanıcılar, yarattıkları ekonomik, sosyal ve

kültürel değere el konulan içerik üretim süreçlerine aktif biçimde eklenmektedirler. Bu durum, üretketicilerin, sömürü ve yabancılaşma bağlamında kapitalizmdeki verili güç ilişkilerinin sürdürülmesinde nasıl aktif bir rol oynadığını da gözler önüne sermektedir (Drenten J., vd., 2019: 2).

Tonak'a göre sosyal medya platformlarının ekonomi politikası, pazarlanabilir bir sosyal etkileşim ortamı yaratan kullanıcılardan müteşekkil bir hedef kitlenin tanımlanması ve nihai olarak da bu kitlenin reklam veren şirketlere satılması şeklinde özetlenebilir (Tonak, 2020: 285). Sözü edilen hedef kitleleri kategorize etmenin ve bu kitleleri ticarî şirketlere pazarlamanın mekanizmalarını Fuchs, detaylı biçimde analiz etmektedir. Fuchs'a göre, Facebook, Twitter, YouTube, Weibo, Foursquare, LinkedIn ya da Pinterest gibi pek çok sosyal medya şirketi kendi sermaye birikim modelleri açısından hedeflenmiş reklamları kullanırlar. Bu modelde, belirli bir platformdaki ya da bileşik platformlardaki tüm çevrimiçi faaliyetler biriktirilmekte, değerlendirilmekte ve metalaştırılmaktadır. Bu yüzden kullanıcılar yalnızca kullanım değeri üretmekle kalmamakta, aynı zamanda bu kullanım değerlerine ilişkin veri biriktirilmesine de katkı sağlamaktadırlar. Bu veri seti reklam veren müşterilere pazarlandığında devasa bir veri metası (üretken kullanıcı metası) da üretilmiş olmaktadır. Reklam verenler bu sayede kullanıcı profillerine rahatça erişim sağlayabildikleri için kullanıcıların ilgi alanlarına göre uyarlanmış reklamları onlara takdim edebilmektedirler. Kullanıcılar, meta ve kâr ürettikleri için üretken tüketicilerdir, kullanıcının emeği sömürüye maruz kalmaktadır (Fuchs, 2014: 16; Fuchs, 2020: 58). Analizine Facebook üzerinden devam eden Fuchs, kullanıcıların tarama davranışlarını, demografik verilerini, oluşturdukları içerikleri ve sosyal ilişkilerini gözetleyen bu platformun kullanıcılara ilişkin bireysel, duygulanımsal, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel veriler biriktirdiğini belirtir. Kullanıcıların çevrimiçi mecrada geçirdikleri sürenin artışı, potansiyel olarak satışı yapılabilecek daha fazla miktarda veri biriktirilmesine neden olacak ve kendilerine daha fazla sayıda reklam sunumu yapılacaktır. Ticarî şirketler her geçen gün, kendi sosyal medya hesapları üzerinden hedeflenmiş reklamlara daha fazla sermaye yatırımında bulunmaktadır. Hedefli çevrimiçi reklamcılık, reklam alanındaki görece artı-değer üretiminin bir yöntemidir. Bir noktadan sonra reklam verenler, takipçilere yalnızca reklam göstermekle kalmazlar, farklı kullanıcı gruplarına farklı reklamlar sunarlar, bunu kullanıcıların ilgi alanlarının ve çevrimiçi davranışlarının değerlendirilmesi ve karşılaştırılmasıyla gerçekleştirirler. Şirketlerin sosyal medya faaliyetleri, sermaye birikimini hızlandıran başlıca faktördür (Fuchs, 2014: 17).

Burada önemli olan nokta, sosyal medya platformlarında kullanıcıların geliştirdiği içeriklerin metalaşması kadar kullanıcıların da sistem açısından metalaşarak bir 'izleyici/kullanıcı metası'nı yaratmalarıdır. İzleyici metası kavramı Dallas Smythe tarafından geliştirilmiştir ve kapitalist toplumlarda medyanın ideolojik işlevlerinin yanı sıra ekonomik rolüne de dikkat çeker. Smythe'e göre her türden medya içeriği, izleyicinin dikkatini/ilgisini reklamı yapılan ürünlere doğru

yönlendirerek kitle iletişiminin metası olarak kullanılır. Ancak medya içerikleri kadar önemli bir diğer meta ise izleyicilerin kendileridir. Smythe açısından iletişimin maddi boyutu sömürülen ve reklam veren şirketlere satılan bir meta olarak izleyicilerin emeğidir. Smythe'in medya analizi medyanın manipülasyon işlevi ile daha az ilgili ancak artı-değer ve sömürü boyutuyla çok daha içiçe görünür (Fuchs, 2012: 695). Benzer şekilde sosyal medya şirketlerinin de amacı belirli türdeki ürünleri kullanıcılara pazarlamaktan daha ziyade kullanıcıları bir meta olarak reklam verenlere pazarlamaktır.

Smythe ile benzer bir yaklaşım içindeki Andrejevic, medya çalışmalarında fazlaca yer alan 'aktif izleyici' kavramına eleştirel bakmakta ve medyada yaratıcı aktivite ile sömürü stratejilerinin bir arada var olduğunu ileri sürmektedir. Buna örnek olarak televizyondaki Reality Show'ları gösteren Andrejevic'e göre, bu şovların aktörü durumundaki profesyonel olmayan emekçiler, kişisel hayatlarını izleyiciler/tüketici önünde sergilemek suretiyle özel hayatlarına erişimi pazarlamaya yönlendirilmektedirler. Burada kişisel yaşamlarını sergileyenler ve buna çeşitli şekillerde reaksiyon gösteren aktif izleyicilerin emekleri sömürüye tâbidir (Andrejevic, 2008).

Sosyal medya kullanıcıları ve etkileyici kişiler marka, ürün ve hizmet tanıtımı süreçlerinde üretken bir sosyallik ve aktif bir sosyal etkileşim ortamı yaratmaktadır. Takipçilerin ölçülebilir nitelikteki ilgilerini üretebilecek ve istikrarlı artışını sağlayabilecek bir sosyallik ve etkileşim biçimi sömürüye tâbidir. Kullanıcıların geliştirdiği aktiviteyi ele geçirerek pazarlama amacını güden her türden çevrimiçi ticaret tarzı, sosyal yaşamın potansiyel çeşitliliğini dar ticarî çıkarılara indirgemektedir (Andrejevic, 2011: 83).

Dijital sosyal ağlarda üretketicilerin oluşturdukları içerikler, yarattıkları sosyal etkileşim ortamı ve kullanıcı verileri onların emekleri ve tâbi oldukları sömürü süreçlerine ilişkin önemli fikirler sunmaktadır. Konuya ilişkin bazı teorisyenlerin görüş ve analizleri yukarıda öz bir biçimde sunulmaya çalışılmıştır. Ancak genellikle Marksist ekonomi politikten beslenen, Marx'ın emek-değer ve artı-değer kuramlarını esas alarak sosyal medyadaki kullanıcı emeğini analiz eden yaklaşımlar, 'meta', 'üretken emek', 'değer yaratımı' ve 'sömürü' boyutlarıyla konuya farklı biçimde yaklaşmaktadırlar.

Eleştirel/Marksist yaklaşım en başta kullanıcıların oluşturdukları içeriklerin ve kullanıcıların reklam veren şirketlere pazarlanan verilerinin 'meta' olmadığını, bunların en iyi ihtimalle hammaddeler olarak nitelendirilebileceğini ileri sürmektedir. Zira sosyal medya platformlarında kullanıcının paylaştığı bilgi/içeriğin belirli bir emek sürecinden geçirilerek, işlenerek paketlenmiş istatistikî ürünlere dönüştürülmek suretiyle metalaştırılması söz konusudur. Bu süreci gerçekleştiren gerçek emekçiler ise yazılım, donanım ve algoritmik sistemler eşliğinde çalışan sosyal medya işçileridir. Bu yönüyle ücretli çalışan sosyal medya işçileri üretken

emek olarak değerlendirilir (Saraç ve Aksoy, 2021; Kangal, 2017). Kapitalist üretim tarzında işgücünün kendisi de bizzat meta durumundadır zira, kapitalist ile pazarda karşı karşıya gelerek emek gücünü belli bir süreliğine ona satmaktadır. Sonrasında sermayeyle dolaylı bir ilişki içinde sermayeyi zenginleştirmektedir. Bu bağlamda sosyal medya kullanıcıları ise platformun patronlarıyla pazarda karşı karşıya gelen ve emek güçlerini belli bir süreliğine satan kişiler değillerdir. Kullanıcılar, sosyal medya işçileri tarafından işlenerek reklam verene satılan kişilerdir (Saraç ve Aksoy, 2021:148). Dijital medya kullanıcıları ve patronları arasında herhangi bir dolaylı değişim ilişkisi mevcut değildir, bu tip bir ilişki ücretli medya çalışanları ve sermaye sahipleri arasında gerçekleşmektedir. Eleştirel yaklaşım, sosyal medya şirketlerinin reklam gelirlerini artırmada kullanıcıların belirli bir kullanım değeri yarattıklarına olumlu yaklaşmakta, öte yandan değişim değeri yaratabilme kapasitelerine şüpheyle yaklaşmaktadır. Kapitalist üretim tarzında başlıca amaç, doğrudan kârı hedefleyerek ‘kullanım değerleri’ nin ücret ilişkisi ve sömürüye dayalı soyut bir çalışma sonucunda ‘değer’e dönüştürülmesidir. Ekonomi politik yaklaşıma göre, işçi herhangi bir iş üzerinde emek gücünü harcayarak meta üretirken aynı zamanda artı-değer de üretmektedir. En az giderle en yüksek artı değeri elde etmek isteyen kapitalist, işçiyi gerekenden daha fazla çalıştırmaktadır. İşçi ürettiği ürünün piyasada kazandığı değer küçük bir kısmını ise ücret olarak alır. Emek süreci bağlamında sömürüden kastedilen budur. Marx’ın analizinde yer alan artık değer üretimi ve bununla ilişki olarak emek gücünün sömürülmesi süreci kuşkusuz ‘ücretli emeği’ temel koşul olarak referans almaktadır. Buna bağlı olarak değer üretimi, ücretli işçinin emeğini sattığı işgünü üzerinden kurgulanmaktadır. Günümüz koşullarında artık değer üretimi ve sömürü, iş gününü ve ücretli emek ilişkisini aşan zaman dilimini ele alan analizleri zorunlu kılmıştır. Ancak sosyal medya kullanıcıları artık değer yaratan bir emek biçimi değildir. Zira artık değer üretiminde kullanıcılar ya da etkileyciler parasal olmayan bir alanda yer almaktadırlar ve kendilerine sermayeden herhangi bir ücret ödenmemektedir. Bu nedenlerden ötürü de sömürüye maruz değillerdir (Kıyan, 2015:50; Önder ve Güler, 2022: 67, 68).

Ritzer ve Jurgenson’a göre, Web 2.0’a dayalı dijital kapitalizmde çağdaş üretketicileri kontrol etme konusunda yetersizlikler sözkonusudur. Adı geçen kitlenin üreticiler ve hatta tüketicilerle aynı tarzda sömürülüyor olduklarını düşünmek giderek zorlaşmaktadır. Zira üretketiciler yaptıkları işten zevk alıyor gibi görünmektedirler. Bundan dolayı da herhangi bir ödemeye karşılık olmadan yaptıkları işe uzun zamanlarını feda edebilirler. Kullanıcıların geliştirdiği içerik, bir çalışma biçimi, içerik geliştirenler ise herhangi bir kazanç elde etmeseler dahi o işe uzun saatler ayırmaya gönüllü bireylerdir. Klasik kapitalist sistem, mal ve hizmetler için paranın değiş tokuş edilmesini içerir ve kâr da bu mübadele sürecinde ortaya çıkar. Ancak pek çok web sitesinin sahipleri ve kullanıcıları arasında pek az para değiş tokuşu görülebilir ya da hiç görülmeyebilir. Örneğin kullanıcılar Facebook ya da Twitter’ın hizmetlerini kullanmak için ödeme yapmazlar. Öte yandan sosyal medya platformları da kullanıcılar ya da etkileycilerin faaliyetleri karşılığında ücret ödemezler. Son

olarak geleneksel kapitalizm kıtlığa dayalıdır, oysa çevrimiçi üretketici kapitalizmi büyük ölçüde dünya zenginliğine dayanır. Kıtlığın hüküm sürdüğü dünyada Weber'in de tanımladığı gibi, ekonomi, rasyonaliteye ve verimliliğe dayanmaktadır. Ancak üretketim kapitalizminde verimliliğin maksimize edilmesine dönük çok sınırlı bir ilgi sözkonusu iken bunun yerine etkileyciliğin artışı odak noktası haline gelmiştir (Ritzer ve Jurgenson, 2010: 22).

Ritzer ve Jurgenson'ın klâsik kapitalizmi tanımlayan temel unsurların dijital üretketici kapitalizmde dönüşüme uğradığını vurgulayan argümanlarına dayanarak dijital emek tartışmaları çatısı altında yaratıcı emeğin özel bir formu olan kullanıcıların üretketici emeğinin daha geniş bir çerçevede analiz edilmeye ihtiyacı vardır.

5. Maddi Olmayan Emek Perspektifinden Kullanıcıların Yaratıcı Emeği

Neoliberalizm serbest piyasa, serbest ticaret, kuralsızlaştırma, özelleştirilmiş hizmetler ve vatandaşlıktan ziyade bireyciliğe dayanmaktadır. Son dönem neoliberal dönüşümlerden dolayı, sosyal medyada çalışmanın çokça gündeme gelişi, bu mecrada emeğin nasıl inşa edildiğini de tartışma konusu haline getirmiştir. Maddi olmayan emek dünyasına doğru gerçekleşen bir dönüşüm ve neoliberal ekosistem, öz-markalaştırma pratiklerini öne çıkararak bunu herhangi sıradan bir kişinin kariyeri haline getirilebilmektedir. Etkileyiciler ve diğer yaratıcı kişilerin ürettikleri şeylerin çoğunluğu, maddi olmayan emek kapsamındadır ve bu üretim sürecinde fiziksel türde ürün üretilmez. Hardt ve Negri, maddi olmayan emeği, hizmet, bilgi ya da iletişim gibi maddi olmayan şeyleri üreten emek olarak tanımlamaktadır. Maddi olmayan emeğin ürettiği ürün görünmez niteliktedir ancak toplum açısından değerli ve etkileyicidir. Bu emek türüne dijital teknolojiler gibi yaratıcı endüstrilerde sıkça rastlanmaktadır (Hardt ve Negri, 2001). Maddi olmayan emeğin her zaman itibarlı bir emek türü olmadığı ancak sermayenin yine de ekonomik açıdan artı-değer yaratan 'küresel değer özneleri' olarak maddi olmayan emekçilere dayandığı ileri sürülmektedir (Brenna, 2019: 22).

Dijital medyanın yükselişiyle birlikte otonomist Marksist bir kavram olan maddi olmayan emek, çevrimiçi gündelik etkileşimlerin nasıl kültürel ve ekonomik bir değer yarattığını izah etmek için geniş ölçekte kullanılmaktadır. Maddi olmayan emek kavramı metaların kültürel içeriğini üreten ancak karşılığı ödenmeyen iletişimsel ve estetik emeğe karşılık gelmektedir (Arcy, 2016: 1). Lazzarato, bu kavramın emeğin iki farklı yönüne işaret ettiğini ileri sürmektedir. Maddi olmayan emek, bir yandan metanın enformasyonel içeriğini dikkate aldığımızda, endüstriyel ve üçüncü sektörlerdeki büyük firmalarda çalışan işçilerin emek süreçlerinde meydana gelen değişimlere karşılık gelmektedir. Zira doğrudan işçilerin vasıfları giderek artan biçimde siberetik ve bilgisayar kontrolünü içerir duruma gelmiştir. Diğer taraftan metanın kültürel içeriğini üreten faaliyetler dikkate alındığında, maddi

olmayan emek normalde ‘iş’ olarak algılanmayan bir dizi faaliyeti içine almaktadır. Bir başka deyişle, kültürel ve sanatsal standartları, modayı, lezzetleri, tüketici normlarını ve daha stratejik olarak kamuoyunu tanımlayan faaliyet türlerini içermektedir. Bir zamanlarda burjuvazi sınıfı ve onların çocuklarının ayrıcalıklı alanı olan bu faaliyetler 1970’lerin sonlarından bu yana bizim ‘kitlesel entellektüalite’ olarak tanımlamaya başladığımız şeyin alanı durumuna gelmiştir (Lazzarato, 1996: 133).

Değer üretebilme kapasitesine sahip çevrimiçi sosyal ağ oluşturma gibi pratiklerinden dolayı sosyal medya kullanıcıları ve etkileyicilerinin emekleri ‘maddi olmayan’ ve ‘duygulanımsal emek’ olarak tanımlanan geniş kategorilerdeki emekle uyum sağlamaktadır. Bu emekgücü, maddi malların üretimiyle değil daha çok sosyal ağların, keyfin, zevkin ve iletişimin yaratımı ile ilgilidir (Andrejevic, 2011: 89). Kültürel açıdan önemli sayılmayan ya da eğlence ve oyun gibi görüldüğünden dolayı sosyal medyadaki etkileyici kişilerin yaptıkları iş çoğunlukla gözardı edilebilirken, etkileyici olmanın tüm boyutlarını belirleyen yoğun bir emek sözkonusudur. Etkileyicilerin icra ettiği emeğin türü gizil, maddi olmayan ve ayrıca güvencesiz bir emektir. Herhangi bir sosyal platformda yer alan etkileyicilerin markalar için çalışmak suretiyle ticaret işi içinde olduklarını, bundan daha önemlisi kendileri için çalıştıklarını, daha doğru bir deyişle de kendilerini yaratma işi içinde oldukları bilinmektedir. Her bir öz-çekim, video ve yorum, etkileyicilerin kendilerini bir marka olarak sunmak ve birlikte çalıştıkları markaları tanıtmak için ışığı en iyi biçimde ayarlamak suretiyle çalıştıklarının bir göstergesidir (Brenna, 2019: 20, 21).

Öz-markalaştırma, maddi olmayan bir emek biçimidir ve özellikle etkileyiciler için hayati derecede önem arz etmektedir. Çünkü bu emek türü, işçiden kendi yaşam deneyimini, iletişimsel yeteneklerini ve yaptığı işteki benlik duygusunu gözler önüne sermesini beklemektedir. İnsanlar, neoliberalizmin sağladığı güçlü bir bireysel özgürlük duygusuyla kendileri için çalışır ve kendilerini markalaştırırlar. İşe koşulan ya da çalışmaya yönlendirilen benlik, pazarlanmak üzere işlenen ve üzerinde çalışılan bir benlik haline dönüşür. Etkileyiciler benliklerini markalaştırma ve bunu koruma konusunda çok fazla zaman, enerji harcayarak yoğun bir çalışma içine girebilirler. Marksist kavramlar ışığında metalaştırma, metaların üretimiyle içiçe geçmiş, müşterilerden gizli ancak sermaye ile sıkı sıkıya bağlı olan insan emeğine işaret ederken benliğin markalaştırılması yoğun bireysel emeği gerekli kılmaktadır ve takipçilere açıktır. Ancak öz-markalaştırmada üretilen ürün, her ne kadar bir kişi/özne olsa da bu durum, kendini markalaştıran etkileyicilerin gizil emek süreçlerini ortadan kaldırmaz. Etkileyici kişiler, sponsorlu marka tanıtım süreçlerindeki Instagram gönderilerinde kendilerini kaygısız, mutlu, doğal ve rahat bir şekilde temsil etmektedirler. Ancak bu gönderilerin sahici olduğuna takipçileri ikna etmek için yoğun bir görünmez emek faaliyeti devreye girmektedir. Takipçiler/tüketicilerin, etkileyici kişilerin saç tasarımına, makyaja, fotoğraf düzenlemeye, poz yakalamaya ya da ışıklandırmaya ne kadar zaman ayırdıkları hususunda bilgisi yoktur. Tüm bu

faaliyetler etkileyicilerin kendilerini daha gerçekçi ve pozitif bir imajla sunma çabalarının göstergesi niteliğindedir. Otantik bir seyahat fotoğrafı olarak görülen şey, aslında üzerinde çok fazla düşünülmüş ve emek verilmiş bir faaliyet olabilir. Instagram etkileyicileri örneğinde, kendini markalaştıran maddi olmayan emek, daha otantik ve estetik açıdan hoşta gidecek bir imaj yaratmak için takipçilerden saklı biçimde icra edilen emek biçimidir (Brenna, 2019; Duffy, 2015).

Burada sosyal medya kullanıcıları ve etkileyicileri bağlamında ele alınan maddi olmayan emek, otonomist Marksistler tarafından çok daha önceleri karşılığı ödenmeyen ev içi kadın emeği düzleminde analiz edilmiştir. Hanenin geçimini sağlayan kişinin bir sonraki işgününe hazır olmasını garanti üzere çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilen ev içi işler ve bakım hizmetleri bağlamında hane, bir 'sosyal fabrika', kadınlar ise birer 'sosyal işçi' olarak tanımlanmaktadır. Negri'ye göre, emeğin genelleştirilmiş formunu ve yaşamın kendi dokusu üzerinden gerçekleşmekte olan bir değer üretiminin temellerini kuran sosyal fabrika, çalışmanın sosyalleştirilmiş boyutundan türemektedir. Yoğun bir üretim, işbirliği ve iletişim düzleminde değer akışını sağlayacak yeni kanallar açılmakta, artık değer üretimi ve artık emek zamanı, fabrikanın ve ücretli emeğin sınırlarını aşacak şekilde haneye, kentsel mekânlara ve boş zamana doğru genişletilmektedir. İş, enformasyonel kapitalizmde giderek daha az belirgin ve hayatın sınırlı bir parçasını teşkil ediyormuş gibi görünse de, işçiler tüm yaşam deneyimlerinin sermayeye bağımlı hale geldiği sosyal fabrikalarda çalışmaktadırlar (Aires, 2020: 499; Brenna, 2019: 22; Fuchs, 2014:16; Gill ve Prat, 2018: 25).

Sosyal fabrika kavramı, sosyal medya platformlarını ve kullanıcıların oluşturdukları içerikleri değerlendirme açısından da analitik bir çerçeve sağlamaktadır. Post-fordist çağın sözde yeni ekonomisini biçimlendiren esnek uzmanlaşma mantığı, geçici sözleşmelerle istikrarsızlaştırılan bir istihdam ortamını dayatmaktadır. Yeni esnek ekonomik koşulların bir ürünü olan yaratıcı/girişimci emek bağlamında ele aldığımız kendini markalaştıran kullanıcı/etkileyici emeğinin en zorlayıcı tarafı güvencesizliğidir. Etkileyici kişi endüstrisinin cazibesi yüksektir ancak maddi olmayan emeğin diğer türlerinde olduğu gibi, güvencesizliği, istikrarsızlığı ve zorlayıcı standartları içermektedir. Şemsiye bir kavram olarak maddi olmayan emek kavramı, farklı emek türlerini kapsamaktadır. Bunlardan bazıları duygulanımsal emek, görünürlük emeği, girişimci/risk alan emek ve umut emeğidir. İlerleyen bölümlerde sosyal medya kullanıcıları ve etkileyicilerinin emekleri adı geçen emek türleri çerçevesinde ele alınacak ve içinde buldukları esnek, güvencesiz ve istikrarsız çalışma koşulları analiz edilecektir.

6. Duygulanımsal Emek Bağlamında Dijitalleştirilmiş Duygular ve Kadın İşçi

Post-fordist ekonomide istihdamın giderek artan ölçüde hizmet odaklı olması,

cinsiyetlendirilmiş esnek yetenekleri, ağ oluşturmayı ve duygulanımsal emeği (emotional labour) gerekli kılmaktadır. Otonomist yazarlar iletişimsel ve duygusal kapasitelere bağımlı olan iş ve çalışma türlerinin gelişimine işaret etmekte, aynı zamanda da kültürel ve entelektüel emeğin ‘yeniden taylorizasyonu’ ya da ‘proleterleşmesi’ne değinmektedirler. Duyguların üretimi ve manipülasyonunun kapitalizm açısından taşıdığı önemi vurgulayan otonomistlere göre bilişsel ve enformasyonel kapitalizm, ilişkisel ve duygusal unsurlardan değer elde etmeye öncelik vermektedir (Gill ve Prat, 2018: 12). Duygulanımsal emek büyük ölçüde cinsiyetlendirilmiş bir emektir. Hochschild’in uçuş görevlilerine odaklanan klasik çalışmada duygulanımsal emek, yüz ifadeleri, ses tonu ve görünüm gibi bedensel göstergeler üzerinden tasarlanmış duyguların sergilenmesi şeklinde kavramsallaştırılır (Hochschild, 1983). Çoğu meslek alanı giderek artan ölçüde duyguların yönetilmesini, uygun şekilde sergilenerek ticarileştirilmesini gerektiriyorken bu beceri orantısız bir biçimde kadınların görevlendirilmesiyle yürütülmektedir. Kadınların duygu yönetiminde uzman oldukları varsayımı, dijital mecralar için de geçerliliğini sürdürmektedir. Sosyal medya platformlarında erkek etkileyiciler yeralmasına rağmen sayısal üstünlük kadınlardadır. Bu bakımdan sosyal ağlarda ticarî değer yaratan kullanıcı ve etkileyici kişilerin emeği analiz edilirken kadın emeğinin temel karakteristikleriyle birlikte değerlendirilmelidir.

Kadınların duygularını ifade etme ve yönetme konusunda doğuştan bir uzmanlığa sahip oldukları yönündeki yaygın düşünce dijital mecra da geçerli hale gelmiştir. Kadınlar dijital platformlarda değer yaratmak üzere içeriklerle yakın bağlar kurmak ya da içerik üretmek için duygulanımsal enerjilerini kullanmaktadırlar (Arcy, 2016: 2). Markalarla işbirliğine dayalı her tür ticarî faaliyet için yaptıkları çevrimiçi paylaşımlarında duygularını da ticarileştiren etkileyici kişiler, uygun bir ruh hali yaratacak şekilde dış görünüşlerini tasarlayarak koşullara göre duygularını coştururlar ya da bastırırlar. Kapitalist değer üretimi, çevrimiçi platformlarda duygulanımların yaratılması ve bunların takipçilerle paylaşılması yoluyla sağlanmaktadır. Bu pratikler, sermaye birikiminin kadınların ödenmemiş emeklerine dayalı olduğu geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümünden kaynaklandığı gibi gitgide maddi olmayan emeğe bel bağlayan geç kapitalizmdeki dönüşümlerle de alâkalıdır.

Sosyal medya platformlarında duygulanımların nasıl üretildiği ve mübadele edildiğinin ortaya konulması bunların ticarî kazanca dönüşme mekanizmasını da gözler önüne serer. Facebook ve Twitter gibi sosyal ağ siteleri, kullanıcıların, durum güncellemesi ve bağlantı paylaşımları yaparak yorum ya da beğenme eyleminde bulunarak duygulanımsal bir karşılık vermelerini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Mikro bir eylem olarak beğeni, bir kullanıcıdan diğerine/diğerlerine giden bir onay, bir kutlama ve hatta şirketleri desteklemenin ifadesidir. Burada dikkat çeken husus, sosyal medyada duygulanımsal mübadele kurallarının sosyal medya şirketlerince konulmasıdır. Belirli duygular sosyal medya arayüzlerinin tasarlanmasıyla kastî olarak kanalize edilmektedir. Beğeni özelliği yalnızca tek bir tıklama ile karşılık

verilebilmesi için inşa edilmiştir. Kullanıcıların içerik üretimlerinin yanısıra beğeni pratikleri ilâve bir emek olarak duygulanımsal bir yatırım üretir. Karşılıklı beğeni mübadelesi kullanıcıları daha fazla sistemde tuttuğu gibi aralarında destek ağları ve duygulanımsal bağlar yaratarak etkileşimi artırır. Herhangi bir kullanıcının bir reklama beğeni yapması ve dijital algoritmanın o reklamı kullanıcının bağlantıda olduğu diğerlerine tanıtmaya özelliği, duygusal emeği paraya çevrilebilir bir kazanç haline dönüştürmektedir (Arcy, 2016: 3).

Sosyal medya platformlarında kadın etkileyicilerin otantik bir kişiliği ve sadık bir takipçi kitlesini üretmek ve korumak üzere yürüttükleri duygulanımsal stratejiler konunun önemli bir boyutunu teşkil etmektedir. Zira bu duygulanımsal emek süreci zorluklarla doludur ve kapsamlı bir emeği gerekli kılar. Geleneksel reklamcılık pratiklerinin tersine sosyal medya etkileyicileri takipçilerinin kendileriyle rahat özdeşim kurabileceği ‘daha gerçek’ bir kişilik sergilemek durumundadırlar. Etkileyicilerin içerik üretimlerinde sıradan insanlar olduklarını vurgulamaları etki kapasitelerini arttırmaktadır. Bu sahiplik ve doğallıktan ötürü etkileyici kişiler gündelik hayatlarından özel/mahrem olan bazı kesitleri seçerek ve paylaşarak çevrimiçi karakterlerini dikkatlice üretmek ve yönetmek zorundadırlar. Ticari ürün tanıtımı yaparken takipçilerinin beklentileriyle, anlaşılabilir olduğu şirketlerin taleplerini ustaca dengelemek zorunda olan kimi etkileyiciler kendi sayfalarında reklamların görünmesini engellemekte, ticari ürünleri stratejik biçimde özçekimlerine monte etmektedirler. Doğrudan ürün/ürünlere ilişkin bilgileri sıralamak yerine bu ürünle ilişkilerinin geçmişe dayanan duygusal hikayesini aktarma ve kendi çevrimiçi karakterlerine en iyi biçimde uyum sağlayabilecek ürünleri hedefleme yoluna gidebilmektedirler. Bu da takipçilere şeffaflık ve bir tutku emeği (passionate labour) olarak yansımaktadır. Etkileyiciler takipçileri ile her daim ‘bağlantı içinde olmayı’ amaç edinirler, bu bağlantılılık iki taraf arasında kurulan yakın bir ilişkiye dayanır. Etkileyici, takipçi kitlesi ile arasına mesafe koymadan onları onaylayan ve takdir ettiğini gösteren hamleler yaparak ilişkiyi sıcak tutar (Driel ve Dumitricia, 2021: 68,69).

Sosyal medyada kadın etkileyicilerin duygulanımsal emek performansları, sahici bir karakter inşa edebilmeleri ile takipçileriyle yakın ilişkiler geliştirerek onları etkileyebilme kapasiteleriyle ölçülmektedir. Ancak, etkileyicilerin kusursuz bir fiziksel görünüm oluşturabilmek için uyguladıkları öz-bakım stratejileri, yüz ve bedenlerini uygun biçimde sergilemeleri ve bu yolla bir öz-temsili yaratmaları da duygulanımsal emek sürecine dahil edilebilir. Sosyal medya etkileyicileri üzerine araştırmalarıyla tanınan Abidin’e göre ‘maddi olmayan emek çoğunlukla hizmet, bilgi veya iletişim gibi maddi olmayan ürünler üreten emek olarak değerlendirilmesine karşın, kadınların dikkatli öz-duruşları, öz-bakımları ve öz-disiplinleri sayesinde ürettikleri ‘sosyal ağlar, topluluk biçimleri ve biyoiktidar’ dolayısıyla aslında bu emek, özünde maddi ve bedensel olan bir emek sürecini yaratmaktadır. Abidin, kullanıcıların/etkileyicilerin olası işverenler, müşteriler, basın

ya da takipçiler tarafından net bir biçimde fark edilebilmek ve onların gözünde olumlu bir profil oluşturabilmek üzere kendilerine bir duruş yaratmaları ve öz-temsillik oluşturmalarını ‘görünürlük emeği’ (visibility labour) şeklinde kavramsallaştırmakta ve bu emek sürecini kadınlara atfetmektedir. Sözelimi Instagram etkileyicileri bağlamında görünürlük emeği, etkileyicileri istihdam edebilecek olası ajanlara yani çeşitli markalara karşı iyi görünebilmeleri için yaptıkları her tür yatırımı ifade etmektedir. Etkileyiciler istihdam şansı yaratmak üzere kendilerini görünüş olarak ideal duruma getirmek istemektedirler. Burada sarfedilen emeğin niteliği tamamen öz-temsille bağlantılıdır. Öz-temsil, etkileyicilerin yaptıkları işin aslı unsurudur, zira işverenler işe uygun bir görünürlük elde etmedikleri takdirde etkileyicilerin işleri daha güvencesiz hale gelebilir (Brenna, 2019: 29; Abidin, 2016: 5).

Kadınların sosyal medyadaki öz-temsillerinde cazibe unsuru ön planda tutulur. Yine sosyal medyadaki duygulanımsal emek kapsamında değerlendirilmesi gereken cazibe emeği (glamour labour), kadın cinselliğine dönük toplumsal algılar ve güzellik endüstrisinin dayatmaları tarafından biçimlendirilmektedir. Güzellik endüstrisinde daima meşhur bir kişi olarak kalabilmek için fiziksel görünümü en iyi duruma getirmek ve onu koruyabilmek ile ilişkili olan cazibe emeği, kozmetik endüstrisinde de geçerli bir emek türüdür. Estetik ve güzellik alanındaki kadın etkileyicilerin genellikle üstesinden gelmek zorunda oldukları yüksek toplumsal standartlar vardır. Reklam veren şirketlerle sponsorluk anlaşmaları dahilinde çalışan kadın etkileyiciler, idealize edilmiş tek tip vücut şekli, saç ve makyaj stili ve hatta cilt tonu gibi kriterlere uyum gösterirler (Brenna, 2019: 28).

Neoliberal çağda piyasa, giderek artan oranda ‘sembolik, enformasyonel ve estetik malların üretimine dayanırken ekonomik değerin iletişimsel düzlemde inşa edildiğine tanık olunmaktadır. Maddi olmayan emek çatısı altında ele alınan duygulanımsal, görünürlük ya da cazibe temelli emek türleri, bilhassa da dijital kültürel üretim bağlamında, olası bir sermaye ya da gelecekteki başarıya atfen öz-girişimcilik, öz-yatırım ve öz-markalaştırma idealleriyle güdülenmekte ancak esnek ve güvencesiz istihdam riskleriyle de başa çıkmak zorunda kalmaktadır (Duffy, 2017: 9). Dijital kapitalizmin her türden girişimcilik modeline kapı araladığı koşullarda ‘tutkularının peşinden koşmaları’, ‘sevdikleri işi yapmaları’ ve çalışırken eğlenmeleri’ yönünde motive edilen bireyler güvencesiz ekonominin yarattığı risklerle de yüzleşmek zorundadır.

7. Girişimci Emek, Risklerin Bireyselleşmesi ve Umut Emeği

Neoliberal ekonomi çağında tutku ve girişimciliğe ilişkin bireyci söylem ve ideolojiler, emek piyasalarında ve istihdam sorunu bağlamında bireylere yeni güzergâhlar önermektedir. ‘Sevdiğin şeyi yap’ temalı duygusal sloganlar, çalışanların şimdiki zamandan daha ziyade geleceğe odaklanmalarını sağlamakta, onlara çalışma ve boş zamanın uyumlu şekilde birarada olduğu bir kariyer umudu sunmaktadır. Neoliberal ekonominin kutsadığı yaratıcı üretim mantığı, küresel

çaptaki dönüşümlerin de etkisiyle kültür endüstrilerinde karşılık bulmaktadır. Kültürel üretimin içeriği dönüşüme uğramakta, kültür endüstrilerinde emek süreci, düşük ücretlendirmenin ve uzun çalışma saatlerinin yaratıcı otonomi uğruna rasyonalize edildiği bir yapıya bürünmektedir.

Kültür endüstrilerinde serbest ve/veya proje-temelli çalışanları içerecek şekilde bağımsız çalışanlarla ilgili yapılan eleştirel tartışmalar, bu tip çalışmanın yarattığı prestij, otonomi ve mesafelilikle ilgili ödüller ile esnek nitelikli istihdamın yarattığı gerçek riskler arasındaki çelişkiye dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Neff, yaratıcı emeğin (entrepreneurial labour) giderek artan düzeydeki girişimciliğinin altını çizmektedir. Diğer sektörlerle nazaran kültür endüstrilerindeki girişimci emek, iş kimliğiyle daha çok bütünleşmiş bir görünüm arz etmektedir. İşçiler, bu endüstrilerdeki görevlerin sağladığı otonomi, yaratıcılık ve heyecan ile bütünleşirken işle bağlantılı yüksek düzeydeki riskleri de normal kabul etmektedirler. Öz-yatırım retoriği, kültürel işçileri farklı türden istihdam risklerini içselleştirmeye hatta romantize etmeye mecbur bırakmaktadır. Risk alabilen girişimci emekçiler, kurgulanmış bir gelecek için zaman, enerji ve sermaye yatırımı yapmaya teşvik edilmektedirler. İstihdama ilişkin risklerin belirsizlik içeren bir gelecek kurgusuna dayalı olarak normalleştirilmesi, diğer endüstrilerde esnek istihdam koşulları altında çalışan işçilerin nasıl davranmaları gerektiği hususunda da bir model oluşturmaktadır. Dolayısıyla kültür endüstrilerindeki emek piyasaları, çok sayıda bireyin kariyerlerinde sürekli olarak stratejik bir planlama yapma gereksinimi ile yüzleştikleri çalkantılı fakat yapılanmış bir sosyal aktivite alanı haline dönüşür (Duffy ve Hund, 2015: 2; Neff, vd., 2005: 1).

Kültür emekçileri hayatın bir piyasa olduğu kabulünden hareketle kendi kendilerini pazarlamayı içselleştirmişlerdir. Bu duruma öz-markalaştırma ideolojileri ve pratiklerinin üst düzeye çıktığı, giderek büyüyen bir sosyal medya ekonomisinde yoğun olarak rastlanmaktadır. Web 2.0'ın yükselişi sayesinde girişimcilik mantığı, ilgi çekme ve belirli bir kitleyi etkileme amacını güden kullanıcıların davranışlarını yönlendirerek 'benliğin markalaştırılması'na zemin hazırlayan daha planlı stratejileri teşvik etmiştir. Sosyal medyada kendilerini bir marka olarak inşa etmeleri, etkileyici kişileri girişimci bir özne durumuna getirir, etkileyiciler bizzat kendilerinin ekonomik değerini ortaya koyarak ve bunu kontrol altında tutarak yeni faillik alanlarını ustalıkla yaratırlar. Öz-markalaştırma, anaakım kültür endüstrilerinin piyasa odaklı mantığından, süreçlerinden ve kodlarından türeyen, kültürel anlamlar ve imajları yaygınlaştıran, bilinçli bir algı yönetimi stratejisidir ve sosyal medya kullanıcılarının çevrimiçi bir karakter inşa edebilmelerinde son derece önemlidir (Duffy ve Wissinger, 2017: 4654; Duffy ve Hund, 2015: 2; Driel ve Dumitricia, 2021: 69; Aires, 2020: 496).

Gina Neff ve Kuehn ve Corrigan gibi teorisyenler gelecek yönelimli ödül sistemlerine odaklanmış üretken emeğin yeni türlerini teorize etmektedirler. Neff'in

‘girişim/risk emeği’ teorisi, çalışanların zaman ve kaynak yatırımlarına odaklanırken Kuehn ve Corrigan ‘umut emeği’ (hope labour) kavramıyla, sosyal medya kullanıcılarının veya içerik üreticilerinin gelecekteki istihdam olanakları umuduyla emek sarfettiklerini iddia etmektedir. Bu kavramlar piyasa ortamının, riskleri merkezî kurumlardan bireylere yönlendiren neoliberal yönetim rejimlerini nasıl rasyonalize ettiklerini açıklamaktadır. Dijital ekonomide yeni gelişmekte olan çalışma biçimleri ve emeğin dönüşümü konusunda daha derinlikli düşünülmesi ve eleştirel sorgulamalar yapılabilmesi açısından adı geçen kavram ve kuramlar son derece işlevseldir (Duffy, 2015: 13).

Kuehn ve Corrigan, geleceğe dönük bir yatırım olarak çevrimiçi çalışma biçiminin yarattığı çekiciliğin kültürel üretim açısından zımnî bir motivasyon olduğunu iddia etmektedir. Umut emeği, gelecekte ortaya çıkacak istihdam fırsatlarını umut ederek bir deneyim elde etmek ya da bir imaj yaratmak üzere şu anda yerine getirilen karşılığı ödenmemiş emek olarak tanımlanmaktadır (Kuehn ve Corrigan, 2013: 9, 10). Sosyal medya üretiminde kullanıcıların birincil motivasyonları genellikle ‘sosyal bakımdan tanınmak’, ‘kendini gerçekleştirmek’ şeklindedir. Başka bir deyişle insanlar, üretici süreçler içinde olmanın verdiği içsel keyfe, aktif kalmaya ve etkileşim içinde olmanın yarattığı enerjiye atıfta bulunmaktadırlar. Bu bağlamda Instagram’da kadın etkileyicilerin marka ve ürün pazarlamasına yönelik bir ticarî ağa nasıl eklemlediklerini araştıran bir çalışmanın sonuçlarına göre katılımcılar, etkileyici kişi olmaya bir hobi, eğlence olarak başladıklarını, yaptıkları işten keyif aldıklarını, daha büyük kitleler tarafından tanınır olmayı önemsediklerini ve son noktada da bunu bir kazanca çevirdiklerini belirtmişlerdir (Balkız, 2022: 20). Ancak gelecekteki istihdam fırsatları açısından daha iyi bir konum elde etme arzusu, kültürel üretim üzerinden geliştirilen yetenekler, görünürlük ve bağlantıların bir yatırım aracı olarak kullanılmasının yolunu açmaktadır. İnsanlar, dijital şöhretten pay alabilmek için medya üretim süreçlerine gönüllü olarak katılma eğilimi gösterebilmektedirler.

Neoliberal ve post endüstriyel toplumlarda umut emeği, gelecekte istihdam fırsatları yaratacağına inanılan bir öz-yatırım mantığı çerçevesinde meşrulaştırılmaktadır. Umut emeği kavramı geleceğe dönük yatırım fırsatlarıyla yönetilen bir özne olarak bireyi ön plana çıkarmaktadır. Gelecekteki ödülleri hayal etmek suretiyle umut emeğinin üretimi, yaratıcı emek uzmanlarınca eleştirilmekte ve dijital emek üretiminde umudun insafsızlığına vurgu yapılmaktadır. Yaratıcı endüstriler kapsamında henüz yeni gelişmekte olan bu emeğin normalleştirilmesi, benliği sömüren ve tahakküm altına alan bir çalışma deneyimi olarak görülmektedir.

Kuehn ve Corrigan’ın ‘umut emeği’ kavramı, Abidin’in ‘görünürlük emeği’ ve Duffy’nin ‘hevesli emek’ (aspirational labour) kavramıyla benzerlik taşımaktadır. Instagram etkileyicileri karşılığı ödenmeyen ya da düşük düzeyde ücretlendirilen bir emeği temsil ediyor olmalarına rağmen sosyal medyadaki görünürlüklerini ve etkileşimlerini daima arttırma gayreti içindedirler. Zira yaratıcı bir mecrada ve

güvencesiz çalışma koşulları içinde bulunmak, etkileyicileri gelecekteki olası güvenceli bir istihdama erişmek için çeşitli markaların ve ticari şirketlerin dikkatlerini çekmeye zorlamaktadır. Bu durum, pek çok küçük çaplı Instagrammer için de geçerlidir. Bu kitle, bir kez sponsorlu bir marka ile yola çıkma fırsatını yakaladıktan sonra belirli bir konuma erişen ve farklı markalarla yola devam eden kişilerden oluşmaktadır (Brenna, 2019: 30). Benzer bir piyasada farklı markaların tüketimi ve reklamıyla içiçe olan kadın bloggerlar da dijital olarak umut emeği üretim süreci içinde yer alırlar. Bu sürece ister ücretli isterse de ücretsiz biçimde katılınsınlar, bloggerların kendilerini markalaştırma performansları belirli bir dijital emek üretimini gerektirir. Blogger'ların çevrimiçi faaliyetlerinin umut emeği kavramıyla ilişkisi üzerinde duran niceliksel bir araştırmanın sonuçlarına göre, katılımcı bloggerların tüm yaratıcı faaliyetlerinin gerisinde, ilerleme umudu, daha iyi bir gelecek umudu, ekonomik ve sosyal sermaye elde etme umudu veya yaşam umudu gibi gizil umutların varolduğu görülmüştür (Sim, 2021:5). Kuehn ve Corrigan'a göre, umut emekçileri, asla gerçeğe dönüştüremeyecekleri bir rüyanın peşine düşmektedirler. Umudun emeği önemli riskleri de beraberinde getirebilir, çalışanlar kişisel tatmin dolayısıyla bütün bu riskleri meşru görebilirler. Bu emek türü çağdaş çalışma hayatının güvencesizliğine kısmen de olsa katkıda bulunur. İşverenler çalışanların geleceğe dair istihdam umutlarının yarattığı avantajlardan faydalanırlar. Duffy'nin 'istekli/hevesli emek' kavramı cinsiyetlendirilmiş, ileri görüşlü ve girişimcilik niteliği olan yaratıcı emek türlerine işaret etmektedir. Duffy'ye göre, istekli emekçiler, ödül sistemi kendileri açısından büyük ölçüde istikrarsız işlemesine rağmen yine de yaratıcı aktivitelerin peşinden gitmektedirler (Duffy, 2015: 2).

8. Yaratıcı Emekten Yaratıcı Proletaryaya: Neoliberal Güvencesizlikler ve Dijital Medya Üreticileri

Son on yıllık süreçte iletişimin ekonomi-politiği, çalışma sosyolojisi, eleştirel teori ve siyaset gibi alanlarda yaratıcı emekçiler ve istihdam koşullarına ilişkin teorik ve empirik çalışmalar yoğunluk kazanmaktadır. Bu çalışmalar kavramsal yaklaşımları ve analiz biçimleriyle birbirlerinden farklılık gösterse de çağdaş medya ve kültür endüstrilerinde dönüşen emek süreçlerine ışık tutacak niteliktedirler. Adı geçen endüstrilerdeki çalışma koşulları, değişen teknolojiler, farklılaşan piyasa koşulları ve küresel kültür düzeni tarafından belirlenmekte, buna paralel olarak da emekgücünden beklenen nitelikler ve istihdam biçimleri hızla dönüşüm göstermektedir (Duffy ve Hund, 2015: 2). Öz-girişim, öz-yatırım ve öz-yönetim gibi kavram ve retoriklerin fazlaca dolaşıma sokulduğu ileri kapitalizm çağında güvencesiz istihdam, belirsizlik ve meslekî esneklik, medya ve kültür endüstrilerindeki maddi olmayan emekçilerin çalışma koşullarına içkin özelliklerdir.

Emek piyasalarının kuralsızlaştırılması ve güvencesizleştirilmesi, post-fordist dönüşümün sonuçlarından. Örgütlü emeğin kitlesel tarzda standart mal üretiminde uzmanlaştığı ve üstlerden gelen emirlere itaat ettiği, bürokrasi ve ekonomik

güvenceyle karakterize edilen savaş sonrası fordizmi yerini istihdamın atipikleştirildiği, emeğin örgütsüzleştirildiği, üretimin parçalandığı ve ekonomilerin sanayisizleştirildiği post-fordist rejime bırakmıştır. Yaratıcı öz-girişime dayalı serbest çalışma modelleri post-fordist çağda belirginlik kazanmakta ve popüler kurgulamada özgürlük ve esneklik idealleri üzerinden olumlanmaktadır. Ancak yeni ekonominin simgesi sayılan yaratıcı ve serbest çalışma, istikrarsız bir istihdam ve onunla beraber gelen sözleşmeye dayalı, geçicileştirilen işlerle ve esnek uzmanlaşma mantığı ile temsil edilir. Böylesi bir yapıda sabit ödemeler, mesleki eğitim, sağlık harcamaları ve emekli aylığı gibi daha önceden şirketler tarafından üstlenilen sosyal hakların sorumluluğu tamamen işçilere devredilmiştir.

Günümüz dijital medya ve kültür endüstrilerinin değer yaratım sürecinde aktif rol oynayan dijital yaratıcı emek kategorisi oldukça heterojen bir kitleyi temsil etmektedir. Kitlesel bir şöhrete sahip sanatçılardan, ayrıcalıklı/avantajlı yeni medya üreticilerine, teknik kalifikasyonu yüksek sosyal medya işçilerinden sıradan kullanıcılar sayılan Instagrammerlar ve düşük takipçili etkileyicilere kadar uzanan bu farklı katmanların esneklik, güvencesizlik ve belirsizlik süreçlerinden aynı düzeyde etkilenmeleri beklenemez.

Dijital medya ve kültür sektörünün ayakta kalabilmesi, olağanüstü çeşitlilikte bir yetenek havuzundan faydalanmasıyla mümkün olmaktadır. Modern kültürel üretimin odağında genellikle profesyoneller istihdam ediliyor gibi görünmesine rağmen kültür endüstrisinin ekonomi-politiğini analiz eden eleştirel yaklaşımlar, kültürel üretimin karşılığı ödenmeyen bir 'kitlesel entelektüellik'ten faydalandığını ileri sürmektedir. Serbest emekgücü kategorisinde değerlendirilen sosyal medya kullanıcıları ve etkileyicilerinin çevrimiçi her türden faaliyetleri de kitlesel entelektüelliğin bir parçasıdır. Bu hususta Arvidsson, görünmez kültür üreticilerine referansla 'yaratıcı proletarya' kavramını kullanmaktadır. Ticarî markaların çağdaş kentsel mekanlarda üretilen fikirler ve tarzlardan faydalanmak suretiyle tüketicilerin maddi olmayan emeğini sömürdüğünü ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu iddia, 'kullanıcının oluşturduğu içerik'in eleştirel bir analizidir (Hesmondhalgh, 2010: 269, 270; Arvidsson, 2008).

Kitlesel entelektüelliğin kapsamı içinde ancak belirli bir düzeyde de olsa görünmeyen emek kategorisinde yer alan kullanıcı/etkileyici emeği, takipçilerin nazarında çoğunlukla itibarsız ve meşru olmayan bir emek tarzı gibi görülebilmektedir. Zira kas gücüne dayalı standart işlerden geçici sözleşmelere ve/veya serbest çalışmaya dayalı işlere doğru sert bir geçiş, hızlı bir tarihsel dönüşümün yansımasıdır. Serbest ve yaratıcı işleri tanımlayan istikrarsızlıklar kadar uyum yeteneği, hareketlilik, risk alma ve kendini-benliğini- markalaştırma faaliyetleri tam anlamıyla bir emek değil de bir heves, eğlence biçimi ya da tutku olarak değerlendirilebilir. Kendini markalaştırmadaki gerçek emek görünmez olduğu için takipçiler, bu işin çok kolay olduğunu, etkileyici kişilerin yalnızca sevdikleri şeyi yaparak, eğlenerek ve fazlaca emek harcamadan, iyi paralar kazandıklarını

düşünebilirler.

Öte yandan sosyal ağlar başta olmak üzere kültür endüstrilerinde yaratıcı emeğin ve etkileyici kişilerin geçici, gündelik ve güvencesiz emek modelleri sıklıkla tartışılmaktadır. Bu konuda yapılmış eleştirel çalışmalar, etkileyicilerin sosyal ağlarda yaptıkları işin istikrarsızlık, yüksek standartlar, girişimcilik beklentileri, risk ve ayrımcılık gibi unsurlarla belirlendiğini ortaya koymaktadır. Instagrammerlar, vloggerlar ve bloggerlar gibi yaratıcı alanlarda çalışan insanlar, ‘standart olmayan bilişsel işçiler’ olarak adlandırılarak güvencesiz emekçiler kitlesinin bir alt kategorisine yerleştirilmektedir. Bu kategori içinde yer alanlar görünüşte prestijli bir mesleğe sahip olsalar dahi emekleri klasik güvencesiz koşullara tâbidir. Bu emekçiler, etkileyici kişilerin yaptıkları gibi heyecanlı ve sıradışı işlere katılım gösterirler, hatta kontrattan kontrata koşabilirler. Sosyal medyada etkileyicilik düzeyi yüksek bir karakter inşa edebilmek, muhtemelen eğlenceli ve heyecanlı bir çalışma tarzını temsil edebilir. Ancak kendini markalaştırmış bir etkileyici olmanın beraberinde getirdiği birtakım zorluklar da sözkonusudur. Etkileyici kişilerin yaptıkları işin sponsorluk ilişkilerine ve görünüm ücretlerine dayalı olması işi kesintili ve öngörülemeyen kılmaktadır. Daima görünür, aktif ve popüler kalma ideali, etkileyicileri oldukça akışkan bir takipçi kitlesinin kaptırmasına bağımlı hale getirmektedir. Zira etkileyici emekçilerin yaşamlarını kazanabilmek için ağırlıklı olarak markalara ve takipçilere bağımlılıkları sözkonusudur. Etkileyicilerin bu bağlamda katı bir kamusal karakter yaratmak için sarfettikleri emek, güçlü bir kariyer geliştirmeleri açısından da son derece önemlidir. (Brenna, 2019: 26, 29). Karşılığın ödenmeyen, geçici ve güvencesiz istihdam modelleriyle dikkat çeken etkileyici kişiler kendilerini çevrimiçi mecrada, düzenlenmiş ve filtrelenmiş bir karakter olarak temsil etmek zorundadır. Takipçi kitlesi üzerinde hedefledikleri imajı yaratarak bir başarı hikayesi yazmanın peşinde olan yaratıcı ve etkileyici kişilerin tümü bu amaca erişebilmekte midir?

Sosyal medyada yaratıcı işler yapan emekçilerle ilgili üretilmiş mitleri analiz eden Duffy ve Wissinger’a göre, özellikle sosyal medyada yaratılmış şöhretten fayda sağlayanların inşa ettikleri cezbedici söylemler, çevrimiçi mecrada oluşturulmuş bir kariyerin olanaklarını efsaneleştirme konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Medya ve kültür endüstrilerinde şaşırtıcı başarı hikayeleri aslında bir istisna durumunda iken sıradan insanların dikkatleri yalnızca kariyer rüyalarını gerçekleştirmiş olan kişilere doğru yönlendirilmektedir. ‘Sevdikleri şeyi yaparak para kazanan’ sosyal medya karakterlerinin yüceltilmesi ve bu söylemin yaygınlaştırılması, dijital ekonomideki güvencesiz emek realitesinin gözardı edilmesine katkı sağlamaktadır. Sosyal medya üretiminin kolay ve potansiyel bakımdan da kârlı olduğu fikrinin yaygınlaştırılması, sıradan insanları otonomi, heyecan, görünürlük ve tutku uğruna istikrarsız bir ekonomik ortama doğru yönlendirmektedir. Sosyal medyada veya benzeri bir başka yaratıcı endüstride konum elde etmek, çoğu zaman aşılmaz engeller, istikrarsızlıklar, yapısal eşitsizlikler ve ayrımcılıklar sayesinde imkânsız hale gelmektedir. Ancak

çevrimiçi mecraya ilişkin dolaşımdaki mitler, dijital kapitalizm döngüsünün olduğu gibi devam etmesine ideolojik destek sağlamaktadır (Duffy ve Wissinger, 2017: 4656, 4664).

Sosyal ağlardaki yaratıcı üretim, emekçiler açısından güvencesizlik tuzaklarıyla örülüdür. Aynı zamanda yaratıcı emekçiler, bilhassa da kullanıcılar ve etkileyicilerin emekleri yerleşik toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden de etkilenmektedir. Cinsiyetlendirilmiş sosyal medya üretimi literatüründe yaratıcı kadın emeği, 'hevesli/istekli emek' ya da 'tutku emeği' gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Yaratıcı kariyer olanaklarınca güdülenen genç kadınların moda ve medya alanlarındaki yaratıcı işlerde yoğunlaştıkları dile getirilmektedir. Kadınların ücret temelli olmaktan daha ziyade tutku ve sevgiye dayalı, sosyal bir değer elde etmek için çalışmaya gönüllü oldukları ileri sürülmektedir. Web 2.0, yaratıcı hevesli kadınların kariyer geliştirmelerine zemin hazırlamaktadır. Sayıları her geçen gün artan bu amatör yaratıcılar, 'tutkulu projelerine' yatırdıkları zaman, enerji ve parayı sosyal mecrada 'keşfedildikleri' zaman mutlaka telafi edeceklerine ve zengin olacaklarına inanmaktadırlar. İşbaşında olan bir 'keşfedilme' retoriği, ücretsiz stajyerlik, serbest çalışma ve kullanıcının oluşturduğu medya içerikleri gibi devasa bir sistemi yönetmektedir. 'Sevdiğin şeyi yaparak para kazan' şeklindeki bir iş ideolojisi kadınların tutkulu emeklerinden faydalanmaktadır. Tutku söylemi, moda ve yeni medya sektörlerindeki ücretsiz emeğin yarattığı değeri rasyonalize etmek için kullanılan işlevsel bir aygıt durumundadır. Sosyal medyada kadın yaratıcılar ve etkileyiciler, kadın emeğinin tanınmadığı ve/veya düşük bir seviyede değerlendirildiği kadınsılaştırılmış alanlara (örneğin moda ve güzellik gibi) yönlendirilerek cinsiyete dayalı sosyal hiyerarşiler yeniden üretilmektedir. İçinde yaşanan şu dönemde kadınların hevesli emeklerinin romantize edildiğini ileri süren araştırmacılar, moda bloggerları arasında yalnızca kısıtlı bir grubun profesyonelliğe gitme rüyalarını gerçekleştirebildiklerini, hatta bunlar içinde, reklam veren şirketleri kendi sayfalarına çekebilenlerin dahi kısıtlı bir kazanca eriştiklerini ifade etmektedirler. Kadınların çoğunluğunu oluşturduğu etkileyici yaratıcı emekçiler, daimî olarak güvencesiz, istikrarsız ve belirsiz koşullarda gelir imkanlarından yoksun hale geldiklerinde romantik olarak nitelenen bu emek de romantik olmaktan çıkacaktır (Duffy, 2015: 6, 13, 14; Duffy ve Hund, 2015: 4).

Sonuç

Otonomist Marksistlerin dijital kapitalizm çağında herkesin bir sosyal fabrika içinde yer aldığı iddiası, aslında iş ve iş-dışı zaman arasındaki sınırların bulanıklaşmasına, özellikle genç insanların çalışma zamanı ve diğer zamanlar arasında herhangi bir ayırım yapmamalarına vurguda bulunmaktadır. Dijital/enformasyonel kapitalizmde iş, daha az kesinlik içermekte ancak hayatın tüm boyutlarını kapsayacak ölçüde genişlemektedir. Hayatın kontrolünün giderek çalışma tarafından devralınması, zorlayıcı programlar ve dikte edilen zaman baskısı, işçilerin tüm yaşam deneyimlerini sömürücü bir biçimde sermayeye bağımlı kılmaktadır.

Yine aynı bağlamda düşünülürse, Web 2.0'nın katılımcı ekonomisinde kullanıcılar, çeşitli sosyal medya platformları için içerik üretirlerken, çok uluslu şirketler için oyunlar modifiye ederken ya da Google ve Safari gibi enformasyonel kâr kaynaklarına yığınlarla veri bırakırlarken serbest zaman giderek 'serbest emek' haline gelmektedir.

Sosyal medya kullanıcıları ve etkileyicilerinin yaptığı işler bir nevi eğlence ve oyun gibi görüldüğü için önemsizleştirilmekte ve etkileyici kişi olmanın tüm boyutlarını belirleyen yoğun emek süreci gözardı edilmektedir. Herhangi bir sosyal platformda yer alan etkileyici kişilerin markalar için çalışmak suretiyle ticaret işi içinde oldukları, fakat bundan daha önemlisi kendileri için çalıştıkları, daha doğru bir deyişle, kendilerini yaratma işi içinde oldukları dile getirilmektedir. Her bir özçekim, video ve yorum, etkileyicilerin kendilerini bir marka olarak sunmak ve birlikte çalıştıkları markaları tanıtmak için çalıştıklarının bir göstergesi niteliğindedir. Benliğini yönetmekle görevli yeni bir özne-işçi olarak tanımlanabilen etkileyiciler, teknolojiden faydalanarak tüm varlıklarını yaptıkları işle bütünleştirmekte ve bir benlik emeğini icra etmektedirler. Bu durum, ticarî bir mantığın sosyal hayatın tüm alanlarına doğru yayıldığı ve sorumluluğun tamamıyla bireyselleştiği bir tabloyu gözler önüne serer. İçerik üretimi yapan sosyal medya kullanıcılarının yanısıra dijital/enformasyonel kapitalizmin belkemiği sayılan yaratıcı kültürel emekçiler, maddi olmayan, çoğunlukla gizil kalan ve güvencesiz bir emeği temsil etmektedirler. Kapitalist sistem daima düşük kalifiyeli ve düşük ücretli emekçi kitlelere dayanıyor olmasına rağmen günümüzde beyaz yakalı kültürel ve entelektüel proletaryanın kapsamı her geçen gün büyümektedir.

Bu çalışmada genel olarak yaratıcı kültürel emekçilerin ama özellikle de öz-girişimci ve öz-markalaştırıcı yönleriyle dikkat çeken sosyal medya kullanıcılarının ve etkileyici kişilerin emekleri ve üretim süreçleri mercek altına alınmıştır. 'Sevdiğin işi yaparak para kazan' tarzındaki söylemlerin yaygınlaştırılmasıyla çekici hale getirilen yaratıcı sosyal medya üretiminin neoliberal güvencesizlikler ve istikrarsızlıklar karşısındaki durumu analiz edilmeye çalışılmıştır. Sosyal medyada içerik üreten kullanıcı emeği, hem klasik Marksist kurama dayalı dijital emek yaklaşımı ve emek sömürüsü analizleriyle değerlendirilmiş hem de otonomist Marksistlerin maddi olmayan emek analizleri üzerinden ele alınmıştır. Konuyla ilgili literatürden ve çeşitli teorisyenlerin kuramlarından faydalanılarak yapılan bu teorik çalışmanın sonuçlarına göre, sosyal medya ekonomisinde heves, tutku ve 'sevdiğin işi yap' ideolojisiyle güdümlenen ve kendilerini markalaştırarak pazarlamayı içselleştiren 'gönüllü' emekçiler, yaptıkları işin istikrarsızlığı, düşük ücretler ve kendilerinden beklenen yüksek standartlar dikkate alındığında güvencesizliği deneyimlemektedirler.

Toplum üzerinde önemli düzeyde etki ve değer yaratan dilsel, iletişimsel, kültürel ürünleri üreten maddi olmayan emek kapsamında değerlendirilen sosyal

medya etkileyicileri kendilerini bir marka haline getirme doğrultusunda yoğun bir benlik emeğini icra ederler. Önemli ölçüde cinsiyetlendirilmiş karakteriyle duygulanımsal emek de maddi olmayan emek kapsamında yer alır. Sosyal medya platformlarında kadın etkileyicilerin otantik bir kişiliği ve sadık bir takipçi kitlesini üretmek ve korumak üzere yürüttükleri duygulanımsal stratejiler kapsamlı bir emeği gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda estetik açıdan mükemmel bir görünüşü koruma ve cazibe yaratmaya dönük öz-temsili emeği de duygulanımsal etkiyi arttırmanın en önemli unsurudur. Gelecekte keşfedilme, daha iyi iş fırsatları yakalama ve hatta zengin olma umuduyla kullanıcıların/etkileyicilerin sergiledikleri öz-girişim ve öz-yatırım emeği ise her türden risk ve belirsizliğin meşrulaştırılmasına ve bireyselleştirilmesine yol açmaktadır.

Dijital ekonominin hızlı yükselişi sosyal medya etkileyiciliği gibi yaratıcı kültürel üretime dayalı iş türlerini çok hızlı biçimde geliştirmiş olmasına rağmen bu türden işleri ve yaratıcı emekçileri neoliberal güvencesizlikler karşısında korumasız bırakmıştır. Bloggerlar, vloggerlar ve Instagrammerlar gibi sosyal medya üreticileri tutku dolu bir tatmin ve yüksek bir sosyal statüyle desteklenen kariyerlere sahipmiş gibi görünürler ancak istikrarlı, tam-zamanlı ve güvenceli bir istihdama erişemezler. Karşılığı ödenmeyen emek, uzayan çalışma saatleri, sürekli kendini eğitime ve geliştirme zorunluluğu, farklı etkileşim ortamlarına/sosyalleşme biçimlerine maruz kalmak ve yoğun bir güvencesizliğin deneyimlenmesi, yaratıcı kültürel üretim süreçlerine hâkim durumdadır. Ayrıca sosyal medya üreticileri toplumsal cinsiyete, sosyal sınıfa, milliyet ve etnisiteye dayalı her türden eşitsizlik ve ayrımcılık biçimleriyle baş etmek zorunda kalabilmektedir.

Kaynakça

- Aires, Susanna (2020). 'Laboured Identity: An Analysis of User Branding Practises on Instagram'. *TripleC*, 18 (1): 494-507.
- Abidin, Crystal (2016). 'Visibility Labour: Engaging with Influencers' Fashion Brands and #OOTD Advertorial Campaigns on Instagram'. *Media International Australia*, Vol.161, Issue 1: 86-100. (<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1329878X16665177> Erişim: 06.04.2021)
- Andrejevic, Marc (2008). 'Watching Television Without Pity: The Productivity of Online Fans'. *Television and New Media*, Vol.9, No.1: 24-46.
- Andrejevic, Marc (2011). 'Social Network Exploitation', Ed.by Zizi Paparachissi. *A Networked Self*. içinde, London: Routledge, 82-103.
- Arcy, Jacquelyn (2016). 'Emotion Work: Considering Gender in Digital Labour'. *Feminist Media Studies*, Vol.16, Issue 2: 365-368. (<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14680777.2016.1138609?scroll=top&needAccess=true> Erişim: 21.04.2022)

- Arvidsson, Adam (2008). 'The Ethical Economy of Customer Coproduction', *Journal of Macromarketing*, Vol.28, Issue: 4: 326-338.
(<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0276146708326077?download=true>
Erişim: 28.04.2022)
- Balkız, Özlem Irmak (2022). 'Instagramda Kadın Etkileyiciler: Bir Etki Ekonomisinde Ticaretin Kadınsılaştırılması', *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1: 1-33.
- Bauman, Zygmunt (2019). *Akışkan Modernite* (Çev. Dr. Sinan Okan Çavuş). İstanbul: Can Yayınları.
- Brenna, O'Gorman (2019). "#TrippinWithTarte: The Immaterial Labour of Selling Calculated Authenticity and Glamour on Instagram". *Major Papers*. 96. (<https://scholar.uwindsor.ca/major-papers/96> Erişim: 18.04.2022).
- Drenten Jenna, Lauren Gurrieri, vd. (2019). 'Sexualized Labour in Digital Culture: Instagram Influencers, Porn Chic and the Monetization of Attention'. *Gender, Work and Organization*, Special Issue 27 (1): 41-66.
- Driel, Loes Van, Delia Dumitrica (2021). 'Selling Brands While Staying "Authentic": The Professionalization of Instagram Influencers'. *The International Journal of Research into New Media Technologies*, 27 (1): 66-84.
- Duffy, Brooke Erin (2015). 'The Romance of Work: Gender and Aspirational Labour in the Digital Culture Industries'. *International Journal of Cultural Studies*, 19 (4): 441-457.
(<http://www.lisebremont.com/wp-content/uploads/2016/11/International-Journal-of-Cultural-Studies-2015-Duffy-1367877915572186.pdf> Erişim: 24.07.2021)
- Duffy, Brooke Erin; Emily Hund (2015). '“Having it All” on Social Media: Entrepreneurial Femininity and Self-Branding Among Fashion Bloggers'. *Social Media + Society* 1(2): 1-11.
- Duffy, Brooke Erin; Elisabeth Wissinger (2017). 'Mythologies of Creative Work in the Social Media Age: Fun, Free and “Just Being Me”', *International Journal of Communication*, 11: 4652-4671.
- Fuchs, Christian (2014). 'Digital Prosumption Labour on Social Media in the Context of the Capitalist Regime of Time', *Time & Society* 23 (1): 97-123.
- Fuchs, Christian (2012). 'Dallas Smythe Today - The Audience Commodity, the Digital Labour Debate, Marxist Political Economy and Critical Theory. Prolegomena to a Digital Labour Theory of Value'. *Triple C*, 10(2): 692-740.

- Fuchs, Christian (2020). *Sosyal Medya Eleştirel Bir Giriş* (Çev. Diyar Saraçoğlu ve İlker Kalaycı). İstanbul: Notabene Yayınları 2. Baskı.
- Gill, Rosalind; Pratt, Andy (2008). 'In the Social Factory? Immaterial Labour, Precariousness and Cultural Work'. *Theory, Culture & Society*, 25(7-8): 1-30.
- Hardt, Michael; Antonio Negri (2015). *İmparatorluk* (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hesmondhalgh, David (2010). 'User-generated Content, Free Labour and the Cultural Industries' *Ephemera*, 10 (3/4): 267-284.
- Hochschild, Arlie (1983). *The Managed Heart*. London: University Of California Press
- Hund, Emily Dean (2019). *The Influencer Industry: Constructing and Commodifying Authenticity on Social Media*. Publicly Accessible Penn Dissertations. (<https://repository.upenn.edu/edissertations/3636> Erişim: 01.09.2021)
- Kangal, Kaan (2017). 'Dijital Emek Tartışmaları'. *Teori ve Eylem Dergisi* (<https://teoriveeylem.net/tr/2017/04/dijital-emek-tartismalari/> Erişim: 20.10.2022).
- Kıyan, Zafer (2015). 'Dijital Kapitalizmin İletişim Alanındaki İzleri: Üretim, Dolaşım, Emek ve Tüketim Süreçleri'. *Toplum ve Bilim* 135: 27-57.
- Kuehn, Kathleen; Thomas Corrigan (2013). 'Hope Labor: The Role of Employment Prospects in Online Social Production', *The Political Economy of Communication* 1(1), 9–25.
- Lazzarato, Maurizio (1996). 'Immaterial Labour' Ed.by Paolo Virno and Michael Hardt. *Radical Thought in Italy: A Potential Politics*. içinde MN: University of Minnesota Press. 133-47. (<https://frontdeskapparatus.com/wp/wp-content/uploads/2012/10/Immaterial-Labor-Maurizio-Lazzarato.pdf> Erişim: 05.10.2022).
- Mc, Robbie, Angela (2016). *Be Creative Making a Living in the New Culture Industries*. UK: Polity Press.
- Neff, Gina (2012). *Venture Labour*. London: The MIT Press.
- Neff, Gina,; Elizabeth Wissinger et.al (2005). 'Entrepreneurial Labor Among Cultural Producers: "Cool" Jobs in "Hot" Industries'. *Social Semiotics*, 15:3, 307-334.
- Önder, Ahmet; Berna Güler (2022) 'Geleneksel Kitle İletişim Araçlarından Yeni Medyaya: Sosyal Medya Platformlarında Değerin Üretimi ve Kullanıcı Emeginin Rolü' *SAV Katkı* 12: 59-69. (<https://www.researchgate.net/publication/362761183> Erişim: 02.10.2022).

- Ritzer, George; Nathan Jurgenson (2010). "Production, Consumption, Prosumption The Nature of Capitalism in the Age of the Digital 'Prosumer'". *Journal of Consumer Culture*, 10 (1): 13–36.
- Saraç, Duygu Çeliker; Seyhan Aksoy (2021). 'Dijital Medya Platformu İncelemelerinde Emek Tartışmaları: Ekonomi Politik Bir Değerlendirme'. *İlef Dergisi*, 8(1)- Bahar/Spring: 133-156.
- Sim, Melike Aslı (2021). 'A Quantitative Approach: Hope Labor Among Turkish Female Bloggers'. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38(2), 631-654.
- Terranova, Tiziana (2000). 'Producing Culture for the Digital Economy', *Social Text* 63, 18 (2)
- (<https://we.riseup.net/assets/57227/terranova,tiziana%20free%20labor%20producing%20culture%20for%20the%20digital%20economy.pdf> Erişim: 25.08.2021).
- Tonak, Ahmet (2020). 'Does the Digital Sector Produce Surplus Value? The Case of Facebook'. *METU Studies in Development*, 47 (December): 281-289.
- Toffler, Alvin (2008). *Üçüncü Dalga*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Uzunoğlu, Sarphan (2015). 'Yeni Medyada Dijital Emek Sömürüsü: Tüketiciden Ürketiciye Yeni Medya, Yeni Sömürü Pratikleri'. *E-journal of Intermedia*, Fall, 2(1): 181-194.

Knidoslu Ktesias'ın Hayatı, Eserleri ve Tarih Yazıcılığı Üzerine Değerlendirmeler Muzaffer DEMİR¹

Öz

Araştırma Makalesi

Bu makale Ktesias'ın hayatı, eserleri ve tarihyazıcılığı üzerine odaklanmaktadır. Ktesias'ın Knidos'ta doğduğu konusunda kaynaklar hemfikir ancak kesin doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. II. Artakserkses'in iktidarı esnasında Pers Akhaimenid sarayında hekimlik yapmakla kalmamış aynı zamanda bazı diplomatik ilişkilerde de arabuluculuk görevi üstlenmiştir. Hekimlik görevi esnasında büyük çoğunluğu sözlü ve de yazılı kaynakları derleyip topladığı ve bunları düzyazı eserler haline dönüştürdüğü görülmektedir. Ktesias birisi Persika başlığı altında Pers tarihi, gelenekleri ve saray hayatı, diğeri Indika olarak adlandırılan Hindistan halkı, hayvanları, bitkileri ve coğrafyası üzerine iki önemli eser yazmıştır. Bu eserleriyle Küçük Asia'nın bir taraftan oldukça tartışmalı diğer taraftan en etkileyici yazarlarından birisi olmuştur. Onun ve eserlerinin etrafında dönen tartışmaların dört ekseninde ele alınması gerekmektedir. Birincisi onun Pers sarayına esir alınarak mı gittiğidir; ikincisi eğer esir alındıysa ne zaman götürüldüğüdür; üçüncüsü Pers sarayında kaç yıl kaldığıdır son olarak da tarihçi olarak adlandırılıp adlandırılmayacağıdır. Bu bağlamda da Ktesias'ın anlatımının doğruluğu ve Pers kaynaklarını kullandığına dair iddiası üzerine tartışmalar devam etmektedir. Bazı antik ve modern yazarlar Ktesias'ı yalanlar uydurmakla ve eserlerinde kendisini öne çıkarmakla eleştirdiğinden kötü bir şöhrete sahip olmuştur. Biz bu çalışmamızda bütün bu tartışma noktalarını gözden geçirerek herşeye rağmen Ktesias'ın eserlerinin tarihi değerlerinin bazı yönlerden dikkate alınması ile ilgili önerilerde bulunmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Ktesias, Persika, Indika, II. Artakserkses, Akhaimenidler

Reconsiderations on The Life, Works and Historiography of Ctesias of Cnidus

Abstract

Research Paper

This article focuses on the life, works and historiography of Ctesias. Sources agree that Ctesias was born in Cnidus, but his exact date of birth and death is unknown. During the reign of Artaxerxes II, he not only worked as a physician in the Persian Achaemenid Palace, but also acted as a mediator in some diplomatic relations. It is seen that he collected most of the oral and written sources during his work as a physician at the Persian palace and turned them into prose works. Ctesias wrote two important works, one on Persian history, traditions and palace life, called Persica, and the other on the people, animals, plants and geography of India, called Indica. With these works, Ctesias became one of the most controversial and influential writers of Asia Minor. The debates revolving around him and his works should be handled on four axes. The first is whether he was taken captive to the Persian palace; the second is when he was taken, if he was taken prisoner; the third is how many years he stayed in the Persian palace. Finally, it is a matter of whether he can be called as a historian; within this context, debates continue on the accuracy of Ctesias' narration and his claim that he used Persian sources. He gained notoriety as some ancient and modern writers criticized him for making up lies and for promoting himself in his works. In this study, we will on the contrary try to

¹ Prof. Dr., dmuzaffer@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7270-2317

make some new suggestions about the historical importance of Ctesias' works in some ways by reviewing all these discussion points.

Keywords: Ctesias, Persica, Indica, Artaxerxes II, Achaemenids

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 11.11.2022

Kabul tarihi / Accepted 22.11.2022

Giriş

Ktesias'ın doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. MÖ 440-435 yılları arasında doğduğu, MÖ 393/2 yılından sonra da öldüğü önerilmektedir (Brown, 1978: 10; Bigwoog, 1978: 19). Antik kaynaklarda Pers Akhaimenid Hanedanlığı sarayındaki yaşamı dışında çok az detay verilmektedir. MS X. yy. leksikon yazarlarından Suda, onun hayatını kısaca şöyle özetlemektedir: “Knidoslu hekim Ktesias, Ktesiarkhos veya Ktesiokhos'un oğludur, Mnemon olarak adlandırılan Artakserkses'e eşlik etmiş ve 23 kitaptan oluşan Persika adlı eserini yazmıştır”. [1] Bu metinde belirtildiği üzere babasının ismi konusunda kafa karışıklığı söz konusu olsa da, Ktesiokhos ismi antik kaynaklarda daha fazla öne çıkarılmaktadır. [2] İlgili kaynakların tamamı onun Knidos'da doğduğu konusunda ise hemfikirdir. [3] Knidos, Klasik Dönem'de Ege dünyasının iki önemli tıp merkezinden birisi olmuştur (Nutton, 2004: 69-70). Ktesias, Persia'ya gitmeden önce tıp mesleğini burada öğrenmiş ve uygulamıştır. [4] Hekimliğin yanı sıra yazar/tarihçi olduğu da bazı antik kaynaklarda belirtilmektedir. [5]

2. Persia'ya Gelişi ve Saray Hayatı

Ktesias'ın Pers sarayına tam olarak ne zaman gittiği veya götürüldüğü ve de götürülme sebebi hala tartışma konusudur. Diodoros, Ktesias'ın tıp uzmanlığından dolayı esir alınarak Pers sarayına götürüldüğünü şöyle iddia etmektedir:

“Knidoslu Ktesias, Kyros'un kardeşi Artakserkses'e karşı seferi sırasında esir alınmış ve tıbbi bilgisinden dolayı kral tarafından hizmete alındıktan sonra on yedi yıl boyunca onun saygınlığını kazanmıştır...” [6]

Bu metinde iki veri öne çıkmaktadır: birincisi onun savaş esiri olması, ikincisi tıbbi bilgisinden dolayı Büyük Kral ve maiyetinin hekimi yapılarak on yedi yıl boyunca Pers sarayında onurlandırılmasıdır. Ancak onun Pers sarayına savaş esiri olarak getirildiğine dair bu aktarımın doğru olup olmadığı bilim insanları arasında hala tartışma konusudur. Bunun temel sebebi Ktesias'ın esir alınmasının altında yatan koşulların ne olduğunu açıkça ortaya koyabilecek herhangi bir bilgi olmamasıdır; Ktesias'ın kendi eserlerinde de bundan bahsettiğine dair herhangi bir delil günümüze kadar ulaşmamıştır. Bazı araştırmacılar onun esir alınmadığı, Pers sarayında Hellen hekimlere görev verme geleneği dikkate alındığında tıbbi bilgilerinden dolayı Pers

sarayına davet edildiği ihtimali üzerine odaklanmışlardır. Bu görüşe göre antik çağda deneyimli ve tecrübeli hekimler, özellikle savaşlarda ve avlarda yaralanan sarayın önde gelenleri için vazgeçilmez olmuştur (Briant, 2002: 264).

Bu görüşe destek veren kriterlerden birisi de Ktesias'ın esir alınması ve daha sonraki kaçış hikâyesinin, çok daha önce I. Dareios'un sarayında tıbbi alanda hizmette bulunduktan sonra Kroton'a kaçan Demokedes'in hikayesine oldukça benzemesidir. Bu sebeple, aşağıda da açıklayacağımız üzere, Diodoros gibi daha sonra Ktesias'ın eserlerini okuyup yorumlayan yazarların Krotonlu Demokedes'in hikayesini Ktesias'ınki ile kasıtlı olarak eşleştirerek takdim kısmına eklemiş olması ihtimali, dolayısıyla Ktesias'ın esir alınmasının doğru olmadığına gözardı edilmemesi gerekmektedir. Asklepios Tapınağı'nda din adamı olarak hizmet eden Knidoslu Kalliphon'un oğlu Demokedes I. Dareios'un şahsi ekimi olarak hizmet etmeye başlamıştır (Hdt. III.125, 129-137; Huyse 1990: 142). Esasen Samos tiranı Polykrates'in şahsi doktoru iken MÖ 522 yılında bölgenin Pers satrapı Oroetes tarafından esir alınmış ve Pers sarayına gönderilmiştir (Hdt. III.125). I. Dareios'un av sırasında attan düşerek burktuğu bileğini -ki iddiaya göre saraydaki Mısırlı doktorlar başarısız olurken-[7] yerine oturtmayı başarmış, böylelikle onun şahsi doktoru olmuştur (Hdt. III.129). I. Dareios becerilerinden dolayı Demokedes'i cömertçe ödüllendirmiştir: iyi bir evde yaşamış, kralın sofrasından yemekler yemiş ve hatta iddia edildiği üzere I. Dareios üzerinde belli bir nüfuzla sahip olmuştur (Hdt. III.130-131). Daha sonra I. Dareios'un baş eşlerinden Atossa'nın çibaniyi iyileştirmeyi başarmış ve Atossa'nın desteği ile isteksiz olsa da I. Dareios'un Hellas seferine katılmıştır (Hdt. III.134). Bu sefer sırasında Tarenton'a ve oradanda anayurduna, Kroton'a kaçmıştır. Yurttaşları Persia'ya geri gönderilmemesi için ısrarcı olmuşlar ve onu koruma altına almışlardır (Hdt. III.136-137). Dolayısıyla her ne kadar görkemli bir saray pozisyonuna sahip olsalar da Demodokes gibi hekimler sarayda önemli şahsiyetleri tedavi ettiklerinden dikkatli olmak zorundaydılar. Aksi takdirde yanlış bir davranıştan veya tedaviden dolayı ölümle cezalandırılma riski altındaydılar.[8] Bu stres ve baskı altında Demodokes'in ve aşağıda açıklayacağımız üzere tıpkı onun gibi Ktesias'ın da kaçmayı tercih ettiği görülmektedir.

Demodokes hikayesi ile benzerliği söz konusu olsa da zellikle başarılı hekimlerin kral gibi önemli siyasi şahsiyetlerin iyileştirilmesi için esir alınması veya alıkonulması yaygın olmalıdır; her ikisinin kaçmayı tercih etmiş olmasındaki benzerlik de aynı görev stresi ve baskısına maruz kalmalarıyla bağlantılandırılabilir. Bu durum dikkate alındığında Ktesias'ın hekimlik tecrübesi ve başarısına binaen esir alınma ihtimali hakkında farklı tarihler önerilmiştir. Bu öneriler de halen tartışma konusu olan onun Pers sarayındaki hizmet süresine göre değişmektedir.[9] Diodoros, yukarıda aktardığımız metninde, onun Pers sarayında on yedi yıl kaldığını bildirmektedir.[10] Bu veriye göre; Ktesias'ın kendi yazılarından anayurduna dönmek için Persia'yı terk ettiği tarihin MÖ 398/7 yılı olduğu çıkarımında bulunabildiğimizden (Stronk, 2004/2005: 102), onun Pers sarayındaki hizmetine MÖ

415/4 yılında, dolayısıyla II. Dareios'un iktidarı sırasında başlaması gerekmektedir (Waters, 2017: 3). Bu doğrultuda Stronk, Ktesias'ın MÖ 420-414 yılları arasında Lydia satrapı Pissouthnes'in ayaklanmaları ve/veya onun oğlu Amorges'in MÖ 414-412 yılları arasındaki başkaldırısı sırasında esir alınmış olabileceğini önermiştir. Strong tezini hem Pissouthnes hem de Amorges'in desteklerini Ege dünyasının çeşitli kentlerinden gelen paralı askerlerden almasına ve ayaklanmaların bastırılmasından sonra tutsak alınan paralı askerler arasında Ktesias'ın da olabileceği ihtimaline dayandırmaktadır; bu bağlamda Ktesias'ın Karia'da Iasos kentine sığınan ve burada bir Sparta askeri birliği tarafından tutsak edilerek Persia'ya gönderilen Amorges ile birlikte Pers sarayına gitmiş olabileceğini önermektedir.[11] Ancak Stronk'un bu görüşü oldukça spekülatif ve kesin bir delile dayanmamaktadır. Bir diğer öneri de Ktesias'ın paralı asker ordusunda hekim olarak görev yaparken II. Dareios'un satrapı Tissapharnes tarafından MÖ 413 yılında esir alındığı, Pers ülkesine götürüldüğü yönündedir.[12] Bu görüşü de doğrudan teyit edebilecek bir delil bulunmamaktadır. Ayrıca Ktesias, Persika'sının XVIII. kitabında II. Dareios dönemine II. Kserkses ve kısa iktidar dönemi olan Sekyndianos ile birlikte kısaca değinmektedir. Bu sebeplerle Diodoros'un yukarıda aktardığımız metninde geçen on yedi rakamının altı veya yedi olabileceği üzerinde durulmuştur; on yedi rakamı ya eseri kaleme alan kişinin yazım hatasıdır ya da Ktesias kendi prestijini ve güvenilirliğini artırarak diğer Hellenleri etkilemek için Pers sarayında kaldığı süreyi bilinçli olarak abartmıştır.[13]

Ktesias'ın Pers sarayında altı veya yedi yıl kaldığı tezini kabul edecek olursak onun MÖ 405/4 yılında hizmete başlamış olması ihtimali daha mantıklı ve delillendirilebilir gözükmektedir. Kanaatimizce modern yazarların bu meselenin çözülmesi açısından MÖ 405/4 yılında gerçekleşen bir olayın üzerinde pek durmadıkları anlaşılmaktadır. Genç Kyros, bu tarihte üç yüz Hellen paralı askeriyle birlikte babası II. Dareios'u sarayında ziyarete gitmiştir (Ksen. An. I.1.2; Brown 1978: 3). Ktesias'ın bu paralı askerler arasında bulunma ihtimali dikkatlerden kaçmasa da konuyu detaylandırma gereği duyulmamıştır.[14] Bu bağlamda Kyros'un Ktesias'ı muhtemelen bir savaşta tutsak alıp, tecrübeli bir hekim olduğundan Sardeis'te kendi hizmetine almış olma ve ölmekte olan babasını iyileştirmek için onu beraberinde götürme ihtimali yüksektir. Tissapharnes'in bu ziyaret sırasında Kyros'un kardeşini öldürme planı olduğunu II. Artakserkses'e bildirdiği ve Kyros'un bunun üzerine hapsedildiği aktarılmaktadır. Kyros nihayetinde annesi Parysatis'in yardımıyla serbest kalmayı başarıp Lidya satraplığına geri dönse de, Ktesias bu sırada tutsak edilerek alıkonulmuş ve II. Artakserkses'in hizmetine alınmış olabilir.[15] Aslında Diodoros, yukarıda aktardığımız metninde, Kyros'un Kunaksa Meydan Savaşı'ndan önceki ve yine kardeşine karşı düşmanlık barındırdığı gözükken bu seferi sırasında Ktesias'ın Perslerin hizmetine girdiğini kastetmiş olmalıdır.[16] Ayrıca Ktesias'ın daha sonra MÖ 401 yılında gerçekleşen Kunaksa Meydan Savaşı sırasında halihazırda II. Artakserkses'in yanında savaşan birliklerle beraber hareket ettiği ima edilmektedir; hatta II. Artakserkses savaş sırasında bir ara ordusunun düzenini kaybettiğinde Ktesias'ın da içinde bulunduğu az sayıdaki askerle birlikte bir tepeye

sessizce sığınmıştır.[17] Ktesias da onun II. Artakserkses'in hizmetinde görev yaptığına atıfta bulunmakta ve ayrıca Persika'sında kralın iktidarının özellikle ilk yedi yılı (MÖ 404-398/397) hakkında bilgiler vermektedir. Bu süre zarfında kraliyet hekimliği gibi hassas ve önemli bir pozisyon için kendisini ispatlayarak sarayda kabul görmüştür (Stronk, 2004/2005: 102).

Öte yandan Ktesias'ın MÖ 401-398/7 yılları arasında Pers sarayındaki faal yaşamı hakkında nispeten daha fazla bilgiye sahibiz. Onun tarih sahnesinde gözüktüğü kesin olay Kunaksa Meydan Savaşı'dır. Bu savaş, II. Dareios'un ölmesiyle Pers Akhaimenid Hanedanlığı iç savaşının geldiği doruk noktaydı. II. Dareios'un eşi Parysatis tahta büyük oğlu II. Artakserkses'in değil de Sardeis satraplığı yapan Kyros'un geçmesini istiyordu (Plut. Art. II.2). Karşı tarafta da II. Artakserkses, eşi Stateira ve Karia satrapı Tissapharnes bulunmaktaydı. Yukarıda kısaca belirttiğimiz üzere Ktesias savaş esnasında yanında bulunduğu II. Artakserkses'in göğüs zırhının arasından aldığı iki parmak derinliğindeki yarasını tedavi etmeyi başarmıştır.[18] Savaştan hemen sonra birisi kraldan diğeri kralın annesi Parysatis'ten iki kılıcı hediye olarak almış,[19] sadece kral değil, eşi, çocukları ve kralın annesinin hekimi yapılarak onurlandırılmıştır.[20] Ayrıca kendisi, savaşta öldürülen Kyros'un safında savaşmış olan Hellen paralı askerleriyle uzlaşma görüşmelerinde bulunmak için Zakynthoslu Phalinos adlı Tissapharnes'e sadık ve sert birisinin de içinde olduğu delegasyonda örev aldığını iddia etmektedir.[21] Daha önceden Kyros'un Sardeis'teki sarayında görev aldığı sırada ona bağlı paralı askerleri tanıyor olmasından ve de kralın yaralarını iyileştirerek güvenini kazanmasından ötürü kendisine bu görev verilmiş olabilir. Onun dengeli ve yumuşak tavırlı görüşmelerinin de katkısıyla Hellen paralı askerlerinin önemli kısmının savaştan çekildikleri ve geri döndükleri görülmektedir.

Ktesias, sarayda kaldığı süre zarfında mesleğinden dolayı zorunlu olarak Kraliyet ailesi ile birlikte imparatorluk oyunca seyahat ederek çeşitli yerleşim yerleri ve kentleri görmüş olmalıdır. Pers sarayları sadece bir yerde değil imparatorluğun birkaç önemli kentinde bulunmakta ve kral maiyetiyle birlikte mevsime (yazlık/kışlık), festivallere, dini veya monarşik görevlere göre farklı sarayları kullanabilmekteydi. Bu Ktesias'ın Babil, Susa, Ekbatana ve Persepolis başta olmak üzere büyük saray-kentleri arasındaki çeşitli dinlenme yerlerinde de (Ksen. Kyro. VIII.6; Ath. Deip. XII.8) zaman geçirmesi anlamına gelmekteydi (Briant, 2002: 680; Llewellyn-Jones, 2013: 74-95). Bu bağlamda imparatorluğu birbirine bağlayan büyük Kraliyet Yolu'nda seyahat ettiği anlaşılmaktadır: onun I. Dareios'un Behistun (Bagistanos) yazıtı ve rölyefi hakkında yorum yapması Babil'den Ekbatana'ya seyahat ettiğini teyit etmektedir.[22] Kunaksa Savaşı'ndan sonra Babil'de epeyce zaman geçirmiş olmalıdır ki, bu savaşta esir alınmış olan ve karşılıklı ilişki içine gireceği Sparta generali Klearkhos'un burada hapsedildiği bilinmektedir.[23] Parysatis de genç oğlu Kyros'un ölüm haberini buradayken almıştır.[24]

Ktesias Babil'de iken en sevdiği oğlunun ölmesinden dolayı üzgün olan ve

onun hatırasını onurlandırma konusunda hassas olan Parysatis'in gözdesi ve dert ortağı olmuş, onunla bilgi alışverişinde bulunmuştur.[25] Kendi yazılarında da belirttiği üzere Parysatis'in cesaretlendirmesiyle Tissapharnes'in entrikaları sonucunda hapiste tutulan Klearkhos'a, muhtemelen MÖ 400 yılında bir tarak hediye edilmesini ve yemek gönderilmesini sağlayarak merhamet etmiş, işkence edilerek öldürülmesini engellemek için gizliden hançer verilmesi teklifini ise reddetmiştir.[26] Klearkhos, bu hürmetli davranış karşılığında Ktesias'a mühür yüzüğünü hediye etmiştir.[27] Ktesias da Klearkhos'a saygı duymuş, idam edilmesinden sonra onun mezar yerinde ilahi işaretler görüldüğü iddiasında bulunmuştur.[28]

“Kesin tarih”, diplomatik bir görevi Pers sarayından kaçma fırsatına dönüştürdüğü MÖ 398/7 yılıdır. Bu yılda diplomatik bir görevini Pers sarayından kaçma fırsatına dönüştürdüğü gözükmektedir. Bu göreviyle ilgili bilgi veren Photios'un özeti karmaşıktır. Bu özete göre Ktesias, II. Artakserkses ile Kıbrıs'ta Salamis kenti kralı I. Evagoras arasında arabulucuk yapmıştır. Ktesias, öncelikli olarak I. Evagoras'ın muhtemelen anlaşmazlık içinde olduğu ve Perslerden yardım talep eden bir diğer Kıbrıs kenti (muhtemelen Soli) yöneticisi Anaksagoras ile uzlaşması için bir mektup yazmıştır. Bu arada Ege Denizi'nde Sparta'ya karşı görev yapan Atinalı amiral Konon Kıbrıs'ta I. Evagoras'ın sarayına uğramıştır. Konon, I. Evagoras'ın iç savaş sırasında Pers kralına ödemesini geciktirdiği haraçla beraber Pers donanmasının hizmetine girmek istediğini belirten mektupları saraydaki Ktesias'a göndermiştir. Ktesias, Konon'un durumunu kralla istişare ettikten sonra ona kendi mektubunu göndermiştir. Sonrasında I. Evagoras tarafından kralın saraydaki yakını Satibarzanes'e hediyeler ulaştırılmış ve Kıbrıs'a Pers elçileri gönderilmiştir. Konon daha sonra krala ve Ktesias'a yeniden mektup göndermiştir. Ktesias krala gönderilen Spartalı elçilerin çok sıkı gözetim altında tutulduklarını, kralın Konon'a mektup gönderdiğini, kendisinin de elçileri şahsen karşıladığını ve Konon'un satrap Pharnabazos aracılığı ile amiral (nauarkhos) olarak atandığını bildirmektedir. Özet, bu gelişmeler üzerine Ktesias'ın Knidos'a ve oradan da Sparta'ya elçi olarak gittiği ve bu arada Perslere hizmet ettiği gerekçesiyle Spartalı elçilerle ilgili olarak Rhodos'ta mahkemeye çıkarıldığı ancak suçsuz bulunduğu belirtilerek sonlandırılmaktadır.[29] Diğer antik kaynaklarla da karşılaştırıldığında Photios'un bu özetinde geçen verilerin doğruyu yansıtmaya olasılığı yüksektir. II. Artakserkses, Konon aracılığıyla öncelikle I. Evagoras'ı geciktirdiği haracı ödetmeye ikna etmiş ve aynı zamanda Sparta'nın doğu Ege ve Kıbrıs'ta artmakta olan deniz gücünü zayıflatmayı hedeflemiştir. Bu süreçte Sparta yanlısı Knidos kentinin vatandaşı olan Ktesias'ın arabulucu olarak hizmet etmesinin uygun görülerek anlaşmaya varıldığı anlaşılmaktadır (Kuhrt, 2007: no. XLIX; Zournatzi, 2019: 316).

Öte yandan Plutarkhos, Konon'un Pers kralının amirali olma arzusunun dile getiren mektubunu krala ulaştırmak için Giritli dansçı Zenon ve Mendeli hekim Polykritos'u da kullanmak istediğini ancak bunu Ktesias'ın başardığını

bildirmektedir. Ktesias, Persia'dan kaçmak için Konon'un denizdeki faaliyetlerinde kendisini de yanında görmek istediğine dair mektup üzerinde oynama yapmıştır. Bu sahtekarlığına rağmen kralın rızasıyla bu görevi üstlendiğini söylemiştir.[30] Plutarkhos'un bu bildiriminden Pers sarayında diplomaside aracılık yapabilecek başkalarının da olduğuna şahit olmaktayız. Bu durumda Ktesias'ın normal şartlarda düzenli olarak diplomatik misyon görevi üstlenmediği, kaçma fırsatı yakalamak için böyle bir girişimde bulunduğu düşüncesi öne çıkmaktadır. Nihayetinde bu kurnazlığı sayesinde MÖ 398/7 yılında Knidos'a ve hatta buradan Sparta'ya gitmeyi başarmıştır. Sparta sempatzanı olduğu vurgulandığından onun orada kalmış olabileceği önerilse de nihayetinde anayurdu Knidos'a geri dönmüş olmalıdır.[31] Anayurduna döndükten sonraki hayatıyla ilgili herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Pers sarayında hizmet etmiş olmasının prestiji onu Knidos'ta iyi bir pozisyona getirmiş olmalıydı. Daha sonra Persia'ya geri gitme niyetinin olup olmadığı bilinmese de[32] Pers sarayının onun için artık emin bir yer olmadığı kesin gözükmektedir.

3. Eserleri

Ktesias, başta Indika olmak üzere eserleri için gerekli malzeme ve birikimi Persia'da toplamıştır. Hekim olmasına rağmen yazmış olduğu eserlerin hiçbirinin tıp uzmanlığı üzerine olmaması dikkat çekmektedir. Eserleri zaman içinde kaybolmuş, kendinden sonra yaşayan bazı yazarlar sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır. Temel eseri Persia tarihi, etnografyası ve coğrafyasıyla ilgili olup Persika olarak adlandırılmaktadır.[33] Hindistan halkları, hayvanları, bitkileri ve coğrafyası hakkındaki diğer önemli eseri ise Indika başlığıyla bilinmektedir.[34] Bir diğer eseri Akhaimenid İmparatorluğu'nun çeşitli kesimlerinden toplanarak Pers kralına ödenen haraçların ve taşınan malların tamamının listesini ve kataloglarını içeren Peri ton kata ten Asian phoron (Asia'dan Alınan Vergiler Üzerine)'dur.[35] Ancak Athenaios bu eserinin sadece ismine, iki kez değinmiştir.[36] Üç kitaptan oluşan Periodos/Περίοδος[37] dışında Periplous[38] başlığı altında bir eserden daha bahsedilmektedir. Persika ve Indika haricindeki eserleri genelde ismen geçtiğinden ve özetleri dahi günümüze kadar ulaşmadığından içerikleri ve tarihi değerleri hakkında yorumda bulunabilmek mümkün gözükmemektedir. Hatta bunların Persika'nın belli kısımlarından alınarak tek başlarına sunulmuş çalışmalar olabileceği ön görülmüştür.[39] Öte yandan Ktesias'ın bazı bilinmeyen eserlerinin fragmanlarına da atıflarda bulunulmuştur.[40] Bütün bunlara ek olarak bir hekim olarak tıbbi incelemelerde bulunarak Hippokrates'i eleştirdiğini ve karacaotunun tıbbi tedavide kullanımı hakkında açıklamalarda bulunduğunu bilmekteyiz.[41] Pers Akhaimenid İmparatorluğu'nun dağları ve nehirleri üzerine iki ek çalışmasının olup olmadığı ise hala tartışma konusudur.[42]

3.1. Persika (Περσικά)

Ktesias'ın, bazı fragman içeriklerine dayalı olarak yapılan araştırmalarda, Persika'yı Knidos'a geri döndükten sonra MÖ 390'lı yılların sonlarına doğru ve hatta

sonrasında bitirmiş olabileceği düşünülmektedir.[43] Bu eserin orijinalinden MS II. yy.'a ait papirüs üzerine yazılmış sadece yirmi dokuz satırlık kısa kısım günümüze kadar ulaşabilmiştir.[44] Bunun yanında eserin bazı orijinal cümlelerine Demetrios'un *De Elocutione* (Sitel Üzerine) adlı eserinde atıfta bulunmaktadır (Demetr. Herm. 213-216). Eserin geriye kalanının tamamı, ikinci veya üçüncü yazarlar tarafından aktarılan çeviri uyarlamasına dayalı fragmanlardan veya epitomelerden (özetlerden) gelmektedir. Ktesias'tan sonra yaşayan başlıca üç antik yazar sayesinde Persika'nın büyük bir kısmının kayıtları tutularak günümüze kadar ulaşmıştır: Sicilyalı Diodoros (üçte birine yakın, orijinalinden derleme/yorumlama), Damaskoslu Nikolaos (beşte birine yakın, orijinalinden derleme/yorumlama) ve hümanist tarzıyla öne çıkan Konstantinopolisli patriarkhos Photios (dörtte birinden azına yakın, özetler veya özetlerin yorumlanması). Bu üç aktarımcı günümüze kadar ulaşan metinlerin yaklaşık dörtte üçünün raporlarını tutmuşlar ve böylelikle Ktesias'ın eserlerinin içeriğini kontrol eden akademik çalışmalarda öne çıkmışlardır. MÖ I. yy. sonlarında yazan Diodoros kendisinden de materyaller ekleyip yorumlayarak 28 capitada (Stronk, 2017: 32)[45] ve çağdaşı Nikolaos[46] büyük oranda Persika'nın ilk altı kitabı hakkında alıntı ve aktarımlar yapmıştır. Photios (MS 820-ca.892) ise 7. kitaptan itibaren Persika'yı özetlemiştir.[47] Bu üç yazarın dışında geriye kalan metinlerin çoğunluğu, MÖ I. yy. -MS III. yy.'lar arasında Akdeniz boyunca Roma boyunduruğunda yaşamış Khaironialı Plutarkhos, Athenaios, Aelianus, Kymeli Heraklides ve Kolophonlu Deinon gibi sayıları kırkı bulan yazarlar tarafından atıfta bulunulmuş orijinalinden derleme/yorumlama olan kısa fragmanlardır (Waters, 2017: 9; Stronk, 2007: 207). Bunlar arasında öne çıkan Plutarkhos, II. Artakserkses biyografisini yazarken Persika'nın son kitaplarına başvurmuştur. Bu yazarların her biri seçtikleri fragmanları kendi anlatımlarına göre uyarlamışlardır ve zevklerine göre adapte etmişlerdir.[48]

Ktesias'tan sonra yazarlar tarafından Persika'nın yirmi üç kitaba bölüldüğü düşünülmektedir.[49] Eser kronolojik olarak efsanevi Asur kralı ve kraliçesi Ninos ve Semiramis dönemiyle başlayıp MÖ 398/7 yılında tamamlanmaktadır.[50] İlk altı kitap Asur ve Med imparatorlukları, son on yedi kitap ise Büyük Kyros'tan (MÖ ca. 550-ca.530) itibaren Pers Akhaimenid Hanedanlığı dönemini kapsamaktadır (Waters, 2017: 10). Hanedanlık öncesi anlatımlarda Yakın Doğu imparatorluklarının birbirini takip ettiği tezi üzerinden gidilmekte ve bu denklemde abartılı bir şekilde Medlerin rolü öne çıkarılmaktadır; bu denklemde Yeni-Babil İmparatorluğu arka plana atılmakta veya Yeni Asur İmparatorluğu ile birleştirilmektedir (Waters, 2017: 13). Babylonia, Armenia, Media ve Baktria'yı da egemenliği altında tutan Ninos dönemi efsanevi anlatımlar içermektedir.[51] Ninos öldükten sonra tahta geçen eşi Semiramis, Persika'nın ilk kitaplarının kadın yüzü ve efsanevi kahramanı olmuştur. O, Babil kentini kurmuş ve imparatorluğun sınırlarını Doğu'da Indos Nehri'ne kadar genişletmeyi başarmıştır.[52] Semiramis'in oğlu ve varisi Ninyas dönemi ise Asurluların aşırı bir şekilde lüks ve rehavete kapıldıkları ve dolayısıyla çökmeye başladıkları dönem olarak resmedilmektedir. Medler nihayetinde son Asur kralı

Sardanapallos'u yenilgiye uğratmış ve kral intihar ederek tahtı bırakmak zorunda kalmıştır. Bu arada Med Hanedanlığı hakkında kısa bir taslak anlatım verilmektedir.[53]

Photios, Persika'nın 7.-23. kitaplarını Bibliotheka adlı eserinde özetlemektedir.[54] Bu özetler, Ktesias'a ait olmayan materyaller eklenerek bozulmamış gözükseler de eserin orijinali kapsamında düzensiz yazılmışlardır ve yoruma dayalı genel içeriğe sahiptirler (Almagor, 2012: 15; Tuplin, 2004: 306 dipnot 4). Özetlerde öncelikle Persika'nın 7.-11. kitaplarıyla (ve belkide altıncı kitabın bir kısmı) ilgili olarak Akhaimenid İmparatorluğu'nun bir taslağı çıkarılmaktadır; bu taslak Büyük Kyros'un iktidarı ele geçirmesinden itibaren düzenlediği seferleri (Ekbatana, Baktria, Saka, Lydia ve Derbikkes) kapsamaktadır.[55] Bu arada, tıpkı Herodotos'un Mısır'la ilgili ikinci kitabı gibi, dairesel kompozisyon yöntemiyle araya onuncu kitap sıkıştırılmakta, burada özellikle Orta Asya'nın etnografik ve coğrafi tasvirini konu edindiği öngörülmektedir (Almagor, 2012: 15).[56] On ikinci kitabın başında Massagetai kraliçesi Tomyris'in tuzağı sonucu ölen Büyük Kyros'tan sonra Kambyses'in iktidar dönemine giriş yapılmaktadır.[57] Bu kitap, Kambyses'in Mısır seferini, ölümünü ve I. Dareios'un başını çektiği yedi komplocu tarafından gasıp Magoş'un tahtından edilmesini ele almaktadır.[58] Kayıp kısımlarının ise I. Dareios'un iktidarıyla devam ettiği ve onun düzenlediği iki İskit seferi üzerine odaklandığı düşünülmektedir. İçeriği hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız on üçüncü kitap ise,[59] I. Dareios'tan sonra tahta çıkan I. Kserkses'in iktidarı sırasında gerçekleşen Hellen-Pers savaşlarına adanmış olabilir.

I. Kserkses'in suikaste kurban gitmesi ve akabinde sarayda gerçekleşen ayaklanmadan sonra başlayan I. Artakserkses'in iktidar dönemi görüldüğü kadarıyla 14.-17. kitaplarda anlatılmaktadır. Bu kitaplardaki kısımlarda saray mensubu ve satrap Megabyzos'un ölmeden önce onurlandırılıp yetmiş altı yaşında ölüncüye kadar kralla sürekli iyileşen ve kötüleşen çapraşık ilişkileri ele alınmaktadır. Megabyzos, başlangıçta krala karşı tavrı olsa da sonradan ona karşı planlanan Artapanos komplosunu ifşa etmekte ve hatta kralın şahsi doktoru Koslu Apollonides tarafından yarası iyileştirilmektedir. Lybialı Inaros'un ayaklanmasının bastırılmasında da görevlendirilmekte ancak ayaklanmanın bastırılmasından sonra kralla arası yine bozulmaktadır. Bazı bölümlerde aynı zamanda Pers sarayının en nüfuzlu kadınlarından I. Kserkses'in eşi ve I. Artakserkses'in annesi Amestris'e ve Megabyzos'un oğlu Zopyros'a özel bir yer ayrılmaktadır. Amestris'in I. Artakserkses ile birlikte ölümüyle on yedinci kitabın sonuna gelinmektedir.[60] On sekizinci kitap, II. Dareios Okhos'un iktidarı şiddet yoluyla ele geçirmesine ve iç ayaklanmaların (Arsites, Artyphios, Pissouthnes, hadım Artoksares ve kralın damadı Teritoukhmes) bastırılmasına adanmaktadır. Bu arada sarayın bir diğer güçlü kadını Parysatis takdim edilmektedir. On dokuzuncu kitaptan itibaren II. Artakserkses'in iktidarı ve bir nevi biyografisi konu edinilmektedir. On dokuz ve yirminci kitapların içerikleri Genç Kyros'un ayaklanması, sonrası ve Parysatis'in Kyros'un ölümü ve ölüsüne

saygısızlıktan sorumlu askerleri ortadan kaldırmaya yönelik sistematik gayretlerini ortaya koyan saray entrikalarıyla ilgilidir. Yirmi birinci kitabın odak noktasını ise MÖ 401 yılında gerçekleşen Kunaksa Savaşı sonrasında Klearkhos'un tutsak edilmesi ve idam edilmesi oluşturmaktadır. Bu kitap (veya muhtemelen 22. kitap) kraliçe Stateira'nın suikaste kurban gitmesini de anlatmaktadır. Son kitap ise içerik olarak karmaşıktır ve yukarıda açıkladığımız Ktesias'ın son diplomatik görevini içermektedir (Almagor, 2012: 16). Öte yandan Persika'nın tamamında Hellen-Pers siyasi ilişkilerine içerik olarak çok fazla yer verilmiş olmaması ilginçtir: istisnalar arasında zaman zaman Hellen paralı askerlerine yapılan referanslar ve son kitaptaki karmaşık Pers-Kıbrıs-Sparta ilişkileri sayılabilir.

Persika, Akhaimenid İmparatorluğu tarihinde I. Kserkses'in suikaste kurban gitmesinden II. Dareios'un iktidarına kadarki (MÖ 465 yılından MÖ 420'li yılların sonuna kadar) bazı anahtar bölümler için temel ve bazen tek anlatım kaynağı olmuştur (Waters, 2017: 12). Aşağıda da tartışacağımız üzere, eğer epitomelerini ve alıntılarını/uyarlamalarını yeterli delil olarak kabul edecek olursak, Persika'nın içeriği eski imparatorluklar (Asur, Med, Akhaimenid) hakkındaki hikayelerden; her ne kadar sarayın işleyişine dair hiçbir bilgi bulunmasa da saraydaki şiddet, cinayet, entrika ve toplu rehavete dayalı hikâyelerin ilginç karışımlarından; Ktesias'ın kendi gözlemleri, kulak duyuları ve saraydaki önemli kişiler hakkında dedikodulardan oluşmaktadır. Güçlü hadım ağaları[61] ve kraliçeler her yerdedir. Aşk hikâyeleri, komplolar ve romans da anlatımı sıkça bölmektedir.[62] Bazen de tarihi, etnografik veya coğrafi pasajlar aralara serpiştirilmektedir.

3.2. Indika (Ἰνδικά)

Indika veya diğer adıyla Logoi Indikoi[63] siyasi içeriğe sahip olmadığından Ktesias'ın Babil'de (MÖ 400-398) kaldığı dönemde derlenmiş ve bitirilmiş olmalıdır; Persika'da daha erken dönemde yazmış olduğu Indika'dan kesitlere atıfta bulunulması bu görüşü desteklemektedir (Almagor, 2012: 19). Indika'nın paralel temaları ve kelime ekolarıyla Persika'ya ek olabilecek bir maksatla yazılmış olabileceği düşünülse de Ktesias'ın Pers sarayındaki ve saray dışındaki araştırmacı rollerine atıflar yapılmış olması bu görüşü zayıflatmaktadır (Almagor, 2012: 20). Photios, eserin büyük kısmının Ionia lehçesinde tek cilt olarak yazıldığını bildirmekte ve özetlemektedir. Onun özetleri dışında diğer yazarların atıfta bulunduğu bazı fragmanlar da günümüze kadar ulaşmıştır.[64] Ktesias, Hindistan'a gitmediğinden bu eserinde kendi deneyimlerini aktarmamaktadır. Kendisine ait bazı fragmanlarda da belirtildiği üzere, Çin'in kuzeyi ve Hindistan arasında ipek böceğinin vatani olan Serika'dan yola çıkarak Indos Vadisi ve İpek Yolu üzerinden Pers sarayına gelen tüccarlardan veya bilgi sağlayıcılardan işitmiş olduğu pek çok hikayeyi derlemiştir.[65] Bu işittikleri dışında Hindistan'dan Pers sarayına gelen malları, ürünleri, hayvanları, bitkileri ve hediyeleri de görmüş olmalıdır.

Indika, Hindistan gibi uzak bir ülke hakkında yazılmış ilk monografi

çalışmasıdır. Hindistan'ın sadece Indos vadisi ve kuzey-batı coğrafi kısmını ele alan kapsamlı bilgilerin çoğu, garip etnografik halk topluluklarını, coğrafyayı (dağlar, nehirler, vadiler ve ovalar), hidrografiye (su kaynakları, göller ve diğer su grupları), yeraltı kaynaklarını (değerli taşlar), hayvan ve bitki tasvirleri bazında zoolojik ve botanik mucizeleri- ejderhalar, adam yiyen kaplanlar, zehirli kuşlar, yaratıklar-kapsamaktadır.[66] Bu yönüyle eser, Persika'dakilere kıyasla çok daha fazla abartılı hikayeler içermektedir.[67] İnanılması güç, hayret verici veya paradoksal tanımlamalar içinde özellikle köpek kafalı insanlar öne çıkmaktadır.[68] Ayrıca bir Hindistan eşeği olduğu açıklanan tekboynuzlulara,[69] su yerine altın ürettiği ve ateşle birleştiği iddia edilen mucizevi su kaynaklarına[70] ve amber ürettiği söylenen gizemli ağaçlara[71] değinilmektedir. Avrupa tarihinde bilinen ilk atfın yapıldığı, üç sıra dişli, kuyruğunda bir akrep iğnesine ve insana benzeyen yüze sahip kırmızı bir yaratık olduğu öne sürülen martikhoras/manticore'den bahsedilmektedir.[72] Ayrıca arslanlar kadar büyük Hindistan köpeklerinin olduğu belirtilmektedir.[73]

Öte yandan eserde bahsi geçen tanımlamaların tamamının hayal ürünü olduğu söylenemez. Hindistan'ın şimdiki gibi çok yoğun nüfuslu olduğu, hatta dünyanın geri kalanından daha fazla insan barındırdığı bildirilmektedir.[74] Zaman zaman yerel gelenekler yansıtılarak daha gerçekçi etnografik materyal içeriğine yer verilmektedir (Almagor, 2012: 16). Antik Hellen literatüründe ilk kez bahsedilen Hindistan filleri, maymun veya papağan gibi tanımlamalar da gerçekçidir.[75] O zamana kadar Batı'da bilinmeyen konuşan papağanın yanında şahin veya doğan gibi kuşlar da ilk kez takdim edilmektedir.[76] Bütün bunlara ilaveten Hindistan coğrafyasının özelliklerine de değinilmektedir. Indos nehri tanımlanarak en dar noktasının kırk stadia uzunluğunda olduğu bildirilmektedir.[77] Ayrıca devasa büyüklükte dağlara, Babylonia'dakilerden üç kat büyük palmye ve hurma ağaçlarının varlığına dikkat çekilmektedir.[78]

4. Tarih Yazıcılığı Meselesi

Ktesias'ın eserleri MS XIX. yy.'ın son yarısından itibaren tartışılmaya başlamıştır. Antik ve modern yazarlar, Ktesias yerine eserleri bir bütün olarak günümüze ulaşan Herodotos, Thukydides, Ksenophon ve Plutarkhos'a başvurmayı daha fazla tercih etmişlerdir (Pruša, 2021/2: 219). Bunun temel sebebi Ktesias ve eserlerine yönelik eskiden ve halen devam etmekte olan eleştirilerdir.[79] Eserleri kulaktan duyma veya neredeyse canlı hissiyatı veren hayali unsurlar içerdiğinden, onun Pers sarayına gitmeden bunların içeriğini uydurmuş olabileceği dahi tartışmaya açılmıştır.[80] Buna rağmen eserlerinin son zamanlarda yapılan Fransızca ve İngilizce çevirileriyle birlikte bu eğilim kırılmaya başlamış, Ktesias'ın verdiği bilgilere güven duyan ve standart referans noktası olarak kullanan bazı çalışmalar da yayınlanmaya başlamıştır.[81] Biz de, aşağıda tartışacağımız üzere, Ktesias'ın özellikle Persika'sının tarihi gerçeklikler barındırdığını ve bu gerçekliklerin belli yöntemlerle tespit edilebileceğini düşünmekteyiz.

Ktesias, kendinden önce Miletoslu Dionysios, Lampsakoslu Kharon ve Lesboslu Hellenikos gibi yazarların konu edindiği ancak zaman içinde kaybolan Perslerle ilgili (Persika) eserler yazma geleneğini devam ettirmiştir.[82] Bu yazarlar arasında MÖ 480'li yıllarda Pers-Hellen savaşlarını dönemin en büyük olayı bağlamında ana teması olarak belirleyerek Pers yönetimi altındaki farklı kültürleri dairesel kompozisyon yöntemiyle tasvir eden, dolayısıyla Pers tarihi hakkında temel otorite olan Herodotos öne çıkmaktadır. Herodotos'un tarihi dışında kısmen de olsa Ksenophon'un Anabasis'inde özellikle Kunaksa Savaşı ile ilgili verdiği bilgileri Ktesias'ın inkillerle karşılaştırma fırsatı bulabilmekteyiz.

Ktesias, Herodotos'un eserini çok iyi bilmekteydi. Onun, her ne kadar benzer bir yazım üslubu kullanmış olsa da, basit bir şekilde Herodotos'u taklit etmek yerine tepki gösterdiği, onu yalancılıkla ve Pers tarihine alternatif bir versiyon yaratmaya teşebbüs etmekle suçladığı iddia edilmektedir. Photios, Ktesias'ın bu yöndeki görüşlerini şöyle yorumlamaktadır:

[Ktesias], *Persika* başlıklı eserinin "...7.-13. kitaplarında Kyros, Kambyses, Magos, Dareios ve Kserkses'in uğraşlarından bahsetmektedir. Neredeyse tüm örneklerde onun [Ktesias'ın] açıklaması Herodotos'unki ile zıttır ve hatta onu bir yalancı (*pseustes*) olarak sık sık reddeder ve bir hikaye uydurucusu olarak adlandırır; çünkü Herodotos'tan aynı zamanda daha gençtir. Ktesias eserinde ele aldığı kısımların çoğuna kendisinin şahit olduğunu, şahit olmasının mümkün olmadığı durumlarda da Perslerin kendilerinden varolan hikayeleri şahsen işittiğini aktarmaktadır. O tarihini bu şekilde derlemiştir ve tarih eserinde sadece Herodotos'a muhalif değil bazı yönlerden Gryllos'un oğlu Ksenophon ile de çelişmektedir [Testimonia 8a] ...Yazarın sitili açık ve çok basittir ki, bu da çalışmasını okumaya uygun kılmaktadır. Herodotos gibi tamamen olmasa da sadece bazı ifadelerde Ionia lehçesi kullanmaktadır ve Herodotos'un tersine anlatımının dokusunu kötü zamanlanmış arasözlerle kesintiye uğratmamaktadır. Hayali masallar anlatmasından dolayı Herodotos'a karşı serzenişte bulunsa da, kendisi özellikle India anlatımında aynı hataya düşmektedir. Tam anlamıyla dokunaklı olmasının yanısıra beklenmedik ve masalsı olana yakın (*mythodes*) süslü bir anlatımla tarih eserini yapılandırdığından okuyucusuna yüksek derecede zevk vermektedir. Gerekli olandan daha yumuşak bir sitile sahiptir ve böylelikle halk dili konuşma kategorisine girmektedir. Diğer taraftan Herodotos'un sitilinin bu yönü yazımının gücü ve hüneri ile katlandığından Ionia lehçesi modelindedir [Testimonia 13]".[83]

Photios'un bu metinde Ktesias'ın Herodotos'a karşı rekabetçi bir duruşa sahip olduğunu bildirmesi kendi özet yorumu izlenimi vermektedir. Öte yandan Ktesias'ın

kendi eserinin orijinalinde böylesine bir vurguyu kesin olarak yaptığını dair bir bilgi günümüze kadar ulaşmamıştır. Bu yorumun Photios'un yaşadığı dönemde dahi Herodotos'a karşı önyargılı duruşun bir yansıması olma ihtimalinin dikkate alınması gerekmektedir. Herodotos'un eseri günümüze kadar ulaştığından onun akılcı bir yöntemle yeri geldiğinde inanması güç olan hikayeleri reddettiğini veya sadece başkalarının anlatımlarını aktardığını vurgulama gereği duyduğunu bilmekteyiz (Demir, 2005: 65-67). Ktesias da, her ne kadar eleştirdiği iddia edilse de, kendisinden yaklaşık otuz sene önce eserini yazan Herodotos'un modelini takip edip ancak daha geniş bir tarihi süreci baz olarak onun da ötesine geçen, gerçekle kurgu arasına yerleştirebileceğimiz eserler ortaya koymuştur. Buradaki tek zorluğumuz Ktesias'ın eserlerinde kullandığı kurgular hakkında kendi yorumlarını doğrudan bilme imkanımız olmamasıdır. Kesin olarak bildiğimiz onun eserlerini, özellikle Indika'sını, dokunaklı, masalsi ve şaşırtıcı anlatımlarla süsleyerek ve halk dili kullanarak okuyucusuna zevk vermeyi de amaçlamış olmasıdır (Renehan, 1963: 71).

Photios dışındaki diğer antik yazarlar da Ktesias ve eserlerine karşı bazı yönlerden güvensizliklerini dile getirmişlerdir. Plutarkhos bu yönde en çok ses getiren eleştiriyi yapmakta, eserlerine inanılmaz öyküler ve iddialardan oluşan saçmalıklar kattığından onun güvenilmez olduğunu bildirmektedir.[84] Ktesias ile neredeyse çağdaş olan Aristoteles, Hindistan'da yabani ve evcil domuzun var olmaması ve fillerin spermleri kurduğunda amber ağacı gibi sertleştiği hakkında anlattıklarını doğru bulmamaktadır.[85] MÖ III. yy.'ın ikinci yarısında yazan Karystoslu Antigonos, Mucizevi Öykülerin Koleksiyonu/Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων/Historiae Mirabiles adlı eserinde yalan söylemeye meyilli olduğundan Ktesias'ı kaynak olarak kullanmayı tercih etmediğini aktarmaktadır.[86] Augustus dönemi yazarlarından Strabon, tarihçilerin naifliği ve cahilliklerinden değil de dinleyicilerine zevk vermek, eğlendirmek ve merak uyandırmak için bilinçli olarak uydurdukları inanılmaz öykülere tutkulu olmalarından dolayı Perslerin, Medlerin ve Syrialıların eskiçağ tarihi ile ilgili anlatımlarının güvenilir olmadığını ve bu dikkate alındığında birisinin Homeros ve Hesiodos'un kahramanlık hikayeleri ve trajik şiirlerine Ktesias, Herodotos, Hellanikos ve benzeri yazarlarınkine oranla daha kolay inanabileceğini vurgulamaktadır.[87] Bu açıklamasıyla Pers tarihiyle ilgili kullandığı kaynaklar zaten güvenli olmadığından Ktesias'ı suçlamanın gereksiz olduğu düşüncesini dolaylı olarak öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda Diodoros, Ktesias'ın "Perslerin gelenek olduğu üzere eski anlatımlarının kayıtlarını tuttukları kraliyet arşivlerinden faydalanarak bireysel olarak bu olaylar hakkında tam bir araştırma yaptığını, tarihini derlediğini ve onu [Persika'yı] Hellen dünyasına tanıttığını iddia etmektedir" şeklinde bir yorum yapmaktadır.[88] Burada kullanılan "iddia" kelimesi dikkat çekicidir ve aşağıda tartışacağımız üzere Ktesias'ın Pers arşivlerini kullanma imkanına sahip olup olmadığı ve kullanmış olsa da bu arşivlerin tarihi açıdan ne kadar güvenilir olduklarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Arrianus da, Ktesias'ın özellikle Hindistan hakkında anlattıklarının güvenilir

kaynak olmayabileceğine dair şüphelerini dile getirmiştir.[89] Aelianus, Arrianus'u destekler şekilde Ktesias'ın martikhoras adlı bir yaratığın Hintliler tarafından Pers kralına hediye edildiğine şahit olduğunu iddia ettiğini ancak kaynağını bilmeden böyle bir yaratık hakkında güvenilir şahit olarak gösterilmesine şüphe duyduğunu belirtmektedir.[90] MS II. yy. hiciv yazarı Loukianos şöyle bildirmektedir: Pek çok hayal ürünü ve akıldışı hikaye yazarlarından olup "...India ve meskunları hakkında yazan Ktesiookhoros'un oğlu Knidoslu Ktesias, ne kendisinin gözleriyle gördüğü ne de güvenilir bir kaynaktan işittiği şeyleri tanımlamıştır".[91] Aslında o, Strabon'un aksine Homeros ve Herodotos'u da Ktesias ile aynı kategoriye koymakta, onların yalanlar yazarak çağdaş okuyucularını kandırdıklarını ve nihayetinde hatalarının kendilerinden sonra gelen yazarlar tarafından güzel sözcükler ve dizelerle kendi zamanına kadar taşındığını belirtmekte ve bu akıldışı yalanlarla ilgili örnekler vermektedir.[92] Ayrıca Loukianos, Büyük Kral'a hizmet ettiğinden Ktesias'ın eserlerini tarafsız yazmadığı imasını alaylı bir şekilde şöyle dile getirmektedir: "Tarihçinin görevi olayların nasıl gerçekleştiğini aktarmaktır. Hekimi olarak hizmet ettiği Artakserkses'ten korktuğu veya eserinde kralı övmek için ödeme olarak Nisaion'dan bir mor kaftan veya bir altın zincir veya bir at alma beklentisi içinde olduğu sürece bunu yapmaya muktedir olamaz".[93] Halbuki, yukarıda da belirttiğimiz üzere, Ktesias'ın Persika'sını anayurduna döndükten ve Sparta koruması altına girdikten sonra yazma ihtimali yüksektir ve bu nedenle kraldan gelebilecek herhangi bir baskı olmadan eserini yazma ihtimali dikkate alınmalıdır.

Öte yandan Ktesias'ı bazı yönlerden eleştiren Photios, Plutarkhos ve Arrianus da dahil olmak üzere bazı antik yazarlar onun eserlerinden etkilenecek kullanmayı tercih etmişlerdir.[94] Yukarıdaki metinde Photios'un da bildirdiği üzere Ktesias'ın eserlerinin içeriğinden çok yazım sitilinin beğenildiğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Halikarnasoslu Dionysios onun yazım sitilinin, Ksenophon'unki gibi, okurken mutluluk verici, bağlayıcı ve zaman zaman da biçimli olduğuna işaret etmektedir.[95] Demetrios, tekrara düştüğünden lafbesi olduğuna dair eleştiriler muhtemelen sıklıkla haklı bulunsa da, eleştirmenlerin Ktesias'ın berrak sitilini anlamadığı; çünkü onun genelde daha fazla vurgu yapmak için aynı kelimeyi iki kez tekrar ettiği değerlendirilmesi yapmakta ve örnekleriyle açıklama yapmaktadır.[96]

Kanaatimizce Ktesias'ın tarih yazarlığı konusunda negatif anlamda kesin bir yargıya ulaşmak zor gözükmektedir. Bunun sebeplerinden birincisi günümüze kadar ulaşan fragman ve özetlerinin hiçbirinin bu konuda gerçek anlamda değerlendirmelerde bulunabilmek için yeterli ve tartışma götürmez deliller içermemesidir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Nikolaos, Diodoros ve Plutarkhos gibi yazarların hepsi kendi istek ve gereksinimlerine göre Ktesias'ın eserlerinin kısımlarını özgürce kullanmış, benimsemiş ve zaman zaman da değiştirmiştir.[97] Örneğin Photios Persika'nın tonunu, planını ve genelde bütün ruhunu büyük oranda değiştirerek yorumlamıştır. Çok değerli bilgiler içerirse de, eserin 7.-13. kitapları hakkında seçmiş olduğu materyal üzerinde Herodotos ve Ktesias'ı karşılaştırma

arzusu etkin olmuştur; 14.-23. kitaplarla ilgili parçaları ise ne maksatla seçtiği hakkında herhangi bir delile sahip değiliz (Stronk, 2007: 27, 35-37). Photios'un II. Artakserkses dönemi ile ilgili özet parçaları, Plutarkhos'un Artakserkses biyografisindeki uzun kısımları ile karşılaştırıldığında son derece kısa ve özdür. Orijinal konuşmalar ve sohbetlerin tamamının Photios tarafından görmezden gelindiği veya dolaylı konuşmaya dönüştürüldüğüne dair işaretler içermektedir. Photios, Kunaksa Savaşı'nın anlatımıyla ilgili özetinde Tissaphernes'in gerçekte oldukça önemli olan rolüne yer vermemektedir. Genç Kyros'un öldürülmesiyle ilgili bazı anlatımlarının da Plutarkhos'unkiyle karşılaştırıldığında hatalı, berrak olmadığı ve tezat içerdiği görülmektedir; hatta Photios el yazmalarını kopyalarken bazı isimleri yanlış yazmıştır (Almagor, 2012: 17-18).

Öte yandan özellikle uzun alıntılar Ktesias'ın yazarlığının niteliği hakkında yorum yapabilmemizin önünü açmaktadır ancak bunların da doğrudan Persika'nın içeriğini temsil edip etmediğinin dikkatlice incelenmesi gerekmektedir (Brunt 1980: 494). Bu eserin orijinalinde bulunan bazı tematik unsurlar, ayırt edilebilir niteliktedir ve aktarıcılarının arasındaki nispi zaman dilimi yüzyıllara yayılsa da istikrarlı bir şekilde sunuldukları görülebilmektedir. Pek çok aktarımcı arasında tekrar eden temalar ve motiflerin tanımlanması Ktesias'ın ilgi ve çıkarlarını, muhtemel ilham kaynaklarını ve onları uygulama yöntemlerini belli dereceye kadar anlayabilmemizi sağlamaktadır (Waters, 2017: 10). Ktesias sık sık tekrara düşmekle eleştirilse de,[98] bu yönüne başvurması orijinal olarak sözlü iletilen bir metnin istisnai özelliklerinden birisi olarak da yorumlanmaktadır; formüller, (yarı)istatistikler, tekrarlama, yinleme, tekerrür eden karakterde temalara sıkça rastlanması sözlü geleneğin başta gelen özelliklerinden birisidir, diğeri de zamanın sıkıştırılarak bir anlamda uzaktaki bir olayın yakınlaştırılmasıdır.[99]

Ktesias'ın tarih yazıcılığı konusunda yorum yapmayı zorlaştıran unsurlardan bir diğeri, eserlerinde yazılı kaynaklar yerine temelde sözlü anlatıma dayalı daha geniş bir ajendaya sahip olmasıdır. Bu sebeple eserlerinin "ciddi" tarih olarak değil de farklı bir edebi türde okunması ve yorumlanması gerekmektedir. Aşağıda da açıklayacağımız üzere Persler, genelde Persia'nın uzak geçmişi ve erken tarihi hakkında şarkıcıların ve hikaye yazıcılarının da başvurduğu (Llewellyn-Jones & Robson, 2010: 63) sözlü anlatım geleneğinden faydalanmaktaydılar. Pers sarayı kişilerin çıkarlarına göre pek çok etrikanın döndüğü bir yerdi: söylentiler, şayialar, saray dedikoduları, kulaktan duyma hikayeler, daha resmi hale dönüşmüş uzak geçmişin sözlü gelenekleri. Bu durum Ktesias'ı zorunlu olarak sözlü kaynak kullanmaya yönlendirmiş olmalıydı (Waters, 2010: 11). Bu sebeple Persika çok canlı bir eserdir ve köklerini sözlü anlatım geleneğinden almaktadır. Ortadoğu'da tarih ve diğer öykülerin yazılmaktan çok sözlü dünyada yayılmasının güçlü bir gelenek olduğu bilinmektedir (Llewellyn-Jones & Robson, 2010: 57). Bu coğrafyada hikaye anlatıcısı hem eğlendirici hem de haber getiricisi olarak kabul edilmektedir. Siyasetçileri de hikaye anlatmayı çok severler ve özellikle insanların kalplerine hitap

ettikleri duygusal, dokunaklı hikayeleriyle kitleleri kolaylıkla kendilerine çeker ve harekete geçirebilirler.

Bu bağlamda Persika, başta Ksenophon'un Kyropaideia'sı gibi, bireysel kralların veya kahramanların değişim/dönüşüm ve başarıları üzerine odaklanmakta ve bu bağlamda gerçekliklerin ötesine kayan söylentilere de yer vermektedir. Ktesias, Persia ve Babylonia'daki üst kültürün yüzyıllarca bıraktığı mirasa şahit olmuş ve bunları ilham kaynağı edinmiştir: çeşitli sözlü gelenekler, görkemli mimari, kent her tarafına yayılan saray ve tapınak kompleksleri, her yerde var olan görsel ve işitsel ideolojik ifşa tezahürleri ve kültürle ilgili ritüeller. Bütün bunların dinleyici kitlesinin egzotik ilgisini çekeceğinin farkındadır. Yazılarının asıl okuyucu veya dinleyici kitlesi Persler değil Hellenlerdir. Ktesias, Hellenler uzak bir coğrafya hakkında pek fazla bilgiye sahip olmadıklarından, anlatımını Hellenler açısından daha eğlenceli ve hoş bir hale getirmek için gerçeklikleri özgürce değiştirme fırsatı yakalamıştır. Böylelikle Hellen kavramları kullanılarak tam anlamıyla Pers gerçekliklerini yansıtmayan klişeleşmiş bir Hellen algısı oluşturulmasının önünü açmıştır (Sancisi-Weerdenburg, 1987: 43-44). Bu da Persika'nın tam anlamıyla bir tarih eseri niteliğinde kabul görmesini engelleyen etkenlerden birisi olmuştur (Waters, 2017: 7-8). Bu doğrultuda Persika, eski Hellen romanının öncüsü olarak kabul görmüş ve hatta roman serileri koleksiyonu olarak tanımlanmıştır.[100] Yine de, Hellen ve Oryantal/Yakın doğu unsurlarını bir araya getiren hibrit bir çalışma olarak, Hellenlerin tarih yazımı beklentilerinde merkezi olan "Biz" ve "Onlar" ideolojisinde Persleri stereotip barbarlara dönüştürmeden bunu gerçekleştirdiği düşünülmektedir.[101] Sonuçta ortaya konan karışım saf bir tarihi anlatıma dayanmadığından modern tarihi zevkler ve de modeller açısından cazip değildir.

Ktesias'ın Persika'nın büyük kısmını daha önceki benzer çalışmalar gibi sözlü olarak kendisine iletilen bilgilerle yazmış olması gayet doğaldır; çünkü dönemin Hellen dünyasında, hem Thukydides öncesi hem de sonrasında, sözlü anlatım geleneğinin statüsü oldukça yüksektir; bu bağlamda Hellenler açısından gerçek (alethes) kelimesinin etimolojik olarak Hellence "doğru"dan çok unutulmayan hatıralarda iz bırakan anlamı öne çıkmakta, efsanelerin ne kadar güvenilir ne kadar uydurulduğuna dair sistematik bir kriter belirleme yönünde çok fazla bir gayret sarfedilmemekteydi.[102] Hatta ortak anlatım ve tekrarlama süzgecinden geçmemiş olan bir olayın ortak akıl standartlarıyla değerlendirilebilmesi de zordu.[103] Ktesias'ın Indika'da yer verdiği fantastik tanımlamalarında, iyi okuduğu Hellen edebi kaynaklarından etkilenmiş ve esinlenmiş olabileceği düşünülmektedir. Örneğin bir iki yerde açıkça Herodotos'a başvurmuştur.[104] Aynı zamanda Euripides'in drama oyunu Medea'dan deyimler ve ses yinelemelerini; Aiskhylos'dan bazı toponomileri ve Hesiodos'ta da görülen köpekbaşlılar gibi isimleri kullandığı görülmektedir.[105] Indika, her ne kadar inanması güç anlatımlar içerse de batı literatüründe bilinmeyen bir konuda orijinal bir kaynak olarak hizmet etmiş, yüzyıllar boyunca Akdeniz dünyasının Hindistan hakkında referansları için ana kaynak

olmuştur. Döneminde Hindistan ile ilgili daha iyi bilgi veren başka kaynak olmadığını da kabul etmemiz gerekmektedir (Karttunen, 1997: 636).

Ktesias'ın sözlü geleneğin ağır bastığı eserlerinde yazılı kaynakları kullanmış olabileceği kısımların tarihi değerinin öne çıkarılması gerekmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Ktesias, Persika'sında tanımladığı olayların çoğuna kendisinin bizzat şahit olduğu veya olamadığı durumlarda Perslerin kendilerinden işittiklerini aktardığını iddia etmiştir.[106] Ayrıca Perslerin gelenek olduğu üzere kendi eski anlatımları hakkında tuttukları kraliyet arşivlerinden (basilikai diftherai) faydalandığını ve bunları tam bir incelemeden geçirdikten sonra Hellen dünyasının okuyucularına sunduğunu öne sürmüştür.[107] Ancak bazı yazarlar Ktesias'ın bu sözlerinin tartışmalı olduğunu ve yazarın eserlerinin tarihi değeri olmadığını savunmaktadırlar.[108] Hatta Pers kraliyet arşivlerinin varlığından da şüphe duyanlar mevcuttur.[109] Halbuki yakın geçmişte yapılan çalışmalarda Pers kraliyet arşivlerinin varlığı kabul görmektedir.[110] Stronk, Eski Tevrat'taki ilgili metinleri tek tek değerlendirmiş ve Perslerin bazıları "hikayesel karaktere" sahip bir tür kraliyet arşivine sahip olduklarını ortaya koymuştur.[111] Halihazırda Perslerin uzun süreli ve işlevsel bir arşiv sistemi olduğunu ortaya koyan arkeolojik buluntular da mevcuttur. Gün yüzüne çıkarılan "Hazine Tabletleri" ve sayıları şimdilik sekiz bini bulan ancak sadece iki bini yayınlanan kil üzerine yazılmış "Persepolis Tahkim Tabletleri" bunun en açık delilidir (Stronk, 2004/2005: 109). Ayrıca Behistun Yazıtı'nın kendisi ve hatta I. Dareios tarafından yazıtın kopyasının bile kil tabletler üzerine transkribe edilmiş olması (Pruša, 2021/2: 218 dipnot 46), Pers krallarının kendi tarihlerini yazmaya meraklı olduklarını ortaya koymaktadır. İmparatorluk Aramaikçesi'nde deriler ve papirüsler üzerine yazılmış belgeler ise zamanla toprak altında çürümüş olmalıdır. Büyük İskender'in Persepolis'i yakıp yıktığı sırada bu türden belgelerin yok olması ihtimali yüksektir.

Kraliyet arşivleri kurumunun varlığını kabul etmek gerekse de (Pruša, 2021/2: 217; Pedersén, 1998: 213-219) Perslerin nesiller boyunca imparatorluğun çoğunlukla yönetsel ve ekonomik kayıtlarını tuttukları anlaşılmaktadır (Briant, 1996: 16; 2002: 889). Arşivlerde çeşitli türden döküman bulunmaktaydı: teslim edilmiş malların, satın almaların, ödünç vermelerin ve kontratların listeleri gibi ekonomik kayıtlar; krallar tarafından ilan edilen kararname ve diğer hukuki dökümanlar; gün ve gün tutulan kayıtlar ve muhtemelen aynı zamanda astronomiyle ilgili günlükler (Pedersén, 1998: 214-216). Çoğunluğu bürokratik ve teknik içerikli olan bu kayıtlar Perslerin kendi tarihi ile ilgili bilgiler içermediğinden, bazı modern yazarlar Ktesias'ın bunları hiç okumadığını veya bunlardan çok az faydalandığını öne sürmüşler (Waters, 2017: 19).

Ktesias'a bu arşiv kaynaklarına erişme ve onları kullanma imkânının tanınıp tanınmadığı da bir diğer meseledir. Sözlü kaynaklar açısından Ktesias'ın bilgi sağlayıcıları arasında genellikle seyyahlar, askerler, tüccarlar, memurlar ve saray görevlileri yer almaktaydı.[112] Bunların yanında, yukarıda belirttiğimiz üzere,

kendisi yazılı arşiv kaynaklarına da fiziksel olarak ulaşabildiğini iddia etmektedir. Pers sarayında uzun yıllar hizmet ettiğinden ve kralın şahsi doktoru olup sarayda yüksek rütbedekilerin güvenini kazandığından ve Parysatis'ten işittiği gibi kraliyet ailesinin en gizli ve önemli sırlarına ulaşabilme konumunda bulunduğundan,[113] sarayda yazıcılar ve arşivlerden sorumlu yüksek memurlarla da yakın ilişki içine girme fırsatı yakalamış olmalıydı (Drews,1973: 107). Saraydaki bu tecrübeleri ve dinleyicilerinin de göz önünde bulundurduğu içeriden bakış açısı, onu benzer konularda yazan diğer Hellen yazarlarına kıyasla daha iyi rekabet edebilir ve hatta güvenilir konuma getirmiştir (Waters, 2017: 9). Photios Ktesias'ın materyalinin doğruluğu üzerine ısrar ettiğine, yani yazdıklarının çoğunun göz şahidi raporlarına dayandığını dikkatlice bildirdiğine dair metodolojik bir yorum da aktarmaktadır.[114] Ancak kendi kararını, yorumunu veya hükmünü meşru kılmak için gerek görmediği pek çok şeyi dışarıda bıraktığı iddiası da ortadadır.

Ktesias Pers saray arşivlerine erişim sağlamış olsa bile, Perslerin düşmanca ilişkiler içinde oldukları halkların özellikle geçmişe dayalı yerel sözlü geleneklerini veya anlatımlarını muhafaza etme gibi bir eğilimleri yoktu; sadece yakın geçmişteki ilişkilerinin hatıralarını içlerinden, onları da sözlü olarak barındırmaktaydılar (Forsdyke, 1956: 75). Bu sebeple Ktesias'ın Perslerin diğer halklarla tarihi ilişkileri hakkında pek fazla yazılı kaynağa ulaşamama ihtimali yüksek gözükmektedir. Diodoros'taki ilgili alıntılar temel alındığında, Susa dışında Babil'de kaldığı dönemde özellikle Medlerden önceki Babylonia ve Assyria'daki olaylar hakkında sınırlı da olsa bilgilere ulaşmış olmalıdır.[115] Babil'de iken tapınak yazıcılarına başvurduysa veya kendisine yerel halk veya devlet görevlileri tarafından sözlü olarak bilgiler sağlandıysa, Asur İmparatorluğu ile ilgili verdiği bilgilerin belli bir dereceye kadar tarihi içeriğe sahip olduğu çıkarımında bulunabiliriz.[116]

Ktesias ile ilgili olarak bir diğer tartışma, onun hangi dilleri bildiği üzerine yoğunlaşmaktadır. İkna edici deliller sunulmadan bu sorunun çözüme kavuşturulması zor gözükmektedir (Waters, 2017: 10). Kendi eserlerinin fragmanları ve özetlerinde Eski Persçe konuştuğuna dair bir bildirimde bulunulmamaktadır. Sadece Photios'un özetinde, Euagoras ile II. Artakserkses arasındaki uzlaşma görüşmeleri kapsamında onun kralla bir konuşma yaptığına değinilmektedir.[117] Öte yandan kendisi sarayda farklı diller konuşulduğuna şahit olmalıdır ve çeşitli dillerde tercüman bulmakta zorlanmış olamayacağı da kesindir (Waters, 2010: 10). Devletin önde gelenlerinin sağlığıyla ilgilendiğinden yaptığı iş riskliydi ve kritik hastalıklarda herhangi bir yanlış anlamaya sebep olunmaması ve doğrudan iletişim kurulabilmesi için tercüman kullanmadan saray dilini de bilmesi gerekmektedir. Bu sebeple kral, maiyeti ve saray görevlileri tarafından konuşulan Eski Persçe ve saray resmi, ticari dili olan Aramaikçe başta olmak üzere herhangi bir diğer dili okuyup anlayıp konuşması ve hatta yazabilecek seviyede öğrenmiş olması oldukça muhtemeldir.[118] Gerek gördüğü çivi yazılı belgeleri ise kendisine, saray yazıcıları veya bilimadamları kraldan da izin alarak tercüme edip veya içeriklerini yorumlayıp sunabilirdi (Waters

2017: 11).

Nitekim Ktesias eserlerinde Persçe'den bazı kelimelere veya isimlere önemle vurgu yapmaktadır.[119] Hellen yazım formları değiştirilen bu kelimelerin doğrudan Hellen dilinde karşılığı bulunmamaktadır, böylelikle kullanımları büyük oranda pratik ve heyecan katma amaçlıdır (Lewellyn-Jones & Robson, 2010: 56). Satrapes, paradeisos ve parasanges kelimeleri diğer antik Hellen kaynaklarında da gözükürken, martikhora ve hapax legomena gibi kelimelerden ilk kez bahsedilmektedir. Azabarites (onbinlerin Komutanı), pisagas ve angaros gibi saray görevlilerine verilen isimlerin yanında sarapis (saray elbisesi), kriokranoi (bir çeşit balkon veya dekorlu çatı alanı), kidaris (bir çeşit başlık), rhyntakes (bir tür kuş) ve siptakhora/sitakhora (şeker çamı) gibi nesne isimleri de kullanılmaktadır.[120]

Ktesias ile ilgili son mesele onun tarihçi olarak kabul edilip edilmeyeceğidir. Bazı tarihçiler Ktesias'ın zaman zaman ciddi bir tarihçi olarak okunabileceği yönünde görüş belirtmişlerdir.[121] Diğer yandan tarihi anlamda nomos, elegkhos, tekmerion ve physis kelimelerini inandırıcı bir şekilde kullanmadığı, görülenle görülmeyen arasında da bir karşılaştırmada bulunmadığı, dolayısıyla onun tarihçi olarak kabul edilemeyecek kadar kusuru ve hatası olduğunu önerenler de olmuştur.[122] Bu bağlamda Ktesias'ın kendi gözleriyle şahit olduğunu iddia ettiği bilgilerin dahi yanlış olması dikkat çekicidir.[123] Muhtemelen kendisine anlatımda önemli bir rol biçmek için ara sıra bu yola başvurmuştur. Öte yandan saraydaki hayatı döneminde gerçekleşen olayları ve yaşayan kişileri tanımlarken genellikle daha güvenilir bilgiler vermektedir; Ktesias tarafından bahsedilen isimler o devirde Babylonia bölgesinde bulunan tabletler üzerindeki isimlere yakından benzemektedir (Schmitt, 2011: 369-371).

Sadece Demetrios onun “şair” olarak eserini sürekli canlı (enargeia), hayatta tutan bir tarzda yazdığını belirtmektedir.[124] Ktesias'ın burada vurgu yapılan şairliğinin, olayları tam ve kati şekliyle aktarma kaygısından kendi içinde güvenilir bir tarihi öze dayalı ve yaratıcı anlatıma yönlendiren tarih yazımı sergilediği önerilmiştir. Dolayısıyla o, bir anlamda tarihi gerçekliğe dayalı bir olayın özgürce yorumlanarak tarihi roman şekline dönüştürülmesinin öncülüğünü yapmıştır. Bu bağlamda Persika'nın “tarihi kişilik ve olayları belki de az ya da çok kurgulanmış bir tarihi içerikle işleyen” bir şairin didaktik çalışması olduğu önerilmiştir; Ktesias da insanın tutkusunu canlandırarak eğlendiren roman veya ön tarih romanı benzeri literatür ile “gerçek” tarih yazımı karışımı bir tarza öncülük eden “Tragedya Tarihçisi” olarak ön görülmüştür.[125] Antik çağdaki tarihyazımı yeri geldiğinde bu minval üzerine gitse veya daha doğrusu gitmek zorunda kalsa da (doğrular üzerinden giden antik tarihçiler de bulunmaktadır), bizim açımızdan önemli olan o eserin döneminin gerçekliklerini ne kadar yansıttığıdır. Bu sebeple Ktesias döneminin eser yazma şartları ve koşulları dikkate alındığında tarihçi olarak görülebilir ancak eserinde ara ara verdiği şüpheli veya yanlış bilgiler onun günümüzde tarihçi olarak kabul görmesi için engel teşkil etmektedir.

Sonuç

Ktesias'ın babasının ismi hakkında iki farklı görüş olsa da antik kaynakların tamamı Knidos'ta doğduğu konusunda hemfikirdir. Asklepiades aielesinden geldiği söylenen babası gibi kendisi de bölgenin önde gelen iki tıp okulundan birisinin bulunduğu Knidos'ta tıp eğitimi almıştır. Zaman içinde tıp alanında tecrübe kazandığı ve meşhur olduğu anlaşılmaktadır. Çağdaşı Genç Kyros'un da ilgisini çekmiş ve muhtemelen esir alınarak Sardeis'teki sarayında hizmet etmeye başlamıştır. Kyros, beraberinde götürdüğü üç yüz paralı askerle birlikte MÖ 404/3 yılında hasta babası II. Dareios'u sarayında ziyarete etmiştir. Babasının hastalığı ile ilgilenmesi için ona eşlik edenler arasında Ktesias'ın da bulunma ihtimali yüksektir. Ancak Kyros bu ziyareti sırasında ihanetle suçlanmış, hapse atılmış ve annesinin yardımıyla hayatını zor kurtarmıştır. Kyros'un Sardeis'e geri dönmesine izin verilmiş olsa da babasının hastalığı devam ettiğinden Ktesias sarayda alıkonulmuş olmalıdır. Bu tarihten itibaren Pers sarayında MÖ 398/7 yılına kadar, yedi yıl kalmıştır. Bu süre zarfında Kyros ile büyük kardeşi II. Artakserkses arasında taht mücadelesi başlamış ve bu mücadele MÖ 401/4 yılında gerçekleşen Kunaksa Savaşı ile doruğa ulaşmıştır. Ktesias bu savaş sırasında II. Artakserkses'in yakın koruma askerlerinin yanında görev almıştır. II. Artakserkses çatışma sırasında göğsünden yaralandığında onu iyileştirmeyi başarmıştır. II. Artakserkses savaşı kazandıktan sonra Ktesias'ı ödüllendirmiş ve böylelikle o maddi ve manevi açıdan sarayda saygın bir konuma gelmiştir. Kralın annesi Parysatis ile yakın ilişki kurmuştur. Parysatis çok sevdiği merhum oğlu Kyros'un safında savaşan ve ancak esir düşen Klearkhos'un Babil'de hapisteyken rahat etmesi için Ktesias'ı görevlendirmiştir. Ktesias kral ve ailesinin hekimi olarak ülke boyunca onlarla beraber seyahat etmiş ve farklı yerlerde bulunan Pers saraylarını ve bu saraylardaki hareketliliği gözlemlene fırsatı yakalamıştır. Perslerle Spartalılar arasındaki ilişkileri düzeltme örneğinde olduğu gibi yeri geldiğinde diplomatik faaliyetlerde de görev aldığı ancak bunu Pers sarayından kaçma fırsatına dönüştürdüğü anlaşılmaktadır.

Öte yandan Ktesias'ın hayat hikayesi Herodotos'ta geçen Demodekes'inkine çok benzemektedir. Bu bir rastlantı mıdır yoksa Ktesias kasıtlı şekilde kendi hayatını Demodekes'inkine mi uyarlamıştır sorusu akla gelmektedir. Pers sarayını ziyaret ettiği ve Babil kentini gördüğü kesin olsa da kendi hayat hikayesinin bazı kısımlarını uydurmuş ya da yazdıklarını daha güvenilir kılmak ve kitabında hikaye kahramanı olarak kendisini son derece önemli bir kişi olarak sunabilmek için değiştirmiş olabilir. Diplomatik görevi sırasında kendisinin de itiraf ettiği üzere mektupların içeriğini kasıtlı olarak değiştirdiğini bildirmesi bunu yapabilecek bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Eserlerinin tamamı günümüze kadar ulaşmadığından kendi otobiyografisinde ne kadar kasıtlı değişiklik yaptığını tespit edebilmek zordur.

Ktesias'ın saray veya saraylardaki hayatı esnasında sadece hekimlikle uğraşmadığı aynı zamanda yazarlık işine de giriştiği görülmektedir. Bunun temel sebebi o zamana kadar Hellen dünyasında pek bilinmeyen ve merak konusu olan

egzotik Pers ve Hindistan hayatı hakkında topladığı bilgileri anayurduna geri döndüğünde okuyucusuna sunabilmek ve böylelikle daha da meşhur olmaktır. Indika'da ele aldığı konular Hindistan coğrafyası, halkları, hayvanları ve bitki örtüsü hakkında inanılması güç ama renkli, tuhaf ama ilginç, sıradışı ve yeri geldiğinde şok edecek kadar heyecan verici anlatımlar içermektedir. Bu eserin Pers sarayında yazılmış olması ihtimali yüksektir. Hindistan'dan gelen tüccarlar, seyyahlar ve de bürokratlardan kulaktan duyma hikayeleri derlemiştir. II. Artakserkses'i eleştiren siyasi konulara da yer verdiği Persika'sını MÖ 398/7 yılında ülkesine döndükten sonra yazmış olmalıdır. Bu eserinde özellikle erken dönem Asur, Babil ve Med geçmişi hakkında verdiği bilgilerde başka alternatifi olmadığından mitolojik içeriğe de sahip sözlü anlatımı öne çıkarmak zorunda kalmıştır. Akhaimenid Hanedanlığı'nı kuran Büyük Kyros döneminden itibaren de iç ve dış siyasi tarih olaylarının aralarına ilgi çekici saray dedikodularını, duygusal ve tutku dolu romantik aşk hikayelerini, mutlakiyet yönetimine karşı tavırları, infaz, cinayet ve işkenceleri, maceraları, saray içi entrikalara dayalı skandal olayları serpiştirmeyi tercih etmiştir. Bu sebeple Persika antik Hellen edebi çalışmalarının tamamı içinde en meşhur, cezbedici ve etkileyici olduğu kadar en kafa karıştırıcı eser olmuştur.

Bu eserin kafa karıştırıcı olmasının nedenlerinden bir diğeri de Doğu Akdeniz'in farklı coğrafyalarından farklı dönemlerde her biri kendi ajandasına ve yorumuna sahip farklı yazarlar tarafından kullanılan seçme parçalar ve özetler aracılığı ile günümüze ulaşmasıdır. Ktesias'a karşı tavır alan bazı antik yazarların seçme parçaları ve özetleri için orijinal eserlerin cezbedici, etkileyici, merak uyandırıcı ve hatta eğlendirici kısımlarını tercih etmiş olmaları ihtimali bulunmaktadır. Bu kısımlarda da açıktan edebi ve romantik unsurlar öne çıkarıldığından Ktesias'ın güvenilirliğine ve doğruluğuna, dolayısıyla tarihçiliğine yönelik eleştiriler dikkatlerden kaçmamaktadır. Buna rağmen Persika'da anlatılan olayların en azından tarihin gidişatını bile değiştirebilecek sözlü başlangıçlarının izlerine rastlayabilmekte, takip edebilmekte ve Pers Akhaimenid Hanedanlığı hakkında ilginç notlara şahit olmaktayız. Hafızayı canlı tutan söylentiler daha sonraki nesillerin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmekte, dolayısıyla reklendirilebilmekte veya saptırılabilir. Bu sebeple dikkatli okumalar yapmamız ve eğer varsa diğer kaynaklarla da karşılaştırma yaparak Ktesias'ın özellikle Persika'sının tarihi değerini ortaya koyabilmemiz gerekmektedir.

Perslerin, saray ve hükümet işleyişiyle ilgili güncel kayıtlar dışında, kendi geçmişleriyle ilgili anlatımlarında da duygusal ve mitolojik temalara öncelik verdikleri bilinmektedir. Ktesias muhtemelen iki tercih arasında kalmıştır; yazılı arşivleri kullanma yönünde bürokratik sıkıntıya girmemek için geçmişe ait sözlü mitolojik materyali toplayarak eserlerini yazma ya da çağdaş bire bir gördüklerini aktarmak. İkincisini kısmen yapmıştır. Ktesias'ın sözlü duyuma dayalı aktardığı olayların doğruluğu ile ilgili yorum yapıp yapmadığını bilememekteyiz. Alıntılar ve özetlerden elde edebileceğimiz genel kanaat Herodotos'un aksine yorum yapmadan,

hatta iddialı bir şekilde olayları olduğu gibi aktardığı yönündedir. Ktesias teknik bilgileri öne çıkaran Pers arşivlerini kullanmak yerine yarı roman tarzını benimsemiş ve bu tarzını Hellen edebi teknik ve göndermelerine uyarlamıştır. Bu bağlamda ciddi tarihçilikten daha çok duygusal yönü öne çıkan bir şair tarzını benimsediği kanaati doğmaktadır. Bu noktada kendi hikayesinde bir aktör olarak yaratıcı drama, mübalağa ve romansı da devreye sokmaktadır. Yakın ve hatta Uzak Doğu dünyasını yeri geldiğinde gerçek ötesi anlatımlarla Hellen okuyucularına sunmuştur ve bilinmezlikten dolayı bu anlatımlarına karşı en azından halk arasından çok sert bir tepki gelmemiştir. Antik yazarlar içeriklerinin doğruluğu açısından onun eserlerini eleştireseler de, dönemiyle ilgili başka kaynak olmadığından eserlerini referans olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Özellikle MÖ V. yy. kapsamındaki anlatımları diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında diyalog ve raporlanmış konuşmaların da yer aldığı bazı tarihi gerçeklikleri barındırmaktadır. Bu gerçekliklerin birbiri içine geçmiş diğer edebi türler aracılığı ile filtrelenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Antik Kaynakça

- Athenaeus. *The Deipnosophists. Or Banquet Of The Learned Of Athenaeus, with an English Translation by H. G. Bohn.* London, York Street, Covent Garden. 1854.
- Demetr. Herm. (= Demetrius, *Peri Hermeneias*) Demetrius on Style, with an English Translation by W. R. Roberts. Cambridge 1902.
- Diod. (= Diodoros) Diodorus Siculus. *Diodorus of Sicily in Twelve Volumes, with an English Translation by C. H. Oldfather.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd. 1989.
- FGrHistDie fragmente der grieschischen Historiker, Edited by F. Jacoby. Vol. XVII. Berlin/Leiden 1923-1958.
- Hdt. (= Herodotos) Herodotus, with an English translation by A. D. Godley. Cambridge. Harvard University Press. 1920.
- Ksen. An. (= Ksenophon, *Anabasis*) Xenophon. *Xenophon in Seven Volumes, with an English Translation by C. L. Brownson.* Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. 1922.
- Ksen. Kyro. (= Ksenophon, *Kyroupaideia*) Xenophon. *Xenophon in Seven Volumes, with an English Translation by W. Miller.* Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. 1914.
- P. Oxy. (= Papyrus Oxyrhynchus XXII) içinde: R. G. Andria, "Novità testuali su P. Oxy. 2330 (Ktesias Cnidius, "FGrHist" 688 F 8b)", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 144, 2003, 15-18.

- Plut. Art (= Plutarkhos, Artakserkses) Plutarch. Plutarch's Lives, with an English Translation by B. Perrin. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1926.
- Strab. (= Strabon, Geographika) Strabo. The Geography of Strabo, with an English Translation and Edition by H. L. Jones. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd. 1924.
- Suda. lex. (Suda/Suidas, Suidae Lexicon) Suidae Lexicon, Edited by A. Adler. Vol. I-V. Leipzig: B. G. Teubner 1928-1938; Reprinted 1967-71, Stuttgart.
- Thuk. (= Thukydidis) Thucydides. The Peloponnesian War, with an English Translation by J. M. Dent. London/New York, E. P. Dutton. 1910.

Modern Kaynakça

- Almagor, E. (2012). "Ctesias and the Importance of His Writings Revisited", *Electrum* 19: 9-40.
- Andria, R. G. (2003). "Novità testuali su P. Oxy. 2330 (Ctesias Cnidius, "FGrHist" 688 F 8b)", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 144: 15-18
- Auburger, J. (1995). "Ctésias romancier", *L'Antiquité Classique* 64: 57-73.
- Bigwood, J. M. (1976). "Ctesias' Account of the Revolt of Inarus", *Phoenix* 30/1: 1-25.
- Bigwood, J. M. (1978). "Ctesias as Historian of the Persian Wars", *Phoenix* 32/1: 19-41.
- Bigwood, J. M. (1980). "Diodorus and Ctesias", *Phoenix* 34/3: 195-207.
- Bigwood, J. M. (1986). "'POxy' 2330 and Ctesias" *Phoenix* 40/4: 393-406.
- Bigwood, J. M. (1989). "Ctesias' Indica and Photius", *Phoenix* 43: 302-316.
- Bigwood, J. M. (1993). "Ctesias' Parrot", *Classical Quarterly* 43/1: 321-327.
- Bigwood, J. M. (1995). "Ctesias, His Royal Patrons and Indian Swords", *Journal of Hellenic Studies* 115: 135-140.
- Bonquet, J. (1990). "Ctesias' Assyrian King-List and his Chronology of Mesopotamian History", *Ancient Society* 21: 5-16.
- Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire*, (Trans. P. T. Daniels), Winona Lake.
- Briant, P. (1996). *Histoire de l'empire perse*, Paris.
- Brosius, M. (2000). *The Persian Empire from Cyrus II to Artaxerxes I*, (LACTOR-series 16), London.

- Brown, T. S. (1978). "Suggestions for a Vita of Ctesias of Cnidus", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 27/1: 1-19.
- Brunt, P. A. (1980). "On Historical Fragments and Epitomes", *Classical Quarterly* 30: 477-494.
- Cawkwell, G. (2005). *The Greek Wars. The Failure of Persia*, Oxford.
- Cizek, A. (1975). "From the Historical Truth to the Literary Convention: The Life of Cyrus the Great Viewed by Herodotus, Ctesias and Xenophon", *L'Antiquité Classique* 44/2: 531-552.
- Demir, M. (2005). "Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Herodotos'un Yeri ve Önemi", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 20, 2005: 59-78.
- Dorati, M. (1995). "Ctesia falsario?", *Quaderni di storia* 41: 33-52.
- Drews, R. (1965). "Assyria in Classical Universal Histories", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 14: 129-142.
- Drews, R. (1973). *The Greek Accounts of Eastern History*, Cambridge.
- Eck, B. (1990). "Sur la vie de Ctésias," *Revue des études grecques* 103.492/494: 409-434.
- Forsdyke, E. J. (1956). *Greece before Homer: Ancient Chronology and Mythology*, London.
- Garvin, E. E. (2002). *A commentary on Photios' Epitome of the Persika of Ktesias, Books 7 to 11: the life of Kyros* (MA Thesis), University of Calgary.
- Giangrande, G. (1976). "On an Alleged Fragment of Ctesias", *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* 23: 31-46.
- Goossens, G. (1940). "L'histoire D'assyrie De Ktesias", *L'Antiquité Classique* 9: 25-45.
- Guarde, C. (2012). "The Roots of the 'Astomi' and 'Monocoli' in Ctesias and Megasthenes", *Rheinisches Museum für Philologie* 155/2: 215-218.
- Holzberg, N. (1993). "Ktesias von Knidos unde der griechische Roman", *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft* 19: 79-84.
- Huyse, Ph. (1990). "Die persische Medizin auf der Grundlage Herodots Historien", *Ancient Society* 21: 141-148.
- Jacoby, F. (1922). "Ktesias", *Realencyclopädia der classischen Altertumswissenschaft*, vol. XI, Stuttgart: cols. 2032-2073.
- Johnston, E. H. (1942). "Ctesias on Indian Manna", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1: 29-35.

- Karttunen, K. (1997). "Ctesias in Transmission and Tradition", *Topoi* 7/2: 635-646.
- Kuhr, A. (2007). *The Persian Empire. A Corpus of Sources from the Achaemenid Period I-II*, London/New York.
- Lenfant, D. (1996). "Ctésias et Hérodote ou les réécritures de l'histoire dans la Perse achéménide", *Revue des Études Grecques* 109/2: 348-380.
- Lenfant, D. (2000). "Nicolas de Damas et le corpus des fragments de Ktesias", *Ancient Society* 30: 293-318
- Lenfant, D. (2004). *Ctésias de Cnide: La Perse, l'Inde, autres fragments, texte établi, traduit et commenté par D. Lenfant*, Paris
- Lenfant, D. (2012). "Ctesias and his Eunuchs: a Challenge for Modern Historians", *Histos* 6: 257-297.
- Llewellyn-Jones, L. (2013). *King and Court in Achaemenid Persia 559 to 331 BCE. Debates and documents in ancient history*, Edinburgh.
- Llewellyn-Jones, L. - J. Robson, (2010). *Ctesias' History of Persia: Tales of the Orient*, London/New York.
- Macginnis, J. D. A. (1988). "Ctesias and the Fall of Nineveh", *Illinois Classical Studies* 13/1: 37-42.
- Marincola, J. (1997). *Authority and Tradition in Ancient Historiography*, Cambridge.
- Meyer, E. (2018). "The Athenian Expedition to Egypt and the Value of Ctesias", *Phoenix* 70.1/2: 43-61.
- Momigliano, A. (1990). *The Classical Foundations of Modern Historiography*, (Sather Classical Lectures 54), Berkeley/Los Angeles/London.
- Munn, M. (2000). *The School of History. Athens in the Age of Socrates*, Berkeley/Los Angeles/London.
- Nichols, A. (2008). *The Complete Fragments of Ctesias of Cnidus, Translation and Commentary With An Introduction (Phd Thesis)*, University of Florida.
- Nutton, V. (2004). *Ancient Medicine*, London/New York.
- Pedersén, O. (1998). *Archives and Libraries in the Ancient Near East 1500–300 B.C.*, Bethesda.
- Posner, E. (1972). *Archives in the Ancient World*, Cambridge.
- Pruša, L. (2021/2). "Ctesias in the Achaemenid Persia?", *Graeco-Latina Brunensia* 26: 211-224.
- Renehan, R. (1963). "Photius on Ctesias", *American Journal of Philology* 84/1: 71.

- Rettig, H. Ch. M. (1827). *Ctesiae Cnidi vita cum appendice de libris quos Ctesias composuisse fertur*, Hannover.
- Sancisi-Weerdenburg, H. (1987). “Decadence in the Empire or Decadance in the Sources? From Source to Synthesis: Ctesias”, H. Sancisi-Weerdenburg (Ed.), *Achaemenid History I: Sources, Structures and Synthesis*, Leiden: 33-45.
- Smith, W. R. (1887). “Ctesias and the Semiramis Legend”, *English Historical Review* 2/6: 303-317.
- Stoneman, R. (2016). “The Justice of the Indians”, R. Seaford (Ed.), *Universe and Inner Self in Early Indian and Early Greek Thought*, Edinburg University Press: 251-264.
- Stronk, J. P. (2004/5). “Ktesias of Cnidus, From Physician to Author”, *Talanta* 36-37: 101-122.
- Stronk, J. P. (2007). “Ctesias of Cnidus, a Reappraisal”, *Mnemosyne* 60: 25-58.
- Stronk, J. P. (2010). *Ctesias' Persian History, I: Introduction, Text, and Translation*, Düsseldorf.
- Tuplin, C. (2004). “Doctoring the Persians: Ctesias of Cnidus, Physician and Historian”, *Klio: Beiträge zur alten Geschichte* 86/2: 305-347.
- Vansina, J. (1965). *Oral History. A Study in Historical Methodology* [translation of Vansina 1961], London.
- Yıldırım, E. (2015). “Ctesias'ın Anlatımlarında Ninus (Nemrut)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 30/2: 573-590.
- Waters, M. (2017). *Ctesias' Persica and its Near Eastern Context*, Madison.
- Zournatzi, A. (2019). “Smoke and Mirrors: Persia'a Aegean Policy and the Outbreak of 'Cypriot War'”, S. Rogge - C. Ioannou- T. Mavrojannis (Eds), *Salamis of Cyprus, History and Archaeology From the Earliest Times to the Antiquity*, Conference in Nicosia, 21-23 May 2015, Münster/New York: 313-326.